

АЛИШЕР ИБОДИНОВ

**«ЛАТОФАТ»
ДУЎКОНИДАГИ ҚАТЛ**

* * *

**ДЕРАЗАНГНИ ЧЕРТГАНИДА
ЁМФИРУ ШАМОЛ**

* * *

БУ ҚАРО ТУН — ДУНЁ

* * *

ҚАЙҒУСИЗ ҚАСР

(Детектив қиссалар)

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2001

30828
HD 293

2010/88 5475	Alisher Navoiy nomi bog'i O'zbekiston MK
-----------------	--

Ибодиянов, Алишер

«Латофат» дўконидаги қатл. Деразангни чертганида
ёмғиру шамол. Қайғусиз қаср. Бу қаро тун — дунё:
(Детектив қиссалар). Т.: «Шарқ», 2002 — 304 б.

- © «Кунун ҳимоясида» журнали, 2000 йил.
- © «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти, 2002 йил.

Ўзбек детективи

**«ЛАТОФАТ»
ДУКониДАГИ
ҚАТЛ**

I

Тянь-Шань тоғлари этакларидаги кичик, аммо аҳоли-си уйларининг томлари бир-бирига деярли қапишиб кетган қишлоқда яшаб юрган Аҳроржон ҳамма тенг-дошлари қатори армияни битириб келибоқ уйланди. Ҳамма бўз йигитлар каби куёвликнинг ширин-шакар лаҳзаларини ҳам беписанд ўтказиб юборди. Кўп ўтмай ўғил кўришди, хотин — ўнинчи синфни битирибоқ турмушга узатилган хушсурат Рисолатда касб-кор йўқ, уззукун қайнона хизматида. Аҳроржон эса 10-синфни битиргач, бирров шаҳарга тушиб, институтга тирма-шиб кўрдию, бу баланд ва ҳадсиз қояни забт этишга чоғи етмаслигини сезиб, бир йилча ота-она бағрида ўйнаб юрган ўсмир эди. Кейин ҳарбий хизматга кетди. Хизматдан қайтишига эса никоҳ тўйи... Қарабсизки, кеча ота-онасидан сўраб қўшнисиникига чиқиб юрган боланинг ўзи бугун — ота, оила бошлиғига айланиб турибди. Рисолатнинг кечаги тунда шивирлашича, яна анчадан буён...

— Бу сафар қиз бўлсайди... — дея эр бағрида тўлғон-ди ёш жувон.

Фаришталар омин деган эканми, қиз ҳам кўришди. Ҳали бир касб этагини тутмаган Аҳроржон энди ўзи тенгиларга қўшилиб, бир-икки марта Россияга туршак элтиб сотди. Ҳовлилари ўрикзор, йилига 300—400 кило ўрик қуритишади. Руслар «курагани» суюб ейишади. Тирикчилик бир нави... Лекин вақт ўтиши билан турмуш мураккаблашиб борди. Бу орада укасини ҳам уй-лашди. Ортидан эса яна бири етилиб келаяпти. Кенжа-нинг товуши дўриллаб, ўзича ҳовлидаги ўрик таналари-га «ҳийяя...» деганча зарба берадиган одат чиқарган. Аҳроржон хотини ва икки бола билан ота қарамоғида яшаётгани учун ичидан эзилиб юрарди. Қишлоқда эса тузук-қуруқ иш топилмайди. Бу орада унга томорқа ҳам беришди. Аммо, тирикчилиги аранг ўтиб турган оилага ҳозирги ёғоч-тахта танқислиги пайтида иморат чикора! «Кўни-кўшнилари-нинг ўригини олиб «КамАЗ»га бир бос-сам, Россияга олиб бориб, оз-моз пул қилиб келар-

дим», дея ўй суриб юрган Аҳроржонлар хонадонига бир куни тоғаси меҳмон бўлиб келди.

Тоғаси анча йиллар илгари шаҳардан уйланиб, ўша ерда қолиб кетган, эпчил, ишбилармон одам. Ёшлигидан савдо уммонида сузиб, шу соҳанинг баланд-пастини хўп эгаллаган. Данғиллама иморат, машина, улфатлар... Ўғил-қизлари ҳам сердаромад жойларда ишлашади. Аҳроржон шаҳарга кўп бормас, борса ҳам тоғаси хонадонига камдан-кам кирарди. Чунки димоғи баланд келиноийи қишлоқи қариндошларини унча хушламасди. Шу кунларда тоғанинг иши яна ҳам юришган. У шаҳар марказига яқин жойдан катта магазинни хусусийлаштириб олган, қандолат тайёрлайдиган кичик корхона ҳам очган.

Опаси кўнглидаги бор ҳасратни бадавлат укага тукиб солган, шекилли, паловдан кейинги чойхўрлик устида тоға тилла тишларини арча тиш ковлагичда тозалай туриб:

— Аҳрорвой, энди шаҳарга кетасиз! — деди.

Маълум бўлишича, тоға катта кино театр олдидаги мева-сабзавот дўконини сотиб олиб, уни турли буюмлар билан савдо қиладиган хусусий дўконга айлантирибди. Дўконни юритишга ишончли, ўз одами зарур экан.

— Шаҳар қочиб кетгани йўқ, — дедид тоға. — Келиб-кешиб тураверасан. Жуда қийналсанг, ҳозир нима кўп, сотиладиган «дом» кўп, бирортасини олиб бераман. Бола-чақанг билан яшайверасан. Қишлоқдаги томорқангга уй солиб қўявер. Вақти-соати келса қайтарсан, қайтмасанг ҳам ҳечқиси йўқ. Мана, мен, онанг биледи, қишлоқдан латта ботинкада кетганман.

У ўтирганларга бир-бир маъноли назар солиб чиқди. Ота ҳам, она ҳам, Аҳроржон-у укалар, ҳатто Рисолат ҳам шаҳарга латта ботинкада кетиб, ҳозирда она қишлоғига қимматбаҳо чарм тўнда меҳмон бўлиб келган одамнинг оғзига тикилиб туришарди.

Кўп ўтмай Аҳроржон ташқариси сунъий оқ мрамор кошин билан безатилиб, пештоқига ҳозирги ва араб алифбосида «Латофат» дея ёзилган дўкон хизматчисига айланди. Бозорларда ўрик-олма сотиб юриб, савдога бир оз қўли келиб қолган қишлоқи йигит дўконга ҳам ўрганиб кетди.

Тоға молларни етказиб берар, молия, солиқ масалалари билан ҳам ўзи шуғулланар, Аҳроржон эса харидор билан муомала қилиш ва кундалик тушумни чақасига хиёнат қилмай тоғага топшириш билан банд.

Ҳар ўн беш кунда тоға унинг маошини берар, бу маош одатда Аҳроржон қишлоқда бир йилда ишлаб топадиган маблағга тенг бўларди. Шаҳардан уйга ун, ёғ, гуруч ташир, ота-онаси жуда хурсанд эди. Эри туфайли оилада Рисолатнинг ҳам обрўси ошган, уйда илгаригидек елкани қисиб юрмас, айниқса, овсини олдида лабини чўччайтириб, қошларини сузиб гапирадиган маромга келган...

Аҳроржон ҳар куни эрта билан гоҳ автобус, гоҳ йўловчи машина билан шаҳарга келиб олар, барвақт дўконни очиб, резина сақичнинг ўн саккиз туридан ароқ-коньякнинг ўн беш туригача териб қўйилган пештахталарни артар, тозалар, харидорни интиқ кутарди. Дўкон кинотеатр олдида бўлгани учун унинг доимий мижозлари йўқ, аксарият у ёқ-бу ёқдан келган ёшлар, резина сақич ёки «сникерс» олгани кирган болалар. Онда-сонда ўтқир ичимлик шайдолари ҳам пайдо бўлар, улар турфа шишалар безаб турган пештахтага тамшаниб, узоқ термулишар, кўпинча нарх ёзилган қоғозга ҳасратли нигоҳ ташлаб, дўконни тарк этишарди. Гоҳо, қимматбаҳо шишадагиларни сотиб оладиган бойваччалар ҳам учраб турарди, албатта. Кейинча, тоға арзон хитой ароқларини келтиргач, ранги-рўйидан спирт заҳи ёғилиб турган кимсалар ҳам серқатнов бўлиб қолишди. Болалар кийим-кечаги, аёллар буюмлари кўпайгач, «Латофат»га хотин-халаж ҳам тез-тез бош суқа бошлади.

Бир куни кўринишидан 18—20 ёшлардаги, оппоқ, дуркун кўкраклари оқ кўйлак ичида потирлаб турган, қоп-қора сочлари елкасига паришон ёйилган соҳибжамол бир қиз кириб, дўконда узоқ туриб қолди. Сийрак харидорлар чиқиб кетиб, ўзи ёлғиз қолгач, гўзал харидор пештахта ортидаги йигитга юзланди-да:

— Дўконингизга нега менинг отимни қўйдингиз?! — деди ўйноқи оҳангда. Аҳроржон нима дейишини билмай гўлдираб қолди. У умуман, бегона аёл билан бундай оҳангда гаплашиб ўрганмаган эди.

— Дўкон меники эмас... — дея минғирлай олди у.

— Яхши-да... Энди ўз дўконимга, — қиз шундай дея таъкидлади ва қошларини кериб чиройли кулди, — тез-тез кириб тураман!

Дарҳақиқат, икки-уч кундан кейин у яна кирди. Бир кути конфет харид қилиб, негадир ўзининг шу атрофда яшашини айтди. Аҳроржон эътибор бермади. Кўп ўтмай нотаниш соҳибжамол, агар гапи рост бўлса, Латофат исмли бу жувон дўконга яна кириб, ўғилчасига битта

дори зарурлиги, агар Аҳроржонларнинг қишлоғидаги дорихонада учраб қолса, олиб келишини илтимос қилди. Шаҳар дорихоналарини роса излаб топа олмаганмиш.

Аҳроржон бу жувон унинг қишлоғини қайдан билишини суриштирмади. Эртасига эрталаб иттифоқо йўлида дорихоначи синфдоши Раҳмоналини кўргач, ҳалиги жувоннинг илтимоси эсига тушиб сўраган эди, дори бор экан.

Жувон сотувчи келтирган дорини олиб, яйраб кетди. Чўнтагини кавлаган эди, Аҳроржон битта арзимаган нарса учун ундан пул олишни эп кўрмади. Чунки Латофат айтган дори дорихонада кўп ва жуда арзон экан.

Иссиқ ёз кунларининг бирида калта атлас кўйлақда тирсиллаб турган Латофат дўконга кириб:

— Яхши бюсгалтерингиз борми? — деб сўради. Аҳроржон уялиб кетди. Бир-иккита бежирим сийнабанд дўкон кўрғазмасида турар, лекин ҳалигача ҳеч ким бу молларни сўраб ҳам қўймаган эди. Бунинг устига аёл киши...

— Бор, опа... — деди у негадир шолғомдай қизариб.

— Вой-эй, оповси ўргилсин! — қийқирди жувон қошларини шўх ўйнайтиб. — Ўзлари неччига кирганлар?

— Йигирма иккидаман...

— Мендан икки яшар катта экансиз-ку... «ука!» — шарақлаб кулди жувон. Унинг кулгусида масхара оҳанги йўқ, балки бу кулгу қандайдир ишва-жозиба билан жарангларди!

— Кечирасиз... Мана, Францияники... бор...

— Менинг кўкрагимга «свети» тўғри келармикин?

Аҳроржоннинг тили лол бўлиб қолди. Бўғзига товуш эмас, қандайдир зириллоқ гўлдираш келиб тиқилди. Жавоб ўрнига бир-икки ютиниш билан кифояланди.

— Кийиб кўрсам... майлими?

Жувоннинг илтимоси қанчалик ғайритабиий бўлмасин, Аҳроржон унга бўйсунди.

— Майли, ичкарига кира қолинг...

Жувон нафис тўрли сийнабандни кўтарганча омборхонага йўналди. Бироздан сўнг унинг эрка товуши эшитилди.

— Бу ёққа қаранг!

Аҳроржон иккиланганча ичкарига кирди. Нимқоронғу омборхонада елкалари очиқ жувон унга орқасини ўгириб турар, сийнабандни кўкрагига тутиб олган ундай ҳолга илк марта тушган Аҳроржоннинг аъзойи-

бадани қалтиради. У беихтиёр жувоннинг илтимосига кўра, унинг ойдай елкасида сийнабанднинг қора боғичларини улашга унади. Аммо кўллари қалтираб, ҳеч тугмани жойига сололмас эди.

Шу пайт дўконга бир туп ёшлар шовқин-сурон билан кириб келишди.

— Қўяверинг энди, — дея шивирлади ҳозиргина ўзи ҳам титраб турган Латофат бўшашиб, аллақандай руҳсиз оҳангда, — ўзим тақиб оламан. Сиз мижозларга қарайверинг...

Бўғриққан, кўлларининг қалтироғи босилмаган Аҳроржон ичкаридан чиқиб йигитларга юзланганда қувноқ улфатлар сотувчининг ҳаяжонини пайқашди. Тақа мўйлов йигитча ундан бир нарсани сўради, аммо қулоқлари шанғиллаб турган Аҳроржон меровланиб, унинг гапини тушунмади.

— Бир пачка сигарета беринг деяпман, ака! — овозини баландлатди тақа мўйлов, «Гарангми бу» деган маънода дўстлари билан кўз уриштириб оларкан. Аҳроржон ғайришуурий ҳолатда сигаретани харидорга узатди. Пулини олиб, ғаладонга солди. Йигитлар дўконни тарк этишгач, Латофат ичкаридан чиқди.

— Мен боп экан, — деди у жиддий тусда. — Қанча? Аҳроржон кўргазмага имо қилди, гапиролмади.

— Вой-ей! — яна юзига қичиқ табассум югурди жувоннинг, — шугинага тилдан қолдингизми?! Ҳа-ҳа-ҳа!.. Яхшиямки...

Латофат қошини сузиб, ўнг кафтини ўнг юзига ёстиқ қилди, кўзларини юмди, кейин жаранглаб кулганича бошини чайқади. Унинг қилиқлари табиий, ўзига ярашган, айна пайтда йигит юрагини боғлаб қўядиган сеҳржодули эди! Жозибадор жувон сийнабанднинг пулини ҳамон қаққайиб турган Аҳроржоннинг кўлига тутқаздида, кула-кула чиқиб кетди. Дўкон остонасига борганда бир нима демоқчидай боши билан кескин ўгирилиб, (шунда елкаси билан битта тим қора сочлари тўлқинланиб кетди), орқага қаради. Аммо, йигитнинг ҳолини кўриб индамади.

Аҳроржон бемажол стулга ўтириб қолди. Баданининг қалтироғи босилмас, юраги тез-тез урарди. Пештахтадан минерал сув олиб ичди, юзини чайди. Хиёл ўзига келгач, оёқлари уни беихтиёр яна ичкарига — омборхонага етаклади. Омборхона дим, сокин. Қоронғу бурчакда нимадир қитирлайди. «Сичқон пайдо бўлибди шекилли», хаёлидан «йилт» этиб ўтди Аҳроржоннинг.

Шу пайт оёғи остида қалашиб ётган қартон қутилар уюми устида ётган оқ матога кўзи тушди. Эгилиб, қулига олди-ю, яна юраги ҳапқириб кетди: Латофат эски сийнабандини унутиб қолдирибди! Қайноқ қон дарҳол миясига урган йигит қордек оппоқ, нафис тўрли сийнабандни юзига яқинлаштирди. Сийнабанддан тонгдаги шабнамга чўмган лўппи атиргулнинг бениҳоя ингичка, аммо бошни айлантиргучи муаттар бўйи тараларди.. Ўзлигини унутган Аҳроржон сийнабандни юзларига босди, сўнг уни мислсиз эҳтирос ила ўпа бошлади...

II

Икки-уч кундан кейин дўконга кирган Латофат шу кунлар ичида Аҳроржон фақат уни кутиб яшаганини дарров пайқади. Йигит олов теккан новдадек қовжираб, кўзлари киртайиб қолган эди.

— Уйқудан қолганмисиз?

Латофат шарақлаб кулди.

— Ухлаганим йўқ, — ростини айта қолди Аҳроржон.

— Нега? Келин ая қўймадимми?

Аҳроржоннинг оғзи қуруқшаб, тили айланмади. Жим қолишди.

Совутгич — конденционер бир маромда вишиллаб турарди. Бечора йигит уч кундан буён ороми йўқолганини, ҳеч нарса кўзига кўринмаётганини, ҳар соат, ҳар лаҳзада фақат Латофатни ўйлаётганини қайси тил билан арз эта олсин?!

Айни пайтда чарсиллаб турадиган, «зўр» йигитлар билан тенгма-тенг муомала қилиб ўрганган Латофат ҳам қишлоқи содда йигитнинг юраги вулқон каби қайнаб турганини сезди. Бу шаддод жувон ҳам негадир номаълум туйғу таъсирида ўнғайсизлана бошлади:

— Бир иш билан кирувдим, — деди у ниҳоят оҳиста.

Аҳроржон хўжайиннинг оғзидан чиққан амрни бажаришга маҳтал қулдай унга термулди.

— Ҳалиги дорини ичиб, ўғлим анча тузук бўлиб қолди. Сизга катта раҳмат, — овози негадир ўзгарди Латофатнинг, — лекин йўтали ўқтин-ўқтин қайталаниб турибди. Шунга аямдан сўрасам, кўкнори туйиб ютсин, илгари биз боланинг йўтали қолмаса, шунақа қилардик, деяпти. Шаҳарда кўкнори йўқ, қишлоғингизда топилмасмикин?

У илтижо билан Аҳроржонга қаради.

— Пулини қанча бўлса ҳам тўлайман.

Шу топда Латофат кўкнор эмас, Аҳроржоннинг жонини сўраса ҳам у иккиланмас эди...

Кечқурун Аҳроржон онасига ёлғон ишлатди.

— Ая, катта хўжайинимизнинг қизчаси сурункали йўтал бўлиб қолибди. Кўкнор эзиб бериш керакмиш. Бизда йўқми? Илтимос қилувди.

Ўглининг ишлари юришиб кетаётганидан қувониб, номозларда унинг «катта хўжайинларини» ҳам дуо қилиб юрган она елиб-югуриб, бир чорсига тугиғлик кўкнори топиб келди. Одатда ўзбек қишлоқларидаги хонадонларда илгарилари қишга албатта оз-моз кўкнор ғамлаб қўйиларди. Зинҳор чекиш ёки ичиш эмас, балки «уйқусиз гўдакларга, бемор болаларга», дея сақлашарди бу захри қотилни. Кейинча гиёвандликка қарши кураш кучайиб кетгач, одамлар кўкнорини хонадонларга экмай қўйдилар. Аммо олис тоғ қишлоқларида баъзан ғайриқонуний мақсад, кўпинча эса шифобахш дори олиш ниятида яширинча кўкнори экиб туришарди. Оз-моз экилган кўкнорини кўни-қўшнилар бир-биридан сир тутишмас; йўтал-пўталга керак бўлиб қолганда кимда кўкнор борлигини ҳамқишлоқлар яхши билишарди.

80-йиллар охиридан бошлаб эса кўкнорини гиёвандларга сотиш мақсадида экиб парваришлайдиганлар ҳам чиқиб қолди. Булар асосан Россияга мева-сабзавот олиб бориб сотиш била машғул ёш йигитлар бўлиб, улар кўкноридан опиум (қора дори) ёки гиёвандлар эркалаб «қорахон» деб атайдиган гиёванд модда ажратиб олишар, уни турли усуллар билан олис Шимолга етказиш ва мўмай пуллаш кўйида эдилар. Пул топишнинг бу йўли ўта хатарли эди. Арзимаган тасодиф туфайли ҳам қўлга тушиб қамалиб кетиш хавфи бундайларнинг бошида доимо кўланка солиб турса-да, осон даромад орттириш иштиёқмандлари барибир топилиб турарди.

Аҳроржон Россияга туршак элтиб сотиб юрган пайтлари шериклари баъзан наша, «қорахон» ҳақида гап очишар, лекин у эътибор бермаган, бу қинғир соҳага қиё боқишга ҳам ўзида ройиш сезмаганди. Ҳозир ҳам онасидан бу бир чорси кўкнори кимдан чиққанини суриштириб ўтирмади.

— Топилдимми... «ука!» — Яна хандон солиб дўконга кирди Латофат. Ҳозиргина нурсиз ва совуқ туюлган дўкон Аҳроржоннинг назарида жилваланиб кетди.

— Келинг... — деди у ва беихтиёр қизга қўл узатди.

Қишлоқи йигитнинг кенг кафти орасига кирган опоқ қўл пардай юмшоқ, сўлим эди.

— Опкелдим, Ла... Лато... фат! — дея олди Аҳроржон қийналиб. У қизнинг номини илк марта ўзининг олдида тилга олар ва бундан жуда ўнғайсизланарди.

Пештахта устига Аҳроржон «шап» этиб ташлаган бир тугун кўкнорини кўриб, Латофатнинг кўзлари олайиб кетди.

— Жиннимисиз! Олинг пастга! — дея чийиллаб юборди у ваҳима билан атрофга аланглар экан.

— Нима бўпти? — Аҳроржон ҳайрон бўлиб тугунни ерга туширди.

— Вой! Қанақа одамсиз? — Латофат аввалига овозини баландлатди-ю, кейин негадир шаштидан тушди, — биров кўриб қолса нима бўлади? Ахир, ҳозир кўкнор масаласи...

У бирдан жим қолди. Сўнг гап оҳангини ўзгартириб:

— Қандай олиб келдингиз? — деди қизиқиш билан.

— Шундай. Кўтариб келавердим.

— Автобусда-я? — яна кўзлари думалоқ бўлиб кетди

Латофатнинг.

— Ҳа. Тугунни тиззамга қўйиб келдим.

Латофат йигитнинг хотиржам қиёфасига қараб қотиб қолди. Ниҳоят, тилга кириб:

— Сиз... Сиз ё жуда кўрқмас йигитсиз, ё жиннисиз! — деди.

Латофат уйдан «дипломат» портфел келтирди. Тушлик пайти дўконни ичидан беркитиб, икковлашиб тугундаги кўкнорини целлофан халталарга солишди. Қупқуруқ кўкнори бошлари целлофан ичида пуч ёнғоқдай шалдирарди.

— Э, сиз, — деди Латофат йигитнинг елкаларига шаппалаб. — Ахир, буни майдалаб олиш керак!

Аҳроржон тарози тошини олиб келиб картон ичида кўкнорини майдалади, сўнг халталарга солиб, дипломат тубига текис тахлаб чиқди. Халталар устидан Латофат қалин қоғоз бостирди. Қоғоз юзасига резина сақич, тиш чўткаси, тиш пастаси, атир совун, иккита атир, улар тепасидан эса гулдор хитой сочиғини ташлаб беркитди. Дипломатни қулфлади. Атрофни жуда синчковлик билан кўздан кечирди. Майдалаш пайтида ерга учган сап-сарик кўкнори доналарини бирма-бир териб, ҳалиги картон қутига солди.

— Буни ёқиб ташланг.

— Бизда газ йўқ.

— Оббо. Кечқурун ўзларинг ахлат ташлайдиган жойга эмас, узоқроққа олиб бориб ташланг.

Аҳроржон ўйланиб қолди. Йўталга олиб келинган дорини мунча эҳтиётлайди бу қиз...

Йигитнинг кўзида йилт этган шубҳа аралаш маънони сездими, Латофат унга яқин келди.

— Агар Шурик соғайиб кетса...

У Аҳроржонга шундай қараш қилдики, Шурик соғайиб кетса нима бўлиши мумкинлиги бир зум йигитнинг тасаввурига келди. Юзларига яна қон тепди.

— Кўрқмайсизми?.. — Латофатнинг гап оҳангида шундай жозиба-чорлов бор эдики, Аҳроржон ўзини йўқотиб қўйди. Ҳозиргина бута панасида титраб-қақшаб турган қуёнча ўлжасига човуг солаётган шерга айланди. У жувоннинг белидан ушлаб ўзига тортди. Иккаласи ҳам мувозанатни йўқотиб, картон қутилар устига йиқилиб тушишди...

III

Бир кун эрталаб тоғаси келди.

— Ишляяпсанми, Аҳрор?

Тоға дўконни кўздан кечириб, тозалик ва саранжом-саришталикдан кўнгли тўлди, шекилли:

— Австрийский костюмнинг устини ўзимизники тўсиб қолибди. Австрийскийни кўзга кўринадиган қилиб ил! — дейиш билан кифояланди. Стулга ўтириб сигарет тутатди.

— Ҳасаннинг тоби айниб қолди. Бўлмасам, бугун уни рулга ўтқазиб Тошкентга кетмоқчи эдим, — деди тоға, — энди ўзим бормасам бўлмайди. Эҳтиёт шарт, мен билан бирга кетасан. Дўконни беркит!

Уч кун илгари омборхонада, картон қутилар устига йиқилишганда қучоғидан чарс балиқдай сирғалиб чиқиб, кула-кула қочиб кетган Латофатни ўйлаб, унинг келишига интиқ ўтирган Аҳроржон баҳона қидириб қолди.

— Уйдагилар кечқурун кутиб қолади-да, тоға!

— Эй, нима деяпсан? Аянг хуфтон номозига ўтирмай туриб қайтамиз! Бир кун бўлса-да, дўконнинг берк туриши алам қилаяпти, холос, менга! Дўкон бир кун берк турса, ўнта мижоздан жудо бўлдим деявер, Аҳрорвой!

Ичида тоғасининг катта ўғли, жуда бевақт касал бўлган Ҳасаннинг гўрига гишт қалай-қалай Аҳроржон

тоғаси билан Тошкентга жўнади. Тоға яп-янги, чўғдай қизил «09» маркали «Жигули»ни учириб ҳайдарди. Қамчиқ довонини ошиб ўтиб, Ангрен водийсига тушишгач, тоға бирдан йўлни Тошкентга эмас, чапга буриб, Олмалиқ шаҳри тепасидаги тоғлар устига солди. Аҳроржон Қамчиқ довонидан кўп ўтган бўлса-да, Олмалиқ тепасидаги тизма тоғларга бормаган эди.

— Қаёққа кетаяпми, тоға?

— Тошкентга!

— Тошкент у тарафда эмас-ку?!

— Ҳе, Жиянбой... — тоға кулди, — Сен билан бизга қаерда муллажиринг чиқса, ўша ер Тошкент-да!

Тоғ йўли баланд қоялар сари ўрларди. Йўл ёқасида ям-яшил ўтлар ўсиб ётибди. Тоғ оралиқларида аллақандай шахталар, уларга қараб кетган темир йўл шахобчалари кўзга ташланарди. Кўп ўтмий машина Ашт дашти ва Ангрен водийси оралиғидаги баланд Мўғилот тизмалари қўйнида яширинган кичик тожик қишлоғига кириб борди. Пастак-пастак тош деворлар ортидан шафтоли, ўрик шохлари кўчага мўралаган боғ йўлининг охиридаги кўримсизгина дарвоза олдида тўхташди.

— Хуш омадед, хуш омадед, — дарвозадан ўрта яшар, бақувват, қоп-қора бир киши қучоқ очиб чиқиб келди. Тоға билан қучоқ очиб сўрашгач, мезбон Аҳроржонга юзланди.

— Ин бача ки ҳаст?

— Инбача жияним мешавад.

— Бале-бале...

Соя-салқин, этагида бўтана сувли дарё шовуллаб оқаётган кенг ҳовли этагидаги сўрида тоға бир соатча ҳалиги одам билан тожикчалаб гаплашиб ўтиришди. Камтаргина дастурхон ёзилди. Ҳалиги одам тоғани афтидан ичкиликка таклиф этган эди, у қўли билан рул ҳайдаётганини кўрсатиб унамади. Бир оздан сўнг уй эгаси ертўласидан учта картон қутида нимадир олиб чиқиб, қути ичидагиларни «Жигули»нинг ўриндиқлари тагига жойлади.

— Эски оғайним бўлади, — деи изоҳ берди тоға қайтишаётганда, — бехос йўлда эсимга тушиб қолди: бир қўшним «Хўжанд ароқ заводининг этикеткаси билан пробкаси керак», деб юрувди. Бояги одам эса шунақа ишлар билан шуғулланиб туради. Ҳозир камида беш минг берди.

Машина Олмалиққа етиб келди.

— Одамлар аҳмоқ бўлиб Хўжандга Бешариқ, Яйпан орқали қатнашади, у йўлда нечта божхона бору... Олмалик орқали эса кўрдинг, битта божхона бор, — дея гапириб келди тоға.

Ангрен водийсига тушгач, тўғри Тошкетга қараб жўнашди. Бироқ шаҳарга кирмай, айлана йўл орқали Чимкент йўлига ўтиб олишди. Қозоғистон чегарасига етмай, тоға машинани катта йўлдан қирлар томонга бурди. Ўркач-ўркач қирлар оша илон изидай кетган дашт йўлидан анча юришгач, кўринишидан туман марказига ўхшаш йирик қишлоққа кириб боришди. Бу ерда тоға машинани ўзларини кутиб олган одамнинг ҳовли-сига олиб кирди. Аҳроржон ташқарида қолди. Бир пиёла чой ичгудай муддат ҳам ўтмай яна ортга қайтишди. Бу сафар шаҳарга киришди. Қизил «Жигули» пойтахтнинг Юнусобод даҳасидаги сокин маҳаллалардан биридаги кўшқават, қалин деворлар билан ўралган ҳашаматли иморат олдида тўхтади.

Машинани йўлнинг нариги юзига тўхтатган тоға аллақандай ҳадик аралаш атрофга тез қараб олгач, нақшинкор дарвоза кўнғироғини босди. Бир оздан сўнг кимдир дарвоза тагига келиб, бир муддат тўхтаб, ташқарида чақираётган одамнинг кимлигини билиб олгандан сўнг, кичик эшикни очди. Эшикни очган одам ташқарига чиқмасдан тоға ўзини ичкарига урди.

У ичкарида узоқ ўтирмади. Дарвоза ортидаги одам эса яна эшик ичкарасидан хайрлашди.

Қамчиқ довоидаги Кўш шер ҳайкали пойига етиб келишгач, тоға машинани тўхтатди.

— Ҳар сафар албатта, шу шерлар билан бир пиёла чой ичиб кетмасам, ишим юришмайди, — деди у жарликка қараганича керишиб. Аҳроржон тоғанинг имоси билан ҳайкал ёнидаги ерга газета ёзиб, ёғлиқ патир, яхна гўшт, кўкатлар қўйди. Тоға машинанинг аллақаяридан «Смирноф» ароғини олиб очди-да, учта пиёлага лиммо-лим қўйди.

— Ол, жиян! Бу мағрур шерларга бир назар сол! Тоғанг улар билан улфатчилик қила бошлаганига ҳам ўттиз йил бўлди. Устозим раҳматлик менга шундай буюрган эди...

Тоға қўлидаги пиёлани ҳар иккала шернинг тумшугига текизиб, улар билан «қадаҳ» уриштирди.

— Менга омад тилайверинглар, шерларим! Эй, менинг қадрдон улфатларим!

У нафас олмай бир пиёлани бўшатди. Газакка қара-

май, иккинчисини ҳам бўшатди. Сўнг бир пиёла ароқни пиёласи билан жарга отди.

— Бу эса сизларнинг ҳаққингиз, шерларим! — Қўлида ароқ тўла пиёла ушлаганича тоғасининг қилиқларига ҳайрон қараб турган Аҳроржонни кўргач, у:

— Ичавер, шернинг сути деганлари шу, — деди, — сенинг ҳам улфатинг шер бўлсин!

Машинада юравериб чарчаган Аҳроржонни ароқ дарров элитди... У кўзини очганда қизил «Жигули» қишлоқдаги уйлари дарвозасига тиралиб сигнал бераётган эди.

— Тоғам жуда зўр экан, — деди у ширакайф ҳолда Рисолатга мақтаниб, — Тошкентдан ҳам ичиб келаверди. Биз шерлар билан улфатчилик қилдик!

IV

— Кеча сизни жуда кўргим келди, — дея эрталаб дўконга чақнаб кириб келди Латофат, — кечгача ҳам дўконни очмадингиз-ку?

— Тошкентга бориб келдик, — деди салмоқлаб Аҳроржон, худди Тошкент сафари ўта аҳамиятли воқеадай.

— Тижорат ишлари биланми?

Латофат ҳавас билан унга термулди.

— Ҳа ўртоқлар бор, уларни ҳам кўриб қўйдик, — ўзидан ҳам пича қўшди Аҳроржон.

— Тошкентнинг қаерида ўртоқларингиз? — бирдан қизиқсиниб қолди Латофат.

Аҳроржон қип-қизариб кетди. Чунки у Тошкентни яхши билмас эди. Ҳайриятки, ғойибдан хаёлига бир фикр келиб, уни хижолатдан қутқариб қолди.

— Олой бозори атрофида яшашади, — дея минғирлай олди у. Ҳайриятки, шу бозорга бир-икки бориб, номи эсида қолган экан!

— Ўртоқларингиз.. Яхшими?

Аҳроржон анграйганича унга қаради.

— Ўртоқлар ҳам ҳар хил бўлади-да, Аҳрор ака, — хандон солди жувон, — мен ҳалигидақа юмшоқ кўнгил ўртоқми дебман...

— Қанақа юмшоқ ўртоқ?

— Ие, билмайсизми? Ахир сиздақа тижоратчиларнинг ҳар шаҳарда биттадан «любовниги» бўлади! Ўшалар кўнгил ўртоғи дейилади. Сизда йўқми?

Аҳроржонга яна ғойибдан илҳомий гап келди: — Йўқ... Лекин сиздақа бўлса майли эди!

Латофат қошларини сузди.

— Сиз чидармикинсиз?

Ажабо, гапга нўноқ Аҳроржонга ғойибдан яна сўз куйилиб келди.

— Етса мол, етмаса жон-да, Латофатхон!

Латофатхон хушомаддан эриб, яна ноз-карашма қилди.

— Кўяверинг, биз жуда қиммат турамиз... Сизни ахтарганимнинг боиси, биринчидан, ҳалигини туйиб бергандим, Шурикнинг йўтали таққа тўхтади, иккинчидан, кеча унинг туғилган куни эди, шу... Хурсандчиликка таклиф қилмоқчи эдим.

— Бугун... кечми? — Аҳроржоннинг юраги таранг торга айланди.

— Юракдан чиқариб айтаётган бўлсангиз, сира кеч эмас, — деди Латофат. — Соат бешларда ўта оласизми?

Ҳаяжонланган Аҳроржонга бу сафар ғойибдан гап келмади. Аммо сочидан тортиб тирноғининг учигача жазиллаб «ҳа» деб турарди...

V

«Райҳонзор» мавзеси 70-йилларда қип-қизил дашт узра қад кўтарган. Латофат шу ердаги кўп қаватли уйлардан бирида яшарди. Бу жойлар шаҳар марказига нисбатан анча баланд, уйлар орасидан ўтган кенг бетон канал айқириб оқади. Мавзе чети ўркач қирларга туташ, бу қирлар Латофатнинг уйи деразасидан қишин-ёзин кўриниб турадиган оқбош Помир тоғлари этагида эди. Яқин-яқинларгача «Райҳонзор»да кўпроқ европаликлар яшашарди. Марказдан олисдаги мавзе милиция маълумотномаларида безорилик, ўғирлик, фоҳишабозлик тез-тез учрайдиган алоҳида маскан сифатида қайд этиларди.

Сўнгги йилларда мавзеда тартиб-интизом анча мустаҳкамланди. Мавзе ободонлаштирилди. Ҳашаматли кинотеатр иш бошлади. Ўзбекча миллий урф-одатлар мавзе аҳолиси ҳаётига чуқур сингий борган сари ҳар хил иллатлар ҳам камаё борди.

Аҳроржон кўнғироқни босиши билан Латофат худди шуни кутиб тургандай дарров эшикни очди. Ёш жувон янги келинчақдай кийинган, эгнида нафис зар матодан тикилиб, танасини чирмаб турган кўйлақ, ялтироқ жиякли тўпигигача тушган атлас лозим, бошини калта гулдор рўмолда танғиб олган эди.

— Келинг, — дея салом берди у назокат билан. Ўнг қўли билан мрамар кўкракларини беркитиб-беркитмай турган кўйлак ёқаларини хиёл жуфтлаштириб, чап қўлида эшикни тортиб, эгилиб турган Латофат шу қадар кўҳлик, жозибали эдики, Аҳроржон худди дўкон омборхонасидаги аҳволга тушди. Кўлида олиб келган совғаси — дўмбира чаладиган айиқни осилтирганича останада туриб қолди.

— Киринг, киринг, — Латофат кулиб ўнг қўлини кўкрагидан олди ва Аҳроржоннинг этагидан аста ичкарига тортди. У қўлини кўкрагидан олган лаҳзада нафис кўйлак ёқалари икки томонга қочиб, қизнинг бўлиқ кўкраклари кўриниб кетди...

— Шурик, қара, амакинг нима келтирибдилар?! — ичкарига қараб қичқирди Латофат. Миср дарпардаси ортидаги хонадан тўрт ёшлар чамасидаги дўмбоқ, ёқимтой бола югуриб чиқди.

— Ие, салом қани? — дея ҳазиллашиб пўписа қилди Латофат ҳеч кимга қарамай ўзини совғага урган болага.

— Аччаём,.. — бола қўлини кўксига босиб, бошини эгди. Аҳроржон унинг қўлини ушлаб саломлашди, айиқни кучоқлатиб, бошини силади. У Латофатнинг боласини ҳам бир лаҳзада суйиб қолганди, туғилган куни билан табриклаб, нимадир илиқ сўз айтгиси келди. Бироқ, унинг ҳақиқий отини ҳам билмасди. Чунки «Шурик» эркалатиб айтиладиган, она билан боланинг ўртасидаги муомалага хос эканлигига ақли етган, болага «Шурик» дея мурожаат қилиши уни камситиш бўлади, деган ақидага келганди.

— Туғилган кунингиз муборак бўлсин, — дея у култ этиб ютинди, — ўғлим...

Латофат ялт этиб Аҳроржонга қаради. Унинг жоду кўзларида ўйнаб турган ишва бир зумга хиралашди. Қорачиқлари тубида юракни эзувчи аллақандай ҳасрат ифодаси балқди. Жувон хўрсинди.

— Бу ёққа, — ўзини тутиб меҳмонхона томонга ишора қилди у. — Аҳрор ака...

Меҳмонхона 80-йилларда урф бўлган Чехиянинг қорамтир эман гарнитури билан жиҳозланган, бироқ гарнитурнинг девор-шкафи ичи қимматбаҳо биллур идишлар, чинни ўйинчоқлар билан тўлдирилганди. Полга қалин Бельгия гиламлари тўшалган. Хона тўрида рангли япон телевизори, ёнида видеомагнитофон.

Стол усти камида йигирма кишига етадиган нознеъмат, совуқ газак, мева-чева, кўкатлар билан тўлди-

рилганди. Дастурхон европача тузалган, ҳар бир меҳмон учун алоҳида кумуш қошиқ, санчқи, пичоқлар, ҳатто овқат пайти тақиладиган оппоқ бўйин сочиқлар ҳам у ер-бу ерда конусдай диккайиб турибди.

Аҳроржон якка ўзи столга ўтиришга ийманиб, телевизор қаршисидаги креслога чўкди. Латофатнинг ҳам қўшни кресло четига омонат кўниб, ўзига термулиб қолганини кўргач, хаёлига фотиҳа қилиш зарурлиги келди.

— Омин, ўғлингиз катта йигит бўлиб кетаверсин!

— Хуш келибсиз, Аҳрор ака...

— Хушвақт бўлинг, Латофат...

Латофат чаққон ўрнидан туриб, кресло рўпарасидаги пастак журнал столчаси устига пепсикола олиб келиб қўйди. Олтин дастали очқич билан шишанинг қоқоғини даст юлиб ташлади-да, биллур фужерга тўлдириб қўйди.

— Марҳамат. Столга ўтиравермадингиз-да.

— Раҳмат. Меҳмонлар келишсин.

— Мен энди озгина ошхонада уринаман... Биронта видео қўйиб оласизми? Ҳар туридан бор.

Аҳроржон улфатлари билан кўп видео томоша қиларди-ю, лекин ҳеч қачон уни бошқаришдай ҳунарни ҳам эгаллаш лозимлиги ақлига келмаган экан. Йигит креслода ўнғайсиз типирчилади. Латофат худди унинг фикрини ўқиб тургандай ўзи магнитофон тугмасини босди. Экранда ёқимсиз шувиллаш бошланди. Қиз ёнидаги тахланган кассеталарни тита бошлади.

— Боевикми ё каратэ қўяйликми? — сўради у.

— Кино... — гўлдирди Аҳроржон.

— Хўп. Кино бўлса, кино-да! — яна шарақлаб кулди Латофат ва эски ҳинд фильмларидан бирини қўйиб, ўзи ошхонага йўналди. Экранны «Дунё» фильмидаги соҳибжамол Вайжантимала тўлдирди...

— Амаки, чалмай қўйдию... — гўзал Ҳиндистон манзараларига маҳлиё Аҳроржонни туртди Шурик.

— Ҳозир-да, шер йигит! — савдо ходимига хос чаққонлик билан Аҳроржон мўъжаз батареяни ўрнаштирди. Қўнғир айиқча яна шодон тарзда дўмбирани чалиб юборди. Боланинг юзи ёришди.

— Чаляпти! Чаляпти! Ая, чаляпти! — шодлиги ичига сиғмаган гўдак ошхонага чопқиллади.

Кўп ўтмай яхши кийинган ўрта яшар бир эркак билан гўзал бир жувон келишди. Латофат Аҳроржонни уларга таништирди. Комил ака исмли бу киши театрда ишлар,

хотини раққоса экан. Улар ортидан яна бир жуфтлик кириб келди. Булар университет домлалари, олимлар экан. Стол атрофига ўтиришгач, Латофат Шурикни тўрга ўтказди ва ошхонадан тўрт қаватли торт кўтариб чиқди. Торт устида тўртта кичик шамча ёниб турарди.

— О! Яшасин! — меҳмонлар чапак чалишди.

— Қани, Шуҳрат! Пуфла-чи! Энди ҳаётингнинг тўрт йили ўтди! Аммо, бу тўрт йил энг гўзал йиллар сифатида сенинг ва онангнинг ёдида қолади! — қичқирди театр ходими Комил ака.

Шуҳрат пуфлади. Лекин шамларни ўчира олмади.

— Аяси ёрдам беради! Аяси! — қийқиришди меҳмонлар. Ҳаяжонланган, юзлари анордай қизарган Латофат ҳам бир пуфлашда шамларни сўндиришга ожизлик қилди.

— Қани, Аҳрор амакиси ҳам кўшилсинлар-чи! — имо қилди раққоса. Аҳроржон қизариб-бўзариб уларга яқинлашди.

— Қани, — Комил ака буйруқ бера бошлади, — бир икки, уч!

Учаласи ҳам бирдан пуфлашди. Шамлар лоп этиб сўнди...

Қийқириклар, қадаҳлар жарангига кўмилган зиёфат бошланди. Аҳроржон ҳеч бундай даврада ўтирмаганди. Латофат югуриб-елиб хизмат қилар: писта пўчоқлари, мева қолдиқларидан меҳмонлар олдини тозаларкан, назарида унинг олдида кўпроқ туриб қолгандай туюлар, елкаларига тегиб кетаётган оппоқ билаклар, Латофат қолдиқларни олмоқ учун унинг юзлари ёнида бошини эгган пайтда юзларини ялаб ўтган соч толалари, айтилаётган гап-сўзлар ҳаммаси роҳатбахш эди. Комил ака хушчақчақ, аскиябоз одам эди. Қадаҳ сўзлари бир-биридан гўзал, аёллар ҳам эркаклардан қолишмай коньяк симиришар, аскияларга аралашишади. Зиёфат айна қизиган пайтда Латофат чарчаган Шурикни ётоққа олиб кириб, ухлатиб чиқди.

Эр-хотин олимлар раққосадан «Тановор»га ўйнаб беришни сўрашди. Раққоса уста экан, рақсни эзиб ташлади. У шундай нафис ва жозибали рақсга тушди-ки, маҳлиё бўлганидан оғзига газак ўрнига шиша қопқоғини тикиб юборган олимни хотини белига нуқиб, ўзига келтирди.

— Келинлар энди, бир танца ҳам қилайлик! — деди Комил ака ва Латофатнинг белидан ушлаб, ўртага тортди. Раққоса аёл Аҳроржон билан танцага тушди.

— Латофатга ким бўласиз? — дея сўради у.
 — Таниши.
 — Кечирасиз, қаерда ишлайсиз?
 — Хусусий дўконимиз бор.
 — Ҳа, — бош ирғади аёл. — Латофат яхши қиз.
 Бечоранинг шахсий ҳаётда омади юришмади.
 — Эри... йўқми?!
 — Ие, билмайсизми? — аёл чин дилдан ажабланди. — Уч йилча бўлди, ажралиб кетишган. Лато менинг эски дугонам. Иккаламиз ҳам бу шаҳарга мусофирмиз...
 Танца ҳаммани ҳоритгач, столга ўтиришди. Лаззатли палов келтирилди. Паловдан сўнг меҳмонлар тарқалишди. Аҳроржон Комил аканинг машинасига ўтириб, дўконгача етиб оладиган бўлди.
 Хайрлашувда Латофат унга «қолинг» демади, у ҳам ҳеч нарсага шама қилмади. Назарида бугун Латофатнинг уйида тунаса, меҳмондорчилик пайтидаги барча ширин туйғулар, истаклар, гўзал лаҳзаларга шилта чап-ланадигандек туюлди...

VI

Қисқа фурсатда «Латофат» дўкони «Райҳонзор» мавзесидаги энг таниқли савдо жойларидан бири бўлиб қолди. Бунинг бир сабаби бор. Жуда пухта савдогар бўлмиш тоға дўқонидаги ароқ-виноларга бошқа дўконларга нисбатан беш-ўн сўм арзон нарх қўйган эди. «Латофат»да доимо арзон ароқ бўлиши мижозлар орасида машҳур. Нафақат доимий мижозлар, кўпинча тўй, бошқа маросимларга яшиклаб ичимлик оладиганлар узоқ-яқиндан шу ерга келишарди. Чунки, йигира дона ароқ олган харидор бошқа дўконга нисбатан юз сўм тежаб қолади.

— Харажат билан даромад ҳозирча учма-уч келса, борингки, пича зиён бўлса ҳам зарари йўқ, — дерди тоға, — ҳамма гап харидорни ўргатиб олишда! Ўн сўм фойда қиламан, деб кечгача пештахта оргида пашша кўриб ўтиргандан, учма-уч қил-у, савдони юргиз! Аслида шунда ҳам ютқазмайсан: сармоянг ҳаракатда бўлади. Савдонинг тўхтаб қолишидан кўрқ!

Савдо эса юришгандан юришар, дўкондан одам ари-масди. Аҳроржон энди чарчай бошлади. Зеро, дўконда якка ўзи, эрталаб саҳар қишлоқдан чиқиб, бир амаллаб шаҳарга келиб олади. Туш пайти дўконни ичидан беркитиб, озгина тамадди қилиб олишини айтмаса, кечга-

ча оёқда. Дўконга кирган юз хил одам билан юз хил муомала қилиш керак. Кечкурун ҳориб-чарчаб турган пайти яна йигирма чақирим масофага автобусда гоҳ ўтириб, гоҳ тик кетиш жуда малол келади.

— Баъзан келмай қолсам хавотир олманглар, — дея Аҳроржон ота-онасига вазиятни тушунтириб, уларнинг кўнгилларини хотиржам қилиб қўйди. Дўкон омборхонасида ўзига тунаш учун жой қилди. Омборхонасида пайдо бўлган кроватъ, ювиниш анжомлари, ички кийимларни кўрган тоғаси:

— Ҳозир-ку, бўлаверади, ёз иссиқ, — деди, — аммо қишда омбор жуда совуб кетади. Унда нима қиласан? Яхшиси, сен шу атрофдан бирорта квартира суриштир, қишгача озгина пул жамғарсанг, сотиб оламиз, хусусийлаштириб қўясан, ошиғинг олчи-да!

Аҳроржон «хўп» деди-ю, лекин сотиладиган уй ахтармади. Аслида бу атрофда сотиладиган уйдан кўпи йўқ. Бироқ Аҳроржон бошқа ниятда пул йиғар: у машина сотиб олмоқчи эди. Албатта, бор-йўғи олти ойча сотувчилик қилаётган йигитнинг дарров машина олиш дардига тушиши кулгили, аммо, унда бир режа бор эди: «оз-моз пул топса, қишлоқ хонадонларидан икки-уч тонна туршак олади-да, Россияга жўнайди. Омади келиб, туршакни тузукроқ пуллаб қайтиб келса, шаҳар узоқлиги, қийналаётганини баҳона қилиб, кичик ука тўйини бир йилга кечиктириш, қўлдаги пулга эса озгина қарз-ҳавола қилиб бўлса ҳам машина сотиб олишга ота-онасини кўндиради. Қушдай учадиган, чиннидай тоза, ярақлаган «Жигули» рулида ўзини, орқа ўриндиқда эса бир жаҳон бўлиб ўтирган... Латофатни тасаввур этиб Аҳроржон энтикиб кетарди!

Бора-бора Аҳроржон шаҳар ҳаётига ҳам ўрганиб кетди, атроф дўконлардаги ўз тенги йигитлардан улфатлар ҳам орттириб улгурган эди. Тўғрисўз, қитмирлиги йўқ, ҳалол бу йигит одамларга ёқарди. Улфатларидан бири, бозор ичидаги дўкон эгаси Ҳошимжон бир куни уни дўкон ташқарисига чақирди. Ҳошимжоннинг сугдай оқ «Toyota»си олдида баланд бўйли, сонларигача очиқ, калта кўйлак кийган икки дуркун қиз турарди. Ҳошимжон уларга ишора қилди-да:

— Бугун бир ўйнаб келмаймизми, Аҳроржон, — деди кўзини айёрона қисиб. — Биламан, анчадан буён зерикиб юрибсиз. Қалай, бўлаверадими, манавилар?..

Аҳроржон довдираб қолди.

— Дўкон бор, ахир, — минғирлади у.

— Дўконни беркитиб, ишни тугатганингиздан кейинда, оғайни! — Ҳошимжон кулди. — Бу иккала моқаймоқни қаранг, офатижон-ку! Сиз билан бизнинг насибамиз экан, олис Ригадан келишибди-я!

— Ригадан?.. — талмовсиради Аҳроржон, — Нега? Ахир...

— Бўлди энди, жигар! Майдалашманг! Кечқурун келаман, бўптими? — Ҳошимжон хандон кулганча машинага ўтириб, жононлари билан жўнади. Аҳроржон шундан кейин савдони қандай юритди — билмайди. Кўчадан ўтган машина сигнал бериб қолса ҳам чўчиб ташқарига қарайди, қўлларига ўз-ўзидан титроқ киради. «Мунча қўрқмасам ахир, йигит киши шундай кўнгил ёзади-ку!» дея ичида ўзига тасалли бериб, ўзини дадиллаштиришга уринар, бироқ бегона қизлар, улар билан нима деб гаплашишни ўйлаб, юраги орқасига тортиб кетарди. Охири чидамади, пешиндан кейин дўконни беркитиб, қишлоққа қочворди.

— Ҳа, қочоқ, — деди эртаси Ҳошимжон, — юрак дов бермадими?

— Йўқ, ўзим, — минғирлади Аҳроржон, — зарур иш чиқиб... сизни топа олмадим...

— Кўйсангиз-чи, сизга бир илинувдим-да, — деди афсусланиб Ҳошимжон, — қизлар ҳали кетгани йўқ. Дианаси жуда зўр экан. Французча муҳаббатга устаси фаранг... Мазза қилдик. Бугун олиб келайми?..

— Йўқ! Йўқ! — қўли билан ўзини ҳимоялаб, бирикки қадам орқага чекинди Аҳроржон, французча муҳаббат усталари бостириб келаётгандай, — кераги йўқ... бошқа сафар.

Эртасига дўконга Латофат кирди. У нимадандир ташвишланган қиёфада эди.

— Зудлик билан Тошкентга бориб келиш зарур, — деди у, — бирорта машина топа олмайсизми?

— Қачон? Ҳозирми? — Аҳроржон агар Латофат «машина ҳозир керак» деса, шу онда ернинг тагидан бўлса ҳам машина топиб келиб, қизнинг оёқлари остига қантариб қўйиш даражасида эди.

— Топа оласизми? — ишонқирамай сўради Латофат.

— Қачонга? — деди Аҳроржон қатъий.

— Эртага эрталаб... бирга бориб келамиз...

— Эртага! Эртага Аҳроржон Латофат билан Тошкентга боради! Бир кун унинг ёнида юради, хушбўй соч толалари яна унинг юзларини қитиқлайди, кун бўйи Латофат билан бир ҳавода нафас олади!

Латофат чиқиб кетиши билан Аҳроржон дўконга қулф осди. Қишлоққа бориб жонажон ўртоғи — дорихоначи Раҳмоналини топиб илтимос қилди. Дўсти аввал тихирлик қилди. «Бензин топиш керак. Заҳира балоним йўқ, бензонасос ишдан чиқиб қоляпти...»

— Ҳаммасини тўғрилаймиз, оғайни, сенга бир ишим тушибди, йўқ демагин, бу менга... менга... — Аҳроржон ўнг қўли кафти қиррасини томоғига теккизди, — мана шундай зарур!

Шу кун и кечгача машинани ўнглашди. Эрта тонгда Раҳмоналининг бинафшаранг «Жигули»си Аҳроржонни олиб шаҳар томон елди. Латофат билан бир кун бирга юриш шавқидан маст Аҳроржон дўконни ҳам ёддан чиқарган эди.

Латофат уйда уларни пойлаб турган экан.

— Биламан, ҳали нонушта қилмагансиз, — деди у Аҳроржонни ичкарига тортиб, — бир пиёла чой қилдим. Ичиб олинг.

— Шеригим бор...

— Нима бўпти? Чақиринг.

— Ҳа, кетмайдиган бўлдикми? — дея хавотирланиб сўради Раҳмонали Аҳроржоннинг алланечук ўнғайсизланиб ташқарига чиқишини кўриб. Аҳроржон Раҳмоналига кимни Тошкентга олиб бориш кераклигини айтмаган, у ҳам «хўжайинларидан бирини олиб борармиз ёки жиддий тижорат ишидир», деб ўйлаб, сафарнинг мақсадига қизиқмаган эди.

— Энди... юргин, бир пиёла чой ичайлик аввал, — чайналди Аҳроржон. Раҳмонали серҳашам, тоза ва шиnam хонадонни ва айниқса гўзал бекани кўриб оғзи очилиб қолди. «Зўр-сан-ў!» дегандай Аҳроржонга қараб «қойил!» маъносида бош чайқади. Аҳроржон уялиб кетди.

— Танишим, яхши қиз, — дея гўлдиреди у, Латофат ошхонага кириб кетгач.

— Чиндан ҳам яхши экан, — «яхши» сўзига урғу бериб мўйловини силади Раҳмонали. Латофат нонуштага мазали мастава тайёрлабди. Дастурхон тўкин-сочин.

— Чой яхшими ёки қаҳва дамлайми? — дея сўради Латофат. Аҳроржонга албатта барибир, Латофатнинг қўли теккан заҳар ҳам унинг учун шакар эди, аммо Раҳмонали:

— Қаҳва ичайлик, — деди.

Улар маставадан сўнг қаҳва ҳўплаб туришганда Латофат ўғлини уйғотиб, ювинтириб, кийинтирди. Қаҳвадан сўнг Раҳмонали:

— Хўп, мен машинани қараб турай... Қаҳва учун раҳмат... Келин! — дея ташқарига чиқди. Аҳроржон билан Латофат бир-бирларига ялт этиб қарашди. Бу гап иккаласи учун ҳам ўта ёқимли эшитилди...

— Энди куёв бўлсангиз, манави тугунни кўтаринг! — деди Латофат шўх кулиб.

Аҳроржон икки-учта катта сумкаларни пастга олиб тушиб, машина юкхонасига жойлади. Бир оздан сўнг Шурикни етаклаб Латофат ҳам тушди.

— Айиқ яна чалмай кўйди, — деди бола ўкинч билан Аҳроржонга қараб, Аҳроржоннинг «ўғлим» деганини эшитиб, Раҳмоналининг томоғи қичишди, қаттиқ йўталиб юборди.

Қамчиқ довони ёзда жуда роҳатбахш бўлади! Аҳроржон йўл четида бозорчилар сотаётган қип-қизил олма-лардан бир челак олди. Орасидан энг сархил, бирорта доғи йўғини танлаб, Шуриikka узатди.

— Менга-чи?.. — Латофат ўзига ярашган чиройли ноз билан оппоқ қўлларини чўзди.

Кўп ўтмай Тошкентга кириб боришди. Бинафшаранг «Жигули» Юнусобод даҳасидаги сокин маҳаллалардан бирида, бундан ўн кунлар илгари Аҳроржон тоғаси билан келган айнан ўша ҳашаматли дарвоза олдига келиб тўхтади...

Ўша қўш қаватли, атрофи биланд ёширт девор билан ўралган ҳовли, нақшинкор дарвоза.

— Мен ҳозир, — ширин жилмайди Латофат, — беш минутга. Шурик сен тоғаларингга шеърингни айтиб бер...

Жувон машинадан чаққон тушиб, дарвоза кўнғирогини босди. Ичкаридан қадам товушлари, эркак кишининг йўталиши эшитилади. Ичкаридаги одам дарвоза қоққан кимлигини эшик тирқишидан кўриб олгандан кейингина эшикни очди. Латофат ҳам худди Аҳроржоннинг тоғасидай «лип» этиб ўзини ичкарига урди...

Ҳа, бу айнан ўша, тоғаси билан келишган уй эканлигига шубҳа йўқ! Чиқса сўраш керакмикан?! Йўқ, унда Латофат тоғани суриштириб қолади. Аҳроржон шу хонадоннинг яна бир қадрдонига жиян бўлишини билса, ораларидаги муносабат мустаҳкамланади ёки бузилади... Иккинчи ҳол Аҳроржон учун хонумонидан айрилиш билан баробар. «Майли, сабр таги сариқ олтин, дейди донишмандлар. Арқонни узун ташлаб тургин-чи, Аҳрорвой», дея дилидан ўтказди йигит.

Раҳмонали Шурикни гапга солиб, боғчада ўрганган

шеърларини айттириб, тинглаб, болакай билан чақ-чақлашарди.

Эшик очилиб, Латофатнинг ранги ўзгариброқ чиқди.

— Машинани бир минутга ичкарига олиб кирайлик, — деди у...

Ҳашаматли дарвоза товуш чиқармай икки ёнга сурилди ва бинафшаранг «Жигули»ни нимқоронғу оғзига олди. Раҳмонали машинани ўчириши билан Латофат:

— Аҳрор ака, сиз юкларни олинг! — деди-ю, қаёққадир гойиб бўлди.

Аҳроржон сумкаларни тушириб, ерга қўйди-да, атрофга аланглади. Кенггина ҳовлининг чор-атрофини иморатлар қуршаган. Дарвозахонадан ҳовли ичкарисига даги шафтолизор боққа қараб кетган ўн-ўн беш метр узунликдаги, кенг йўлак усти зангламайдиган темирдан қилинган ишком билан тўсилган, ишкомдаги ҳали етилмаган, кўм-кўк «бекабармоқ» узум бошлари маржон доналаридай тизилиб ётибди. Деразалари қимматбаҳо дарпардалар билан тўсилган икки қаватли иморатлар ичида ҳеч қандай ҳаракат сезилмайди. Ҳамма ёқ сув қуйгандек. Ишком тугаб, боғ бошланган жойда атрофни улкан мажнунтоллар ўраган тип-тиниқ сув тўла ҳовуз майин мавж уриб ётибди. Қирғоғида стол, креслолар. Аввалги келганида пайқаманган экан, уй томида параболик антеннанинг улкан косаси ялтираб турибди. Бундай телеантенналар ўта қиммат эканлиги, жуда кам одамларгина уларни харид қилишларини Аҳроржон биларди.

Раҳмонали дарвоза очиқ турганини кўриб, машинани орқаси билан ҳайдаб кўчага чиқди. Аҳроржон ланг очиқ дарвозани шошиб беркитди. Сумкаларни кўтариб, дарвозахона ёнидаги уй айвонига олиб чиқди. Айвонга ичкари хонадаги одамларнинг овози эшитилиб турарди.

— Минбаъд бегона одам, бегона машинани бу ерга олиб келманг, қизим, — йўғон овозли бир эркак киши чертиб-чертиб гапирарди. — Ҳеч бўлмаса, машина номерини пойтахт номери қилиб олиш керак эди.

— Булар ишончли йигитлар, уста, — ичкаридан Латофатнинг ўзини оқлаётгани эшитилди, — Номоз уч кундан буён қорасини кўрсатмаяпти. Қай гўрга даф бўлган, ахтариб топа олмадим. Бу ёқда қишлоқдагилар «молни олсаларинг олинглар, акс ҳолда бир балога гирифтор бўлмай туриб, ё ёқиб юборамиз, ё сувга оқизамиз», дея пўписа қилиб туриб олишди.

— Иккинчи бу ҳол такрорланмасин! Машина ҳам, йигитинг ҳам энди рўйхатимизда туради! — таҳдид қилди «уста» энди сенсирашга ўтиб. — Бир гап бўлса... Ўзинг биласан!..

Аҳроржон айвондан шошиб тушиб, ўзини ташқарига отди. Шитоб билан бориб машинага ўтирди.

— Ҳа, тинчликми? — хавотир билан деди Раҳмонали дўстининг ранги оқариб кетганидан ажабланиб.

— Ўзим... — деди хаёлга толиб Аҳроржон.

Кўп ўтмай Латофат ҳам ҳашаматли уйдан чиқди. У аввалгидек дадил, ҳаракатлари чақнаб турарди. Машина салонига ўтирибоқ, ўғлини эркалади.

— Шурик! Жоним! Амакиларга шеър айтдингми? Машинани ҳайданг!

— Қаёққа? — сўради Раҳмонали.

— Аҳрор акам айтган ёққа! Бугун бир ўйнатиб келди мени!

— Биз қишлоқ боласимиз, шаҳри азимнинг кўнгил очар жойларини сиз яхши биларсиз? Бошлайверинг! — деди Раҳмонали ўй суриб Латофатнинг таклифига жавоб бермаган Аҳроржоннинг ўрнига.

Латофат уларни шаҳар четидаги хусусий корейс ошхоналаридан бирига етаклади. Шурик машинада ухлаб қолди. Корейсча безатилган хонада уччовлон турли аччиқ-чучукларга тўла дастурхон устида овқатланишди. Аҳроржон жимгина тановвул қилишга киришди. Ўртадаги ноқулай сукунатни қошиқларнинг чинни коса лабига урилиб, тарақлаши бузарди, холос.

— Мен-ку, рудаман, — дея гапни гапга қовуштиришга уринди Раҳмонали, — лекин сизлар Тошкентдай жойга келиб, корейсча овқат еб кетаверманглар. Қиттай-қиттай... дегандай?..

Латофат Аҳроржонга қаради. Ёшлик таровати уфуриб турган соҳибжамол аёлнинг ўтли назари булутларни ҳайдаган шамолдай Аҳроржоннинг қалбидаги ғашликни тарқатиб юборди. Жувон ўнг қўлини Аҳроржонга узатди, сўнг оппоқ, узун-узун бармоқлари билан... йигитнинг томоғига чертди:

— Кетадими... хўжайин! — деди ноз-ишва билан.

Аҳроржоннинг ғашлик булутни қоплаб ётган юраги тубигача оташ бир нур кириб ёритгандай бўлди-ю, йигит сувдан чиққан шердай бошини силкитиб:

— Ичамиз! — деди, — қанақасидан бўлсин?

— Буларда яхши испан винолари топилади, айтинг, муз билан келтирсин...

Аҳроржон «Гренада» виносини биллур қадахларга қуйиб, ичига бир чақмоқдан муз ташлади. Қадахлардаги ёқутдай қип-қизил ва тип-тиниқ май вижирлаб, юзага майда пуфакчалар бодраб чиқа бошлади.

— Қани, — деди Латофат қадахни кўтариб, — уйдаги хотинлари, бола-чақаси, рўзгор юмушларини бир кунга уч юз-тўрт юз километр олисга ташлаб, эркин қушдай Тошкентга келган йигитлар! Ҳозир шу стол атрофида ҳеч кими йўқ, ҳеч нарса билан ўзини боғламаган эркин одамлар ўтирибди, дея тасаввур қилинг! Дунёда озод бўлишдан-да улуг бахт йўқ. Келинлар, мана шу озодликнинг қисқа, аммо хушнуд дақиқалари учун ичайлик!

— Тўхтанлар! — деди Раҳмонали, — Аҳрор, бу сўзлар учун юз грамм ичмасам йигитликка тўғри келмайди. Нима бўлса бўлар, тўлатиб қуй, ўша испан виносини!

Ўтириш бирдан чароғон бўлиб кетди. Латофат бири-биридан кулгили латифалар билан кўмиб ташлади йигитларни. Орада пайдар-пай қадах кўтарилиб турарди. Аҳроржон қишлоғидаги Ёрмат ака деган ўқитувчи билан қадрдон эди. Ёрмат ака ўзи математика ўқитувчиси бўлса-да, жуда шоиртабиат, улфат, дилкаш йигит бўлиб, Ҳайём рубойларининг деярли барчасини ёд биларди. Унга қизиқиб Аҳроржон ҳам Ҳайём рубойларини ёд олган эди, жиндай сархуш бўлгач, у Ҳайёмни ўқий бошлади.

Иккинчи шиша «Гренада»ни яримлатишганда Раҳмонали:

— Тўхтанлар! — деди. — Энди... қадахни жуфтлаб қўймасам, йигитликка тўғри к...келмас. Қуй ўша «Гренада»сидан!

Янги овқатларга, қулупнай меваларга буюртма беришди. Латофатнинг таклифи билан столга банан-у, ананас сингари жануб ўлкалари меваларидан ҳам қўйилди. Учинчи шиша очилди.

— Тўхтанлар! — деди Раҳмонали қийқириб, — энди шунча ўтириб, оғзимга сўк солгандай бир оғиз қадах сўзи айтмасам, йигитликка тўғри келмас-ов... Аҳрор қуй, ўша испаннинг маҳсулотидан!

Раҳмонали ҳам чиройли қадах сўзи айтди. Нафис мусиқа оҳанги ўтиришга янада жонбахш руҳ ато этди. Аҳроржон Латофатнинг тим қора сочларига, сутга чайгандай тиниқ юзларига суқланиб боқар, бу гўзал жувоннинг ҳар бир ҳаракати, ҳар бир сўзи ўзига ярашганидан, бу сўзлар ва ширин боқишлар, нозлар, имолар

ўзини «Гренада» виносидан-да кўпроқ маст қилаётганидан завқланарди. Энди у бир соат илгари арзиманган(!) гаплар туфайли Латофатнинг кимлиги ҳақида ўйлаб, юрагига ғашлик тушганидан ажабланди. Эҳ, дунёнинг бутун жиноятчи-ю, мафияси ўтавермайдими — шу бир қарашнинг олдида! Нима бўлса бўлар, Латофат бор — дунё бор!

Ўтириш интиҳосида Раҳмонали яна:

— Тўхтанглар! — деб қолди, — шунча ўтириб... Шундай гўзал жувон олдида... тоқ ичсам...

— Йигитликка тўғри келмайди, — дея илиб кетди Латофат, — қуйинг ўша испан мусалласидан!

Шодон кулгу аралаш ўтиришга якун ясалди.

— Энди, — деди Латофат йигитларга, — ҳисобкитобни мен қиламан. Хафа бўлмайсизлар. Айтиб қўяй, Тошкент менинг она шаҳрим. Меҳмонимсизлар.

Кутилмаган таклифдан йигитлар лол қолишди.

— Йигитликка... тўғри келмас, — дея ғўлдиради Раҳмонали.

Анча талашиш-тортишишдан сўнг Латофат агар ўзи тўласа, Аҳроржон чиндан ҳам қаттиқ хафа бўлишини тушуниб бўшашди.

Шурик аллақачон уйғониб, машина ичида нималарнидир ўйнаб ўтирган экан.

— Ие, полвон бола, — дея ажабланди Раҳмонали, — индамай ўтирибсизми? Йиғлаш керак эди-ку!

— Унда йигитликка тўғри келмайди! — кулди Аҳроржон.

— Лекин, — деди Раҳмонали, — энди мени уч-тўрт соат ҳоли қўйиб, дам олдирмасангиз ҳам йигитликка тўғри келмайди. Чунки йўл чарчоғи, дегандай, бунинг устига винос...

— Калитни беринг, — деди Латофат, — энди сиз орқада кетаверасиз!

— Майли, — ўйлаб туриб рози бўлди Раҳмонали, — биринчидан, Тошкентни яхши билмайман. Кейин... Кайф ҳам пича ёзилиши керак.

Латофат машинани жуда енгил, чаққон ҳайдар экан. Кўп ўтмай Сирғалидаги кўп қаватли уйлардан бири олдида тўхташди. Жувон Шурик билан Раҳмоналини дам олгани ўша уйга ташлаб чиқди.

— Бир дугонамники бу уй, — деди Латофат чиқиб рулга ўтиргач, ҳув Шурикнинг туғилган куни сиз билан танца тушди-ку... Раққоса... Ўшанинг уйи бу. Эрхотин Фарғонага ишга кетишган, квартира бўш ётибди.

Ҳар сафар Тошкентга келсам, шу уйнинг калитини олволаман...

— «Ташмор»га бормаймизми? — таклиф қилди Латофат хиёл юришгач.

— Кетдик, — деди Аҳроржон, унинг учун қаер бўлса барибир, Латофат ёнида юрса кифоя.

«Тошкент денгизи» деб аталадиган сув омбори мавж уриб ётар эди. Машинани пуллик тўхташ жойига қўйиб, битта қайиқ олишди. Улкан мовий косанинг бошланиши, дарё куйиладиган тарафга сузиб кетишди. Қирғоқларда юзларча одамлар ғужғон ўйнайди, чўмилиб, дам олиб ётишибди. Қайиқларда сузиб юрганлар ҳам кўп. Ўртароққа сузиб боришгач, Латофат кўйлагини ечиб, қайиқ тубидаги газетага ўради. Эшкак тортаётган Аҳроржоннинг юзига олов ургандек бўлди. У қиз томонга қарамасликка ҳаракат қилиб, нигоҳини қирғоқдан узмай кета бошлади.

— Аҳрор ака, ечиниб олсангиз-чи, кун бўйи дўконда ўтиравериб, баданингиз сутдай оқариб кетган. Қуёшга тобланг ўзингизни, ахир қуёш, ҳаво, сув — энг яхши дори, деб бежиз айтишмаган... — Латофатнинг кулгуси кўлни ҳам жаранглатиб юборгандек туюлди.

Аҳроржон қайиқни ўз ҳолига ташлаб, қизариб-бўзарибгина ечина бошлади. Яхшиямки, дўконга ўтгач, шим ичидан чет эл чўмилиш иштончаси кийиб юришни одат қилган эди. Илгаригидек тиззага тушадиган қора трусиди бўлганидами...

Кўм-кўк само гумбази остидаги мовий кўл... Қуёш чарақлаб турибди. Қайиқ энди ўз ҳолига сузар, шамол олис қирғоқдан мусиқа садоларини элас-элас қулоқларга олиб келарди.

Латофат тик турди. У ўрнидан турган пайтда қайиқ чайқалди ва Аҳроржон ўша томонга ялт этиб қаради. Кўм-кўк кўл узра ярим яланғоч фаришта турарди! Аёл қоматининг гўзаллиги, мутаносиблиги, жозибаси мужассам эди ҳозир Латофатда. Бу етилган, оппоқ ва тиниқ, соғлом бадандан фусункор жозоба уфуриб турарди... Аҳроржон ҳам энди ўзлигини унутиб ўрнидан турди ва қиз томон қадам ташлади. Қайиқ яна чайқалиб кетди.

— Кўрқитманг! — дея шарақлаб кулди Латофат ва ўзини сувга отди. Латофат шўнғиган пайтда вужудга келган тўлқин қайиқни кучли чайқалтириб юборди, Аҳроржон мувозанатни йўқотиб кўлга қулади.

Латофат анча нарига сузиб борди ва орқага ўгирилиб ўзи томон сузаётган Аҳроржонга:

— Қайиқдан узоқламанг, тўлқин олиб кетиб қолади, — дея қичқирди. Аҳроржон ноилож қайиқ томонга қайтди.

Чўмила-чўмила чарчаб қайиқда соҳилга сузиб келишгач, майин кум устига узала тушиб, ёнма-ён ётишди. Энди Аҳроржон ҳам ўнғайсизланмай қўйди. Юраги лиммо-лим шодлик, бахтга тўлиқ эди. У Латофатнинг кум зарралари дона-дона ёпишиб турган қўлини ушлади. Секин ўзи томонга тортди. Қиз ҳам унинг бармоқларини силади.

— Аҳрор ака, муҳаббат борлигига ишонасизми? Муҳаббат нима ўзи?..

— Муҳаббат... — деди Аҳроржон қизнинг қўлини аста сиқиб, — иккита яримта кўнгил бирлашиб, бир бутун юракка айланса ва бу юрак ловуллаб ёниб турса, ўша ҳолат муҳаббат бўлса керак...

— Топдингиз...

Беихтиёр икки бош бир-бирига интилди ва ёниб турган лаблар учрашди...

Тотли лаблар шаробидан қанчалик масту мустағрик бўлмасин, Аҳроржон яна секин ўзини четга олди. Кутилмаганда ўзидан хиёл нари сурилган йигитга ҳайратомуз, айни пайтда аччиқ аралаш қараган Латофатга:

— Бизни... тагин... — дея шивирлади у. Латофат тушунди: атрофидагилар Латофатни «енгил оёқ қиз экан», дея ўйламасликлари учун Аҳроржоннинг жувон шаънини эҳтиётлагани эди бу.

VII

— Театрга кирайлик, — таклиф қилди Латофат шаҳарга қайтишгач.

Аҳроржон армияда хизмат қилган пайти қисмларига алақайси театр келиб спектакль қўйган. Ўша ҳарбий қисм клубида кўрган томошани ҳисобламаса, у умуман театрда тушмаган эди. Бунинг устига Латофат опера ва балет театрига киришларини айтганда, йигит саросимага тушди. Балет! Ярим яланғоч қизлар тор иштон кийган йигитлар атрофида гирдикапалак бўлиб, саҳнанинг у бошидан бу бошига оёқ учида югуриб юрадиган бир ўйин!

Театрнинг бири-биридан муҳташам, нақшинкор заллари йигитни ҳайратга солди. Латофат уни вилоятларга бағишланган заллар бўйлаб сайр қилдиран экан, ганчга муҳрланган беқиёс санъат сеҳри-жозибаси Аҳроржонни мафтун этди.

Латофат уни саҳна орқасига, гримхоналар томонга олиб ўтди. Орқа эшикдан кираверишда ўтирган дарбон кампир Латофатни таниб, ўпишиб кўришди.

Ичкарида ҳам бир-иккита нозик ниҳол, юзларига қалин упа-элик суртган қизлар уни кўриб, ўпиша кетишди.

— Яхшимисан, Лато! Фарғоналар қалай? Ишляяп-санми?

Чуғурлашаётган қизлар кейин бирдан Аҳроржонга қараб салом беришди-да, синчковлик билан уни кўздан кечиришди. Елкалари кенг, баланд бўйли, кўзлари маъноли боқувчи йигит уларга ёқди, шекилли, Латофатнинг қулоғига нималарнидир шивирлаб, қаҳ-қаҳ уришди.

Томоша залига қайтишгач, Аҳроржон атрофга разм солди. Зал тўлгани йўқ. Аммо тўпланганлар ўта зиёли одамлар эканлиги сезилиб турибди. Бўш жойлар кўп эса-да, улар ҳолироқ деб амфитеатрга чиқиб ўтиришди. Саҳна олдидаги ҳандақдан оркестрдаги созланаётган мусиқа асбоблари овози, йўтал, шивир-шивир товушлар чиқиб турибди. Мана, зал қоронғулашди...

... Саҳна аста ёришди ва... мўъзиза бошланди. Скрипканинг синиқ нолалари остида саҳнага оппоқ, ҳарир либосдаги қизлар чиқиб келишди.

— Жизел... — деди нафаси титраб Латофат. Кейин аста шивирлаб шу саҳна мазмуни, рақс, мусиқа ва имо-ишоралар воситасида англатилаётган воқеаларни Аҳроржонга тушунтирди. Аҳроржон балетни оддий ўйин деб билар, унинг ҳам лирик ёки фожиавий воқеалар тизимидан иборат эканлигидан беҳабар эди.

— Қандай енгил тушишади-я.., — деди у аста Латофатнинг қўлларини ушлаб. — Бу енгиллик уларга осонга тушмайди. Бу соатлаб, кунлаб, ойлаб қилинган машаққатли репетициялар туфайли эришиладиган санъат. Бернора опа машқ қиладиган жой поли машқлар туфайли... чўкиб қоларди.

Латофатнинг овози титраб кетди.

— Бу саҳнада бир пайтлар мен ҳам рақс тушганман...

Аҳроржон Латофатга қаради. Жувоннинг кўзларидан ёш оқарди...

— Кечиринг, — деди Латофат, — мусиқа кўнглимни бузиб юборди...

Томошадан сўнг Раҳмоналилар олдига қайтишди. Улар тайёр экан, машинага ўтириб, доvon томон елдек

учиб кетишди. Машина тунги соат учларда Латофат яшайдиган кўп қаватли иморат олдида тўхтади.

Латофат:

— Мен ҳозир, — дея уйига кириб кетгач, Раҳмон-али:

— Сен қоласанми? — деб сўради Аҳроржондан.

— Йўқ, кетамиз.

Аҳроржон Шуриқни аста кўтариб олди-да, тепага йўналди. Латофат хобхона эшигини очиб, Шуриқнинг жойини тайёрлаб қўйган экан. Уни ётқизиб, ечинтира бошлади. Латофатнинг ётоқхонаси ҳам кўркам, тартибли. Икки кишилиқ уйқу сўрасига паралон чойшаб ёзиглиқ. Оппоқ, парқу болишлар... Шуриқка алоҳида жой солинибди. Аҳроржон аста ётоқхонадан чиқди. Эшик тагида тўхтаб, йўталди.

— Аҳрор ака, чарчаб қолдингиз! Чой дамлаяпман...

— Латофат... чарчагансиз, дам олинг... Биз борайлик.

Латофат унга ҳайрон тикилиб қолди. Аҳроржон жувоннинг ўтли нигоҳига тоб беролмай, кўзини четга олди-да:

— Раҳмон... Бўлмағур фикрга келмасин... — деди.

Латофатнинг юраги тез-тез уриб кетди. Ҳаяжонланганидан ҳатто кўзларига ёш келди. Фақат юрагида кучли муҳаббат жўш уриб турган инсонларгина ўз маҳбубалари шаънини шундай улуғлайдилар!

У ўзини Аҳроржоннинг кўксига отди-да:

— Раҳмат, минг раҳмат! — дея олди, холос.

Қишлоққа қайтишаётганда Раҳмонали ўйчан бир қиёфада:

— Зўр қиз экан, — деди-ю, бошқа гапирмади.

VIII

Эрталаб Аҳроржон дўконга етиб келиб, энди ишни бошловди ҳамки, тоғаси кириб келди:

— Кеча нега кўринмадинг?

— Кеча... Бир иш билан Тошкентга бордим, тоға.

— Тошкентга? Нега? Ким билан?

— Ўртоғим Раҳмонали бор-у, аптекачи, ўша билан.

— Ҳм, иш битдими, ахир?

— Ҳа.

— Энди бир ёққа кетсанг, сўраб кет. Кейин... — Тоға бир оз ўйланиб турди-да, қўл силтади. — Майли, бу ҳақда кейин гаплашамиз. Хўп, омон бўл.

— Хайр, тоға.

Латофат кечгача кўринмади. У эртаси ҳам, индини ҳам келмади. Учинчи кун сабри чидамаган Аҳроржон таниш уйга борди. Хонадон эшиги кўнғироғини узоқ босди, кўли билан тақиллатди. Аммо, ҳеч ким жавоб бермади. Ичкарида одам йўқ экан, шекилли. Кечки пайт, уйга қайтиш арафасида яна оёқлари дўкондор йигитни беихтиёр ўша томонга олиб кетди. Бу сафар ҳам Латофатни топа олмади. Юрагини билгисиз бир гашлик қамради. Туни билан ажриққа ағанагандай ух-лолмай чиқди. Ҳатто, Рисолат ҳам кечаси унинг хўрсинишларидан бир-икки уйғониб кетиб:

— Нима бўлди, сизга? Тобингиз қочдимиз? — дея безовталаниб сўрашга мажбур бўлди.

Қизиқ, Рисолатнинг меҳрибончилиги ҳам Аҳроржонга ёқмади. Бир нималар дея ўшқириб берди.

— Ўлиб кетинг! Сўраса бир нарса бўптими? — дея Рисолат ҳам жавраганича орқасига ўгирилди. Аслида, жувон эрида қандайдир ўзгариш бўлаётганини сезар, аммо, далил-асоссиз эрни айблаш, шубҳасини ошкор этишга ботинмай юрарди. Эрталаб у аразини билдирди. Аҳроржоннинг кийимларини дазмолламай, қаёққадир, кўшниларникига ғойиб бўлди.

Аҳроржон қишлоқдан қандай чиқди, дўконни қандай очди билмади — ҳаммаси аллақандай савқи-табиий билан қилинди. Хаёлида фақат Латофат, шу гўзал ҳақидаги рашк, орзиқиш, соғиниш аралаш аччиқ ва ширин ўйлар...

«Бир кўрмасам туролмайдиган бўлиб қолганим, бу қиз ким ўзи? Қандайдир бир кўринмас занжир мени унга чирмаб ташладики, хаёлимдан бир дақиқа ҳам қувиб бўлмайди. Бу сирли қатнашлар, Тошкент сафаригадаги воқеа... Оддий аёл эмаслиги шундоқ кўриниб турибди. Бу ишқ менга яхшилик келтирмаслигини ҳам кўнглим сезаяпти... Аммо... Иложим йўқ...» Рухсиз бир кайфиятда, турфа туйғулар тугёнида ўтирган Аҳроржоннинг кўзига Латофатдан бошқа ҳеч нарса кўринмасди. Хонанинг чароғонлиги — Латофат, атиргулнинг чиройи — Латофат, жийда гулининг ҳиди — Латофат, дунёнинг меҳвари — Латофат! Латофатсиз ҳаёт — жонсиз саҳро, сувсиз кўл, қуриган дарахт, гиёҳсиз қоя...

«Не куйга солдинг, содда қишлоқи йигитни, эй сирли соҳибжамол?»

Тушлиқдан сўнг яна «Райҳонзор»га бориб, Латофатнинг эшигини қоқиб кўрди. Ҳеч ким жавоб бермагач, таваккал қилиб қўшни хонадон эшиги кўнғироғини

босди. Ичкаридан ўттиз-қирқ ёшлар чамасидаги жувон чиқди. Ориққина, қиррабурун жувоннинг кетма-кет туғиб, болалари билан ўралашиб қолганлиги кир халати, таралмаган сочлари, кийилавериб ситилиб кетган чит кўйлагидан сезилиб турарди.

— Келинг, — деди у бегона одамни кўриб ва дарҳол орқасига ўгирилиб, — ҳой Акбар, укаларингнинг жағини юм! Ҳозир даданг келиб қолади, — дея бақирди.

Аҳроржон мийиғида кулди: одатда эрлари ортидан шаҳарга келиб қолган қишлоқи аёллар хонадон эшиги олдида нотаниш, шубҳали кўринган одам пайдо бўлса, ўзларига шунақа «эҳтиёт чораси» кўриб қўйишади...

— Кечирасиз... Кўшингиз... Латофатхон кўринмади-ми?

— Латофатхон? — жувон яна бир карра Аҳроржонга бошдан-оёқ қараб чиқди, сўнг қаршисида қандайдир шубҳали каззоб эмас, балки рисоладагидек йигит турганига ишонч ҳосил қилди, шекилли, — йўқ, уч-тўрт кун бўлди, бир ёққа кетишди, — деди.

— Ўғли... Шуҳратни ҳам олиб кетдими?

— Кўпинча сафари узоқроқ бўлса, Шуҳратни бизга ташлаб кетарди. Бу сафар йўқ, тез қайтса керак-да.

— Унинг, — Аҳроржон қулт этиб ютинди, — шунақа сафарлари кўпми?..

Жувон бирдан ҳиринглаб кулиб юборди. Кейин жингиллаган кулгисидан ўзи ҳам хижолат бўлди чоғи, кафти билан оғзини беркитди. Кўлини кўтарганда атрофни саримсоқ пиёз ҳиди тутди, афтидан, у тўғри ошхонадан чиққан эди.

— Латофатхон, — унинг товушида ҳасадми, ҳавасми, ишқилиб, ёқтирмаслик оҳанги бор эди, — бугун Эронда, эртага Покистонда, у киши ахир тижоратчи...

Жувон ориқ гавдасига илиб қўйилган кир халати этагини тўғрилаб, юпқа лабларини бурди.

— Яқинда, ҳатто, мол.., малай... ҳаҳ, отинг қурғурнинг отгинаси, тилимнинг учида турибди, хуллас, ўша одамлари кичкина, ўзлари мусулмон юрт бор-ку, ўша ёқдан келувди. Сиз кими бўласиз Латофатнинг? Келса нима деб қўяй?

Бу аёл Латофатни ичидан ёқтирмаса-да, лекин ундан оз-моз манфаатдор бўлиб турадиганга ўхшайди. Латофат сафарлари чоғи Шурикни шу қоқ суякка қолдириб, хизмати эвазига ҳақ тўлаб турса керак.

— Мен... мен Латофатнинг эриман! — деди кутилмаганда Аҳроржон ва ўз гапига ўзи ҳайрон бўлди.

— Вой! — жувоннинг кўзлари ола-кула бўлиб кетди. — Шурикнинг отасимисиз? Келинг, келинг, ичкарига кирайлик. Ҳали ҳозир Усмон акангиз келиб қолади. Сменаси тугагандир, қуриб кетсин, улфатлар билан муздай пиво симирмай уйга қайтмайди. Ўлар бўлсам ўлиб бўлдим. Бешта ёш бола... — у йиғламиради. — Эгнига топсанг, оғзига етмайди... Яхшиям Латофатхонга қўшни бўлиб қолган эканмиз, кам-кўстимизга ёрдам бериб турибди. Болам-чақамнинг кийими ҳам унинг бўйнига. Яхши жувон, барака топгур, энди мундай юрaverмай ярашинглар ука, бунақа хотинни қайта тополмайси... Ахир, тижоратни ҳамма қиляпти. Битта у эмас...

— Ҳа, майли, — лаби-лабига тегмаётган аёлнинг гапини бўлди Аҳроржон. — Латофатни кўрсангиз, Аҳроржон сизни ахтариб келди, деб қўярсиз.

Пивохўр Усмоннинг ўткир жағ, чаққон тилли хотини Шурикнинг отасини жуда соғингани, Латофат яхши жувон эканлиги, иккаловининг бир-бирига тумтайиб юришларига чек қўйиш муддати аллақачон етгани ва ҳоказолар ҳақида сайраганича уни ташқарига кузатиб чиқди.

Аҳроржон дўконга сиғмади. Шартта ишхонасини қулфлади-ю, шаҳарни айлангани чиқиб кетди.

Қандайдир хаёл билан аэропортга борди. Кенг, ҳашаматли кутиш залида у ёқдан — бу ёққа юриб вақт ўтказди. Гўё Латофат сийрак келиб-кетаётган самолётлардан бирида келиб қоладигандай, уни илҳақ кутди. Бироқ, кўп ўтмай бу ишининг маънисизлигига ақли етди-ю, дуч келган автобусга ўтириб, дуч келган томонга жўнади. Автобус ойнасидан паст-баланд иморатлар, дарахтлар, турфа кийинган одамлар лип-лип ўтишар, аммо уларга боқиб кетаётган Аҳроржон бу нарсаларни мутлақо кўрмасди. Юрагини чуқур оғриқ қамраб олган, автобус ойнасидан ошиқ йигитга фақат Латофатнинг жозибали чеҳрасигина намоён бўларди, холос!

Бирдан автобусдан одамлар гуриллаб туша бошлашди «Бозор! Охирги бекат!», дея вағиллади ҳайдовчи. Аҳроржон автобусда ёлғиз қолгач, ҳайдовчи энди унинг ўзигагина бақирди:

— Охирги бекат! Салонни бўшатинг!

Йигит пастга тушиб, бемақсад, гаранг бир ҳолда бозор кезишга тушди. Бозорнинг одатий бир маромдаги шов-шуви аро қаердандир номаълум ёш хонанданинг ширали, бироз ўксик овози шовқин ичра Аҳроржоннинг қулоқларига урилди.

«Ҳамроҳим эдинг-ку, бу йўлда эй, моҳ,
Ҳамроҳни ташлаб кетарми ҳамроҳ...»

Юракка бориб тегадиган ширали овоз Фузулийнинг ўлмас сатрларини шовқинли бозор, маҳобатли тимлар узра ложувард осмон сари учириб кетарди...

Аҳроржон калтакдай ингичка сотувчига ўша қўшиқ ёзилган кассета учун пул узатди. Ичида «ташлаб кетди-ку» дея хўрсинди. Кутилмаганда Аҳроржон чайқалиб кетди: кассета дўкончаси қаршисидаги пуллик машина қўйиш бекатида... — Латофат турарди! Аҳроржон ютиниб, кўзларини юмиб очди, юзларига олов урилгандек бўлди — йўқ, тушида эмас, ўнгида Латофат турарди!

Ҳа, зулукдай «Mercedes» машинасининг олди эшигидан оёқларини олифтанамо тарзда чалмаштириб чиқариб ўтирган қора кўзойнакли йигитга нималарнидир қизишиб тушунтираётган жувон чиндан-да Латофат эди!

Юраги ҳапқирган Аҳроржон илкис олдинга қадам ташлади-ю, яна қандайдир куч уни тўхтади. Қора кўзойнак Латофатнинг сўзларини беписанд тинглар, баъзан тилла тишларини иржайтириб, масхараомуз кулиб қўярди. Шундоқ машина ёнидаги газли сув дўкони атрофидаги ғужғон оломон орасидан битта киши ажралиб чиқди-да, Латофатлар томон юрди. Йирик гавдали, қисик кўз, танқабурун бу одам, афтидан, тилла тишининг шериги эди. Узига жуда ишониши юриш-туришидан сезилиб турган қисик кўз Латофатнинг олдига келиб, биров гапга қулоқ солиб турди. Сўнг у ҳам беписанд кулди-да... баркашдай кафти билан Латофатнинг сочларини силади! Бироқ бу эркалаш эмас, балки таҳдид эканлиги шундоқ кўриниб турарди. Латофат унинг қўлини туртиб юборди, нимадир дея ўшқирди. Қисик кўз «қўрқдим, қўрқдим» дегандай масхаралаб кулиб, ўзини четга тортди.

Шу лаҳзада Аҳроржоннинг кўзи машинанинг орқа ойнасидан қараб турган Шуриikka тушди. Гўдак кўзларини катта-катта очиб, онасига мўлтириб термулар, бу кўзларда болаларча қўрқув, қийналаётган одамга ёрдам беришдан ожиз кишининг алами акс этарди. «Шурик!» дея пичирлади Аҳроржон ва қора «Mercedes» ёнига учиб келди. Латофатга ҳам қарамай шаҳд билан «Mercedes» эшигини очди-да:

— Шурик, менга кел! — дея чинқирди. Атрофдагилар ҳайратдан қотиб қолишди.

Шурик Аҳроржонга қаради-ю, кўзлари порлаб кетди.

— Аҳёй тоға! — деб қичқирганича ўзини унга отди. Аҳроржон қалт-қалт титраётган гўдакни кўтариб кўксига босди, сочларидан ўпиб:

— Бўлди, кетамиз, кўркма! — дея уни юпата бошлади.

— Это что ещо за таракан? — дея ланг очиқ оғзини юмди тилла тиш. Аҳроржон олдида одам эмас, симёғоч тургандай унга бепарво бир назар ташлади-да:

— Кетдик, Латофат! — деди қисқа, эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда.

Ўзини йўқотиб қўйган Латофат:

— Юкларим... — дея олди, холос.

— Багажни оч! — буюрди Аҳроржон амирона оҳангда тилла тишга. Қизиқ, ҳозиргина гердаиб турган тилла тиш негадир лип этиб машинадан чиқди-да, чаққонлик билан ортга ўтиб, юкхонани очди. Иккита семиз сумкани чиқариб атрофга аланглади-да... озода жой топиб сумкаларни ўша ерга қўйди. Қисик кўз ўзини машина ичига урди. Зум ўтмай қора «Mercedes» кўздан гойиб бўлди.

IX

Шурик ўзига келиб, тинчланди. Аҳроржон уни пастга тушириб, юкларни кўтарди. Сўзсиз такси бекати томон юришди. Кассета дўкони ёнидан ўтишаётганларида ҳалиги сотувчи:

— Ҳой ака! — деб қолди, — кассетани олиб кетинг, пулини тўладингиз-ку.

Ўсмирнинг кўзлари чақнаб турар, афтидан у воқеани кўрган ва икки оғиз гап билан икки барзангини тирақайлатиб юборган бу зўр йигитга қойил қолган эди.

Аҳроржон кассетани олиб, Латофатга узатди.

— Қанақа кассета экан? — дея гап қотди Латофат. Аҳроржон ҳеч нарса демасди. Латофат бениҳоя ўнғайсиз аҳволда қолган, қандайдир йўл топиб ҳозирги воқеани йигитга тушунтириш учун баҳона қидирарди.

— Шундай... — дея бироз юмшагач, гўлдиради Аҳроржон хижолатдан бўғриқиб кетган аёлга қиё боқмай йўлида давом этаркан. Таксига ўтириб, бир зумда «Райҳонзор» мавзесига етиб келишди. Латофат калитларни шиқирилатиб хонадони эшигини очишга уннаган ҳам эди-ки, қўшни эшик ундан аввал очилиб, пивоҳўр Усмоннинг хотини йўлакка чиқди.

— Вой! Латофатхон! — жувон чапак чалди. — Бир-бирларингга шундай муносибсизларки! Шурикни қаранг, дадасига ёпишиб олибди-я! Туф! Ёмон кўздан асрасин! Ҳай, ҳай! Бас қилинглар энди аразни! Эр-хотин ҳам бир-бирига шунақа ўхшаш бўладими? Сизларга ўзи, асли кўз теккан экан-да, йўқса...

Аёл гапидан бир зум тинмаган ҳолда Латофат билан ўпишиб кўришишга, Шурикнинг пешонасини силашга, Аҳроржоннинг қўлидаги сумкалардан бирини олиб, улар билан хонага киришга ҳам улгурди. Сўнг:

— Сила ўтирингла! Мен ҳозир! — дея чопқиллаб ошхонага кирди ва чой қўйди.

— Ҳай, ҳай укажон. Сиз Латофатдай хотинни, Латофат эса сиздай эрни икки дунёда ҳам тополмайди. Тамом! «Пўм» юриш тамом!

Жувон тинмай жаврар, айти пайтда олазарак кўзларини семиз сумкадан ҳам узмасди.

Аҳроржон аёлнинг гапларидан чўғдай қизариб кетди. Энди ҳайратга тушиш навбати Латофатга келганди. Латофат унга «бу нимаси» дегандай қараган эди. Аҳроржон кўзларини олиб қочди. Пивохўр Усмоннинг хотини жаврай-жаврай охири истаб-истамайгина уларни тарк этди.

Орага сукунат чўкди. Фақат Шурик диванга ағнаб ўзича боғчада ўрганган ашуласини вижирлаб айтиб ётарди. Ниҳоят, Аҳроржон ютиниб, оҳистагина:

— Қани айтинг-чи, ҳалигилар ким эди? — дея овоз чиқарди.

— Қани, айтинг-чи, сиз менга қачон уйланган эдингиз? — дея жавобан юзланди Латофат.

Иккаласи бир-бирларининг кўзларига тикилиб бир муддат туришди-да, бараварига шарақлаб кулиб юборишди. Латофат қўллари билан юзларини беркитиб, ич-ичидан келаётган кулги тўлқинини босолмай, сочларини тўлқинлантириб-тўлқинлантириб кулар, Аҳроржон баралла қаҳ-қаҳа отарди. Қўш кулги зарбидан сервантдаги биллур идишлар ҳам тебраниб кетди. Шурик ўзларини тутолмай қаҳ-қаҳа ураётган иккаловига анграйиб қараб қолди. Аҳроржон қотиб-қотиб кулганидан диванга ёнбошлаб қолди. Латофат ваннахонага кириб, юзларига совуқ сув сочиб чиқди ҳам ўзини кулгидан тия олмасди.

Улар бўлиб ўтган воқеадан кулмаётгандилар, зотан, бу ҳодиса унчалик кучли кулгига сабаб бўлолмасди. Бу анчадан бери бир-бирини кўрмаган, жуда соғинган икки кўнгилнинг бирдан қафасдан чиқиб, поёнсиз само бағрига отилган кабутар янглиғ шодон парвози эди!

Севишганларнинг неча кунлик юрак сиқилиши, хижрон азоби бирдан тугаб, кўксиларида тўпланган ғашлик тумандай тарқаб, ўрнини роҳатбахш кулги эгаллаётган эди!

Кула-кула чарчаб, ёнма-ён креслога чўкишди.

— Сиз кимсиз, Латофат?

— Сиз кимсиз, Аҳроржон?

— Мен... мен Сизни яхши кўрувчи одамман...

— Мени яхши кўриб бўладими?!

— Жоним, жаҳоним, севгилим... Нима дейишимни ҳам билмайман. Шунчалик яхши кўраманки... ҳозир «ўл» десангиз тил тортмай...

— Йўқ, йўқ...

— Сизни жуда кутдим, жуда соғиндим... Шундай соғиндимки, дунё кўзимга тор кўринди.

Шурик ухлаб қолди.

— Латоф... Менга тегмайсизми?

— Тегиш... Шартми?

— Латоф, Сиз ўзингиз ҳақингизда нима ўйласангиз ўзингиз биласиз. Бироқ, мен учун сиз чиғаноқ ичидаги дурдай покисасиз... Мен ҳалоли-пок юришимизни ис-тайман. Бугун эрталаб анави аёл «Латофатнинг кими бўласиз» деб сўрагани, «эриман» деб юбордим. Қисқаси, сиз хотиним, ҳалол-пок жуфтим бўласиз! Мени энди ҳеч нарса бу йўлдан қайтара олмайди.

Аҳроржон хайрлашиб кета туриб, бутун вужуди билан ёниб ўзига талпиниб турган Латофатнинг лабларидан бўса олди-да:

— Эртага... ҳеч қаёққа кетманг. Домла, гувоҳлар олиб келаман... Тўй қиламиз, — дея шивирлади.

Кечқурун уйларига кириб келган Аҳроржонни кўриб, мезбон — Раҳмонали қийқириб юборди:

— Оҳ, доим ўз вақтида келасан-да. Уйда холодильникда бешта Қибрай пивоси музлаб ётувди. Ўзимга кўплик қилади.

Пиво устида Аҳроржон Раҳмоналига ниятини айтди.

— Рисол-чи? Болаларинг-чи? — дея пиёласини дастурхонга қўйди Раҳмонали.

— Ҳаммасини ўйладим. Жуда узоқ ўйладим. Кўнглим ўшани кўмсайди, холос, Раҳмон!

— Шундай... юравермайсанми?

— Ўзи шундайга ҳам рози, аммо мен уни ҳақоратлай олмайман! Шундай юриш... Йўқ, мен унинг бошига оқ рўмол солиб, ҳалоллаб никоҳимга олмоқчиман.

— Ота-онангга айтасанми?

— Ҳозирча йўқ... Фурсати келиб қолар. Қишлоқда сендан бошқа ҳеч ким билмайди.

Эртасига эрталаб Раҳмоналининг машинасига қўшни қишлоқдаги янги чиққан домлалардан бўлмиш бировни ўтқазиб шаҳарга боришди. Бозордан каттагина харажат қилишди. Латофат ҳам шўрва ташлаб уларни кутиб ўтирган экан.

Пивохўр Усмоннинг хотини ҳам шу ерда — келининг дугонаси сифатида никоҳ ўқиш пайти ҳозир бўлди. Шўрвадан сўнг палов дамланди.

Қисқа маросим тугаб, бошига оқ рўмол ташлаган гўзал Латофат ва янги Марғилон дўпписи кийган Аҳроржон серҳашам, шинам ётоқхонада ёлғиз қолишди.

Х

Эри шаҳарга ишга бориб, катта хонадон таянчига айлангач, ўзи ҳам қандайдир мавқега эга бўлиб олган Рисолатнинг кўнглига чироқ ёқса ёришмайди. Бу уйнинг куйгур мавқе эвазига ёш жувон ўзи учун энг қимматли нарса — эрини йўқотганини дилдан ҳис этиб юрарди. Аҳроржон илгаригидек, эрта кетиб кеч қайтади. Баъзан шаҳарда қолиб ҳам кетаверади. Болаларини суйиб-эркалайди-ю, аммо Рисолатга муносабати ўзгарган, у илгаригидек ҳароратли эмас. Аҳроржоннинг бошқа аёл билан юра бошлаганига Рисолатда шак-шубҳа йўқ. У бунга қатъий амин. Ҳали бу ҳақда ҳеч қандай гап-сўз бўлмаган, ҳеч ким эрининг енгил оёқлиги хусусида шипшимаган эса-да, Рисолатга бу ойдай равшан. Аёл эридаги ўзгаришни у билан тўшакда ётган пайтида аниқ сизди — Аҳроржон... Аллақандай янгича эркалашлар қилади: бир-биридан жозибали, ширин-шакар сўзлар айтади, аммо кўзларида бутунлай бошқа аёлнинг сурати. Рисолатни кучоқлаган кўллар аслида бошқа, ундан аллақанча гўзал, ақлли ва эҳтиросли жононни эркалаётганини аёл қалби ҳис этади.

Бироқ, бир нарса дейишдан ожиз. Юзаки қараганда эр уни аввалгидан-да кўпроқ эҳтиром қилаётгандек — чунки бир куни яхши атир, бир куни рўмол кўтариб келади. Лекин... лекин бу айб иш қилиб қўйган боланинг ота-она олдида ўзини оқлаш учун уй юмушларини жонжаҳди билан бажаришга тиришаётгани каби туюларди Рисолатга.

Одатда ҳафтанинг душанба куни Аҳроржон уйда

қолиб дам оларди. Бу душанба куни эса негадир яна шаҳарга отланди. Азонда мол тагини супуриб юрган Рисолат эрининг кўчага қараб юганини кўрди-ю, йўлини тўсиб чиқди.

— Ҳа, қаёққа шошиб? — деди у лаблари пир-пир учиб.

— Ишга, — дея минғирлади Аҳроржон.

— Бугун ҳордиқ кунингиз-у, — овозини кўтарди Рисолат.

— Мол оламиз.

— Қанақа мол?

— Ишинг нима?! — дея ўдағайлади Аҳроржон, — Дўконга мол келади! Бормасам бўлмайди, ахир!

Рисолат паст келди. Елкасини қисиб, маъюс бир аҳволда молхонага қайтди. Бироз иш билан машғул бўлиб, бирдан супургини отиб юбориб, чопганча уйга кириб кетди. Каравотга ўзини ташлади-да, ёстиққа юзини босиб, йиғлаб юборди.

Латофат уйда Аҳроржонни бетоқат кутиб турган экан.

— Вой-ей! Неча йил бўлди кетганингизга?! — дея ўзини Аҳроржоннинг кучоғига отди у.

— Роппа-роса саккиз йил! — дея соатга ишора қилди Аҳроржон соҳибжамолини даст кўтариб ётоқхона томон юраркан... Никоҳдан сўнг ёш эр-хотин айрилиқнинг ҳар соатини бир йил дея ҳисоблашга ўтишганди.

— Овқат совуб қолади, — дея оёқларини типирчилатиб, Аҳроржоннинг юзига секингина шাপатилади Латофат, кейин ёлғондакам қовоғини солди, — сиз-ку, тўйиб келгандирсиз, мен бечора...

— Агар бир ҳўплам сув ичган бўлсам... — қизишди Аҳроржон.

— Қорнингизга нон кирсинми?! — шарақлаб кулди Латофат... Нонуштадан кейин ўтириб, мусиқа тинглашди. Латофат ғарб классик мусиқасини севар, кейинги пайтларда Аҳроржон ҳам у билан бирга Шопен, Шуберт, Вивальди тароналарини тинглаб, ўзи учун мутлақо янги оламини кашф этиб борарди.

— Аҳрор ака, — деди Латофат қандайдир тараддуд оҳангида, — мен эртага сафарга жўнайман...

Хонани тўлдирган Дунай тўлқинлари садолари бирдан тинди. Аҳроржон сергак тортди.

— Қаёққа?

— Узоқ эмас. Литвага, бир ҳафта юрсам керак...

Аҳроржоннинг юраги тез-тез ура бошлади. Тишини тишига босди.

— Энди биз эр-хотинмиз. Сафарингиз ҳақида билсак бўладими?

— Сиз ўзингиз ҳам савдогарсиз. Қўлингиздан қанча хилма-хил моллар ўтяди. Бу молларнинг қандай қилиб дўконингиз пештахтасида пайдо бўлишини биласиз-ку...

Аҳроржон жим қолди.

— Ким билан борасиз?

— Ўзим. Литвада дугонам бор. Ўшаникида тураман. Ташвишланманг... Латофат садоқатли аёл.

Аҳроржон «Нима олиб келасиз? Қанақа мол? Уни қандай Ўзбекистонга жўнатасиз?» дея сўрамоқчи бўлди-ю, ичидагини ташига чиқармади. «Ҳа, майли, бориб келсин-чи... — Бу сафар...»

— Шурикни қўшненикига ташлаб кетаман. Илтимос, хабар олиб туринг... кейин, — Латофат яна тараддудланди, — сизларга қўшни Баркент деган қишлоқ борми? Қирғизистонники?

— Ҳа, бор, тоғ этагида...

— Уша ердан Жонтас деган одам келиши мумкин уйингизга. Озгина... мол буюртма бергандик. Молини олиб қўяверинг, қайтганимдан сўнг пулини сиздан бериб юбораман.

— Баркентни ҳам биласизми?

— Бўрини оёғи, савдогарни қулоғи боқади, ахир. Кўрмаган бўлсак ҳам эшитганмиз, биламиз, — кулди Латофат, — ундан кўра айтинг, бугун қаёққа олиб борасиз мени?

— Ҳоҳлаган жойингизга.

— Унда мен шу уйни хоҳлайман! Ҳув, эсингизда борми раққоса дугонам, Камола, ўшани эри билан меҳмонга чақирамиз...

Шу куни Аҳроржон қишлоққа бормади. Эртасига Латофатни аэропортдан Тошкентга кузатиб қўйди. Тушдан сўнг кутилмаганда дўконга тоғаси кириб келди.

— Мен бир ҳафта чамаси бўлмайман энди, сафарга кетаяпман, — деди у, — лаънати Ҳасан кеча яна ўлгудек ичган экан, бошини кўтаролмай ётибди. Бир-иккита чемодан бор, аэропортга олиб чиқишиб бераман-да.

— Ҳўп бўлади, тоға.

Аэропортда тоға юк олдидан жилмай қолди.

— Билетни рўйхатдан ўтказиб кел! — дея буйруқ қилди у Аҳроржонга. Билетни қўлига олар экан, Аҳроржоннинг кўзлари катта очилиб кетди. Тоға Тошкент

орқали транзит билан Вильнюсга учар экан! Кечкурун соат олтида Вильнюсга учадиган самолётда Латофат ҳам бўлади! Қизиқ, ишқилиб тоға бир нарсани сезиб қолмасин-да...

Икки кундан кейин ярим кечаси қишлоқдаги уйига икки нотаниш одам келди.

— Сиз Аҳроржонмисиз? — дея кўча ёруғида унга синчиклаб тикилди қирғиз қалпоқ кийиб олган пакана, тўла одам.

— Ҳа, келинлар, хизмат...

— Мен Жантасман, бу шеригим Сиддиқ. Бир аял бизга мол буюртма берганди...

Қирғизлар отда келишган экан. Жонтаснинг ишораси билан Сиддиқ от устидан кичикроқ жун қоп олиб келди. Тунги меҳмонлар қопни Аҳроржонга топшириб, «чой-пой» ҳақидаги таклифга ҳам қарамай, Баркент қишлоғи томон кетишди.

Баркент тоғ қоялари орасига қисилиб қолган қирғиз қишлоғи... Қишлоқ водийдан Олойга қўй сурувлари ҳайдаб бориладиган тоғ йўли устида. Баркентдан тоғ сўқмоқлари билан Тожикистоннинг Жирғатолига, ундан эса Хорогга етиб олиш мумкин. Яқин йилларда ҳам Аҳроржоннинг бир жуғрофия ўқитувчиси раҳбарлигида бир гуруҳ улфатлар ёзда қоя ва доvonлар оша пиёда Душанбега бориб келишарди. Душанбега борадиган кўҳна карвон йўли сақланиб қолган.

Кўҳна карвон йўлидан машина, техниканинг юриши мушкул, аммо пиёда, отлар-эшакларда бемалол кетилаверади. Ҳаваскор саёҳатчилар Тожикистонда тартибсизликлар бошлангач, Душанбега пиёда сафарни тарк этишганди.

Жун қоп унча оғир эмас эди. Аҳроржон қопни уйга олиб кириб, тоқчага тик тираб қўйди. Негадир кўнгли ғаш бўлди. Ҳалиги икки қирғизнинг атрофга олазарақ боқишлари шубҳали эди. Эрталаб Аҳроржон жун қопни очиб, ичидаги нарсаларни олди, кичик-кичик думалоқ, юз граммли шиша идишлар. Ҳаммасининг тепасига «Тоза тоғ асали. Май ойида олинган» деб ёзиб қўйилган. Йигит шиша идиш қопқоғини очиб асалдан ялаб кўрди. У тоғ боласи, асалнинг сифатига баҳо бера олади — чиндан ҳам ўта хушбўй, тоза тоғ асали...

Лекин шу бор-йўғи етти-саккиз кило асал ҳам мол ўрнига ўтадимми? Ёки бу кейинги партияларга харидор жалб этиш учун синашга юборилганмикин?

Душанба куни Латофат қайтиб келди. Сафар таъсирдан бироз униққан, аммо кўзлари порлаб турарди.

— Жонтас келдими? — дея сўради у аэропортдан уйга кетишаётганда.

— Келди.., — дея бирдан жим қолди Аҳроржон. Негадир юраги увишди. Ҳозиргина ёлқиндай сайраб турган йигит бўшашди...

— Асали қалай экан? — дея ҳайдовчидан ҳам истиҳола қилмай унинг бўйнига осилди Латофат.

— Ширин... Лекин сизчалик эмас... — Аҳроржон яна аслига қайтди. — Асал! Демак, Латофат қирғизларга чиндан ҳам ўн килоча асал буюрган! Бошқа гап йўқ бунинг тагида...

— Ўн килоча буюргандик синашга... Икки кундан сўнг литваликлар келишади. Улар бизга қараганда ўн карра зукко, топқир савдогарлар. Ҳозир Фарб билан Шарқ ўртасидаги савдонинг катта қисмини ўшалар назорат қилаётгани бежиз эмас. Қани, Жонтаснинг асалини кўришсин-чи... Ёқса, тонналаб уларга етказиб берамиз.

— Вильнюсга учган самолётда бизнинг шаҳарликлар кўринмадими? — оҳиста ўсмоқчилади Аҳроржон.

Латофат машина нобоп йўлда чайқалганиданми, бирдан силкиниб тушди. Сўнг Аҳроржоннинг кўзларига кўзларини қадаб:

— Йўқ, — деди, — кимдир бориши керакмиди?

— Шунчаки... — минғирлади Аҳроржон, — биронта-си учрадими, девдим-да.

Шу куни Аҳроржон Латофатнинг уйида қолди. Эрталаб дўконга тоға кириб келди.

— Аҳрорвой, қалайсан, жиян!

— Ассалому алайкум, яхши келдингизми, тоға? Вильнюс сафари яхши ўтдими?

— Дуруст. Хўш, мен йўғимда нима гаплар бўлди?

— Ҳеч... Савдо пулини Ҳасан олиб кетиб турди.

Тоға дўконни бир сидра кўздан кечириб, бирорта камчилик тополмади, шекилли, «Ҳм-м» деганича пештахта ортидаги стулга ўтирди. Ташқаридаги йўлакни заъфарон япроқлар қоплаган эди.

— Куз ҳам етиб келди... — дея хомушланди у, — бир фикр бор, жиян. Савдонинг ўзи билан ҳозирги замонда одам қаторига қўшилиш қийин. Мана, четларни кўрдик.

Бир одамда магазин ҳам бор, завод ҳам бор... Ҳаммом ҳам ўшаники...

Тоға яна жим қолди. Дўконга кирган харидор у ёқ-бу ёққа аланглаб, ҳеч нарса олмай чиқиб кетди.

— Заправкаларни кимошдига қўйишди, — дея гапида давом этди тоға, — тўғри, нархи осмонда. Аммо лекигин, кимки пул топиб шу бензинхонани олиб қолса — ютади! Ахир, нефтнинг қораси юқиб қолган кам бўлмайди, ҳозирги замонда! Бунинг устига заправкани харид қилаётган одамдан: «бунча пулни қайдан топдинг?» — дея тиқилинч қилишмайди, декларация сўрашмайди. Шарти шунақа! Хуллас, мен ҳўв Уш йўлидаги заправкага харидорман. Озгина пул етмай турибди. Ўшанга ҳалиги Ҳасан миниб юрган машина борку, кўк «Жигули», шуни сотмоқчиман. Райҳонзордан уч хонали уй олиб жиҳозлаб қўйгандим. Уни ҳам сотдим. Оз-моз жамгармам бор эди...

Аҳроржон тоғасининг кўк «Жигули»ни сотиш ҳақидаги гапини эшитиб, юраги ҳапқириб кетди. У ҳам ахир машина олиш орзусида юрибди-да! Тоға худди унинг фикрларини ўқиб тургандек давом этди:

— Сен ҳам қатнашга қийналиб юрибсан. Шу машинани бозордан беш минг камига бераман, олиб қўя қол! Ҳали янги, уринмаган.

Аҳроржон ҳаяжонини яширолмай, ўрнидан туриб кеди. Бироз ўзини босиб олгач:

— Озгина пулим ҳам бор, тоға, — деди, — ундан ташқари, ҳовлида ҳозир нақд бир тонна туршак қопларда турибди. Агар икки ойга сабр қилсангиз, бирров Россияга бориб келардим. Кейин...

— Бу ишда сабр қилиб бўлмайди, жиян. Бирортасидан қарз-ҳавола қил. Бўлмаса Ҳасан эрта-индин машинани бозорга солиб юборади.

Тоға кетгач, Аҳроржон ўйга толди. Кўк «Жигули» дарҳақиқат, яхши машина. Бозорда юз мингдан камига бермайди. Аҳроржон қисиб-қимтиб тўплаган пул эса беш минг сўм, холос...

Шу куни у яна қишлоққа бормади. Кечқурун Шурикка айиқча кўтариб уйга кириб келган Аҳроржонни кўриб, Латофат қувончдан ўзини йўқотаёзди.

Одам боласи ҳамма нарсага тўяди. Бироқ севишганларнинг бир-бирларидан тўйганларини ҳеч ким кўрган эмас. Қайноқ бўсалар, оҳлар, ноз-фироқлар... балки қачонлардир ер юзида, бўйдоқ табиат қўйнида ёлғиз бўлишган Одам Ато ва Момо Ҳаво шундай яйрашган-

дир... Аҳроржон, Латофат учун ҳам дунёда ўзларидан бошқа ҳеч ким, ҳеч нарса мавжуд эмас эди... Латофат ўзи севган рақсларга тушди.

Эрталаб нонушта устида Аҳроржон Латофатга тоғанинг таклифини айтди. Турмуш қурганларига икки ой ўтган бўлсада, улар бирон марта ҳам рўзғор, пулга оид бир оғиз ҳам сўз юритишмаган. Аҳроржон келган куни гўшт-ёғ харажат олар, қаердан бўлса ҳам чет эл мусалласлари топиб келарди. Бу гал илк марта Латофатга пул масаласида маслаҳат солди. Латофат пича ўйла-ниб турди-да:

— Машинани олинг! — деди, — арзон сўрабди тоғанингиз. Пулга келсак, менинг жамғариб қўйган уч минг долларим бор. Шунини олақолинг.

— Сиз... Тижорат ишларингиз...

— Хавотирланманг, бу ўша ишлардан ортгани.

— Бир-икки ой ичида пулингизни қилиб бераман!

— Аҳрор ака! Сиз ҳали ҳам... — Латофат пиқиллаб йиғлаб юборди. Аҳроржон унинг овутигани анча уринди.

Уйда отасига: «тоғам машинани бериб турадиган бўлди. Пулини туршакни сотсак узамиз», дея тушунтирди.

— Тоғанинг бир-икки йил сабр қилармикан, қарзни қайтариб олгунча? — деб сўради отаси. — Сен айтган туршак бошқа нарсага — уқангни уйлантиришга кетади, ўғлим. Ундан умид қилма!

Аҳроржоннинг ранги оқариб, пешонасига совуқ тер чиқди. Чунки, кундузи у уч минг долларни тоғасига элтиб берган, машинанинг олди-сотди ҳужжатлари ҳам деярли тайёр эди! Орқага қайтиш йўқ... Латофатга нима дейди энди?

Эрталаб Жонтас олиб келган асал шишачалари тўла қопни елкалаб шаҳарга жўнаган Аҳроржоннинг миясини шу ўй пармаларди...

— Асал чиндан ҳам яхшими? — сўради Латофат.

— Тоза асал. Мен яхши биламан.

— Бугун машинани миниб келинг, буларни жўна-тиб юбориш керак...

Аҳроржон ўртоқлари, қўни-қўшниларининг машиналарини анча-мунча миниб юриб, машина ҳайдашни ўрганиб олган, аммо ҳайдовчилик гувоҳномаси йўқ эди. Кеча тоға унга бирор бир ҳайдовчилар тайёрлаш курсига ёзилиб қўйишни буюрган, «Гувоҳномани ўзим олиб бераман», деб ваъда қилган эди.

— Хўп, — деди Аҳроржон. — Мен борай-чи.

Тоғасиникига борса, Ҳасан машинани чўғдай қилиб, уни кутиб ўтирган экан.

— Ичидаги япон магнитофонини ҳам қолдирдим, маза қилиб эшитиб юрасиз, — деди у.

Аҳроржон машинани миниб, Латофатнинг олдига борди. Латофат уни қутлаб, белига белбоғ боғлади. Аммо Аҳроржоннинг кўнглидаги ғашлик тарқамади. Латофатнинг таклифи билан Шоҳимардонга жўнашди. Аҳроржон анчадан бери ўйлаб юрган орзусига эришди. Тоғ йўлида қушдай учиб бораётган зангори машина рулида ўзи, орқа ўриндиқда эса дунёга бергусиз Латофат! Бироқ, кўнгил булут қоплаган осмондай...

Тез орада Аҳроржон шофёрлик гувоҳномасини олишга ҳам улгурди. Ҳаёт илгаригидек давом этарди, Аҳроржон ҳафтанинг уч кунини Латофатникида қолса, қолган кечалари қишлоққа кетарди. Шурик Аҳроржонни «дада» дея ўрганиб қолди. Баъзан икки кун пайдар-пай кўринмай кетса, Шурик ичикиб қоларди. Латофат ҳам баъзан Шурикни тил қилиб, ўпкаланиб кўярди. Кўк «Жигули»ни ялтиратиб миниб юрган Аҳроржон хиёл синикиб қолди. Буни Раҳмон аптекачи «Кўш хотин устига учинчи хотин — машина ҳам дўстим бўйнига юк бўлиб тушди-да!» дея йўйса, ота-она боланинг шаҳар билан қишлоқ орасида бўзчининг мохисидай қатнайвериб ҳолдан тойиши билан изоҳлар, Рисолат эса эрининг ичини нимадир кемираётганини сезар, аммо бу яширин дарднинг тагига етолмай ҳалак эди.

Юз эллик минг сўм ёки уч минг доллар! Бу қарзни қандай узиш мумкин? Аҳроржон савдонинг нонини еб, анча-мунча ишларни тушуниб қолган, юз эллик минг сўм пулнинг ҳаракатсиз ётиши тижоратчи учун катта зарар эканлигини яхши англади.

Шу боис Латофатнинг олдида ўзини айбдор деб сезар, баъзан ҳатто, «машинани сотиб, пулини берсамми?» деган хаёлга ҳам бориб қоларди. Латофат эса ҳеч нарса бўлмагандай юрар, ўша орзиқиб кутиш, ўша қайноқ бўсалар...

Бир кун кечки пайт Аҳроржон Латофатни ташвишли қиёфада кўриб, юраги жимирлаб кетди. Латофат пардоз ойнаси олдида ўтирар, ранги оқарган, телефон гўшаги полда ётар, афтидан, у Латофатнинг қўлидан тушиб кетган эди.

— Ҳа, нима гап? Тинчликми?

— Тинчлик, — дея жилмайишга уринди Латофат ва ўрнидан туриб, Аҳроржонни бўйнидан кучоқлаб, лаб-

ларидан ўпди. — Сиз борки жаҳонда, бегим, тинчлик бор-да!

— Йўқ, рости...

— Аввал ўтиринг, бегим, — Латофат бирпасда стол тузади. Шу пайт эшик кўнғироғи жиринглаб, Шурик кириб келди. Одатда уни боғчадан пивоҳўр Усмоннинг хотини ўз болалари билан олиб келарди.

— Дада! Бугун боғча опам тарвуз берди!

— Яшасин, Шуриквой!

— Ҳайронман, — деди Латофат яна аввалгидай, ўзига хос қувноқ оҳангда, — Сизни мендан ҳам яхши кўради Шурик!

Тез ва чиройли дастурхон тузади. Латофат устаси фаранг эди. Одатда у дастурхонни европача безарди. Топ-тоза чинни ликопчага терилган нон, киши бошига озгина кўкат, помидор, бодринг аралаштириб тайёрланган салат, ўз жойига қўйилган ликопчалар, пиёла ва қадаҳлар, вилка-қошиқ, пичоқлар... Йилнинг қайси фасли бўлмасин, стол ўртасига қўйилган биллур вазада ёқутдай қип-қизил атиргуллар яшнаб турарди. Латофатнинг дастурхонидаги доимий кўриниши эди бу. Шурик, албатта, бўйнига оқ рўмолча танғиб овқатланар, катталар овқатланишга киришмасдан аввал овқатга қўл урмасди.

Бу гал Латофат дастурхонга димлаб пиширилган гўшт тортди. Гўштни димлашдан аввал пазанда жувон ярим соат уни сиркага тўйинтирар, сўнг саримсоқ пиёз ва хушбўй зираворлар аралаштириб қозонга босар, то овқат пишмагунча қозон бошидан кетмасди. «Агар хушёр бўлмасангиз икки-уч минутда овқатнинг тоби ўтиб кетади, ё маромига етмай қолади, унинг айна етилган пайтини топиб қозондан ола билиш керак, бу ҳам темирни қизигида босишдай гап», дерди у.

— Сизнинг кўлларингиз сеҳрарнинг таёқчасига ўхшайди, — деди Аҳроржон димлама гўштан олар экан, — нимагаки тегса, ўша нарса ё чиройли ё хушбўй, мазали бўлиб қолаверади.

— Яна-чи? — шарақлаб кулди Латофат.

— Яна... яна... озгина ақл кўшилиб ҳам қолармиди дейманов...

— Бўлмаса... қани! — Латофат энг яхши пишган гўшт бўлакларидан бирини Аҳроржонга узатди. У Латофатнинг кўлидан гўштни тишлаб олди...

— Пазандалигингизни мақтай десам...

— Асло! — яна кулди Латофат. — Одатда аёлнинг

хуснини мақташнинг иложи бўлмаса, ибо-ҳаёсини, кейин ақл-идрокини мақташади. Ибо ҳам, ақл-заковат ҳам инчунун бўлса, ниҳоят пазандалигини алқашга ўтишади. Нима? Мен пазандалигимни кўз-кўзлаш даражасига тушиб қолдимми?

— Сизда бу фазилатларнинг ҳаммаси жамул-жам-ку!

— Мумкин эмас!

— Мумкин!

— Кўрсатинг мумкинлигини!

— Кўрсатайми? А? Кўрсатайми?!

Бир зумдан сўнг Аҳроржоннинг бақувват қўлларида чарос оҳудай типирчилаётган Латофат бўшашди.

— Бўпти! Мен розиман. Мумкин экан-да энди...

Овқатдан сўнг Аҳроржон ҳалиги хомушлик боисини яна, бу сафар жуда астойдил суриштирди. Латофат жиндай тихирлик қилди-ю, кейин очилди. Маълум бўлишича, литваликларга юборилган мол белорус божхонасида тўхтаган. Хужжатлардаги аллақандай камчиликлар очилиб қолиб, молга шундай катта жарима солинибдики, энди уни Литвага элтиб сотса ҳам, қайтариб Ўзбекистонга олиб келса ҳам катта зарар кўриладиган бўлибди.

Натижада молни олиб бораётганлар уни белорус божхонасида қолдириб, ўзлари орқага қайтишибди. Ўртага нохуш сукут чўкди.

— Зарар каттами? — дея оҳиста сўради Аҳроржон.

— Зарар шундай-ки, хўжайин, — деди Латофат, — энди менда мана шу уй ва ундаги жиҳозлар-у, кийим-кечакларимдан бошқа ҳеч вақо қолмади!

Аҳроржон бошига тўқмоқ билан урилгандай чайқалиб кетди.

— Машина-чи? У ҳам бор-ку! — дея олди у ҳирқироқ товушда.

— Машина сизники! У ҳақда гап бўлиши ҳам мумкин эмас! — қатъий сўзлади Латофат.

— Йўқ, йўқ!

— Сиз... шошилманг, — дея бир маромда гапира бошлади Латофат, — аввало, бор сармояни шу ишга тикиб ўзим хато қилганман. Пушаймоннинг фойдаси йўқ энди, иккинчидан, уч-тўрт минг доллар топган тақдиримизда ҳам иш дарров юришиб кетмайди.

— Нима қиламиз бўлмаса?

— Бир йўли бор. Фақат бир таваккал қилиш керак бўлади.

Аҳроржон устоз оғзидан чиқаётган маъниларни зарра қолдирмай илиб олиб, миясига жойлашга шайлан-

ган шогирд янглиг Латофатнинг оғзига термулиб турарди. Кейин Латофат ниманидир кутаётганини англади-ю:

— Сиз учун... ўнта жоним ҳам қурбон! — деди.

— Ундай бўлса икки кундан сўнг уйингизга Жонтас келади. Тоғларда қор қалинлашмасдан аввал афғон чегарасига бориб келасизлар!

— Хўп, — дея дарров рози бўлди Аҳроржон. Ҳали у «афғон чегарасига бориб келиш» деган таклифнинг моҳиятига тўлиқ тушунгани йўқ, калласида «бу қандайдир жойга бориб мол олиб келиш бўлса керак», деган фикр йилт этганди, холос.

— Бироқ, дўкон... Тоғам жавоб берармикин? — тарадудланди йигит.

— Жавоб беради! — деди аввалига қатъий оҳангда Латофат, кейин эсига нимадир тушди, шекилли, — ҳа энди... к-ўндирасиз-да, — дея бўшашди.

Тоға Аҳроржонга бир ҳафтага жавоб беришга негадир оппа-осон рози бўлди.

— Бир ҳафта Ҳасан эплаб турар дўконни... Ишинг шунақа зарурми?

— Ҳа... — чайналди Аҳроржон, — тоққа, қирғиз оғайнилар ёнига чиқиб келиш керак.

XIII

Эртасига эрталаб Жонтас келди. Жонтаснинг отини Аҳроржонларникида қолдириб, машинада икковлон Баркентга жўнашди. Олой тоғлари оралиқларидан шошиб пастга — водий сари чопаётган кичик тоғ дарёси Баркент қишлоғи ўртасидан айқириб ўтарди. Лекин куз келиб қолгани боис, қирғоқларида тол, тоғтерак, қайрағочлар қалин ўсган сой энди тиниқ ва сокин оқмоқда. Илон изидай қинғир-қийшиқ кўчаларнинг икки юзида — хонадонлар, кўча дарвозалари олдида тамаки барглари маржон тизимларидай қатор-қатор терилиб кўйилган.

— Мана шу уйга кирамиз, — дея қўлидаги қамчисини бўялмаган темир дарвозага ўқталди Жонтас. Машина тўхтади. Жонтас шошилмай машинадан тушиб, дарвоза табақаларини икки томонга сурди ва қўли билан машинани ичкарига олиб киришга имо қилди. Усти ёпилган дарвозахона кенг эди. Афтидан, катта юк машиналари ҳам бу ерда тўхтаса керак, машина тагини кўриш учун ўртада бетон ҳандақ ҳам бор эди. Дарвозахона деворидаги токчаларда ҳар хил гайка, болтлар, машина

ремонти учун ишлатиладиган бошқа асбоблар териб қўйилган эди.

Аҳроржон кўк «Жигули»ни ҳандақ устига тўхтатгач, Жонтас дарвозани беркитиб, ўзи ён хоналардан бирига кириб кетди. Аҳроржон машинадан тушди. Кенг-мўл ҳовли... Баланд бетон тагзамин устига гиштдан қурилган, узун пешайвони шарққа қараган беш-олти хонали уй. Пешайвонга зинапоядан чиқилади. Айвон пасти йўлак, йўлак ёнидан олмазор боғ бошланиб кетган. Етилган олма шохларида қип-қизил, ҳар бири биллиард соққасидай йирик, сархил олмалар пишиб ётибди.

Шу пайт кутилмаганда уй ёнидаги молхона тарафдан катта бўрибосар ит отилиб чиқди ва ириллаганича Аҳроржонга қараб югурди. Ит ваҳшат ила, гўё етиб келиши билан Аҳроржонни тилкалаб ташлайдиган авзода чопарди! Аҳроржон шошиб атрофга аланглади. Ҳеч зог йўқ. Ортдаги дарвоза берк, уй хоналари эшиклари ҳам зич ёпиқ, пешайвонга чиқадиган зина эса ит югуриб келаётган тарафда эди! Шунда Аҳроржон ота-боболардан қолган усулни қўллади: у жон-жаҳди билан ҳайқириб... ит қаршисига югурди! Ўзидан-да баландроқ важоҳат билан тўппа-тўғри устига бостириб келаётган одамни кўриб ит тўхтади. Аҳроржон чопганича унга яқин келганда ит энди ...думини қисиб ортга қараб қочди!

— Яша, сартнинг боласи! Қойил! — зинапоя рўпарасидаги хона эшиги очилиб ичкаридан Жонтас билан яна бир киши қарсақ чалиб чиқиб келишди. Аҳроржон ҳансираб тўхтади ва юқорига, айвонга қаради. Товоқдай бетлари кулгудан яна ҳам ёйилиб, қорни силкиллаётган Жонтаснинг ёнида... хув ўша шаҳардаги пуллик машина бекатида Латофатнинг сочини силаган қисик кўзли одам турарди! Аҳроржон бир қарашдаёқ уни таниди ва қовоғини солди. Юрагида бу одамга нисбатан ёқинтирмаслик ва ҳатто нафрат ҳиссини туйди.

— Қани, буёққа чиқ! — деди Жонтас хона эшигига имо қилиб.

Қисик кўз одам Аҳроржон зинапоядан кўтарилиши билан эски қадрдонлардай йигитни кучоқлаб олди. Ундан ароқ ҳиди гупиллаб уриб турарди. Аҳроржон ижирганиб бу бесўнақайдан ўзини четга тортди. Аммо, қисик кўз яна йигитга тармашиб, уни қўлтиқлаб олганича, нималарнидир валдираб ичкарига бошлади. Хонада дастурхон ёзиғлиқ, товоқдаги бир уюм пишган гўштдан

енгил буғ кўтарилар, тўшак устида иккита бўш шиша юмалаб ётар, афтидан, қисик кўз Аҳроржонлар келгунча вақтни «беҳуда» ўтказмаган эди.

— Қани, Жонтас штрафной билан қуй бу йигитга энди! — ўқчиб пишиллади қисик кўз.

— Мен рулдаман, — дея унга совуқ нигоҳ ташлади Аҳроржон.

— Рул қолди, ташқарида. Бу ерда сиз меҳмонсиз, бўз йигит! Куй, Жонтас!

— Мен ичмайман!

— Нега ичмайсиз, бўз йигит! Қўрманг, ишончли одамлар хонадонидасиз. Сиз бизни билмасангиз ҳам, биз сизни яхши биламиз!

Қисик кўз хафа бўлгансимон юзини буриштириб, бурнини тортди.

— Ахир, машинада бирор ёққа борсак...

— Э, бормаймиз, шунақа бўлса!

— Ичавер, — деди Жонтас, — машина шу ерда қолади.

— Сизнинг отингиз Аҳроржон, — деди қисик кўз лиммо-лим пиёлани кўтариб. — Биламан, мени ёқтирмайсиз. Хув, ўша... Лекин кўнглимизда, ҳиқ, заррача губор йўқ... Келинг, ўтган ишга саловат. Дўст бўлайлик. Менинг отим Абдурахмон...

Пиёлаларни жаранглатиб уриштиришди. Ароқ ичиб, пишган гўштан еб ўтиришди. Жонтас билан Абдурахмон пиёлани пиёлага улаб ичишди. Аҳроржоннинг назарида бу иккови бугун ароқ ичиш-у, гўшт ейиш учунгина учрашишган, уларнинг бошқа ҳеч қандай ташвиши йўқдай эди.

— Бугун бирор ёққа борамизми? — дея сўради у Жонтасдан.

— Хотиржам бўл! Ҳозир «Узик» келади. Ўшанда кетамиз. Ахир, тоғ йўлида сенинг машинангда юриб бўладими?!

Тўсатдан Аҳроржон ароқ шишасига термулиб қолди. Шишага тоғаси билан Тожикистондан олиб келишган Хўжанд ароқ-шароб заводининг нарх ёрлиғи ёпиштирилган эди.

— Ичавер! — хиринглади Жонтас. Унинг ҳам кайфи ошган эди. — Жуда ишончли ароқ. Негаки, буни мен... ўзим тайёрлаганман! Юр, ишонмасанг...

Абдурахмоннинг бемаъни валдираб-алжирашларидан зериккан Аҳроржон Жонтасга эргашиб, ташқарига чиқди. Жонтас уни олмazor оралаб, ҳовли оёғига бошлади.

— Сен, энди ўзимизникисан. Итдан кўркмадинг-ку, ахир, — дея Жонтас чайқала-чайқала ҳовли оёғидаги молхона ортига ўтди. Тош деворли молхона ортидан кичик ариқ оқиб ўтар, ариқ бўйидаги кўм-кўк майсалар устида икки 17—18 ёшлар чамаси йигитчалар уймаланишарди. Ариқ бўйида қатор ароқ шишалари териб қўйилган, иккита сирланган жом ариқ сувига тўлдирилган эди. Йигитлардан бири бўш шишани олиб, шишанинг учдан икки қисмини сувга тўлдирар, иккинчиси шу ердаги ўн литрли шиша идишнинг резина қопқоғини очмасдан, одатда мол-қолларни укол қиладиган шприц ёрдамда идишдан спирт тортиб олиб, шишадаги сувга аралаштирарди. Ўн-ўн бешта шишани шу тариқа тайёрлаб олишгач, улардан бири рангли нарх ёрлиғини елимлаб, шишага ёпиштирар, иккинчиси эса ёғочдан хоч шаклида ясалган асбоб билан шиша қопқоғини қотириб қўярди. Атрофда мол тезаклари сочилиб ётибди, йигитчаларнинг устбошлари кир-чир.

— Мана, менинг заводим! Ҳа-ҳа! Б... бир с... сирни сенга оччайми?.. — очиқ ҳавога чиққан Жонтас энди маст бўлиб қолган эди, — ҳи-ҳи, м...менинг ароғимни, ҳи-ҳи, сен ҳам сотгансан! Ҳа!

— Қанақасига? — ажабланди Аҳроржон. Лекин кайфи тароқ бўлишига қарамай, Жонтас гапни айлантирди:

— К...кимдир олиб бориб бергандир-да.

Меҳмонхонага қайтиб киришса, Абдурахмон тўшак устида ағдарилиб, оғзини карракдай очганича хуррак тортиб ётар, оғзидан оққан сўлак ёстиқни ҳўл қилиб юборганди.

— Сен ҳам мизғиб ол, — деди Жонтас ва ўзи ҳам кесилган дарахтдай тўшакка қулаб, ўша ондаёқ хуррак отишга киришди...

Шом маҳали «Уазик»да тоққа кўтарилиб кетишди.

XIV

«Уазик»ни Аҳроржон тенги ёш бир йигит эпчиллик билан бошқариб борар, Абдурахмон билан Жонтаснинг ҳали ҳам кайфи тарқамаган, орқа ўриндиқда бир-бирларига суяниб, ихраб-сихраб келишарди. Машина ҳозир қулаб тушадигандек кўринадиган залворли қоялар ора-лаб юқорига ўрлар, осмонда баркашдай ой майин ипак нурларини сочарди. Ярим тунда аллақандай бир дарага

тушишди. Дара ичида қўй сурувлари боқилаётган яйлов бор эди. Машина ялангликдаги ўтов олдида тўхтади.

— Бу ёғига машина боролмайди, — деди шофёр йигитча. У дарага келгунларича ҳам бир оғиз сўз қотмаганди.

Абдурахмон билан Жонтас туртиниб-суртиниб машинадан тушишди, Жонтас негадир бўралаб сўкинди. Қаёқдандир иккита бўрибосар ит вовуллаб югуриб келди.

— Буларни ҳам қувиб юбор-чи! — хохлади Абдурахмон Аҳроржонга қараб. Ичкилик касридан юзлари хамирдай кўпчиган бу одамнинг ой нурида совуқ йилтиллаб турган кўзларига кўзи тушиб, Аҳроржоннинг жаҳли кўзгади:

— Нима ишингиз бор? Хоҳласам, нафақат итни, бошқаларни ҳам ҳайдайман!

Жонтас билан шофёр йигит ўтов ичига кириб кетишган, ялангликда Абдурахмон билан Аҳроржон икковлон қолган эди. Абдурахмон у ёқ-бу ёққа алангладида:

— Ҳўв, мунча тумшуғингни чўзасан? Сен кимсан ўзи? — дея вишиллади. — Шаҳар ҳув... — у ортга қўл силтади, — қолди ана шу ёқда. Бу ерни тоғ дейдилар. Ўша чўзган тумшуғингни тошга бостириб қўяйми?!

— Қўлингдан келмайди!

— Нима? Менга қара, э, чурвақа!

Агар ўтовдан Жонтас чиқиб қолмаганда даҳанаки жангнинг кўнгилсиз тугаши тайин эди.

— Ҳой, биткўз! — дея шанғиллади у Абдурахмонга ташланиб, — юз грамм ичиб олдим деб, яна эски қилиғингни кўзга япсанми? Тинч юр! Бўлмаса... Тушовлаб қўяман!

Афтидан, «тушовлаб қўйиш» оғир жазо шекилли, Абдурахмон дарров синиқди.

— Узини қаранг, — дея ёш боладай шикоятланди бу барзанги одам, — тирғалаверади, тирғалаверади.

Шофёр йигит қоронғулик қаъридан учта эгарланган от етаклаб чиқиб келди.

— Мининглар отларга! — дея буйруқ берди Жонтас. Энди у тўданинг ҳақиқий хўжайинига айланган эди. Буни Аҳроржон ҳам сизди. Энди нима бўлса ҳам шу одамнинг гапига қулоқ солиш шартлигини, олинажак мол, балки ундан-да муҳимроқ ишлар ҳам Жонтасга боғлиқлигини фаҳмлаб етди. Уч отлиқ тун қоронғусида дарадан чиқиб, довонга қараб кетишди.

Аҳроржон анчадан буён от минмагани боис оёқлари ораси қийилиб, анча қийналди. Бунинг устига тоғ йўли, паст-баландлик, дара-довонлар... Йўлни кесиб, шарқираб оқаётган иккита жилгани ҳам кечиб ўтишди.

Шарқда уфқ аста ўсмаранг тусга кира бошлади.

— Отларни қичаб юринглар! — қичқирди Жонтас. — Ёруғ тушгунча манзилга етиб олайлик!

Тонг ёришган пайтда қалин наъматакзор тепасидаги горга етиб боришди. Бу гор тик қоя тагидаги асрлар мобайнида урган шамоллар зарбидан емирилиб, қор-ёмғир сувлари ювиб, эритиб кетган юмшоқ тоғ жинслари ўрнида қолган, кенглиги беш-олти қадам чамаси бўш жой эди. Бундай ёмғирпана жойлар тоғлар бағрида минг-минглаб топилади. Одатда уларда кучли жала, бўронлардан қочган ёввойи тоғ ҳайвонлари, баъзан эса одамлар вақтинчалик паноҳ топишади. Жонтаснинг буйруғига мувофиқ, отларни ҳам ичкарига олиб кириб, боғлашди. Гор тубидаги юмшоқ тупроқда аллақандай ҳайвонлар туёқларининг излари сақланиб қолган, бурчакларда қушлар пати, майда суякчалар сочилиб ётарди. Аммо Жонтаснинг аямай қамчилашидан сўнг отлар ҳам гор ичига кирди.

Жонтас ўзининг қорабайир отидан қопсимон брезент сумкани олиб, ичидан қайноқ чой тўла термос, пишган гўшт, нон чиқариб, Аҳроржон эски газетадан ясаган қўлбола дастурхонга қўйди. Бир пиёладан чой ичиб, яхнани майдалашгач, Жонтас:

— Абдураҳмон, опке, ҳалигини! — деди.

Абдураҳмон гавдасига хос бўлмаган чаққонлик билан лип этиб ўрnidан турди-да, иккинчи сумкадан уч шиша ароқ олиб келди.

— Энди кечгача шу ерда ётамиз, Аҳрор! — деди Жонтас. — Мабодо, вертолёт, самолёт товушини эшитсанг, гордан бош чиқара кўрма! Лаънати ментлар тоғу тошда ҳам тинч қўйишмаяпти. Бу ердан энди қоронғу тушгачгина йўлга чиқамиз!

Аҳроржон икковининг улфатчилигига оз-моз шерик бўлиб турди. Жонтас билан Абдураҳмон эса уч шиша ароқни паққос симириб, ёнбошлаганларича карта ўйнашга ўтиришди. Ўйинда иккови ҳам фирромлик ишлатар ва бир-бирларини ўта бешарм сўзлар билан ҳақоратлашарди. Абдураҳмоннинг қўли келавермагач, у кип-қизил кўзларини Аҳроржонга ўқрайтириб:

— Ҳой бола! Анави қопдан битта ароқ узат! Томоқни ҳўлламасам, омадим юришмаяпти! — дея бақирди.

— Мен ичмайман! — Аҳроржон тескари ўтирилди.

— Ҳўв! — Абдурахмон кўлига илинган шағал ара-
лаш тупроқни унга отди. — Илтимос қилаяпман-а,
илтимос!

— Жағиллама, ҳў, онангни! — Жонтас Абдурахмон-
нинг шағал сочган кўлига зарб билан туширди. — Ич-
санг — даспанжанг, икки бутинг бор, олиб ичавер!
Ортса менга қуй! Жанжал кўзгашга бало борми?!

Абдурахмон гезариб ўрнидан турди ва сўкина-сўки-
на сумкадан ароқ олиб келиб, пиёлани тўлдириб қуй-
ди-да, тагигача сипқорди. Шишанинг қопқоғини бер-
китиб, жойига қўйди.

Аҳроржон ташқарига йўналди.

— Аҳрор! Эҳтиёт бўл! — шанғиллади Жонтас, —
Наъматак соясида ухлама, илон кўп бу ерда. Ёввойи
тўнғиз ҳам бор!

Ҳа, наъматаклар тагидаги тупроқ қатлам у ер-бу
ерда титилган, бу ёввойи тўнғиз тишининг изи эди.
Аҳроржон улкан қоя соясидаги ясси тош устига чал-
қанча ётиб, кўлларини бошига ёстиқ қилганича ўйга
толди. Осмон ювилган шишадай тиниқ. Гуллари тўки-
либ, қип-қизил меваларга бурканган наъматакларда ари-
ларнинг ғинғиллаши эшитилади.

«Ажабо, кеча қаерда эдим, бугун қаердаман? Ма-
нави икки гўрсўхтани ким менга шерик қилди? Ҳатто,
тоғ оралиқларида ҳам кимлардандир яшириниб, қаёққа
кетаяпмиз? Шунақанги яширин тарзда олиб келинади-
ган мол нима экан ўзи? Ҳа, бир пайтлар муҳаббат
кўзларни кўр, қулоқларни қар қилади, у ҳам касаллик,
бу касалга дучор бўлган одам ҳамиша ақлга қарши иш
қилади, дейишса ишонмасдим. Лекин чиндан ҳам шун-
дай экан...»

Кейинги пайтларда Аҳроржон қишлоқдаги оиласи-
дан тобора узоқлашаётганини қалбдан ҳис этарди. Хо-
тин-ку, майли, ҳатто ўғли билан қизини ҳам Шурикни
қўмсаганчалик қўмсамайди. Латофатнинг кўли теккан
ҳар бир нарсани, ҳатто ортидан изларини ўпгиси кела-
ди...

Машина олганларидан сўнг Рисолат: «болалар би-
лан бир Шоҳимардонга бориб, айлантириб келинг» дея
худонинг зорини қилди. Лекин Аҳроржон «ана-мана»
деб, сайрни ортга суриб келаяпти. Латофат, Шурик
уччалови эса Шоҳимардонга уч марта, Сўх, Нанайга
ҳам бориб ўйнаб келишди. Ҳамма уларни ҳавас билан
кузатиб қолаётганини Аҳроржон ёшларнинг ёниқ кўзла-

ридан, қарияларнинг жилмайиб боқишларидан сезарди...

XV

У устига офтоб келганда уйғониб кетди. Ўрнидан туриб, фор томон юрди. Жонтас билан Абдурахмон худди бўғизлангандек хириллаб, хуррак торгганича шағал устида агнаб ётишарди.

Улар кечга яқин туриб яна бир шиша ароқ ичиб, газাগига гўшт ейишди. Тоғлар зулмат қўйнига чўккач, уччовлон яна йўлга тушдилар.

— Рўпарамизда Арслонбел довони бор, — деди Жонтас одатича қамчини олдинга ўқталиб, — довондан ошгач, Сариксув дарёси бўйлаб кунчиқарга юрамиз. Бир-бирининг ортидан қолиш йўқ, йўқса, бу ерларда адашиб қолиш ҳеч гап эмас.

Тунда довон ошиш машаққати қурсин! Яхшиямки, Жонтас ўзи биладиган аллақандай белгиларга ишониб бошлаб кетяпти. Акс ҳолда кетма-кет рўпарадан чиқаётган паст-баланд довонлар, шохлари бир-бирига киришиб кетган арчалар орасида йўқолиб қолиш мумкин. Минг азоб билан Арслон белдан ошиб, жануб томон оқаётган Сариксув дарёси бўйлаб кетишди. Олисдан аҳён-аҳён бўриларнинг увиллашлари эшитилар ва отлар дарҳол кулоқларини динг қилиб, безовталаниб қолишарди.

Тонгда чор-атрофи берк, кичик ёнғоқзор водийга тушишди. Сариксув водийни четлаб ўтар, ёнғоқзор эса шу қадар қалинки, водий атрофидаги тоғлар тепасидан қараган одам ёнғоқзор тагини мутлақо кўрмас эди. Уччалови ҳам отлардан аранг тушиб, тебрана-тебрана уловларини ёнғоққа боғлаб, ўзлари кўм-кўк майсалар устига юмалашди. Майсалар орасида майда ёнғоқлар жуда кўп эди.

— Бир соат мизғиб оламиз, — деди Жонтас, — бироқ, ҳушёр ётинглар. Чунки бу ерга ёнғоқ егани айиқ ҳам келиб қолиши мумкин! Кулма, Аҳроп! Ҳазиллашганим йўқ!

Бир соат ўтар-ўтмас Жонтас уни туртди.

— Тур, вақт бўлди.

Абдурахмон аллақачон отга миниб олган экан. Аҳропжон истар-истамас ўрнидан қўзғалди.

— Сариксувга юзингни чайиб кел. Ҳушёр тортасан, — деди Жонтас унинг аҳволига тушуниб. Дарҳақи-

қат, муздай совуқ, тиниқ тоғ дарёси сувида ювиниб, Аҳроржоннинг чарчоғи чиқиб кетди.

— Қани, ўтиринглар! — деди Жонтас. У майса устига колбаса парраклаб, нон синдириб, ўзича «дастурхон» тузаган эди. Термосдан пиёлаларга сув қўйди. — Борига барака, — жимгина нонушта қилишди. Сўнг Жонтас қиблага қараб Қуръон ўқиди.

— Ё, Оллоҳим, ёлғиз ўзинг мададкорсан. Ишимизнинг омадини бергин. Ё, Жамшид пирим, агар бу сафар ишимиз ўнгидан келадиган бўлса, бир қора кўчқор сўйиб, қурбонлик қиламан. Омин!

Уччалови ҳам юзларига фотиҳа тортишди.

— Энди гап бундай. Иш очикчасига кўчади, — Жонтас Абдурахмон билан Аҳроржоннинг кўзларига бир-бир кўзларини қадаб чиқди-да... ёнидаги брезент қопни очиб, иккита «Калашников» автомати чиқарди!

— Иккаланг ҳам армияда хизмат қилгансан. Қани, Аҳрор, магазинни автоматга ула-чи!

У қопдан автомат ўқдонини чиқариб, Аҳроржонга иргитди. Десант бўлинмасида ўтказилган хизмат тажрибаси қўл келди: Аҳроржон ўқдонни ҳавода илиб олиб, ўша оннинг ўзида шилқ этиб автоматга тиркади.

— Яша, десантчи! — маъқуллаб қичқирди Жонтас, кейин Аҳроржоннинг ўзига бақрайиб қолганини кўриб. — Нима, десантда хизмат қилганингни билишмайди, деб ўйловдингми? — дея кулди.

— Энди диққат билан кулоқ солинглар. Икки чақиримдан сўнг мол оладиган жойга етиб борамиз. Бориш тартиби шундай. Мен олдинда бораман, ортимдан Абдурахмон, унинг орқасида эса Аҳроржон. Оралиқ масофа икки юз қадам. Орқадаги одам олдидаги шеригини асло кўздан йўқотмай, таъқиб этиб боради. Мен тўхтагач, сизлар ҳам тўхтайсизлар. Автоматларни отишга тайёр ҳолда тугинглар. Қамчини юқорига кўтарсам, мен томонга югуриб борасизлар. Худо тинчлигини бериб, юкни олиб орқага қайтаётганимда эса сизлар ўрниларингиздан жилмай мен келган томондан кузатиб турасизлар. Абдурахмоннинг олдидан ўтиб, Аҳрор турган жойга икки юз қадам қолиб, бир-биримизни кўрганимиздан қамчини олдинга ўқталаман. Шу ишора билан Аҳрор олдимда ўша аввалги масофани сақлаб, йўлга тушади. Ортимда ҳам худди ўша масофадаги оралиқни сақлаб, Абдурахмон изма-из келади. Шу ерда учрашамиз.

Жонтас қамчини оёғи тагига ниқтади:

— Омин, Худо омадимизни берсин!

Ўқланган автоматни қўлига ушлагач, Аҳроржон қувватига қувват қўшилгандай ҳис қилди ўзини. Армияда, десантчилар сафида у кўп ҳарбий машқларда қатнашган, тепалик ва дарёлардан ўтиш, «душман» билан юзма-юз келиб қўл жангига кириш, яккама-якка олишиш усуллари сирларини хўп эгаллаган. Машаққатли, хавфли машқларда пишган эди. Аммо, «душман» билан олишув қанчалик тезкорлик, чаққонлик, жасорат талаб қилмасин, кўпчиликда «бу ишлар барибир «ўйин» — «учение» деган туйғу бўлар, аскар бу жиҳатдан хотиржам эди. Қизиқ, айна пайтда ҳам қўлидаги отишга шай автомат Жонтаснинг ўта ҳушёрлик билан аста олға силжиётгани, Абдурахмоннинг ҳадик аралаш ҳаяжони қанчалик жиддий ва таҳликали бўлмасин, Аҳроржон буни худди ўша ҳарбийдаги «учение — ўйин» тарзида қабул қилаётганди. Ўзи қатнашаётган воқеанинг ўта жиддий жинойи ҳаракат эканлиги, оқибати нималарга олиб келишини у ҳали ҳам тўлиқ тасаввур эта олгани йўқ эди.

Иш хамирдан қил суғургандек кўчди. Абдурахмон Жонтасни кузатганича қотиб турди. Жонтас Аҳроржонга кўринмасди. Ярим соатлардан сўнг отга катта жун қоп ўнгарган Жонтас кўринди ва Аҳроржон отини йўрттириб орқага қайтди. Аввалги манзилга етиб келгач, у отдан тушиб, атрофни синчковлик билан текшириб чиқди. Ҳамма нарса жойида. Бирорта бегона шарпа сезилмайди. Жонтас манзилдан ҳиёл нарида тўхтаб, «тинчликми» дея имо билан сўради-да, тасдиқ ишорасини олгач, тез етиб келди. Эллик килоча оғирликдаги оқ жун қопни отдан икковлон туширгунча Абдурахмоннинг ҳам қораси кўринди.

Кенгроқ бир камарга кириб, қоронғу тушишини пойлашга қарор қилишди.

— Бу қанақа мол ўзи? — қизиқсинди Аҳроржон.

— Нозик мол, — деди Жонтас беписанд оҳангда.

Аҳроржон бироз индамай турди. Аммо, иккови уни шерик ўрнида кўришмагани ҳамиятига тегиб:

— Жа, олтин бўлса ҳам билиб қўяверайлик, — дея тўнғилади. Жонтас ҳам, Абдурахмон ҳам миқ этишмади. Овқатдан сўнг Жонтас:

— Энди ҳамма бирваракайига ухламайди, ҳозир мен билан Абдурахмон уйқуга ётамиз. Уч соатдан кейин мени уйғотиб, Аҳрор сен ҳам чўзиласан, — деди.

Кўп ўтмай Жонтас билан Абдурахмоннинг қуш хураги камарни тутиб кетди. Уч соатга етиб-етмай Жонтаснинг ўзи уйғонди.

— Ҳа, турибсанми? — дея Аҳроржонга сўз қотди-да, дарҳол жун қопни кўздан кечирди.

— Бус-бутун, — дея заҳарханда қилди Аҳроржон.

— Сен хафа бўлма, бўз йигит! — деди Жонтас, — бу Ҳиндистондан келтирилган ўта ноёб дори. Шу боис ҳам эҳтиётлаяпмиз-да!

Жонтас ўрнидан туриб, қопни очди. Ичидан оқ порошок тўла полиэтилан халтачани суғуриб, Аҳроржоннинг олдига ташлади.

— Мана, кўравер, бунини ҳозир долларга сотиб олдик. Ўзимизда бу дорининг бир грами фалон пул...

— Нимага даво экан бу? — дея сўради Аҳроржон полиэтилен халтачасини Жонтасга иргитаркан.

— Ҳар хил касалларга, — гапни калта қилди Жонтас.

XVI

Икки кундан сўнг хиёл озиб, кўзлари киртайиб, қорайиб қолган Аҳроржон уй кўнғироғини босиб улгурмай Латофат эшикни очди.

— Кўнғироққа ҳожат йўқ! Қадамнингизнинг товушидан сезаман, — шивирлади йигитнинг қучоғида у.

— Қишлоққа тушдингизми? — сўради Латофат ношуштага ўтиришгач.

— Йўқ, — ёқинқирамай жавоб берди Аҳроржон. — Ўзи тонг ёришганда қишлоққа етиб келдик. Уйга бир-ров кириб, «мен келдим» дедим-у, шу ёққа чопдим. Умуман...

— Нима, умуман? — Латофат хонани жаранглатиб кулди. Аммо бу жувоннинг ўз ҳаяжонини яшириш учун атайлаб қаҳ-қаҳ отиши эканлиги шундоқ сезилиб турарди. Зеро, «умуман» сўзининг кетидан келадиган гапни иккаласи ҳам анчадан буён кутишарди. Аҳроржон қишлоқдаги оиласи билан алоқани қонуний равишда бутунлай узиб, фақат Латофат билан яшамоққа аллақачон қарор қилган, аммо, бунини айтолмай юрганлиги жувон анчадан буён сезиб юрарди.

— Умуман... Ажрашмоқчиман!

— Мен биланми? — яна кулди Латофат.

Бироқ Аҳроржоннинг жавоби Латофатнинг ҳушини бошидан учирди.

— Ҳа, сиз билан, ажрашмоққа қарор қилдим!

— Нима гуноҳимиз учун? — илтижоли ялинчоқ нигоҳ ташлади Аҳроржонга тўсатдан тушган зарбдан гангиган аёл. Аҳроржон ўрнидан туриб, дераза олдига борди, ташқаридан сумбуланинг майин шабадаси оқиб кириб, унинг юзларини силади.

— Ҳа, мен ҳозир қаршимда ўтирган алдоқчи, мендан балки бир қурол, юк ташувчи эшак сифатидагина фойдаланаётган Латофат билан ажрашишга қарор қилдим. Латофат, мен сизни, мана шу янгроқ кулгунгизни, оҳу кўзларингизни, босган изларингизни — ҳамма-ҳаммасини яхши кўраман. Бироқ, бу ерда бошқа Латофат ҳам ўтирибди. У ўзи севган одамани мафиянинг малайига айлантиришга ҳозир. Жирканч кўкнорифуруш, пул деса ўзини томдан ташлайдиган аёл. Наҳотки, афғон чегарасига бориб, нима олиб келганимни тушунмайди, деб ўйласангиз мени? Жонтас менга ноёб дори дея кўрсатган порошок героин эди, ахир! Биз ҳам биламиз, ўқиганмиз, ҳеч бўлмаса кинода кўрганмиз! Латофат, мен Жонтасни ҳам, Абдурахмонни ҳам кўрмадим. Мен фақат сизни биламан. Жоним, ўйланг, улар билан алоқани узинг! Мен қишлоқдаги оилам билан ажрашиб, сизни ўша ёққа олиб кетаман! Тинч, фаровон ҳаёт кечирайлик! Ўйлаб кўринг!

Латофат боядан бери қўлида ғижимлаётган қўл артгич қоғозни ликопчага ташлади. Бироқ, қўлининг қалтироғи босилмади ва яна қоғоз ғижимлай бошлади. Кўзлари бир нуқтага — стол устидаги қип-қизил атиргуллар яшнаб турган биллур гулдонга қадалган эди.

— Наҳотки, бахт пул — мол ғамлаш, бой-бадавлат яшашдангина иборат бўлса? Мен бахт деганда сизнинг ёнингизда бўлишни тасаввур этаман, холос. Агарда қишлоқда яшайман, десангиз, бизникида бўламиз, йўқ десангиз, мен шу ерда, керак бўлса, ортингиздан она шаҳрингиз Тошкентга бориб яшашга ҳам тайёрман! Бироқ, ташланг, бу ишни ташланг, Латофат!

Аҳроржон жувонга яқинлашиб, унинг қўлидаги қўл артгич қоғозни юлиб, ликопчага ташлади ва бетўхтов титраётган оппоқ, узун-узун бармоқларини ҳароратли бўсаларга кўма бошлади... Латофат ҳайкалдек қотиб турарди. У ҳатто Аҳроржон уйдан чиқиб кетаётганда ҳам қимирламади...

Кечқурун қишлоқдаги уйига келган Аҳроржон дарвоза олдидаги толга қантарилган қорабайирни кўрди-ю, Жонтас келганини тушунди. Дарҳақиқат, меҳ-

монхонада баркентлик меҳмон отаси билан суҳбатлашиб ўтирарди.

— Ҳалиги аял...заказ қилган асални олиб келувдим, — дея мижғовланди Жонтас Аҳроржон билан сўрашар экан.

Аҳроржон жавоб ўрнига ҳўриллатиб чой ҳўплади. Отаси ўғлининг меҳмонга қилаётган совуқроқ муомаласини кўриб, юзига фотиҳа тортди.

— Мен ҳозир, аср номозини ўқиб олай, — дея ўрнидан кўзғалди.

Ота чиқиб кетгач, Жонтас даҳлизга имо қилди:

— 70 бонка асал, эрталаб Латофатга етказиб топширасиз.

Аҳроржон чойни ҳўриллатишда давом этди.

— Ҳа, бўз йигит, келганимиз ёқмадимиз? Уйингизга меҳмонмиз, мезбондай муомала қилинг, ҳа!

Жонтаснинг кўзлари йилтиллаб кетди.

— Жонтас, — деди Аҳроржон пиёлани аста дастурхонга кўйиб, — банкаларда нима бор?

— И, бўз йигит! Ўша ўзингиз билган хушбўй тоғ асали-да! — Жонтас гавдасига хос бўлмаган чаққонлик билан ўрнидан лип этиб турди-да, даҳлизга чиқиб, даҳлиз тоқчасига тираб кўйилган жун қопдан иккита юз граммли банкача келтирди. — Мана, кўринг, яланг, тан беринг!

Аҳроржон банка қопқоғини очиб, ичидаги асални пиёлага қуя бошлади.

— Ўзимизнинг «Жонтас» асалчилик фирмаси маҳсулоти бу! Литвадаги «Кентавр» фирмаси билан қонуний тузилган шартномага мувофиқ ўша ёққа жўнатамиз. — Жонтас кўзларини аста бўшаётган банкадан узмай сайрарди. — Улар маҳсулотимизни шимолий давлатларга сотишармиш! Бизга нима? Ҳа! Ҳа! Зеленкани қуртдай санаб беришса бўлди-да! Нима дедингиз, бўз йигит? А?

Банкадаги асал пиёлага силқиб оқиб тугади. Банка бўм-бўш эди. Аҳроржон нарх ёрлиғини шишадан ажратди. Оддий қоғоз. У идишни дастурхонга кўймоқчи эди, тўсатдан ёрлиғ ёпиштирилган жойнинг қарама-қарши томони — банканинг ичига ёпиштирилган қоғозни кўриб қолди. Банкада асал тўла турса, ёрлиғ ортидаги бу қоғозни мутлақо пайқаб бўлмасди.

Аҳроржон икки бармоғини банкага тиқиб, ўша қоғозни эҳтиётлик билан кўчирди. Бу эни уч, узунлиги олти сантиметр, мўъжазгина полиэтилен халтача эди. Мезбон дастурхон устидаги пичоқни олиб, халтачанинг

учини кесди ва ичидаги озгина оқ рангли порошокни бўш пиёлага тўкди...

— Ҳиндистондан келган ноёб дори-ку, бу! — Жон-тасга ўкрайди Аҳроржон. — Минглаб тирикларни ўлика, соғларни касалга айлантиради у! «Дори»ни чиндан ҳам хўп эҳтиётлабсизлар! Қанча бу ерда?

Жонтас чаққон ўрнидан туриб, даҳлиз эшигини маҳкам ёпди, ҳатто илгагини солиб кўйишни ҳам унутмади.

— Буми? — дея тўсатдан Жонтаснинг кўзларига қон тўлди ва ҳирқироқ товушда давом этди:

— 5 грамм героин бор бу ерда, бўз йигит! Ўша сиз Бадахшон тоғларидан минг машаққат билан келтирган 50 кило героин тонна-тонна асал ичида Литвага кетади! Мана шу банкалардаги ҳар бир беш грамм учун шахсан ўзингиз ўттиз минг сўмдан оласиз! Энди тушунарли бўлдимиз?

— Тушунарли бўлди! Бироқ мен бу наҳс ишларингга бош қўйишни истамасам-чи? Ҳозир банкаларингни отингга ортсам-у, кетига қамчи уриб, орқангдан дарвозани тамбаласам-чи? Нима қиласан унда, Жонтас?

Аҳроржон ўрнидан туриб кетди.

— Ўзингни бос, бўз йигит! Ўтир, мундай... — Жонтас Аҳроржоннинг елкасига қўлини қўйди. — Ўтир.

Ҳозиргина қайнаб турган Жонтас тезда ўзгариб, босиқ қиёфага кирган, қарашлари ҳам аллақандай... юмшаган эди!

— Ўтир ука... — деди у яна оҳиста. — Мардлингги, қўрқмаслигингни биламиз. Буни ҳўв, ўша Литвадагилар ҳам билишади... Мен ҳам бу йўлга ўз хоҳишим билан кирмаганман.

Аҳроржоннинг таранг асаблари бўшашди. У аста тўшакка чўкди. Жонтас унинг рўпарасига ўтирди.

XVII

— Биз аждодларимиздан тортиб овчимиз. Отам Баркент қишлоғидаги энг мерган, жасур, тоғдаги ҳар бир сўқмоқ, ҳар бир қояни биладиган одам эди. У ҳатто Баркентдан юз-икки юз чақирим олисдан тоғ жилғасининг қачон тўлиб оқиши-ю, қачон қуриб қолишини айтиб бера оларди. Мен ҳам болалигимда отам ёнига кириб, тоғма-тоғ кездим. Отам вафот этгач, ўрнига тоғбеги бўлиб ишга кирдим. Аммо, икки-уч йил ишлагач, бошлиқлар билан чиқишмай ишдан бўшаб кетдим.

Гоҳ фалон бошлиққа архар отасан дейди, гоҳ пистончига кийик отиш зарур бўлиб қолади... Жонимга тегди. Ўн-ўн беш қути асал қилдим-у, эрта баҳордан то кеч кузгача тоғда юрадиган бўлдим. Ов қилиб, баъзан ҳатто афғон чегарасигача бориб келардим. Беш-олти йилча бўлди. Баркентга иккита литвалик одам келди. Сенинг шаҳрингдан бир киши уларни етаклаб борди олдимга. Сен яхши танийсан у одамни. Лекин номини сўрама, барибир айтмайман. Вақти келганда билиб оласан! Бу одам билан танишлигимиз бор, баъзан каклик, кийик овлаб берардим. Эвазига яхши ҳақ тўларди менга. «Литваликлар билан ов қилайлик, бу уларга эк... эк... экзотика бўлади», деди. Олдиндан чўнтагимга юз сўм тиқиб қўйди. У пайтларда юз сўм пул бир фаррошнинг ойлик маоши... Кайфим чоғ... Хуллас, уларни тоққа олиб чиқиб кетдим. Бир ҳафта ов қилиб юрдик. Роса кездик. Бадахшон тоғларигача олиб бордим меҳмонларни. Каклик, кийик отдик, тўнғиз овладик. Тоза тўйиб ичдик. Меҳмонлар кетиш арафасида, ишонасанми, «мароқли дам олдирганинг учун» дея... ўн минг сўм сўлкавойни қўлимга тутқазишса бўладими? Азбаройи худо, тахта бўлиб қолдим, бўз йигит! Ахир, бу пулга у йиллари яп-янги машина беришарди! Рад қилсам ҳам унашмади, барибир ташлаб кетишди... Литваликлар кейин ҳам мени унутишмади. Ўзимга, болаларимга, сен билмассан, мени олтита болам бор, кийим-кечаклар, совғалар посилка қилиб юбориб туришди. Хат ёзишиб турардик. Катта қизим Фрунзеда ўқирди. Ҳатто унга ҳам ёрдам беришарди.

Орадан бир йилдан мўл вақт ўтди, бу орада СССР тарқалиб, собиқ мамлакат ҳудудида турли бошбошдоқликлар бошланди. Кунлардан бир куни литваликларни менинг ҳузуримга бошлаб борган шаҳарлик одам уйимга келди.

«Тоғ йўллари билан Бадахшонга борамиз. Биров билмаслиги керак сафарни, овга чиқаяпмиз, деб қўя қол, сўраганларга», деди.

Мен нодон нега деб ҳам сўрамабман! Тунда унинг машинасида тоққа чиқиб кетдик. Илгари ов қилиб юрганда қўнадиган манзилгоҳимиз бор эди, ўшанга етиб борсак... — ҳалиги иккови — литвалик кучоқ очиб чиқиб келишяпти! Ҳанг-манг бўлиб қолдим. «Нега уйга тушмадиларинг?» десам, «сюрприз» дея кулишади. Кечаси билан ичиб, чақ-чақлашиб ётдик. Азонда йўлга чиқдик. Шаҳарлик одам манзилгоҳда қолди. Литва-

ликлар ўтган гал келганда Бадахшонга борадиган тоғ сўқмоқларини картага тушириб олишган экан! Бу гал энди йўлларни яна ҳам синчковлик билан сўраб-суриштириб, карталарга баъзи аниқликлар киритиб боришарди. Уч кун деганда афғон чегарасига етиб бордик. Уларда рация ҳам бор экан, қаер биландир гаплашиб, чоғимда, турган жойларини хабар қилишди. Эртаси саҳарда олдимизга иккита эшакка қоплар ортган уч нафар афғон келди. Чегарадан қандай ўтишди, ҳайронман. Улардан бири кўринишидан европаликка ўхшарди. Қисқа суҳбатдан сўнг қоп ортилган эшакларни бизга қолдириб, ҳалигилар ортга қайтишди. Улар қоя ортига ўтиб улгурмай икки марта ўқ овози чиқди.

«Юр-чи, — деди литваликлардан бири менга, — нима бўлдикин? Бири эшаклар олдида қолди. Икковлон борсак, ҳалиги европаликка ўхшаш афғон зим ғойиб бўлибди. Икки афғон эса қонга беланиб ўлиб ётибди... «Буларни кўммасак бўлмайди», — деди литвалик, — акс ҳолда устиларида калхатлар учиб айланишиб, чегарачиларни сергаклантириб қўяди».

Индамай пичоғим билан чуқур кавлай бошладим. Аллақандай катта жиноятга қўшилиб қолганимни сезиб, юрагим тол баргидай қалтирарди. «Қандай бўлсада, уйимга омон етиб олсам бўлди, кейин елкамнинг чуқури кўрсин бу кўргуликларни!» дердим ичимда. Шаҳидларга ўзим билганимча жаноза ўқиб, кўмдим. Қабрлари тепасида Куръон тиловат қилдим. Ким бўлишса ҳам оллоҳим жойларини беҳиштнинг тўридан ато этган бўлсин!

Эшакларни ҳайдаб, юртимиз томон йўлга тушдик. Миқ этмай келяпман. Ҳозир мени ҳам ўлдириб юборишади, дея ҳадиксирайман. Манзилгоҳга етиб келсак, ҳалиги шаҳарлик одам бизни кутиб турган экан.

— Жонтас! — деди литваликлардан бири, — энди гаплашиб олайлик, шу ерда. Келишиб олсак, ишимиз о'кей бўлади. Агар келишмасак... У ёнидан пистолет чиқарди.

— Сизлар кимсизлар, ўзи? — дедим мен, — яхши одамлар экан деб юрсам...

— Бизлар ҳалиям яхши одамлармиз! — беўхшов хиринглади литвалик, — сени ўта бой-бадавлат одамга айлантирамиз. Сен нафақат Баркент, балки Қирғизистондаги энг бой кишилардан бири бўлиб қоласан. Фақат, бизга чин садоқат билан хизмат қилсанг...

— Кўйинглар мени, — ёлвордим уларга, — олтита болам бор, саводсиз, ов билан тирикчилик ўтказиб юрган бечораҳол бир одамман...

— Йўқ, сен бизга жуда керак одамсан, — дейишди улар, — биздан қутулмайсан, энди. Агар, ўзингни у ёқ-бу ёққа ташлайдиган бўлсанг... Мана, қара!..

У ёнидан фотосурат чиқариб менга узатди. Унда менинг Фрунзеда ўқийдиган катта қизим Вильнюс аэропортида турган ҳолда тасвирланган эди.

— Қизим, Асал... Вильнюсда? — дедим титроқ товушда.

— Ҳа, қизинг уч кун бўлди, Вильнюсда яшапти. Бизнинг маслаҳатимиз билан ўқишини ўша ерга кўчирган. Сен кўрқма, у соғ-саломат... Аммо, ножўя қилиқ чиқарадиган бўлсанг...

Ҳаммаси тушунарли эди. Уларнинг шартларига рози бўлишдан бошқа чора қолмаган эди. Ўша ердаги маслаҳатга мувофиқ кейинча «Жонтас» фирмасини туздим. Наркотик моддалар контрабандасига қўшилиб кетдим. Акс ҳолда, улар нафақат қизим Асални ўлдириши, балки бутун оиламизни қириб ташлаши мумкинлигини тушунгандим!

Эндиликда «Жонтас» фирмаси «Кентавр» фирмасига асая юборади. Эвазига турли маҳсулотлар, валюта оламиз. Унинг даромадлари жуда катта. Аммо, бир-икки йилдан буён мол етказиб бериш қийнаб юборди. Ўзбекистон чегарасидаги божхоналарда текшириш жуда қаттиқ. Бизга энди Ўзбекистон ҳудудига молни оз-оздан ўтказиб берадиган, ишончли, пишиқ-пухта, ёш ва жасур йигит керак эди. Ўшанақаси сен бўлиб чиқдинг. Сени қандай топдик, бунга сўрама.

Сен йўлларимизни билдинг, ишимиздан бохабарсан. Ўзинг ўйла, сендай одамни энди қўлдан чиқариб бўладими? Бу кўп тармоқли фирма учун ҳалокат, ўнлаб кишиларнинг қамалиши-ку! Йўқ, асло бунга йўқ қўйилмайди. Уруг-аймоғинг билан қириб юборишди сизларни! Бу дўқ-пўписа, таҳдид эмас, бу — бор ҳақиқат! Ҳа, бор ҳақиқат! Энди ўйлаб кўр...

Жонтас ўрнидан туриб, даҳлиз эшигини очди ва чиқиб кетди.

XVIII

Аҳроржон қандай вазиятда қолганини илк бора рўй-рост ҳис қилган ва қарахт аҳволга тушиб қолган эди.

«Нима қилиш керак?», деган бир ўй кезарди, холос, миясида. Ҳар тарафлама исканжа...

— Қочиш керак! Дарҳол қочиш керак! Буларнинг қўли етмайдиган олисга қочиш керак. Лекин, қаёққа?

Бирдан лоп этиб ўзи икки йил хизмат қилган Узоқ Шарқ тепаликлари, ям-яшил ўрмонлар ёдига келди. «Находкада хизматдошим Гена яшайди. Агар ўшанга борсам, у иш ҳам, жой ҳам топиб беради. Бугун, ҳозироқ Латофатни олиб, ўша ёққа жўнайман!»

Ақл-хуши паришон йигит чопиб уйидан чиқди. Фамлаган оз-моз пулини олди-да, машинасини миниб, ярим тунда шаҳарга йўл олди. Ҳовлиққанча шаҳарга етиб келди-ю, ёнидаги калит билан эшикни очиб, Латофатнинг уйига кирди.

Шитоб билан ётоқхонага ўтди-да, бирдан ток ургандай сесканиб, тўхтаб қолди: тунги чироқ хира ёритиб турган ётоқхона тўридаги ўринда Латофат... қип яланғоч ҳолда ётарди!

Ваннахонада эса ювинаётган эркак кишининг томоқ қириши эшитилди. Латофат мукка тушиб ётар, паришон ёйилган сочлари эса ёстиққа ботган юзларини буткул кўмган эди. У қандайдир савқи табиий билан хонага бегона одам кириб келганини сезди, чоғи, бошини кўтарди. Кўзлар кўзга тушди... Жувоннинг кўзларида ялт этган ҳайрат ифодаси лаҳза ичида кучли кўрқувга айланди ва у пружинадай ўрнидан сапчиб туриб, Аҳроржоннинг оёқлари тагига ўзини ташлади. Ҳали ҳам ҳайкалдай қотиб турган йигитнинг оёқларини кучоқлаб:

— Кўй...кўйгин... керакмас...қарама унга! Қарама! — дея ёлвора бошлади.

— Кимга? Нега қарамайман? — Аҳроржоннинг кўксидан мислсиз ғазаб ва нафратга тўла бўкирик отилиб чиқди ва шу онда ваннахона эшиги очилиб, ётоқхонага гулдор хитой халатга ўранган барваста киши кириб келди. Аҳроржон оёқлари остидаги Латофатни тепиб юбориб, халатли кишига интилди ва... Яна тошдай қотди!... Иссиқ сувда узоқ ювинганидан юзлари бўғриқан, сийрак сочлари хурпайган бу одам унинг тоғаси эди!

Кутилмаган ва ўта нохуш учрашувдан саросимага тушган тоға ҳам қаққайиб, тўхтаб қолди. Иккала томонга ҳам жуда узоқ давом этгандек туюлган бир-икки дақиқадан сўнг тоға ўзини ўнглаб олиб, томоқ қирди, сўнг пишқирди.

— Ҳа? Сен нима қилиб юрибсан бу ерда?

Аҳроржон лол эди... Секин кўзларини кўтариб, Латофат томонга қаради. Аёл киши эмасми, қандай вазиятга тушмаган бўлмасин, дарҳол хобгоҳ ёнидаги стулга ташланган халатини топиб, қийиб олишга улгурибди. Чорпоя — ҳобгоҳ четида ерга қараб ўтирибди.

— Нима қилиб юрибсан, ярим тунда бу ерда? — такрор сўради тоғаси.

— Нима қилиб юрибман?.. — акс садодай қайтарди Аҳроржон — Нима қилиб юрибман?..

— Жинни бўлдингми? Бор, уйга жўна! — дўқ урди тоға.

Аҳроржон ялт этиб тоғасига қаради. Киприклари пириллади.

— Сиз... сиз билмайсиз тоға, менинг қанчалик аҳмоқлигимни. Кўйинг, ҳозир сўраманг... Мен ҳаммасига тушундим. Айб сизда эмас. Илтимос, сиз чиқиб кетинг. Акс ҳолда жуда ёмон бўлади, — Аҳроржон қарахтлик ҳолатидан чиққан, юрагини тўлдирган ғазаб ҳисси энди алангаланиб келаётган эди. Кўзлари қисилиб, қўллари беихтиёр мушт бўлиб тугулди. — Онамнинг якка-ёлғиз укаси бўласиз... шунинг ҳурмати, илтимос, чиқиб кетинг! Йўқса, ёмон бўлади!

Лаблари дир-дир титраётган забардаст йигитнинг авзойини кўриб, тоға гапни чўзиб ўтирмай, уйни тарк этишни афзал билди. Тўғри қилди, тоға! Йўқса...

Латофат эса ҳобгоҳ чорпояси четида ер чизиб ўтирарди.

«Ўзингни бос, Аҳрор! Ўзингни бос! Аввал бўлган ишнинг тагига ет, кейин... Хўш, кейин нима? Уни ўлдирасанми? Ўзингни бос... Ўйла, шу жирканч фоҳиша учун ўзингни ва ширин-шакар икки болангни, кекса ота-онангни азоб-уқубатга дучор қиласанми? Арзийдими у шунга? Лекин бу мени алдади. Ёмон алдади... Ор-номусимни поймол қилди... Йўқ, барибир ўлдирман!»

Миясида бир лаҳза ичида минг хил фикр ўтган Аҳроржон Латофат томон юрди. Гўзал жувон бошини кўтариб йигитга қаради ва ...қимир этиб ҳам қўймади! Индамай яна ерга қараб олди. Агар у додласа, қочишга уринса, ҳатто озгина қўл ҳаракати билан ўзини ҳамоялашга уринса, балки Аҳроржон тепиб юборармиди, хиёнаткорни! Чиройли юзларини қонга белаб, чинқиртириб, сочларидан судраб, қовурғаларини тепиб синдириб, хуморидан чиқармиди? Латофат қилт этмай ўтирар, кўзларини ердан узмасди.

— Биласанми, бу одам ким? — бўғиқ товушда сўради Аҳроржон.

— Кимлигининг нима фарқи бор? — деди сокин оҳангда Латофат.

— Тўғри айтасан, қанжиқ, сен учун эркак бўлса бас! Ўғрими, тўғрими, чулчитми, ажратмайсан. Пул берса бўлди. Лекин, сен ифлос, бугун ётоғингга менинг тоғамни судраб киргансан, ахир, менинг тоғамни! У менга қанча яхшиликлар қилган!

— Тоғам! Яхшиликлар қилган тоғам! — Латофат бирдан жинниларча хохолаб кулиб юборди. Сўнг бирдан бошини кўтариб, ялтираб турган кўзларини Аҳроржонга қадади.

— Майли, нима бўлса бўлар! Сенга «қанчалар яхшилик қилган» тоғангни чиндан ҳам жуда яхши биламан!

Латофат кулгудан тўхтади. Кўллари асабий титради.

— Ҳа, бу одам тоғанг эканлигини яхши биламан, жуда аввалдан биламан! Чунки, мени сенга қушган одам ҳам тоғанг бўлади, билиб қўй, ҳа!

— Ёлғон айтасан, мараз! Тоғам ҳеч маҳал бундай қилмайди!

— Эшит, — Латофат ўзи билмаган ҳолда Аҳроржонни сенсирарди. Мана шу уйни менга олиб берган, Тошкентдан мени кўчиртириб келган одам шу тоғанг бўлади. Жуда билгинг келса! Дўконнинг номини «Латофат» деб бекорга қўйибдими? Менга атаб қўйган!

— Йўқ! Йўқ! — Аҳроржон бошини чангаллади. — Нима сен... менга йлакишганингдан сўнг ҳам юрарминдиг тоғам билан?!

— Бўлмасам-чи! Кечкурун сен ётган тўшак совумай туриб, тоғанг ҳозиргина сен тишлаган лабларга, эҳтиросларинг завқидан кўкариб турган томоқларга сассиқ оғзини босиш учун ўша тўшакка ётарди!

— Бас! Ахир... нега шундай қилдинг?! — Аҳроржон ўзини унутиб олға ташланди ва Латофатнинг ўнг юзига зарб билан шапалоқ тортди. — Менда нима қасдинг бор эди? Нега ҳақоратладинг мени?! Тоғам билан... нега бундай қилдинг, ахир?

Латофат юмшоқ гилам устига ағдарилди. Бироқ яна ўрнидан сапчиб турди-да, биғиллаб бақира кетди.

— Ўлгунигча шу тавқи лаънат билан кетишинг учун! Билдингми?! Сен ҳам, анави мешқорин, сассиқ тоғанг ҳам умр бўйи бир-бирингнинг юзингга қарамаслигинг учун! Билдингми?

— Бас, қанжиқ! Сен-ку, аёлсан энди, лекин тоғамга туҳмат қилма! Тоғам сенга уйланганимни билармиди? Ёки ундан яшириб келганмисан бу ишни? Айт?

— Нега билмасин? Шунинг учун ҳам у эрталаб доим дўконидан хабар олар ва сени у ердан жилмайдиган қилиб қўйиб, кейин менинг ётоғимга келарди-да!

Латофатнинг сочлари тўзғиб кетган, кўзлари оловдай ёнарди.

— Тўхта, бас қил, қанжиқ! — Аҳроржон бошига ёғилаётган ҳарсанг тошлардан ўзини ҳимоя қилган янглиғ қўлларини кўтарди. Сўнг чўнтагидан машина калитини чиқариб, Латофатнинг юзига отди-да, шарт қайрилиб чиқиб кетди.

У шиддат билан хонадан чиққан пайтда, кўшни уй эшиги хиёл очилди — тирқишдан пивоҳўр Усмоннинг хотини мўралаб турарди.

XIX

Тун қўйнидаги чароғон шаҳар маст уйқуда. Аҳроржон кимсасиз кўчаларда бемақсад кеза бошлади. Аллақайси бурчакда ҳамон очиқ турган тижорат дўконидан ароқ олиб ичди. Аммо, таранг асаблари бўшашмади. Тунги соат учларда ўзи билмаган ҳолда меҳмонхона олдида пайдо бўлди. Эшик олдидаги дарбоннинг қўлига пул қистириб, ичкарига кирдида, қават бекасига ҳам пул бериб, ароқ олиб келишини сўради...

Қават бекаси келтирган ароқ ҳам кор қилмади: ҳамон қулоқлари шанғиллар эди. Ишлаётган обжувоз соплари бирин-кетин келига «тўқ-тўқ» этиб турганидек, Аҳроржоннинг миясига ҳам «тоғанг ўзи мени сенга қўшган!» деган қийқириқ худди шундай кетма-кет уриларди.

— Наҳотки? Наҳотки, шундай бўлиши мумкин? — Аҳроржон алаҳсирагандай овоз чиқариб, ўз-ўзига гапирарди — Йўқ! Йўқ! Тўхта, Аҳрор, хув бирда тоғангни машинаси Латофатнинг уйи томонидан чиққани эсингда борми? Ҳа, ўшанда дарров ўзингни панага олиб, унинг ўтиб кетишини пойлаб турувдинг. Латофат ўшанда... Қандай кутиб олганди? Аллақандай синиқ илжайиш билан эшик очувди. Ҳар сафар порлаб турадиган кўзлари гуноҳкорона маъюс боқарди.

Лекин, тоғамнинг бундай қилишидан мақсад нима? Агар у менинг Латофатни яхши кўриб қолганимни билса ё ўзини четга тортарди, ё менга «Кўй, бола, илашма унга» дерди. Хўш, тоғам шундай деса... Мен Латофатни

ташлаб кетармидим! Ташлаб кетармидим?! Менимча... йўқ! Ташламасдим. Фақат ўлдириб юборардим Латофатни!

Нега? Яхши кўрганим учун, холос... Балки, опқочиб кетардим... Бироқ, эҳ, Латофат! Латофат! У нега яширди бу гапларни мендан? Ҳаёт энди барбод бўлди...

Ароқ охири таъсир қилиб, Аҳроржон хиёл бўшашиди. Кўп ўтмай, мизғиб кетди. Алоқ-чалоқ тушлар кўрди. Кимдир-кимнидир болта кўтариб қувляпти. Мана, ҳал-лослаб, жон ҳолатда қочаётган одам тойиниб, ерга кулади. Болта кўтарган етиб келиб, унинг устида болтасини кўтарди ва ярақлаб турган тиг даҳшатидан олайган кўзлар ўртасига санчилди... У уйғониб кетди. Тонг ёришиб келаяпти. Кузнинг салқин шабадаси очиқ деразадан қушлар сайроғини олиб кирарди. Аҳроржон аввалига қаерда ётганини ҳам англай олмади. Сўнг аста, кечаги шармандали тун воқеалари кўз ўнгида тикланди ва ўрнидан сапчиб туриб кетди.

Алам, нафрат ва номус туйғуси яна ақл-хушини қамраб олди. «Эҳ, аҳмоқ бола!» — дея пешонасига шاپатилади йигит алам билан. Шоша-пиша ювиниб кийинди-да, кўчага чиқиб кетди. Лекин, қаёққа боради? Аҳроржон сап-сарик қовжираган япроқлар қоплаган йўлакларда яна бемақсад тентирай бошлади.

«Эҳ, тоғам! Тоғам! Наҳот сизнинг қўлингиздан шундай разиллик келди? Бу разилликни тагида нима ётибди? Мақсад нима?»

Аҳроржон у ёғини ўйлади, бу ёғини ўйлади, аммо, калаванинг учини тополмади. Мантиқан олганда тоғаси бундай қилмаслиги керак эди. Айб Латофатда бўлса керак. Яхши бузоқ икки сигирни эмади, деганларидай, бу ярамас фоҳиша ҳам тоға, ҳам жиян билан дон олишиб юраверган чамаси... Бироқ, наҳот Латофат шунчалар ифлос, макруҳ, жирканч кимса?! Наҳот... Бўлиши мумкин эмас!

Оёқлари беихтиёр уни ўз дўкони олдига етаклаб келди. Аҳроржон одати бўйича чўнтагини пайпаслаб калитни топди ва эшикни очиб, ичкарига кирди.

Дўкон аллақандай ҳувиллаб ётгандай туюлди назаримда. Пештахта олдидаги саҳнда қўй жунини оладиган темир қайчи ётибди. «Қачон ерга тушибди бу?», дея Аҳроржон қайчини кўтарди. Қайчи учи қон эди. Лекин Аҳроржон «буни кимдир қизил бўёққа тиқиб олибди, шекилли», деб синчиклаб қаради-ю, негадир юраги ортга тортиб кетди.

Ҳа, қайчи учи... қонга бўялган эди! Йигитнинг юрагини таҳлика аралаш нохуш кайфият чулғади. У оёқ учида юриб, омборга ўтди. Жимжитлик. Қаердадир сич-қон ниманидир тиқирлатаяпти. Аҳроржон чироқни ёқди. Омбор ўртасидаги бетон устун тагида бир аёл бир қўли билан устунни қучоқлаб, иккинчи қўлини ёзган ҳолда мукка тушиб ётарди...

Атрофга кастрюлкалар, чойнак, пиёлалар, идишлар сочилган... Ҳаммаёқ гўс-тўполон. Мурданинг боши остидан силқиган қон оқими илондай жилпанглаб қутилар таҳлами тагига кириб кетган. Аёлнинг тим қора сочлари қонга аралашиб қотган.

Аҳроржон ташқарига отилиб, дарҳол милицияга қўнғироқ қилиш учун қайрилган ҳам эдики, мурданинг устунни қучоқлаган қўл бармоғидаги узук кўзига таниш кўринди. У эҳтиётлик билан яқинлашиб узукни кўздан кечирди. Бир дақиқа юраги музлаб қолаёзди: Бу ўзи Латофатнинг қўлига тақиб қўйган совғаси, ёқут кўзли тилла узукка ўхшарди. Йигит тиз чўкиб, аёлнинг бошини кўтарди: кўзлари катта очиқ, иржайган тишлари билан ниманидир масхара қилаётган қиёфада қотиб қолган мурда — Латофат эди! Бирдан йигитнинг авзои бадани бўшашиб, кўз ўнгида аллақандай ҳалқачалар пайдо бўлди, танасини муздай тер қоплади. Қўлидаги Латофатнинг боши «тўқ» этиб цемент полга тушди. «Латофат! У ўлган, йўқ, ўлдирилган! Бу қандай кўргулик? Латофат!» Аҳроржон яна қонли қиёфага қаради. Йўқ! Бу иржайиб турган, ҳиссиз, тегса қўлни сескантирадиган совуқ башара асло Латофатники эмас! У порлаб турарди, ахир... Латофат...

Аҳроржон жонсиз тана ёнида қанча ўтирганини билмайди: савдо залидан келаётган одатий ғовур-ғувур ҳушини жойига келтирди. Уч-тўртта аёл пештахталардаги молларга термулиб, нималарнидир баланд овозда, шарақлашиб гаплашарди. Аҳроржон омбордан чиқиб келганида қўйлақлари қон, қўлида қонли қайчи тутган сотувчини кўриб харидорларнинг эси оғиб қолаёзди. Улар қандайдир нохуш ҳодиса рўй берганлигини дарҳол сезишди ва шу ондаёқ дўконни тарк этишди. Аҳроржон кўчага чиқди (ажабо, қонли қайчи ҳамон қўлида эди!). Дўкон ёнидаги ошхонага кириб, милицияга қўнғироқ қилди.

Зум ўтмай милиция етиб келганда, дўкон олдида анча-мунча томошабин тўпланиб қолган эди. Милиционерлар дарров дўкон атрофини ўраб олишди. Хиёл ўтмай

прокурор, эксперт, криминалистлар, тиббиёт ходимлари ҳам пайдо бўлишди.

— Сиз қачон келдингиз? — деб савол берди прокурор. Аҳроржон шаҳарда қолганини яшириб, «Эрта азонда уйдан келдим, кирсам шу аҳвол...» дея кўрганларини гапириб берди. Латофатни яхши танишини ҳам яширмади. Бирпасда дўкон эгаси — тоға ҳам шу ерда ҳозир бўлди.

— Нима фалокат? Бу ҳам бормиди энди? — дея йиғламсираб дўконга кирди у. — Нима бўлди ўзи?

— Кейин гаплашасизлар, — дея нимадир демоққа лаб жуфтлаган Аҳроржонни чўрт кесди прокурор.

Бир соатлар ичида барча расмий, қилиниши шарт ишлар бажариб бўлинди. Латофатни замбилга солиб олиб кетишди. Дўконни муҳрлашиб, Аҳроржон билан тоғани прокуратурага етаклашди. У ерда икки марта, тоғани алоҳида, Аҳроржонни алоҳида сўроқ қилишди. Аҳроржон эрталаб нима бўлган бўлса эринмай қайтараверди. Кечга томон ҳар иккисини ҳам қўйиб юборишди.

— Бир ёққа кетадиган бўлсангиз, бизга айтиб кетасиз, чақириб қолишимиз мумкин, — дейишди прокуратурада.

Кечагина ҳар йўлакдан, ҳар бир машинадан, улкан чинорларнинг рақсга тушиб чирпирак бўлиб ерга қўнаётган ҳар бир япроғидан, кўп қаватли уйларнинг минглаб деразаларидан шодлик, беғам, беташвиш ҳаёт нашъаси уфуриб турган шаҳар Аҳроржонга энди хўмрайиб турарди. Эрталабдан буён юрагини сиқиб жимиллаб азоб бераётган оғриқ яна кучайди.

Кечадан бери бошидан ўтган ишлар шу қадар тинқасини қуритган, хаёлларини паришон қилган эдики, йигит хиёбондаги ўриндиқлардан бирида бир соатча беҳол ўтириб қолди. Миясига ҳеч қандай ўй келмас, бошидан кучли зарб еган одамдай қарахт эди. «Латофат ўлди...» Хаёлидаги туман орасидан хув ўша, Латофатга уйланмасдан аввал, бозордаги пуллик машина тўхташ жойида эшитган, сўнг Латофатни Абдураҳмонлар чангалидан қутқазиб олгач, ўспирин сотувчидан харид қилган кассетадаги ашула сатрлари оқиб чиқди. Кейин ҳам иккаласи кўп тинглашганди бу ашулани. Латофатнинг ўзи ҳам баъзан хиргойи қиларди:

«Ҳамроҳим эдинг-ку, бу йўлда, эй, моҳ,

Ҳамроҳни ташлаб кетарми, ҳамроҳ...»

Тўсатдан шу пайтгача онги ва қалбини тўлдириб, доимо юрагига қувват бериб келган бир нарсадан аба-

дий жудо бўлганига ақли етди. Кеча, Латофатдан қанчалик жирканиб, газаб алангасида ёниб, қовурилиб юрганда ҳам ўзида бундай бўшлиқни сезмаган эди. Ҳатто япроқлардан ажралиб, яланғоч дилдираб турган мана бу терак шоҳлари ҳам энди Аҳроржончалик ғариб эмасди. «Ахир, менинг жоним, қоним, борим сен экансан-ку, Латофат! Энди нима бўлади? Юрагим жонсиз, саҳро янглиғ кимсасиз, эгалари кўчиб кетган эски уйдай ҳувиллаб қолган, бўм-бўш. Энди сени қандай топаман?»

Ишдан чиқиб, уйлари томон шошаётган одамлар хиёбондан ўтишар экан, қуриган чинор тагидаги синиқ ўриндиқда унсиз йиғлаб ўтирган йигитга ажабланиб қараб қўйишарди. Аҳроржоннинг юзларидан қайноқ кўз ёшлари тинмай оқар, оқшомги аччиқ куз изғирини ҳар қанча яласа-да, шашқатор ёшларни қурита олмасди...

XX

Коронгу тушгач, у ўрнидан туриб, катта йўл томонга кетди. Юрагида энди бошқа бир туйғу — Латофатни ўлдириб, Аҳроржонни-да жонидан жудо қилган ифлосдан қасос олиш туйғуси ёнарди. Йигит аввал бориб, Шурикдан хабар олди. Пивохўр Усмоннинг хотини ҳамма нарсадан хабардор экан. У Шурикни уйига олиб кириб қўйибди. Латофатнинг Тошкентдаги ота-онасига хабар берибди.

— Илоё, уйи куйсин қотилнинг! Давлат отиб ташла-ламаса, асло розимасман! — деди аёл столни муштлаб.

Шурик югуриб келиб, Аҳроржоннинг бўйнига осилди.

— Аям қаёққа кетди? Қачон келади?

Аҳроржон боланинг бошини силаб, кўз ёшларини унга билдирмади.

Кўк «Жигули» ҳамон кеча ташлаб кетган жойда турган экан. Калит Латофатнинг уйида қолган, текширув органлари ходимлари унинг уйини муҳрлаб кетишганди. Пивохўр Усмон машинанинг юкхонаси томонидан салонга кирди ва машина эшигини очди. Машинани юргизиш қулфини суғуриб олиб, калитсиз моторни ишлатиб берди. Аҳроржон қишлоққа жўнади. Ярим тунда етиб бориб, ҳеч кимга ҳеч нарса демай тўшакка ағнади. Эрталаб барвақт ўрнидан туриб, отаси билан чой ичди.

— Тобинг яхшими? — дея хавотирланиб сўради ота-

си унинг синиққан ранги, ич-ичига ботган кўзларига қараб.

— Тузук, — хомуш жавоб қилди Аҳроржон.

Шу пайт кўча дарвозаси олдида қандайдир машина кескин тормоз бериб тўхтади. Дарвоза тарақлаб очилиб, ичкарига уч-тўртта милиция формасидаги ва фуқаро кийимидаги кишилар кириб келишди. Аҳроржоннинг раниг оқариб кетди. Ота ҳам ўтирган ўрнида тахта бўлиб қолган эди. Фуқаро кийимидаги киши уларга яқинлашиб, салом берди-да:

— Кўрқманглар, ҳаммаси яхши бўлади, бу ҳозирча текшириш учун, холос... — деди.

— Нима? Келинг, нима хизмат? — деди каловланиб ўрнидан турган ота.

— Фуқаро Аҳрор Мадаминов сиз бўласизми?

— Ҳа, менман, — деди ҳирқираб Аҳроржон, унинг томоғи қуруқшаб қолганди.

— Сиз фуқаро Шоаҳмедова Латофатни ўлдиришда айбланиб, қамоққа олиндингиз. Мана, прокурорнинг санкцияси.

Милиционерлардан бири эпчиллик билан «шилқ» этиб Аҳроржоннинг ўнг қўлига занжир солди ва занжирнинг иккинчи ҳалқасини ўз қўлига тақиб олди.

Оила аъзолари ҳанг-манг эдилар. Уйлар, омбор-у молхоналар тинтув қилинди. Аҳроржон фалаж бир қиёфада индамай турарди.

— Нима бўлди, болам? — деб ота унга ўзини отувди, милиционерлар юмшоқлик билан, лекин қатъий тарзда отани четлатишди. Тинтув тугагач, икки нафар қўшни холислар гувоҳлигида акт тузилди ва Аҳроржонни милиция машинасига солиб, шаҳар ҳибсхонасига олиб кетишди.

Ташқарида куз салқини ҳукмрон эса-да, Аҳроржон кирган камера дим ва бадбўй эди. Тахта ўриндиқ-сўриларда ялпайиб ётган маҳбуслар янги маҳбус шарафига ўрниларидан кўзғалишни лозим топишди.

— Келинг, ука, — деди гавдаси йўғон, кўкрагидаги қалин ўсган ажриқдай оқ-қора жунлар майкадан ташқарига тошиб турган одам. Аҳроржон шу ерда вақтинча, мажбурий макон топган тўрт нафар маҳбус билан қўл бериб сўрашди ва четдаги бўш жойга ўтирди.

— Қани, овмин, — деб фотиҳага қўл очди жундор одам. — Ҳаммамизнинг ишимизни Оллоҳнинг ўзи ўнгласин!

Ҳамма баробар фотиҳа тортди. Аҳроржон илгарила-

ри маҳбусларнинг ўзаро жиққамушт бўлишлари, камерага янги келганларни турли усуллар билан қийнашлари ҳақида эшитган, киноларда кўрган эди. Аммо бу андозадаги қабулни кўриб, хиёл хотиржам тортди. Ўзига ажратилган ўринга ётиб, қўлларини бошига ёстиқча қилганича хаёлга толди. «Латофатни ўлдиришда мени айблаш кимнинг хаёлига келди экан? Тўғри, унинг ўлигини биринчи бўлиб мен кўрдим. Лекин бу ҳеч нарсани билдирмайди. Ёки кечаги жанжалимиздан хабардор бўлиб, шу тахминга боришдимикин? Тўғри, шундай бўлса керак. Ахир, пивоҳўр Усмоннинг хотини мен газаб алангасида Латофатнинг уйдан чиқиб кетаётганимда эшик тирқишидан қараб турувди. Ўша айтган бўлиши мумкин. Лекин, бу вақтинча, эртага ё индинга барибир чиқариб юборишади. Ахир, менда тирноқча ҳам айб йўқ».

Ўзидан кўнгли тўқ йигит яна Латофат билан ўтган кўнглини орзиқтирадиган, шафтоли гулидай нафис, тотли дамлар хотираларига берилди. Олти ойлик ширин дақиқалар кино лентасидай бир-бир кўз ўнгидан ўтди. Энди бу дамлар ҳеч қачон қайтиб келмайди. Шоҳимардон сувлари яна тошдан-тошга урилиб оқаверади. Ҳар баҳорда ўриклар оппоқ гуллайверади. Пойида бўлаётган юз минглаб фожиа ва кулгуларга мутлақо бепарво тоғлар яна минг йилларгача шундай гердайиб тураверади... Аммо, Латофатнинг чинни жаранги янглиғ шодон кулгуси энди ҳеч қачон янграмайди. Аҳроржоннинг мижжалари намланди, томоғига бир нарса тиқилгандай бўлди...

Ҳибсхонанинг ёвғон шўрвасини ичаётиб, шериклари билан танишди. Нима боисдан «тушиб қолганини» сўрашувди:

— Англашилмовчилик, — деди қисқа қилиб Аҳроржон. Жавоб маҳбусларга ёқмади.

— Ҳаммамиз ҳам «англашилмовчилик» туфайли ётибмиз бу ерда, ука, — дея киноя қилди сержун одам, — манави акангиз уч марта шунақа «англашилмовчилик» туфайли зонама-зона юриб келган. Бу ерда ишни яшириш яхши эмас. Кўпни кўрган одамлардан маслаҳат олинг.

Аҳроржон бўлган воқеани айтиб берди. Аммо, Латофат ўзининг иккинчи хотини эканлиги, уни ўз тоғаси билан ушлаб олиб, жанжаллашганини яширди.

— Ҳеч нарса эмас экан, хотиржам бўлинг, — дейишди камерадагилар.

Эртаси эрталаб у биринчи сўроққа чақирилди. Аҳрор-жонни шаҳар прокурорининг ўзи сўроқ қилди.

— Сиз Жиноят Кодексининг тўқсон еттинчи моддаси иккинчи қисми «б» бандида кўрсатилган жиноятни содир қилганликда гумонланасиз. Мана, сизни жиноят ишида гумон қилинувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиш тўғрисидаги қарор. Танишиб чиқиб, қўл қўйинг.

— Бу қанақа гумон? — дея олди, холос Аҳроржон.

— Қасддан, ҳомиладорлиги аён ҳолда ўлдирилганликда.

— Латофат... ҳомиладор?..

— Ҳа, қорнида тўрт ойлик боласи бор экан, — прокурор қўшиб қўйди, — ўғил...

Одатдаги расмий савол-жавоб жараёнидан сўнг прокурор:

— Дастлабки кўргазманингизда Шоаҳмедова Латофатни танийман дегансиз. Қачондан бери биласиз бу аёлни? — деди синчков кўзларини маҳбусга тикиб. Аҳроржон прокурорнинг овозидаги синовчан оҳангни сезди, бу одам ҳамма нарсадан хабардор эканлигини ҳам тушунди. Шу боис очиқ жавоб беришга киришди.

— У иккинчи хотиним бўлади.

— Никоҳдан ўтганмисизлар?

— ЗАГСдан ўтмаганмиз, аммо шаърий никоҳимиз бор.

— Ота-онангиз, биринчи хотинингиз хабардорми бу ишдан?

— Йўқ.

— Улимидан аввал, охириги марта Шоаҳмедовани қачон қаерда кўргансиз?

Аҳроржон бир зум тараддулланди. «Барибир пивохўр Усмоннинг хотини буларга айтган», деган фикр миясида ярқ этди-ю:

— Илгари куни, тунда. Уни ўз уйида кўрганман, — деб жавоб берди.

— Соат неча эди ўшанда?

— Тахминан кечки тўққиз билан ўн орасида эди.

— Унинг уйига қаердан келдингиз?

— Қишлоқдан.

— Кундузи шаҳарда ишлаганмидингиз?

— Ҳа.

— Нега қолавермадингиз? Қишлоққа бориб, кечаси яна қайтиб келишдан мақсад нима?

— Шундай, кўргим келди...

— Уйда Шоаҳмедованинг ўзи эканми ёки бошқа киши ҳам бормиди?

Аҳроржон тараддудланди.

— Ўзи ёлғиз экан...

— Маҳбус Мадаминов, яна сизни огоҳлантираман, терговни чалғитиш мақсадида нотўғри кўрғазма бериш ишингизни оғирлаштиради, холос. Яна такрор сўрайман: ўн бешинчи октябрь кеч соат тўққиз билан ўн орасида сиз Шоаҳмедованинг уйига кириб келганингизда у ёлғиз эдими ёки бирор бегона одам ҳам бормиди хонада?

— Ё...ёлғиз эди!

— Ҳм. Хўп. Орангизда нима гап ўтди?

— Шундай... тортишиб қолдик.

— Жанжаллашдингларми?

— Ҳа.

— Жанжалнинг сабабини айтинг. Батафсил гапиринг. Аҳроржон нима дейишини билмай қолди.

— Нега тўхтаб қолдингиз? Айтинг!

Йигит боши берк кўчага кириб қолганини англади. Жанжаллашса, нима хусусида жанжаллашади? Ўз хотини ўлигини ўз дўконидан топиб олади?

— Маҳбус Мадаминов! Агар ёдингиздан чиққан бўлса, мен сизга ҳикоя қилиб беришим мумкин ўша тун ҳақида. Сиз чиндан ҳам ўн бешинчи октябр кечки соат тўққизларда иккинчи хотинингиз Шоаҳмедова Латофатнинг уйига келгансиз. Аммо у ёлғиз эмас, уйда бегона эркак ҳам бор эди. Сиз келганингиздан сўнг эркак зудлик билан уйдан чиқиб кетади. Сиз Шоаҳмедова билан уришгансиз, уни ургансиз, ҳақорат қилгансиз. Сўнг машинангиз калитини ўша уйга ташлаб чиқиб кетгансиз. Шоаҳмедова ҳам уйдан чиқиб, ортингиздан дўкон томон кетган. Дўконда жанжал яна авжига чиқади ва сиз кўй жунини оладиган қайчи билан Шоаҳмедованинг танасига санчиб, уни ўлдиргансиз... Қайчидаги, Шоаҳмедова танасидаги, деворлардаги бармоқ излари, кўйлагингиздаги қон шундан далолат беради.

Йигитнинг нафаси ичига тушиб кетди. У бирор нарса дейишга ожиз эди.

— Бугунги сўроқ тамом, — деди прокурор.

XXI

Аҳроржоннинг юришга ҳам мажоли қолмаганди. У зўрға камерага келиб олди ва ўзини таппа сўрига ташлади.

— Қанақа айб кўйишди? — дея сўради жундор.

— Тўқсон еттинчи модданинг иккинчи қисми «б» банди билан гумон қилишаяпти.

Жундор одам беихтиёр хуштак чалиб юборди.

— Ана сенга «англашилмовчилик!» Ахир, бу статья билан ўн беш ёки йигирма йил қамоқ беришади! Борди-ю, туғилганингда кулофингга азон айтилмаган бўлса, «вишка» — ўлим жазоси тайинланади-ку!

Кечагина оғзидан Оллоҳ номини кўймаган бу одамнинг тўсатдан пихи қайрилган жиноятчи шеvasида сўзлаши қизиқ эди. Аслида эса кечадан буён Аҳроржондан бегонасираб, эрта-индин бу ердан чиқиб кетиши эҳтимол маҳбусдан ташқарига гап чиқариб юбориш ниятида ўзини художўйликка солган бу одам йигитга кўйилган айбни эшитгач, «бу ҳам ўзимиздан экан!» деган хулосага келган ва дарров юзидаги пардани сидириб ташлай қолган эди.

Аҳроржон жундорнинг буқаламунлигига разм солиб, хулоса чиқарадиган ҳолатда эмас эди. Ўриндиққа мукка тушганича ўйланиб ётаверди. «Демак, Латофатнинг қорнида боласи бўлган... У менинг ўғлим, ишқмуҳаббатим меваси ҳаётимдаги энг бахтиёр дамлардан қолажак тирик хотира эди. Энди у йўқ... Лаънати қотил жонимни, ҳаётимни ўлдирибгина қолмай, келгусимга ҳам тиг тортган. Ё худо! Ахир, қандай чидаб бўлади бунга! Бугун ҳаётимни барбод этиб, севгилимни ўлдириб, ўзимни қотилликда айбласалар! Бу қандай кўргулик?! Нима қилган эдим худога?! Латофат! Латофат! Майли, мени отишсин! Ёнига кетай, Латофат! Бу дунёда энди яшашнинг қизиғи қолмади мен учун!»

— Ўзингни бос! Ҳой, бола! — жундор одам Аҳроржоннинг юзига шapatiлагандан кейингина у ўзига келди. Кейин билса, хаёлидан ўтган гапларни ташида айтиб, бақираётган экан.

— Ҳали ҳаммаси олдинда! Ўзингни тут! Айбсиз бўлсанг айбсизлигингни исбот қилиш учун кураш! — камерадошларнинг шўрлик йигитни юпатиб берган насихатлари мағзи шу фикрдан иборат эди. Кимдир бечорага совуқ чой тутди.

Аҳроржон муздай чойни лиқ-лиқ ютиб, бироз асаблари жойига тушди. Бироқ, шу куни кечгача, туни билан ҳам уйқу келмади. «Нима қилиш керак? Латофат билан боғлиқ — героинга оид ишларни ҳам айтиш керакми, Жонтас, Абдурахмон ҳақида... Хўш, фош қилдим ҳам дейлик, аммо бундан Аҳроржонга нима фой-

да? Гиёванд моддалар савдосига алоқанг бор экан, деб айбномага қўшимча моддалар киритишади. Анави жундор айтган «вишка» нақд бўлиб қолади! Жонтасларнинг шериклари-чи? Уни камерадаёқ ўлдириб юбориш учун барча чорани кўришади-ку! Ёки, Латофат хонадонидagi уни тоғам билан ушлаб олганимни айттайми? Тоғам «Мен эмасман!» дея туриб олса-чи? Ягона гувоҳ — Латофат ўлиб кетди, бу ҳолни ҳеч ким исбот қилиб беролмайди. Исбот қилиб берганда нима ўзгаради? Деярли ҳеч нима! Хотинимни ўз тоғам билан хиёнатда ушлаб олганлигим туфайли ўлдирганимга терговда яна кўпроқ ишонч туғилади...

Исканжа... исканжа...»

Аҳроржон бир-биридан даҳшатли, долғали ўйлар гирдобига тобора чўқар, аммо ўзини қутқариш учун озгина бўлса ҳам нажот нишонасини кўрмас эди...

Шаҳар прокурори Азимжон Одилов анча йиллар олис туманларда прокурор ёрдамчиси, терговчи, прокурор бўлиб ишлаган ёши қирқдан ошиб, айни камолга етган бир пайтда, вилоят маркази прокурори этиб тайинланган эди. Одилов вилоятдаги энг тажрибали, қўплаб ўта мураккаб, сирли жиноятларни очган прокурор. «Латофат» дўконидagi қотиллик ҳақидаги дастлабки маълумотларни кўздан кечираркан, бу ерда оддий — юзаки қараганда рашк туфайли рўй берган қотиллик замирида яна «нималардир» ётганини кўп йиллик тажриба туфайли пайдо бўлган савқи табиий ила илғаб олди. Тўғри, дўконда қолган жиноят қуроли — қўй жунини оладиган қайчида Мадаминовнинг бармоқ излари мавжуд. Мадаминов дўконни очиб, ичкари кирган пайти ерда ётган қайчини қўлга олганини айтаяпти. Эҳтимол, кўпни кўрган жиноятчи қайчидаги бармоқ изларини артиб, биринчи кирган одам шу қайчини ушлашига умид боғлаб, уни кўзга кўринарли ерга ташлаб қўйгандир... Мадаминов ёш йигит. Қишлоқдагилар, шаҳарда унинг атрофида юрган шахслар берган тавсифларга кўра у нафақат одам, балки чумчуқ сўйишга ҳам ноқобил. Иккинчи томондан, ҳарбийда десант қўшинларида хизмат қилган, рўпарадаги «душманга» зарба бериб, кўзи қотган. Бундайлар тинч, хотиржам кайфиятда бўлса, билагига қўнган пашшага ҳам озор бермай, ўзи учиб кетишини кутади. Бироқ, фавқулодда ҳолатларда яраланган шер янглиғ ҳар нарсага қодир... Хотинини ўйнаши билан тутиб олиш эса ҳар қандай одамнинг ҳам миясига қон тептириб, ўзлигини унуттиришга

қодир воқеа. Бироқ, бир ҳолат Одиловни бош қотиришга мажбур қилмоқда: жиноят арафасида дўконга кирган ва чиққан одамлар излари орасида Шоаҳмедованинг излари йўқ эди! Мадаминов ва кейин дўконга кирган уч харидор аёлларнинг излари янги ювилган цемент полда шундоқ кўриниб турибди... Хўш, Шоаҳмедова у ҳолда дўконга қандай кириб қолди? Мадаминов билан ўз хонадонида юз берган жанжал-тўполондан сўнг эр аччиқ устида чиқиб кетади, ундан бир соатлар чамаси ўтгач, Шоаҳмедова ҳам эри ортидан йўл олади. Бу ҳақда қўшни аёл батафсил гувоҳлик берди. Лекин, из йўқ... Мадаминов ўз кўргазмасида «бу пайтда мен меҳмонхонада эдим» деб турибди. Аммо, у гувоҳ тарзида тилга олган меҳмонхона дарбони ҳам, қават бекаси ҳам бу йигитни кўрмаганликларини айтишди. Балки, улар Мадаминовдан тунаш жойи учун ноқонуний пул олганликларини яшириш мақсадида айтишаётгандир бу гапни! Ахир, қонунбузарлик ҳақида прокуратурада тан олиш ўзини боғлаб бериш демак.

Лекин Шоаҳмедовани Мадаминовдан бошқа одам ўлдирган бўлса, нега, нима сабабдан ва нима мақсадда ўлдирган? Қотилни бу йўлга ундаган сабаб нима? Афсуски, бу саволга тайин жавоб йўқ. Шоаҳмедованинг Тошкентдан бу ерга кўчиб келганига бир йилча бўлди. Уйини ўз пулига сотиб олди. Ўғли билан ёлғиз яшаган. Малайзия каби давлатларга қатнаб, латта-путта, майда-чуйда олиб келиб сотадиган юзлаб аёллардан бири. Бундай аёллар ҳозир жуда кўп. Хуллас, калаванинг учи кўринмайди.

Мадаминов масаласида эса бир қарашда ҳамма нарса равшан — хотинини бегона эркак билан хиёнат устида ушлаб олган эркак кўлидан келиши мумкин бўлган ишни қилади. Жиноят қуролида бармоқ излари бор. Бунинг устига Мадаминовнинг жиноят юз берган маҳалда «меҳмонхонада ётганман» деган кўргазмаси ёлгон чиқди. Хуллас, унга нисбатан айблов қарори чиқариш учун далиллар етарли.

Барибир, прокурор Одиловнинг юраги тубида бу йигитнинг қотиллигига шубҳа гимирларди. Шубҳа борки, иш ҳали чала... Эртасига прокурор меҳмонхона дарбони ва қават бекасини яна чақиртирди.

— Сизларни ёлгон гувоҳлик беришга ундамайман. Бироқ, бир гапни айтиб қўйишга бурчлиман: арзимаган гуноҳингиз туфайли оладиган жазодан қўрқиб, ҳақиқатни яширсангиз, йигирма икки яшар, навқирон

бир йигитнинг жонига зомин бўласиз! Кейин виждонингиз бир умрга қийналади. Оллоҳ ҳам бу гуноҳингизни кечирмайди, — деди Одилов улар билан суҳбатда. Дарбон билан қават бекаси ўйланиб қолишди...

XXII

Аҳроржон бир ҳафта ичида озиб-тўзиб кетди. Яқиндагина белини маҳкам чирмаб турган шимни энди ташкарига чиққанда ушлаб қўяр, назарида, сирғалиб тушиб кетадигандек эди. Юзи чўзилиб, кўзлари киртайиб қолди. Ҳамма, ҳатто муғомбир жундор маҳбуснинг ҳам йигитга раҳми келар, негадир унинг айбсизлигига ишонишарди. Сўроқ пайтида ўзини қандай тутиш, қайси саволга қандай жавоб қайтаришни ўргатавериб, жонҳолига қўйишмас, аммо Аҳроржон камера остонасидан ҳатлаши билан уларнинг ўтитлари ёдидан чиқар ва аввалгидай бўлган воқеаларни такрорлайверарди.

— Фуқаро Мадаминов, — деди прокурор кейинги сўроқда. — Шоаҳмедова ўлдирилган тунда чиндан ҳам меҳмонхонада тунагансиз. Меҳмонхона дарбони билан қават бекаси бу ҳақда кўргазма берди. Бироқ, бу ҳолат сизни тўла-тўкис оқлаш имконини бермайди. Чунки, ҳар иккаловининг ҳам кўзини шамғалат қилган ҳолда яширинча меҳмонхонадан чиқиб, дўконга бориб, Шоаҳмедовани ўлдириб, яна жойингизга қайтиш учун сизда имкон бўлган. Сиз жиноятингизни яшириш мақсадида меҳмонхонада тунашдан далил сифатида фойдаланган бўлишингиз мумкин...

Аҳроржоннинг сўлғин юзларига қон югурди. Ҳар ҳолда ҳалиги икковига инсоф берибди-ла... Энди иш бирмунча осон кечади.

— Мен... Мен ахир, фирт маст эдим, — дея гўлдиради у.

— Бу баҳона терговни қониқтирмайди.

Одилов бир муддат жим қолди. Кейин қаёққадир телефон қилди. Ким биландир анча гаплашди. Афтидан, у маҳбусга тузукроқ ўйлаб олиш учун имкон ва шароит яратганди.

— Менга қара, ука — деди тўсатдан Одилов Аҳроржонни сенсираб, — балки сен қилмагансан бу ишни. Бироқ, сени тўла оқлаб, бу ердан чиқариб юбориш учун ҳақиқий қотилни топиш, ҳеч бўлмаганда жиноятчи эмаслигингга терговда қатъий ишонч ҳосил бўлиши керак. Шоаҳмедовани ўлдирган қотилни жиноятга нима унда-

ган? Тергов аввало, ана шу кимсани аниқлаб олиши керак. Зеро, жиноятнинг моҳиятини тушунмасдан туриб, иш олиб бориш қоронғу уйда пайпасланиб калитни қидиргандек гап. Шоаҳмедова ҳаётда нима билан шуғулланган? Фақат тижорат биланми? Унинг кимлар билан алоқаси бор эди? Шулар ҳақида батафсил гапириб беришинг ишингни енгиллаштиради, буни тушун...

Прокурорнинг гаплари ҳақ эканлигига Аҳроржоннинг ақли етарди. Аммо, бир чеккаси Латофатнинг хотирасига доғ туширмаслик нияти, иккинчидан, ўзининг ҳам героин савдоси билан шуғулланишга аралашиб кетишидан хавфсираши йигитнинг тилини боғлаб турарди. «Латофатни мен ўлдирмаганман, барибир озод қилишади», деган умид ҳам юрагининг бир четида доимо жизиллагани жизиллаган эди...

Бу орада қамоқдаги «узунқулоқ» орқали Латофатнинг ота-оналари жасадни Тошкентга олиб кетиб, ўша ерда дабдаба билан дафн қилганликлари, улар ҳуқуқ-тартибот органларидан қотилга ўлим жазоси тайинланишини астойдил талаб қилишаётганини эшитди. Вилоят газеталарида «02 хабар қилади» рукни остида «савдо ходими М. А.нинг ўзи хизмат қиладиган дўконда таниши Ш. Л. ни рашк туфайли ўлдиргани, бу жиноий иш юзасидан тергов ишлари олиб борилаётгани» ҳақида хабар ҳам босилиб чиқди.

Биринчи марта, уйдан егулик нарса олишга рухсат беришди. Аҳроржон онаси ёпган ёғлиқ патир нонни емай, узоқ вақт ҳидлаб ётди... Патир нонда Аҳроржоннинг бошини силаган онаси қўлларининг ҳиди келаётгандек эди. Кекса ота-онаси, икки ширин фарзанди, ҳокисор хотини Рисолат ҳақида ўйга толди. Тергов боши берк кўчага кириб қолганлигини у энди яхши тушунарди. Аслида унга жиноятчи сифатида айблов қарори эълон қилиш, ишни судга чиқариб юбориш учун далиллар етарли! Аммо прокурор Одиловнинг зийрак мушоҳадаси бундай шошма-шошарликка эрк бермаяпти. Ишни судга ошириш учун далил-исботлар кам деган қарор билан уни озод қилишга эса ишдаги мавжуд ҳолатлар имкон бермайди.

— Сиз Шоаҳмедованинг квартирасига кечаси соат тўққизларда кириб келдингиз. Шоаҳмедова ҳобғоҳда ётар, ваннада эса бир киши чўмилаётган эди, шундайми?

— Шундай, — дея ўнинчи қарра такрорлади Аҳроржон.

— Демак, сиз улар орасида жинсий алоқа бўлган дея ҳисоблагансиз?

— Ҳа.
— Ваннадан чиққан кишини танидингизми?
— Йўқ, танимадим.
— Кўринишини тасвирлаб беринг.
— Ёш йигит, ўрта бўйли. Жингалак соч. Елкадор, — дея маҳбус тўтиқушдай такрорлади.

— Елгон гапираяпсиз, фуқаро Мамдаминов. Энди сизни ўша одам билан юзлаштирамиз, — дея Одилов стол қўнғироғини босди-да, — Олиб киринг, гувоҳни, — деди навбатчи милиционерга.

Эшикдан... Аҳроржоннинг тоғаси кириб келди! У донг қотиб қолган жияни билан йиғлаб кўришди-да, рўмолчани мижжаларига босганича стулга ўтирди.

— Мен аҳмоқ, нодон тоғангни кечир, Аҳрор! Ҳаммаси ўша... қанжиқ туфайли бўлди! Қариганда қуюлмаган тоғангни кечир! — дея яна ҳўнгради кап-катта одам.

— Илтимос, ўзингизни босинг, — деди прокурор босиқ, лекин қатъий оҳангда.

У тоға-жияннинг ҳол-аҳвол сўрашларига ҳам рухсат берди. Иккалови ҳам хотиржам тортишгач, тоғадан ўша 15 октябр кечқурун рўй берган воқеани батафсил сўради.

— Кечки пайт уйдан чиқиб «Райҳонзор» мавзесига, дўконимдан хабар олгани борувди. Дўконда Аҳроржон сотувчи. Ҳамма ишини шунга топширганман. Соат олтиларда етиб борсам, дўкон берк. Аҳрор қишлоққа кетибди, деб ўйлаб ортга қайтмоқчи бўлдим.

— Дўкон калити фақат жиянингизда турадимми? — тоғанинг ҳикоясини бўлди Одилов.

— Йўқ, менда ҳам бор... Аммо негадир ўша куни калитни уйда қолдирган эканман. Аҳрор дўконда бўлса керак, деб ўйловдим-да. Шу пайт дўкон олдидан машинамни жилдираётсам, бир жувон чиқиб қолди: «Кўшни туман марказига бориб келайлик, зарур ишим бор, пулини тўлайман», — дея ялиниб туриб олди. Азбаройи худо, кўнглимда ҳеч қандай ёмон, макруҳ ният йўқ эди. «Ҳа майли, шу жувонга ёрдам берай», дедим. Бунинг устига озгина чой-чақаси ҳам бор. Хуллас, жўнадик. Туман марказидаги супермаркетга кирди. Мен ташқарида қолдим. Хиёл ўтмай бир тугун билан қайтиб чиқди. Узи шу супермаркетга топширган мол экан, ҳали ҳам сотилмагани учун қайтиб олибди.

Шаҳарга келганимизда уйига, бир пиёла чойга таклиф қилди. Мен аҳмоқ, мияси ачиган чол рози бўлибман. Уйда озгина ичдик. Кейин... шайтон йўлдан урди...

Аҳроржон тишларини ғижирлатди. Одилов у томонга «ўзингни бос» деган маънода назар ташлади.

— Хўш, кейин-чи?

— Кейин... Аҳрор келиб қолди. Тепада худо турибди. Аммо, мен Латофат унинг хотини эканлигини билмагандим. Кечир мени... Кейин чиқиб кетдим. Дилим ўта ғаш, бағоят бўғилган эдим. Ўзимдан нафратланиб, шаҳар кўчаларида анча муддат машинани тизгитиб юрдим, шу...

— Аввалги кўргазмаларингизда, Мадаминов билан Шоаҳмедовани кечаси соат ўнларда «Латофат» дўкони ичида туришганини кўрдим, дегансиз...

Аҳроржоннинг бошига тўқмоқ урилгандек чайқалиб кетди. Боши айланиб, кўзи тинди... Бу қанақаси?

— Ҳа, ҳалгидай бемақсад шаҳар кўчаларида изғиб юриб, настроение чатоқ-да, дўкон олдидан ҳам ўтиб қолдим. Ичкарида иккалови туришган экан.

— Тоға! Фирт туҳмат-ку, бу! — қичқирди Аҳроржон.

— Мен сени деганим йўқ, ҳали ҳам! Сенга ўхшаш йигит, мен пештахта ортидаги қўлларини шоп қилиб гапираётган йигитни сен деб ўйладим. Бироз аввал ҳалиги воқеа... рўй бергани учун... машинани тўхтатмай ўтиб кетавердим. Эҳ, ўшанда тушмайманми? — тоға пешонасига шапатилади.

— Аниқроқ айтинг, ўн бешинчи октябрь тунги соат ўн атрофида «Райҳонзор» мавзесидаги «Латофат» дўконида Шоаҳмедова билан гаплашиб турган Мадаминовни кўрганингизни тасдиқлайсизми?

Тоға бўш қоқдай шалвираб қолди. Пешонасини ушлаб ерга қараганича анча муддат сукут сақлади.

— Кеча, сизнинг кўрсатмангиз бўйича, ўз иштирокингизда тергов тажриба-текшируви ўтказилди. Тунги соат ўнда кўчадан эллик километр тезликда ўтиб кетаётган енгил машина ҳайдовчиси эшиги очиқ, ёп-ёруғ дўкон ичида турган одамни бемалол таниб олиш мумкинлигини тасдиқлади. Дўкон билан машина ўтиб кетаётган йўл ўртасидаги масофа тўрт метр, холос. Яна таъкидлайман, сизнинг гувоҳлигингиз жуда муҳим. Чунки иккинчи гувоҳ Шоаҳмедованинг қўшниси Мадаминовнинг ҳам, Шоаҳмедованинг ҳам дўкон томонга кетишганини кўрган. Меҳмонхонага эса Мадаминов тунги соат учларда кириб борган. Шоаҳмедованинг уйидан соат тўққизларда чиққан. Соат ўнда сиз Мадаминовни Шоаҳмедова билан қотиллик юз берган дўконда кўргансиз. Экспертиза Шоаҳмедова тунги соат

ўн билан ўн бирлар орасида ўлдирилганини кўрсата-
япти.

Аҳроржон тошдай қотиб турарди. Тоға аста бошини
кўтарди-да:

— Тепада худо бор, жиян, ёлғон гапириб гуноҳкор
бўламан. Кейин... Бу ишни яшириб бўлмайди. Мени
кечир, — деди.

— Ахир, мен дўконга кирмаганман! — Аҳроржон-
нинг юрагидан отилиб чиққан бу нидо ҳатто кўпни
кўрган прокурорни ҳам сескантириб юборди.

Тоға бирмунча тараддулланиб турди-да:

— Ҳа, мен ўн бешинчи октябр тунги соат ўн атро-
фида Мадаминовни Шоаҳмедова билан «Латофат» дўко-
ни ичида, қизишиб, жанжаллашган ҳолда туришгани-
ни кўрганимни тасдиқлайман! — деди қатъий оҳангда.

— Сизга рухсат.

Тоға хайрлашгани жияни томон қадам ташлади.
Аҳроржон тескари ўтирилди.

— Э, нодон жиян... — бош чайқаб чиқиб кетди тоға, —
қилдинг, қилдинг, опамга жабр қилдинг-да...

XXIII

Камерада бугунги сўроқ ва юзлаштириш ҳақида эшит-
ган жундор «ишинг чатоқ» деган маънода бош лиқил-
латди.

— Барча ҳолатлар қизни айнан сен ўлдирганлигинг-
ни кўрсатаяпти. Айниқса, тоғангнинг гувоҳлиги тергов-
нинг, кейинча эса суднинг қўлида катта дастак бўлади.
Бунинг устига жиноят қуролида бармоқ изларинг бор.
Латофатнинг кўйлагиди ҳам изларинг қолган. Соат учга-
ча қаерларда тентираганинг номаълум. Аҳволинг жуда
оғир.

— Нима қилишим керак? — жундорнинг оғзига
умид билан тикилди Аҳроржон.

— Айбни бўйнингга олмай тураверасан. Бироқ қачон-
гача? Гап шунда. Терговнинг ҳам сабр-тоқатида чегара
бор. Тоғангнинг гувоҳлиги терговга жуда қўл келади.

— Нима қилай, ака?

— Ўша гап. Айбни сира бўйнингга олма. Судда ҳам
тан олмайсан. Эҳтимол, қайта терговга юборишади.
Беш-олти ой ўтади бу орада, унгача худо бошлар бир
йўлга...

Аҳроржон бошидан бунақа терговларни жуда кўп
ўтказган жундорнинг ҳам ишончсиз оҳангда гапири-

шидан ўз ишининг ўта пачава эканлигини англади. Умидсиз, ҳорғин кайфиятда ўриндиққа ёнбошлади.

Аммо, у прокурор Одиловнинг кўнглида Аҳроржоннинг қотиллигига асло ишонч йўқлигидан беҳабар эди. Одилов тоғанинг гувоҳлигига ишонмади. Чунки, Шоаҳмедованинг кўшниси бўлган аёл тоғанинг Шоаҳмедова билан жуда эски танишлигини, илгарилари ҳам бу одам Шоаҳмедова уйига келиб туришини айтди. Тўғри, кўшни аёлнинг гувоҳлигича, тоға фақат ўша — Шоаҳмедова ўлдирилган туни биринчи марта марҳуманинг уйига кечаси келган. Бошқа пайтлари фақат кундузи ва қисқа муддат бўлар экан, холос. Тоға эса Шоаҳмедовани биринчи марта кўришим, дея ёлғон гапираяпти. Нима учун? Нега жияни бу жувонга уйланиб олганини билса ҳам у билан алоқани тарк этмаган? Энди эса жиянини қаматиб юборишга тайёр. Ёки охири дақиқача ҳам билмаганмикин Шоаҳмедова билан Мадаминининг ўзаро муносабатини? Билгач, жиянидан ўч олиш ниятида ёлғон гувоҳлик бераётганими? Қизиқ...

Аҳроржон тоғасининг бугунги ишидан танг қолган эди. Тоға нега бундай қилди? Умуман, Латофат билан тоғаси орасида илгаридан алоқа бор экан-да.

Латофат ўша куни айтган гаплар рост бўлса керак. Бу ўзи қандай тоға бўлди? Ўзи юрган аёлни жиянига кўшса, гумон билан қамокда ётган жиянини ёлғон гувоҳлик бериб, қаматиш, балки оттириб юборишга уринса? Бирдан лоп этиб хаёлига Латофат ҳам, тоға ҳам Тошкентга битта уйга боришгани келди. «Вильнюс сафари-чи? Уларнинг бирга кетишгани, ўша ёқларда бирга юришгани энди аниқ. Литваликларни ҳам Жонтасга учратган тоға шу эмасми? Жонтаснинг қўлбола ароқларини тоға дўконда соттирган-ку! Демак, улар таниш... ҳаммаси бир одам... Мени нега қаматтирмоқчи?

Энди бу гапларни прокурорга очик айтмасам бўлмайди...»

Аҳроржон ўйлай-ўйлай шу қарорга келди ва эртаси ўзини прокурор билан учраштиришларини талаб қилди. Одилов йигитнинг бошидан ўтган ишлар, Латофат билан танишув, уйланиши, афғон чегарасига бориш воқеаларини ўта диққат билан эшитди. Шу кунидек Аҳроржонни якка киши турадиган камерага ўтказишди.

Уч кундан сўнг прокурор уни яна сўроққа чақирди.
— Мана бу суратдаги одамни танийсизми?

Аҳроржон прокурор узатган суратдаги одамни дарҳол таниди. Бу одам баркентлик Жонтас эди.

— Ҳа, жуда яхши танийман. Афғон чегарасидан героин олгани шу одам билан бирга борганмиз.

— Мана бу одам-чи? — прокурор узатган иккинчи суратда ҳам Жонтас... Бироқ, энди у кўзлари чақчайган, бўйнида сиртмоқ... Жонсиз мурда!

— Жонтас... ўлдими?

— Ҳа, қирғиз биродарларимиз билан ҳамкорликда ўтказган қидирув натижасида Қирғизистон фуқароси Жонтас Алимбоев шахсини аниқладик. Афсуски, кеч... Алимбоев бундан бир ҳафта муқаддам хотини, олтига боласини уйига қамаб, устидан ўт қўйган. Уларнинг батамом куйиб кетганлигига ишонч ҳосил қилгач, ўзини осиб ўлдирган!

— Вильнюсда ўқийдиган қизи бор эди, — дея сўз қота олди ўзини йўқотаёзган Аҳроржон.

— У ҳам уйда бўлган.

— Ҳаммаси...

— Ҳа, ҳаммаси, бутун оила йўқ бўлиб кетган.

Одилов унга яна битта сурат узатди.

— Мана, бу суратдаги шахсни ҳам танийсизми?

— Ҳа, — деди Аҳроржон суратни кўлига олиб, — Бу Абдурахмон, яна бир шеригимиз... У тирикми..?

Прокурор бош чайқади.

— Абдурахмон Комилов Ўзбекистон фуқароси бўлган, шу шаҳардаги кўп қаватли уйлардан бирида ёлғиз яшаган. Хотини билан ажралишганига саккиз йил бўлган. Болалари йўқ, иши нотайин, ичкиликбоз, на-шаванд бу одам бир ҳафта бурун ўз уйида ўлган. Мурда сасий бошлагач, қўшнилари сезиб, эшикни бузиб очишган. Ўлиги беш кун қолиб кетган.

Уйидаги мушуги юзини ғажиб ташлабди...

— Уларни ўлдиришган! — дея беихтиёр чинқариб юборди Аҳроржон, — Жонтас менга айтган эди... Йўлларига тўғаноқ бўлган ёки сирларидан бохабар кишиларни буткул йўқ қилиб юборишади!

— Кимлар улар? — Одилов Аҳроржоннинг кўзларига тикилди.

— Кимлар? Кимлигини билмайман, — ҳаяжонини босиб, хўрсинди йигит. — Аммо Латофат, Жонтас, Абдурахмонлар хизмат қилган қорадорифурушлар гуруҳининг аъзолари эканлиги аниқ уларнинг. Афтидан, Латофат билан орамизнинг бузилганини сезишгач, аб-лаҳлар аввал уни, кейин эса Жонтас ва Абдурахмонларни ўлдиришган.

Чунки мен терговда уларни фош қилиб қўйишим мумкин эди. Менинг касримга...

— Нега энди? Осони... Сизнинг ўзингизни гумдон қилиб қўя қолиш эди-ку! Ўшанда ўз шерикларини тинчителишнинг ҳожати қолмас эди уларга.

Аҳроржон прокурорнинг мантиқи тўғри эканлигини англади. Дарҳақиқат, жиноятчилар оламига тасодифан тушиб қолган битта бегона ўзи эди. Жиноятчилар ўрнидаги ҳар қандай одам энг аввало, шу ишончсиз гувоҳни йўқотишга уриниши табиий. Лекин, нима боис айнан шу гувоҳни эмас, балки ўз шерикларини ўлдиришди?

— Менимча, — деди маҳбус узоқ ўйлаб, ўтган воқеаларни ипидан игнасигача бир-бир хотирасидан ўтказиб чиққач, — Жонтас уйимизга келган пайтдан мени кузатишни бошлашган. Латофатнинг уйига ҳам мен билан изма-из келишган. Афтидан, Латофат билан бўлган воқеадан сўнг машина калитини унга итқитиб, пиёда кетворишим уларни чалғитган. Бадқорлар ахир машинани пойлаб туришган-да... Мен эса пиёда, соат учгача шаҳарнинг хилват кўчаларида кезганман. Хуллас, улар изимни йўқотишган.

— Бироқ, жиноятчиларда сизни ўлдириш учун яна имкон бор эди-ку. Чунки, Шоаҳмедова ўлдирилган туннинг эртаси кечгача шаҳарда бўлдингиз. Кечасини эса қишлоқда — ўз уйингизда ўтказгансиз. Ўн олтинчи октябр эрталаб соат еттида, яъни «Латофат» дўконида сиз Шоаҳмедованинг жасадига дуч келган пайтингиздан то ўн еттинчи октябр эрталабки соат еттигача — қамоққа олинган пайтингизгача ўтган йигирма тўрт соат давомида мафия сизни камида йигирма тўрт марта ўлдириши мумкин эди! Нега бундай қилмади?

— Билмайман! Билмайман! Бироқ мен улардан эмасман, ахир! Ишонинглар менга!

Прокурор қалами ортини столга аста-аста бир маромда уриб ўйга толди.

— Экспертиза Жонтас Алимбоев ва Абдурахмон Комиловларнинг ўлими сабабларини аниқлаяпти, — деди у. — Ҳозир тахминимиз бўйича, улар ўзларига суиқасд қилишмаган. Уларни ўлдиришган. Экспертиза хулосаси тахминларимизни тасдиқласа, сизнинг Афғонистондан Ўзбекистон орқали Европа ва Америкага гиёҳвандлик моддалари етказиб берадиган катта уюшган гуруҳ ёки мафия мавжудлиги, бу гуруҳ олиб бораётган жиний фаолият ҳақидаги кўрсатмаларингиз асосли бўлиб чиқади. Чунки Афғон чегарасига бориб

келиш, эллик килоча героин ҳақида айтган кўргазмаларингиз, ҳозирча, қуруқ гап, холос. Зеро, бу гапларни тасдиқлайдиган бирорта гувоҳлик ёки ашёвий далиллар йўқ! Бу эса Мадаминов терговни чалгитиш учун юқоридаги воқеаларни тўқиб чиқарган, деган мазмундаги фикрга ҳам олиб келиши мумкин...

— Мен... мен... рост айтганман!

— Мадаминов! — деди прокурор. — Рост, менинг ҳам сизга ишонгим келади. Шу боис ҳам сизга бу гапларни айтаяпман! Аммо тергов ёлғиз интуицияга таяниб гумондорни оқлай олмайди. Ишончли далилларгина сизни озод қилади. Бироқ, бунинг учун терговга астойдил ёрдам беришингиз лозим.

Аҳроржон энди ҳамма нарсага рози эди.

— Менинг оила аъзоларимга шикаст етказмасмикинлар?

— Оилангиздан ташвиш тортманг. Милиция уйингизни доимо назорат қилиб турибди, — прокурор йигитни тинчлантирди. — Энди бундай, эртага... Тошкентга борамиз. Ўша Латофат билан борган манзилни кўрсатасиз.

XXIV

Кеч куз. Япроқларидан ажралган мирзатераклар қунишиб, дилдираб турибди. Қирранг осмон узра қора қарғалар тўпи қағиллаб гужғон ўйнайди. Саҳар пайти Аҳроржонни ҳибсхонадан олиб чиқиб, сутранг «Жигули» машинасига ўтказишди. Тонгги намхуш ҳаво қанчалик рутубатга тўла бўлмасин, бу ташқарининг — озод кишилар эркин яшаётган шаҳарнинг ҳавоси эди. Аҳроржон тўйиб-тўйиб шу ҳаводан нафас оларкан, озодликнинг қанчалик бебаҳо неъмат эканлигини яна бир карра ҳис қилди. Шу куни Тожикистон ҳудудидаги қишлоққа, Қозоғистондаги овулга, Тошкент шаҳридаги тоға билан Латофат борган ҳашамдор дарвозали уйга боришди. Аҳроржон бу жойларни кўрсатиб берди, холос. Уни кузатиб келган ходимлар эса жойларни аниқлаб олиш билан кифояланишди. Кечки пайт яна ортга қайтишди. Яқиндагина Латофат билан васлдан кўкси сурурга тўлган Аҳроржон қувончига шерик бўлган Қамчиқ довони энди қор аралаш ёмғирга бўкиб ётарди. Йўллар сирпанчиқ, юксакликдаги қўш шер ҳам тунд қиёфада қотган.

Наҳотки, тоға ҳам қорадорифурушларга шерик

бўлса?! Ҳозир Аҳроржоннинг юрагини шу ўй кемирадди. Ўз жиянини ҳам шу доирага тортиш ниятида шаҳарга олиб келганми? Унда нега очиқ айтмади? Латофатни бу ишга аралаштиришнинг нима ҳожати бор эди? Тога нега ёлгон гувоҳлик берапти?

Орадан икки кун ўтгач, Аҳроржонни Қирғизистон ҳудудига олиб боришди. Қирғизистон ҳуқуқ-тартибот органлари ходимлари билан бирга Аҳроржон Жонтаслар билан Афғон чегарасига борган яширин тоғ йўлини қидиришди. Лекин ўтган гал фақат кечаси юришганди. Аҳроржон ўша йўлни топа олмади. Уч кунлик изланишлардан сўнг, кундузи қўнишган ғорни кўрсатиб бера олди, холос. Изланишлардан натижа чиқмагач, бу ишни тўхтатишди.

— Фордан топилган консерва банкалари, ароқ шишалари сиз чиндан ҳам ўша ерда бўлганлигини тасдиқлади, — деди Одилов. — Чунки топилган нарсалар аввалги кўргазмангизда айтилган далилларга мос келди. Қўлимизда энди ашёвий далиллар бор. Экспертиза Абдурахмон Комиловнинг техник спирт ичиб, заҳарланиб ўлганини аниқлади. Бироқ, техник спиртни ўзи ичганми, ёки кимдир унинг мастлигидан фойдаланиб оғзига қуйганми, буниси номаълум. Комилов илгари уч марта судланган. Биринчи гал сиз уни кўрганингизда Комилов ўтириб кетган қора «Мерседес» ҳам, унинг ҳайдовчиси ҳам қидирилаяпти.

Жонтас Алимбоевнинг «Жонтас» фирмаси ўрганилганда, чиндан ҳам фирма катта миқдордаги маблағга эга эканлиги аниқланди. Бу қадар катта маблағни ёлғиз асал савдоси билан жамлаш мушкул иш... Қирғиз биродарлар фирма фаолиятини таҳлил қилишяпти. Абдурахмон Комилов шу фирмада экспедитор бўлган...

Жонтас Алимбоевнинг ҳовлиси ўта синчиклаб текшириб чиқилди. Текширув жараёнида молхонадаги қўлбола ароқ шишаларига тўла яшиклар тахлами ортидан жун қопда топилган тўкилган героин белгилари аниқланди. Афтидан, героин солинган полиэтилен пакетлардан бирини қопдан олишаётганда озгина йиртилган...

Прокурор стол тортмасидан оқ жун қоп олди...

— Бу ўша — афғон чегарасидан олиб келинган қоп! — деб тасдиқлади Аҳроржон...

— Қопнинг эсингизда қолган бирон-бир алоҳида белгиси бормиди?

Аҳроржон Жонтаснинг тоғда, афғон чегараси яқини-

даги қорадорифурушлар билан учрашган жойдан қайтиб келишиб, кундузи горда дам олганларида қопни кўздан кечирганини яна бир бор хаёлидан ўтказди. Оқ жун қопда қандай белги бор эди? Бирдан ёдига лоп этиб, Жонтаснинг целлофан пакетларидан бирини йиртиб, Аҳроржонга «мана бу жуда ноёб дори», дея кўрсатгани келди. Жун қопга озгина героин ўшанда тўкилган бўлса керак. Шошма, қоп оғзини очганда, қопнинг астари сариқ полиэтилендан эканлигига кўзи тушганди-ку! «Жун қоп ичига нам ўтказмаслик учун унга полиэтилен астар ҳам тикишибди-я» дея хаёлидан ҳам кечувди!

— Менимча, қопнинг астари сариқ, қалин полиэтилендан бўлиши керак! — деди у ишонч билан.

Прокурор қоп оғзини ҳимарди. Чиндан ҳам қоп сариқ полиэтилен астарли эди...

— У асалли банкларини сизнинг уйингизга олиб келган. Юз граммли банклар ичига беш граммдан героин яшириб жойлаб чиқиш учун оз вақт кетмайди. Ҳолбуки, тоғдан қайтганларингдан икки кун ўтиб, у банкларни олиб келган. Икки кунда эллик кило героинни беш граммдан қилиб, мўъжаз полиэтилен халталарга жойлаштириб, уларни банка ёрлиғи ортига ёпиштиришга Алимбоев улгурдимикан? Йўқ, албатта! Ким бунда кўмак берган? Оиласими? Абдурахмонми?

— Уйда иккита йигитча қўлбола ароқ тайёрлашаётганди.

— Уларни текширдик. Сохта ароқ тайёрлашда иштирок этганликларини бўйниларига олишди. Аммо, героинга бу йигитларнинг алоқаси йўқ...

Сўроқ жараёни шундай тус олдики, ташқаридан қараган одам бу ҳолни прокурорнинг гумондорни сўроқ қилиши эмас, балки прокурор билан ёрдамчисининг амалий суҳбати деб ўйлаши ҳам мумкин эди. Тергов амалиётида одатда шундай вазиятлар бўлиб туради: гумондор ўзининг айбисизлигини исботлаш мақсадида терговнинг тўғри йўлдан кетиши учун жон-жаҳди билан терговчига кўмаклашади.

— Демак, героиннинг асосий қисми Жонтас Алимбоевнинг уйда қолган. Алимбоев хонадонини қирғин қилганлар эса жиноятдан сўнг бу захри қотилни ўмариб кетишган.

— Жонтас ҳам ўлдирилган эканми?

— Ҳа, экспертиза маълумотлари оила аъзоларининг ҳам, Алимбоевнинг ҳам аввал заҳарлаб ўлдирилганли-

ги, кейин бола-чақаси турган уйга ўт қўйишиб, унинг ўзини осишганлигини тасдиқлади.

— Аблахлар! — қўллари мушт бўлиб тугулди Аҳроржоннинг...

Икки кундан кейин Аҳроржонни Тошкентга олиб боришди. Шаҳар прокуратураси биносидан уни бир одам билан учраштиришди. Баланд бўйли, бакуват, ияклари олдинга туртиб чиққан, қалин бароқ қошлари остидан кўм-кўк кўзлари совуқ йилтиллаб турган бу одамни Аҳроржон танимади.

— Фуқаро Мадаминов, сиз рўпарангиздаги одамни кўрганмисиз?

— Йўқ.

— Фуқаро Мағзумов, сиз бу йигитни кўрганмисиз?

— Ҳеч қачон кўрган эмасман! — қаҳрли оҳангда тўнғиллади Мағзумов ва шу ондаёқ Аҳроржон Тошкентда Латофатга дўқ урган овоз эгасини таниди. Аҳроржоннинг бир талпиниб қўйганини пайқаган прокурор савол назари билан унга қаради.

— Танидим, бу одамни! Тошкентга борганимизда уйига кирганман! Латофатнинг ортидан дарвозахонага кирганимизда меҳмонхонада унга дўқ урган одам шу киши!

— Номаъқул бузоқнинг гўштини ебсан, тирранча! Сен ким-у, мен ким? Сендайлар кўчамдан ўтиб қолса уч кун ўқчийман!.. Ҳе, ўша...

— Тинчланинг, Мағзумов! Бу ер ҳақоратхона эмас сизга!

Одилов сўкинишга шайланган Мағзумовни шапшидан туширди.

— Биз ҳали Мадаминов сизга тўхмат қилаяптими, рост гапираяптими, аниқлаймиз. Ҳозирча сизга жавоб.

— Сиз, Одилов! — дея совуқ кўзларини прокурорга тикди Мағзумов. — Мана бу она сути оғзидан кетмаган гўдакнинг алжираши билан менга «подношка» берман, дея хом ўйлабсиз! Сиздан катталарни ҳам биламиз! Мени ишдан қўйиб, овора қилиб, бу ерга чақирганингиз учун ҳам жавоб берасиз ҳали, ҳа!

Одилов индамади. Мағзумов Аҳроржонга яна бир марта ўқрайиб тикилди-да, ваҳшат билан чиқиб кетди. Прокурор Аҳроржонни камерага юборди-да, ўйлаб қолди. Мағзумов Республика жиноят оламидаги энг кўзга кўринган шахслардан. Шўро даврида бир неча бор қамалиб чиққан. Бироқ, кейинги пайтларда тижоратчи ниқоби остидан иш олиб борди. Катта сармоя тўплаган,

қатор йирик дўконлари бор. Кўли остида ўнлаб эпчил йигитлар ишлашади. Чет эллар билан алоқаси бор. Бир неча марта Европа, Америка мамлакатларида бўлган. Содир бўлаётган баъзи йирик жиноятларда унинг кўли бор, дея тахмин қилаётган эса-да, буни исботловчи далил, важлар мутлақо йўқ. Чунки, илгари бир неча марта яраланган бўри, энди ўта эҳтиёткор бўлиб қолган. Овга юборилган бўриваччаларига ҳам топшириқларни уларга кўринмай, қоя остида беради. Чўғ оладиган оташ-курак дастагини бошқа кўлларга берган. Бу кўллар эса унинг имоси билангина ҳаракат қилади. Шўро даврида бундайларни қамаш осон бўлган. Аммо, ҳуқуқий давлат қураётган Ўзбекистон ҳуқуқ-тарғибот органлари энди илгаригидай ишламайди. Ҳар қандай шахснинг гумондорлиги аниқ далиллар асосида исбот қилиб берилгандагина уни сўроқ қилиш ёки эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олиши мумкин.

Бу эса жиноятчилик олами билан курашаётган ходимдан юксак малака, сабр-тоқат, матонат ва жасорат талаб қилади. Мадаминовни Тошкентга олиб келиб Мағзумов билан юзлаштиришга рухсат олиш осон кечмади. Агар Шоаҳмедовнинг Мағзумовникига келганлиги, орада бўлган суҳбат исботланса, Мағзумов — Шоаҳмедова — тоға алоқаси равшан бўлади. Уларни бир-бирига боғлаган иплар ҳақида тасаввур юзага келади. Бу ёғи эса тоға — Жонтас, Абдурахмон — литваликлар тизими... Халқаро миқёсидаги улкан, уюшган жиноятчилар гуруҳи бу. Нафақат наркобизнес, балки давлатлараро савдо-сотиқнинг бошқа ман қилинган воситалари билан ҳам шуғулланади улар. Аммо, аввало буни исботлаш керак.

Эртасига маҳбус йигитни Мағзумовнинг уйига олиб боришди. Мағзумов ва холислар гувоҳлигида Аҳроржон сумкаларни дарвозадан қандай қилиб кўтариб киргани, айвонга чиққанлиги, ичкаридан эшитган гап-сўзларини айтиб берди.

— Тухмат! — дея тўнғиллади Мағзумов. — Ёлғонинг учун ҳали бошингга ит кунни тушади, сен боланинг!

— Иккинчи гувоҳни олиб келинг! — буюрди Одилов.

Боядан бери кўча бошида турган машинадан... Раҳмон аптекачи тушиб келди!

— Аҳрор!

— Раҳмон!

Бироқ бир-бирларига отилган иккала дўстни кўришгани қўймадилар. Улар олисдан имолар билан саломлашдилар. Раҳмонали ҳам, Латофат Шоаҳмедова ҳамда Аҳрор Мадаминовлар билан шу уйга келганлигини тасдиқлаб кўргазма берди.

— Келса келгандир! — шовқинлади Мағзумов, — менинг уйимга бунақанги лахтакфуруш, чаканабоз савдоргардан мингтаси келади. Эсимда ҳам йўқ, у манжалақи! Бир қарич бўз ҳам бермаганман унга!

Шаҳар прокуратурасида Аҳроржонга Раҳмонали билан кўришишларига ижозат беришди. Ики дўст тўйиб суҳбатлашиб олишди. Қишлоқдагилар тинч экан. Болалари Аҳроржонни жуда соғинишибди.

— У кун шаҳардаги дўконингга тушсам, бошқа йигит ўтирибди. Сўрасам, тоғанг дўконни ўшаларга сотиб юборган экан. Номи ҳам бошқа, «Бўстон»ми, «Гулистон»ми, ишқилиб, боғ номига ўхшаш бир бало! — деди Раҳмонали. — Лекин тоғанг қишлоққа келиб, чолкампирни хафа қилиб кетибди-да!

— Хўш?

— Уғлинг айниган экан, шаҳарга бориб бир йил ишламай, чўнтаги ақча кўрган бойваччага ўхшаб, хотин устига хотин олган, кейин қутуриб уни ўлдирган, менинг бошимни ҳам балога қўйди, дебди.

XXV

Шаҳарга қайтиб келишгач, икки кун ўтиб, Одилов уни яна сўроққа чақиртирди.

— Алимбоевнинг уйдан олиб кетилган героинни қаерда деб ўйлайсиз?

— Героинни тоғамникидан қидириш керак! — деди алам ва нафрат билан Аҳроржон.

— Тоғангизнинг уйи тинтув қилинди, лекин ҳеч нарса топилмади, — деди прокурор.

— Мен билан Мағзумовнинг уйига борганлигини тан олгандир ҳеч бўлмаса?

— Афсуски, у киши энди на тан олади, на рад этади, — деди прокурор ўйчан қиёфада, ўзига гапиргандек оҳиста товушда. Аҳроржоннинг юраги увишиб кетди. Наҳотки?!

— Нега ахир..., — дея олди у.

— Кечарасиз, қалбингизни жараҳатламоқчи эмасман. Лекин айтиб қўйишим даркор. Уч кун бурун тоғангиз Қамчиқ довонида автоаварияга учраб, ҳалок бўлди.

Машинаси Қўшшер ҳайкали ёнидаги пастга — жарга кулаб тушган.

Аҳроржон беҳол стулга ўтириб қолди. Тоғаси икковлон тўхтаб улфатчилик қилишган ўша маскан — денгиз сатҳидан салкам икки ярим километр юксакликдаги тоғ йўли бекатида ўрнатилган икки мағрур шер ҳайкали ҳаёлидан кечди. Пастдаги водию воҳаларда жазирама авжига чиққан пайтлар ҳам мағрур шерлар ёлларини Қамчиқ довонининг саррин еллари силаб ётарди. Йўлнинг нариги юзидаги улкан қоя кўксини яшил арчазорлар қоплаган, қоя пойларида эса сап-сарик эрман гуллар тўлқини мавж уради. Орада кўз илгамас даражада чуқур жарлик... Тоға шу жарликка машинаси билан кулаган. Кулаган?! Бирдан Аҳроржон ҳаммасини тушунди.

— Тоғам ичган эканми?

— Ҳа, ўша қўшшер ҳайкали ёнида машинани тўхтаиб, пича тамадди қилган, ичган... Негадир иккита пиёлага ароқ қуйган... Биласизми, ходимларимиз уни кузатиб келишаётган бўлган, ахир! Тошкентдан уйига қайтиши билан қамоққа олиш тўғрисида санкция ҳам бор эди. Пиёлалардан бирини кўтариб, биринчи шернинг тумшугига чўқиштириб ичган, иккинчисини жарга отиб юборган. Кейин иккинчи шер билан ҳам «уруштириб» қадаҳ кўтарган. Ходимларимиз унинг ҳаракатларини тасвирга олишаётган экан. Тўсатдан у ўрнидан туради-да, машинага ўтириб, кучли газ беради ва тўп-тўғри... жарга учади! Буларнинг ҳаммаси киноплёнкага муҳрланиб қолган. Ходимларимиз жар тубига тушиб, абжағи чиқиб кетган машинага етиб боришганда, тоғангиз аллақачон оламдан ўтган экан...

— Ҳаммасини тушундим, — деди аста Аҳроржон, — демак, уларни аслида ҳеч ким ўлдирмаган. Тоғам ҳам, Жонтас ҳам, Абдураҳмон ҳам ўзларини ўлдиришган. Лекин гуруҳнинг бу аъзоларига шундай буйруқ берилган. Улар буйруққа кўра, ўз жонларига қасд қилганлар. Афтидан, Жонтас буйруқни бажаришга тайсаллаган, ўз хатти-ҳаракатлари билан тўда сардорларида шубҳа туғдирган. Натижада... ёнган уйни кўргач, у ўзини осган... Тоғам билан Абдураҳмон ўлимнинг ўзларига мос турини танлашган. Аҳбураҳмон ўз уйида ўлгудай ичиб, эсини йўқотар пайтида техник спиртни симирган ва маст-аласт, макруҳ ҳолда дунёдан ўтган. Ароқхўр ароқдан ўлим топган! Тоғам эса... унинг энг севган жойи ўша Қўшшер ҳайкали бекати эди. Ҳаётидаги энг қувончли

ҳодисалар ҳақида ҳам, мағлубиятининг аччиқ аламлари ҳақида ҳам шу шерларга дил ёрарди. Ҳаётининг сўнгги онларини шу ерда яқунлашга жазм қилгани бежиз эмас... Энди билдим, менга тухматни ҳам мафиянинг буйруғи билан қилган. У... ноилож қолган!

— Айтинг-чи, — йигит ўтли кўзларини прокурорга тикди, — худди қўғирчоқбоздай парда ортига ўтиб олиб, тирик одамларни қўғирчоқ каби ўйнатган, уларнинг хатти-ҳаракатларини кўринмас ип билан тортиб-бошқариб борган, бир сўз билан бой ҳам қиладиган, бир сўз билан йўқ ҳам қиладиган бу махфий, даҳшатли дев каби кучли, аммо иблисдан-да маккор мавжудот ўзи нима?! Латофат, тоғам, Жонтас, унинг тўрига қандай илинишда?

Прокурор Одилов ўрнидан туриб, дераза дарчасини очди. У адл қомат, хушбичим, ҳар қандай кийим ҳам ярашиб кетаверадиган одамлар тоифасидан эди. Кенг пешонасидан сермулоҳаза, чуқур ақл-идрок соҳиби эканлиги барқ уриб турган бу одам оқ оралаган, лекин ҳали қалин сочларини бармоқлари билан тарар экан:

— Аҳроржон! — деди илк даъфа уни ўзи номи билан атаб. Овозида эса терговчининг қатъий, буйруқнамо овози эмас, балки аканинг укага товланган меҳри илиқлиги зоҳир эди, — замон бу саволни ҳар биримизга беряпти. Кечаги куннинг ўлчовлари бугунга мутлақо тўғри келмайди. Илгари чор атрофи темир девор билан ўралган кўрғон ичида эдик. Бу кўрғоннинг қолмиш дунё маданияти, иқтисодиётидан буткул фарқ қиладиган ўз қонун-қоидалари мавжуд эди. Замона зайли, кўрғон деворлари қуршовидаги турфа халқлар сайи-ҳаракати билан метиндай мустаҳкам кўринган бу деворлар ағдариб ташланди. Ташқарининг эркинлик, инсоний қадриятларни улуғлайдиган шамоллари кўрғон ичига ёпирилиб кирди. Биз дунёга бағримизни очдик. Одамларнинг ўз қалби, ҳукмига кўра яраша, лаёқатига мос фаолият кўрсатиши учун катта имкониятлар яратилди. Хусусий мулк деган тушунча онгимизда туғилди, ўсди. Ҳар бир одамнинг бойиши — давлатнинг бойиши, деган тўғри ақидага келдик. Давлатимиз ҳалол тижоратчилик, ишбилармонликни ҳар тарафлама қўллаб-қувватлаяпти. Бироқ, улар орасида ўлиб-тирилиб, мавжуд қонун-қоидаларни топташ эвазига бўлса ҳам кўпроқ бойлик орттириш пайига тушган юҳолар йўқ эмас. Бирови ўзимизда ҳам етарли бўлмаган бензинни қўшни давлатга ўтказиб пуллай-

ди, бирови пахта толасини яширинча сотишга уринади. Бошқаси четга рангли металл ташийди... — Улар орасидаги аввалдан жиноятчилик олами билан қалин алоқала бўлганлари эса ҳозирги даврдаги энг қалтис, барча мамлакатларда қаттиқ жазога мустаҳиқ этиладиган қабиҳ жиноий иш — гиёҳвандлик моддалари савдосига ўзини урган. Илгари бир кило, икки кило нашани Шимол ўлкаларига элтиб, мўмай ақча топаётганлар, аста-секин уюшиб, катта ишларга қўл урадиган бўлишди. Халқаро наркомафиянинг ўргимчак тўрлари Ўзбекистонимизда ҳам чўзилмоқда... Афғонистонда давом этаётган уруш бу юртда гиёҳвандлик моддалари тайёрлаш учун қулай шароит туғдирди. Марказий Осиё давлатлари орқали жафокаш афғон тупроғидан захри қотилни Европа ва Америкага ўтказишга уринишлар рўй бераёпти. Буюк ипак йўлини «буюк қорадори йўли»га айлантиришга ҳаракат қилаётган муртадлар изғиб юришибди. Сен ана шундай қора ниятли кимсалар гуруҳи орасига тушгансан...

Бунда заррача айбинг йўқ. Шоаҳмедовага кўкнори олиб келиб бериш эпизоди жиноий ҳодиса эмас. Чунки, бу ҳол ҳаракатнинг моҳиятига тушунмаслигинг оқиба-тида рўй берган. Аммо, Алимбоев ва Комиловлар билан Афғон чегарасига сафарларинг пайтида героин олиб келинганлигини била туриб, тегишли жойга хабар бермаганинг учун жавоб берасан. Мен дастлабки сўроқдан кейиноқ Шоаҳмедовани сен ўлдирмаганингни сезган эдим. Тергов жараёни, экспертиза маълумотлари буни тасдиқлади.

Шу боис Шоаҳмедованинг қотили сифатида гумондор эмассан. Шу кунларда сени героин контрабандасига алоқадор сифатидагина ушлаб турибмиз. Бу иш билан нафақат прокуратура, балки Миллий Хавфсизлик хизмати, ички ишлар органлари ходимлари ҳам шуғулланишяпти. Россия, Литва, Тожикистон ва Қирғизистондаги ҳамкасбларимиз ҳам ушбу жиноятни фош қилишга жалб этилган. «Латофат» дўконидаги қатл» деб номланган умумий операция Интерпол билан ҳамкорликда ўтказилаёпти. Яна бирор ҳафта ичида ҳамма нарса равшан бўлади. Ўшангача сабр қиласан, ука. У яна нимадир демоқчи бўлди-ю, кейин фикридан қайтди, шекилли:

— Мадаминовни олиб чиқинг! — деди чақирғига кўра кирган милиционерга. Шу куни Аҳроржонни яна уч киши ётган камерага ўтказишди.

Ҳибсхонанинг одатий ҳаёт тарзига оид катта-кичик ҳодисалар — камерага янги одамнинг келиши, кимгадир киритилган емак ва папирос тақсими, кимнингдир ишининг судга оширилиши, назоратчиларнинг феъл-атвори масаласидаги сўнгсиз муҳокамаларга тўла яна бир ҳафта ўтди. Аҳроржонни ҳеч ким безовта қилмади. Билъакс, маҳбусларга хос кичкина шодлик рўй берди ҳаётида — у ҳам «передача» олди. Патир нон, колбаса, саримсоқ пиёз, папирос... Энди у ҳибсхонадаги анча «кекса» маҳбуслардан саналар, майда-чуйда ўғри, каззоб, безорилар орасида «одам ўлдириб қамоққа тушган» деган номи бор, баъзан автобусда чўнтаккесарлик қилиб қўлга тушган ўғриваччаларнинг ўзига алоҳида эътибор билан қадалган нигоҳларини сезаркан, аччиқ кулгу билан «бу ҳам ҳурмат, обрў», дея тўнғиллаб кўярди...

Камера эшиги шарақлаб очилди.

— Мадаминов! Ташқарига!

Аҳроржон дарҳол қўлини орқага қилиб, соқчининг олдига тушди. Прокурор Одилов бу сафар столнинг ортидан чиқиб, маҳбусга ўзи жой кўрсатди.

— Ўтиринг, ука, — у «Опал» сигаретаси қутисини очиб йигитга узатди. — Чекасиизми?

— Чекишга ўрганиб қолдик, — деди Аҳроржон сигаретга қўлини чўзиб.

— Илгари, — Одилов сигарет қутисига имо қилди, — бу билан ошно эмасдингизми?

— Йўқ.

— Одамнинг бошидан ҳар хил иш ўтади, йигит! Ҳаёт ҳеч кимнинг йўлига фақат гуллардан поёндоз тўшаб қўймади. Бу йўлнинг паст-баланди, ўнқир-чўнқир, хатарли юмушлари ҳам бор. Шундай муюлишлардан бирига дуч келгансиз. Хайриятки, ундан эсон-омон ўтиб олдингиз.

Аҳроржон сигаретни қаттиқ тортди. Ҳаяжонини билдирмаслик учун сохта йўталиб қўйди.

— Афғонистондан Марказий Осиё орқали ғарб давлатларига гиёвандлик моддаларини етказиб бераётган йирик, халқаро жиноий уюшма фош этилди. Уюшманинг гиёвандлик моддаларни ўтказиш каналлари, махфий омборхоналар, жиноий тўда агентларининг учрашув жойлари аниқланди. Бир қанча кишилар қамоққа олинди. Наркомафиянинг ўргимчак тўрлари-

дан бири қирқиб ташланди. Гиёвандликка қарши кураш халқаро уюшмаси вакиллари гувоҳлигида катта миқдордаги гиёвандлик моддалари ёқиб юборилди. Бу ёш мамлакатимизнинг бу соҳадаги қатъиятини намоён этди.

Одилов бир муддат жим қолди. Сўнг Аҳроржоннинг кўзларига тикилиб:

— Бунда сизнинг ҳам хизматингиз бор, — деди.

— Мен... қандай?

— Ҳамма нарса сиз берган кўргазмалардан бошланди-да. Хуллас, бугундан бошлаб қамоқдан чиқасиз. Тилхат бўйича очиқда юрасиз, чунки ишингиз судга оширилган. Иш ҳолатингизда қандай ижобий ҳодисалар бўлмасин, қонун ўз кучида қолади. Содир этилган жиноятдан хабардор бўла туриб, тегишли органга маълумот бермаганингиз юзасидан жиноий иш қўзғатилган. Лекин, суд йирик жиноятни очишдаги хизматингизни эътиборга олиши табиий. Бу ёғидан қўрқманг. Энди... сизга тегишли шахсий мактуб бор. Уни Сизга ўлимидан аввал Латофат Шоаҳмедова ёзган. Мактуб сизга тегишли бўлса-да, уни қўлингизга беролмаймиз. Чунки у жиноий ишда ашёвий далил, ҳам гувоҳнинг кўргазмаси сифатида қайд этилган.

— Мана...

Аҳроржон Одиловдан мактубни оларкан, қўллари қалтираб кетди. Латофат! Унинг қўллари теккан бу қоғозларга, ахир!

Одилов хонадан чиқиб кетди.

Аҳроржон мактубни лабларига босди... Кир-чир бир чумчуқ дераза рафига қўнди ва ниманидир тиқирлатиб чўқий бошлади. Тунда осмонда худди парда ортидаги чирокдай хира қуёш йилтираб турибди.

XXVII

«Жоним, суюкли Аҳрорим! Ҳали сен шапалоқ солганинда ёрилган лабларимдан ҳамон қон сизиб турибди. Бироқ, бу менга оз. Нега фақат бир тарсаки урдинг. Аслида мени қийнаб, тепкилаб ўлдирганинга ҳам ҳаққинг кетарди... Балки, ана шунда кўксимга пўпанак боғлаб ётган фаҳш, разолат, хиёнат ва алдов кўлмагига мусаффо нур қуйилаётганини ҳис этиб, фарахбахш роҳат оғушида жон берармидим. Аммо мен бахтсизга ана шу бахт ҳам насиб этмади. Севгилим, сен ҳеч нарсани билмайсан. Танишувимиз биринчи дақиқалариёқ ёлғондан бошланган. Би-

ласанми, ҳақиқатда ҳам мен сендан беш ёш каттаман. Ёш жиҳатдан беш йил, ҳаётий тажрибада, дунёни билиш жиҳатидан эса эллик ёш улугъ эдим сендан.

Биз бирга яшаган ярим йил давомида сени на ота-онам, на қариндош-уруғим билан таништирдим. Сен ҳам сўрамадинг. Боз устига, бирор марта ҳам ўтмишим билан қизиқмадинг. Нега? Негалигини мен билардим ва шу боис ҳам сенла ўтган ҳар бир дақиқа мислсиз роҳат ва қувонч денгизида сузишдай ёқимли эди. Ҳа, жоним, сен учун менинг кеча ким бўлганимнинг аҳамияти йўқ — сен бугунги Латофатга ақл ва қалбингни тўла-тўқис бахш этгандинг. Сен Латофатни севдинг, вассалом. Унинг кечаси ва эртаси ошиқ учун фарқсиз эди. Аёл учун бундан ортиқ бахт борми?

Бугун, ҳаётдаги биринчи ва охириги севги мактубини битар эканман, мен ҳақимда асл, тўла ҳақиқатни билишингни истардим. Асли тошкентликман. Ота-онам бадавлат одам эди...

Отам шаҳардаги бозорлардан бирида бозор идораси бошлиғи эди. Онам унинг иккинчи турмушидаги хотини бўлиб, отамнинг аввалги хотини ўлиб кетган экан. Тошкент биқинидаги қишлоқлардан бирида яшаб, бозорга бодринг, помидор келтириб сотиб юрган кўркам қизни отам бир амаллаб ўзига ром қилган ва унга уйланган. Табиатан пишиқ-пухта, ҳар қандай ишни дўндирадиган онам тез орада эрни жиловлаб олади. Унинг олдинги хотинидан бўлган икки қизни сиғиштирмаган. Охири ўғай опаларимнинг тоғалари иккала қизни ҳовлидан олиб кетиб қутулишган. Мен эсимни таниб, одам ажратадиган ёшга кирганимда ўғай опаларим аллақачон гурмуш қуриб, бола-чақали бўлиб кетишган, биз билан алоқалари деярли йўқ даражада эди. Сабаби, отам онамнинг заҳар гапларидан ҳайиқиб, уларни кам йўқлар, гоҳ-гоҳ невараларига тўй қилингандagina қизлари хонадонида кўриниш берарди, холос. Онам эса ўғай қизлариникига қадам босмас эди. У савдо техникумини сиртдан битириб, шу соҳада ишлаб юрди. Кейин эса йирик магазин мудирини бўлиб олди.

Ўша даврдаги «катта одамлар» таомилига кўра (ота-онам ўзларини шу тоифага мансуб деб билишар ва бунга ҳақ эдилар. Чунки катта бозор мутасаддиси ва йирик магазин мудирининг топиш-тутиши бирор академикниқидан кўп бўлса борки, кам эмасди) мени аввал рус боғчасига тарбияга беришди, кейин ҳам рус мактабида ўқидим. Дастлаб айтган қўшиғимдан тортиб

еган овқатимгача европача эди. Шу боис ҳам руҳимга европача яшаш ҳисси сингиб кетган.

Мактубимда сени «сен»лаб ёзмоқдаман. Чунки менда Отабек қаршисида ифбат билан, нигоҳларини ерга тикиб, астагина «Сиз... қочоқсиз», дея ҳисларини ифода этган Кумушнинг феъл-атвори эмас, балки севгилисига ўз эҳтиросларини рўй-рост изҳор қиладиган Европа аёлининг очиқлиги устун. Дастлаб буни сендан пардалашга ҳаракат қилгандим. Бироқ, сен билан висол шавқи аланга олган тунларда, чексиз эҳтирос тўлқинларига фарқ бўлганимизда... ўзимни қўйиб юборишларим ёдингдами? Сен мени сизлашда давом этаверардинг, аммо мен ўзимга ажабланмасдим, чунки мен ўшанда ўзлигимни намойиш этардим. Бу мактуб ҳам ана шундай — сенга ўзлигимни, қалбимнинг энг хилват қоронғу бурчакларигача ошкор этишдир, жоним!

Тўртинчи синфда ўқиётганимизда мактабга балет студиясидан хореографлар келиб, салоҳиятли қизларни танлашди. Боғча ёшимдан ўйинга тушишни яхши кўрардим. Хореографлар бир-иккита рақсга туширишдию, «боқса бўлади» деган маънода ўқитувчиларимдан мени пионерлар уйдаги балет студиясига қатнаб туришимга рухсат беришларини сўрашди. Отамнинг бу гапни эшитгиси ҳам келмади. Аммо, онам... Бу воқеа унинг оиладаги мавқеини исботлаш ва буни қонуний ҳол сифатида отам онгига сингдириш учун яна бир восита ролини ўтади. Шу тариқа мен балет студиясига қатнай бошладим. Олтинчи синфда ўқиётган пайтимда отам ўрнини кўзлаб юрган ғаламислар ниятига етишди. У илгарилари ҳам «ҳар қадамида ўзига пистирма қўяётганлари, бунга фаҳми етмаётган хотини» ҳақида кўп шикоятлар қиларди. Ўша душманлар отамни беш юз сўм пора олаётган пайтида қўлга туширишди ва у ўн икки йилга қамалиб кетди. Биз икки укам билан суд залида меҳрибон отамиз билан йиғлаб хайрлашиб қолдик... Онам магазинни бошқаришда давом этарди. У савдо ишлари билан кўпинча вилоятларга бориб келар, ўзи машина ҳайдарди. Гарчанд, уйимизга бирор марта ҳам бегона эркак келмаган бўлса-да, мен ўн олтига кириб, хореография билим юртида ўзини иккинчи Плисецкая дея ҳис этиб юрган қиз, ўз онамнинг қамоқдаги эрига хиёнат қилаётганини сезиб юрардим. Чунки, ҳозирча боши очиқ, гулдай бу жувонни «катталар» тинч қўймаслиги аён эди. Бунинг устига онам иш битиши учун мансабдор эркак хоҳишини бажариш уят нарса эмас, балки иш юргизиш

воситаси деб биладиган аёллар сирасига кирарди... У баъзан уйга ширакайф қайтар ва тошойна олдида ўтириб, томоғининг кўкарган жойларини упа билан яширишга узоқ уринарди...

Бу гаплар отамнинг қулоғига етган, шекилли, у қамоқдан туриб онамни уч талоқ кўйди. Уй-жой, мол-мулклар тўлалигича онамнинг ихтиёрида қолди. Бу пайтта келиб Совет Иттифоқи деб аталадиган улкан мамлакатда катта ўзгаришлар бошланган, онам каби ишбилармон, эпчиллар учун фаолият майдони кенгайган эди. Онам энди чет эллардан мол келтириб сотадиган йирик савдогарга айланди.

Мен билим юртида рақс сирларини ўзлаштирар, дутоналарим билан севги, мухлислар ҳақида гап сотиш даражасига етган, баъзан кўнглимга ёққан йигитлар билан учрашиб ҳам турардим. Лекин, доим биз билан машқ қиладиган раққос йигитлар менга ёқмасди.

Бир куни, машқ хонасида ёлғиз қолганимизда улардан бири бирданига белимдан қаттиқ тортиб, мени полга босишга ҳаракат қилиб қолди... Раққос ва раққосалар жуфтликлари орасида бундай ишлар бўлиб турарди. Аммо, юзига қаттиқ шапалоқ солувдим, сўкканича нари кетди.

Баъзан оммавий саҳналарда Навоий театрида ҳам чиқа бошладим. Томошабинлар одатда саҳнадаги рақсларни, чиройли ўйинларни кўришади. Оққушдай латиф ҳаракатлар, нафис имолар, чир айланишлар мафтуни бўлишади. Бироқ, саҳна ортида ўзгача ҳаёт... Турли, катта-кичик раққосалар орасида майда «ғиди-биди», «балетмейстр нега сени биринчи қаторга кўяди, мен ўйнашим керак эди», «анавига аввал номер беришди, мен чиққанимда томошабин чарчаб қолган эди. Мана, энди, ҳиқ-ҳиқ...». «Бу гулдасталар бари ёлгон, пулини ўзи тўлаган, ҳалиги катта гладиолус кўтариб чиққан тасқара ўзининг холаси эди!» қабилдаги ғийбатлар. Баъзан пардозхонада қий-чув кўтарилади. «Менинг «шанел»имни ким ишлатди? Ах, ты тварь!..» Мушукдай бир-бирига чанг солишлар, юлинган ясама сочлар...

Бунинг устига ҳар бир катта санъаткор атрофида шогирдлар гуруҳи уюшган, айрим шогирдлар устозлар орасида гап ташиш, уларни бир-бирига камситиб таърифлаш, орага совуқчилик солиш каби ифлосликлардан ҳам тойишмасди. Албатта, бунинг тагида ўз устозига садоқатни шу йўсинда намойиш қилиш ва шу сохта садоқат соясида ёғлиқ, келажаги порлоқ жойларга ила-

шиб қолиш таъмаси ётарди. Лекин бундай разилликлар асосан, укувсиз, истеъдодсиз, санъат соҳасига адашиб кириб қолганлар қўлидан келарди. Гўннга тўйинган тупроқда осмонўпар, сермева дарахтлар гуркираганидек, мана шу муҳит бағридан ҳам ёрқин истеъдодлар бодраб чиқарди. Мен рақс техникасини бирмунча ўзлаштирган бўлсам-да, аммо негадир туғма истеъдод соҳиби, санъатга ўзини буткул бағишлаган, саҳнада юлдуздай чақнаб ўйнайдиган санъаткорлар тоифасига кира олмайман, деб юрардим. Назаримда мендан нари борса ўртамиёна бир ўйинчи етишиб чиқиши мумкин эди, холос. Аммо онам менинг ҳам Қизлархондай, Маликадай, Дилафрўздай юртга танилишимни бетоқат кутар, катта саҳналарга чиқишим учун ўзи билган — пул, пора йўли билан ҳам ҳаракат қилишга тайёр эди. У кимдандир машҳур қўшиқчиларга раққоса бўлган санъаткор тез шуҳрат топади, деган гапни эшитиб, мени мамлакатдаги номдор қўшиқчилардан бирига яқинлаштириш пайига тушди. Иттифоқо, онамнинг катта хусусий корхонаси эгаси бўлмиш пулдор таниши бутун Ўрта Осиёга машҳур санъаткорнинг оғайниси экан. Уша таниш орқали буюк ҳофиздан мени бир синаб кўришни илтимос қилишди. Ҳофиз оғайнисининг юзидан ўта олмай, мени бир дабдала тўйга олиб боришга рози бўлди.

Ёш раққоса учун бу кутилмаган бахт, олқишлар денгизига шўнғиш учун ўзига хос трамплин, катта омад эди. Тошкентнинг ман-ман деган зотларидан бирининг тўйига ўша ҳофиз ҳамроҳлигида бордим. Сонсаноксиз чироқлар нурига фарқ, ҳашамат ва шодиёна руҳ тантана қилаётган тўйхона саҳнида ҳофизнинг соҳир қўшиқларига илҳом билан рақс тушдим. Бу санъат оламига кираётиб мен ҳис этган энг бахтли дақиқалар эди...

Турли-туман емиш ва ичимликларга кўмиб ташланган столлар атрофида номдор одамлар, йирик савдогарлар ўтиришар, улар ҳофизнинг қўшиқлари сеҳридан маст, дастурхонга қарашмас ҳам эди. Мен эса... Мен эса гўзал яллаларга муносиб, балки улардан-да ёрқинроқ ўйинлар кўрсатишга тиришар, гўё бу ерда ҳофиз овозининг беқиёс қочиримлари ва раққосанинг бетакроп ҳаракатлари нафосати ўзаро беллашарди...

Йўқ, мен ўзимни беҳуда камситиб юрган эканман. Аслида шу куни янги машҳур раққоса дунёга келди. Ҳофиз тўй охирида пешонамдан ўлиб, менга оқ йўл тилади. Онам шодлигининг чеки йўқ эди...

Лекин, минг афсуски, бу менинг санъатдаги биринчи ва сўнгги муваффақиятим бўлиб қолди: Тўйдаги меҳмонлар орасида Тошкент мафиясининг бошлиқларидан бири, бутун республикага «Ёқуб» номи остида танилган Мағзумов ҳам бўлган экан. Унлаб ўғри, қаззоб ва қотилларни ўз атрофига бирлаштирган бу даҳшатли кимса Тошкентнинг ярмига ўз ҳукмини ўтказарди. «Ёқуб» дейилганда пулдор кимсалар эс-хушини йўқотар, дўконлар, кооперативлар эгалари, савдо корхоналари мутасаддилари Ёқубдан зир титрашарди.

Тўйдан кейин икки кун ўтгач, онам ишдан ҳаяжонланиб қайтди. Машинани дарвозадан ичкарига аранг олиб кирди-ю, лекин пастга туша олмай ўриндиққа ўтирганча қолди. Югуриб борсам, ранги-кути ўчиб кетибди. Тили гапга келмайди. Машинадан суяб тушириб, уйга олиб кирдим. Валидол ичкиздим. Аччиқ чой дамладим. Хиёл ўзига келгач, бирданига ўкраб йиғлаб юборди.

— Нима бўлди, ая? Тинчликми?

— Ўтир, ҳиқ, ўтир болам... Онанг ўлсин, сенга шу гапни топиб келмай...

— Нима бўлди ўзи?

Онам йиғидан тўхтаб, менга анча термулиб турди, кейин сочларимни силаб:

— Сенга совчи келди... — деди.

Бирдан ёнган чироқ қоронғу хонани чароғон қилиб юборгандек, боядан бери кўнглимни хуфтон қилиб турган ғашлик тутуни бир зумда тарқалиб кетди. Ўзимни тутта олмай кулиб юбордим. Тўғри, раққоса бўлганим учунми, бўйим етиб қолганига қарамай, ҳали бирорта йигит менга оғиз солгани йўқ, лекин бунга парво ҳам қилмасдим. Чунки менинг яқин йиллардаги режаларимда «эрга тегиш» йўқ, ёш раққоса учун бунга зарурат етилмаганди.

— Келса келар, ахир, ўзингиз ҳам биласиз, мен ҳали-вери эрга тегмайман-ку!

Онам йиғлаб юборди.

— Тегмасанг бўлмайди...

— Нега ахир? Ким экан мени мажбурлаб хотин қилиб оладиган?

— Тўйда сени Ёқуб кўрган экан, — деди йиғи аралаш онам, — Ёқтириб қолибди. Бугун ўзи совчиликка келди.

— Кимга сўраб?

— Шогирдларидан бирига. Ёшлигидан ўзи тарбиялаб ўстирган, ўғлидай бўлиб қолган экан. Ҳозир Ёқубга

қарашли автомобиль ремонтни устахонасида бошлиқ эмиш...

— Мен тегмайман унга!

Онам Ёқубдан жуда қўрқарди. «Дўконимга ўт қўяди. Хонавайрон қилади, мени ҳам, иккала уканги ҳам йўқ қилиб юборади», дея хунибийрон йиғлади. Уларнинг тақдирини ўйлаб, рози бўлдим. Тўйдан аввал куёв билан учрашдик. Бўйчан, камгап йигит экан. Кўзлари тубидаги маъюсликни кўриб, кўнглимда унга нисбатан аллақандай илиқлик туйдим. Тўйимиз катта бўлди. Машхур ҳофизнинг ўзи келди. Раққоса дугоналарим никоҳ оқшомига файз бағишлаб юборишди. Зангиотага яқин жойда куёвнинг кенггина ҳовли-жойи бор экан. Ўша ёққа узатиб боришди. Маросимлар тугаб, меҳмонлар тарқалгач, куёв-келин ҳобгоҳда ёлғиз қолдик. Негадир безовталаниб турган Юсуф ташқарига чиққанича қайтиб келмади. Тунги соат бирларда, тоқатим тоқ бўлган паллада чимилдиққа... Ёқуб кириб келди! Кутилмаган ҳолдан азбаройи қўрққаним боис, тошдай қотиб қолибман. У олдимга яқинлашиб, мен ҳайкалнинг билагидан ушлаганича, келин-куёв жойига бошлади.

— Бу ишларнинг ҳаммаси сизнинг висолинигизга етишиш учун Ёқуб акангиз қўллаган усул, ҳийлаи шаръий, — деди у йўгон овозда гуриллаб кулиб, — Юсуф қўғирчоқ, асл куёв мана, мен бўламан!

— Сиз... сиз..., — дея олдим титраб-қақшаб унинг темир чангалидан юлқиниб чиқишга уринарканман. Тилимга бошқа гап келмайди.

— Ўзингизни босинг, Латофатхон, — деди Ёқуб қўлимни қўйиб юбориб. Аслида мувозанатимни шу бадкор ушлаб турган экан, қўлимни бўшатиши билан оёқларим похолдай шалвираб қолди ва мен бемажол ўриндиққа қуладим.

— Қўрқманг, — дея секин товушда юпата бошлади у мени, — сизни бир кўришдаёқ ёқтириб қолдим. Бўлмаса — бир имо қилсам... ўша мана-ман деган раққосалар кучоғимга киришади. Ўзлари учун буни бахт деб билишади. Лекин... сени бир кўрдим-у... — у яна мен бечорани бағрига тортди, эс-хушимни йўқотдим. — Сен фақат меники бўласан! Сен учун менга норасмий хотин бўлишдан ўзга чора йўқ. Агар... қаршилиқ қилсанг, Юсуф эрталаб қўлида қонли пичоқ билан ўзини милицияга топширади! Биласанми, нима учун? Никоҳ кечасида қиз эмаслигинг аён бўлгани боис ғазабланиб, сенга пичоқ ургани учун! Қаттиқ ҳис-ҳаяжон туфайли келин-

ни ўлдириб қўйгани учун! Унга узоғи билан уч-тўрт йил беришади, аммо мен уни уч ойда қамоқдан олиб чиқаман! Бунга қурбим жуда етади! Локигин, мен буни истамайман, менга қара, — елкаларимдан ушлаб, юзимни ўзига қаратди, — мана шу ҳовли-жойни сенинг номингга расмийлаштирганман. Шу жой сеники! Юсуф хизматкоринг! Кўнглингга тегса ҳайдаб юборасан, тагингда машина, истаган жойингга олиб боради. Министринг хотинидан кам кийинмайсан. Сенга яна нима керак?

У мени роса алдаб-авради, ялинди-ёлворди, охири шоҳона ҳаёт ҳақидаги ваъдалари таъсирида бўшашдим. Ким бўлмайин, барибир, ота-онамнинг фарзандиман, бежиз айтишмаган-да, сут билан кирган жон билан чиқади, деб. Хуллас, ҳашаматли ҳовли-жойга эгалик қилиш, ярқироқ ҳаёт жилваси кўзимни қамаштирди. Шу куни мен Ёқубники бўлдим.

Ёқуб азонда чиқиб кетди. Қасқандир пайдо бўлган Юсуф яна куёв ролини ўташга киришди. Ўзимнинг ҳам артистлик қобилиятим чакана эмас. Эрталаб келган меҳмонлар биринчи висол кечасини кўнгилдагидек ўтказганимиз билан бизни табриклашди.

Орадан бир ҳафта ўтгач, куёвчарлар маросими бўлди. Ясаниб, марғилон дўпписи кийиб олган Юсуф ёнимда савлат тўкиб, ҳақиқий куёвтўрадай, ота-онам хонадонига кириб борди. Унинг бошидан гуллар, қанд-қурслар сочилди. Бир сидирға кийим-бош сарпо қилиб қўйилди. Мен жуда хурсанд, очилиб кетган эдим. Маҳалла-кўйдагилар ҳам «келинлик ёқибди, туф-туф кўз тегмасин» дея ўлиб бўлишди.

Ҳар куни қош қорайгач, Юсуф ҳовлидан чиқиб кетар, кўп ўтмай уйга ойналари қорайтирилган машинада Ёқуб кириб келарди. Лаззатли таомлар, тоза ўткир ичимликлар билан безалган стол атрофида уни кутиб турардим.

Ёқуб ҳўкиздай кучли одам эди. Кирибоқ белимдан қучоқлаб даст кўтарар, ўлиб-ўлиб, қийнаб, сўнг қўйиб юборарди. Таомдан сўнг видео кўярдим, унинг учун рақсларга тушардим. Энди Юсуфнинг бор-йўқлигига парво ҳам қилмас, мен...мен Ёқубни ёқтириб қолгандим! Назаримда, ўша кунлар бахтли эдим, аммо бу бахтнинг юпқа муз қатлами устида ёнаётган гулхан янглиғ омонат эканлигини билмасдим.

Кундуз кунлари Юсуф аллақаяқларгадир кетарди. Ҳайҳотдай уйда ёлғиз қолардим. Юсуф деярли менга

гапирмасди. Баъзан, Ёқуб келмаган тунларда у мушукдан кўрққан сичқондай ўз ётоғига беркиниб, ташқарига мўралаб ҳам қўймасди. Онам, укаларим, дугоналарим тез-тез келиб туришар, ҳамма мени, кенг уйнинг келини деб атар, бу уй дугоналарим учун, айниқса, қулай — соатлаб суҳбатлашсанг ҳам биров ҳалақит бермасди. Шу боис улар уйимга серқатнов эдилар. Ёқуб билим юртига боришимни таъқиқлаб қўйди. «Санъатингиз мен учун, кўздан, — деди у бир куни, — бу гўзал қомат, жон олгувчи нигоҳлардан бошқанинг баҳраманд бўлиши ғашимга тегди».

Онам билан секин суриштирак, уй дарҳақиқат, менинг номимда экан. Кўнглим тўқ бўлиб, бамайлихотир яшай бошладим. «Вой, — деди онам, — куёвнинг бошини шу даражада айлантирдингма-а? Ҳатто, уй-жойини ҳам сенинг номингга хатлаб берибди-я! Бало киз экансан, бало!»

Орадан ярим йилдан ортиқ вақт ўтди. Ҳаёт бир маромда давом этарди. Бир куни Юсуф, сафарга кетяпман, деди. Бирор ой Европага бориб келадиган иш чиқибди. Кечки пайт Ёқуб келди. Иккаласи узоқ суҳбатлашди. Кейин Ёқуб мени ҳам ичкарига чақирди.

— Тўйга ҳам анча бўлди. Аммо, европача одатга кўра, келинкуёв никоҳ сафарига чиқарди. Сизлар бу ҳақда ўйламайсизлар ҳам, — деди у кулимсираб. Мен қизариб кетдим. Юсуф безрайиб турарди.

— Гап бундай. Иккалангиз Литвага бориб келасиз. Муҳим бир савдо иши бор. Аввало, бошида Юсуфнинг ўзини юбормоқчи эдик. Кейин мулоҳаза қилиб кўрсак, иккалангизнинг боришингиз мақбулроқ экан. Эр-хотиндан кам шубҳаланишади.

— Нима? Бу... — дея тугилиб қолдим.

— Ҳа! — дея кўзларимга тикилди Ёқуб. — Олиб чиқилиши ман этилган мол. Лекин олиб чиқасизлар!

Ёқубнинг кимлигини билардим. Кўпикдан қурилган бахт саройи бир зумда кўздан йўқолди. Ўзимни бениҳоя ожиз, кимсасиз ҳис этдим.

— Ёқуб ака! — дедим Юсуф хонадан чиққач, — Наҳотки, мени Юсуфдан қизғонмасангиз? Берган ваъдангиз-чи?

— Ўша ваъда-ваъда! Ёқуб ҳеч қачон гапидан қайтмаган!

Ёқуб никоҳ кечаси менга: «Сизни хотин, бола-чақали одамга тегди, дея таъна қилмасликлари учунгина шу хийлани ишлатдим. Бир йил ўтсин, Юсуф сизни қўяди,

озгина вақт ўтказиб, ўзим никоҳимга оламан, умрбод бирга яшаймиз», дея ваъда берганди. Мен ҳам ўша кунларни кутиб яшаётгандим. Аммо, шу куни юрагимга совуқ бир шубҳа оралади.

Юсуф билан Литвага илон заҳари олиб бордик. Бухоро ёки Туркменистон саҳроларидаги қўриқхона ва махсус илонхоналардаги кобра, гурзи илонлар заҳри Европада жуда пул. Бунинг устига заҳар кичик шиша найчаларга солинган. Олиб чиқишга қулай.

«Лама» палтоимнинг мўйнаси астарини ечиб, шиша капсулаларни ўшанинг ичига жойладик. Юсуф бунақанги ишларга устаси фаранг экан. Заҳарнинг ҳужжатлари, сертификатларини пардоз сумкачам ичига беркидим. У ёқда сертификати бўлмаса, илон заҳари тугул, шолғомни ҳам олишмас экан. Литвага эсон-омон етиб бордик. Литваликлар орқали заҳарни немис денгизчиларига пуллаб юбордик. У пайтлари одамларими эндигина доллар билан муомала қилишга ўрганишайган эди. Клайпедадан олиб келган долларни Москвада Совет рублига алмаштирдик. Қўлимизда ўш пайтдаги пул ҳисобида икки юз минг рублга яқин маблағ тўпланди. Биласанми, ўша йиллари бу пулга давлат нарҳида йигирмата янги «Жигули» машинасини сотиб олиш мумкин эди! Бу энди литваликларга даллоллик учун тўланадиганидан ташқариси! Онам боласи эмасманми, бунча бойликни кўриб, кўзим ўйнаб кетди.

— Иш бу ёқда экан-ку, эржон, — дея Юсуфнинг бошини эркалаб силадим. Ҳатто, кўнглимда «шу бечорага ҳам озгина карам кўрсатсам» деган ғараз ният ҳам бош кўтарди. Бироқ, Юсуф илимади, қорли қоядай ўшшайиб тураверди. Икки ҳафталик сафар давомида менга қиё ҳам боқиб қўймади. Меҳмонхоналарда эрхотин сифатида бир хонада тунардик, мен ваннадан ювиниб-тараниб, олди очиқ халатда чиқар ва юмшоқ ўриндикда ётардим. Юсуф эса доим диванда, рўпарасида гўзал, ёш жувон эмас, ит ётгандай бемалол хуриллаб ухлайверарди.

Қайтиб келганимиздан сўнг Ёқуб «мана, сенинг ҳиссанг», дея қўлимга йигирма беш минг рубл тутқазди. Шу билан мени ўз гуруҳига қўшиб олди, ҳисоб. Ўзим ҳам «яна шундай ишларга тортсайди», дея интиқиб турардим.

Сафардан қайтгач, ўзимиз йўқлигимизда уйда кимдир яшагандай туюлди менга. Аёлларга хос сезги билан

тахмондаги кўрпа-тўшакларимнинг тахи ўзгарганини, пардоз анжомларимдан бегона одам фойдаланганини пайқадим. Демак, бу ерда аёл киши, балки Ёқубнинг ўйнаши яшаган! Литвага кетиш арафасида кўнглимда туғилган совуқ шубҳа яна кучайди. Ёқуб яна ким биландир юришига ишончим комил бўлди. Лекин, бу ҳақда унга оғиз очмадим, икки ҳафта давомида уйим қайси бузуқ аёлга макон бўлганлигини билишга уриндим. Анчагина кузатувлардан сўнг, ўша аёлнинг ким эканлигини билиб олдим. Юқорида айтганимдек, хореография билим юртидаги дугоналарим олдимга тез-тез келиб туришарди. Улар орасида Наргиза деган жуда кўркам, гўзал қиз бор. Худо унга ҳусн-жамолни аямай бергану, аммо раққосалик маҳорати, истеъдодидан қисган эди. Саҳнадаги ноўрин, келишмаган ҳаракатлари учун доимо устозлардан дакки эшитар, унга ҳатто, бошқа иш бошини тутишни ҳам маслаҳат беришган эди. Аммо бу Худо қаргаган банда жон-жаҳди билан катта саҳнага интилишини қўймас эди.

Менинг уйимга келиб юрган пайтида, афтидан, унга Ёқубнинг назари тушган, Наргиза эса Ёқубнинг қулидан қандай ишлар келишини биларди. Шу боис унга ноз-ишва қилган, охири, ғаддорнинг кўнглини олган. Биз Литвага кетганимизда шу ерда бирга бўлишган, бу ярамаслар! Бир кун телевизорда катта бир анжуманга бағишланган концертни кўрсатишди. Қарасам, Наргизага алоҳида ўрин беришибди. Якка ўзи катта саҳнада муқом қилиб турибди! Катта саҳна тугул бешик тўйида рақс тушишга ҳам арзимайдиган бу қуруқ санамга ким ёрдам берганини дарров тушундим. Бироқ ҳеч кимга индамадим. Энди мен тижорат, пул топишга берилиб кетган эдим. Уч-тўрт бор Ёқубнинг топшириғи билан Литвага, Польшага, Эронга бориб келдим. Ўзимнинг сармоям ҳам кўпайди. Юсуф доим ёнимда, аммо муносабатларимиз аввалгидай эди. Ёқуб энди ҳафтада бир келар, эркалашлар ҳам аввалгидай эмас, уйланиш тўғрисида-ку, оғиз очмай қўйганди. Бир куни кечки пайт Наргиза меникига меҳмон бўлиб келди. Кўп ўтмай Ёқуб ҳам шу ерда пайдо бўлди.

Мен Юсуф, Ёқуб билан Наргиза — тўртовлон «улфати чор» бўлиб, базми жамшид қурдик. Уткир ичимликлар сувдай оқди. Икки раққоса биримиз олиб, биримиз қўйиб, икки гўрсўхтага ўйин қилиб бердик. Ярим тунда Ёқуб бирдан менга қаради-да:

— Қизим! — деди мулойим товушда, — Сиз чарча-

дингиз. Эрингиз билан кириб дам олинг. Биз Наргиза-хон билан пича суҳбатлашиб ўтирамыз.

Баданим музлаб кетди. Ёқуб энди мендан буткул воз кечганини, бугунги ўтириш унинг қарорини маълум қилиш учун уюштирилганлигига ақлим етди. Аввалига жазавам қўзади. Столдаги коньяк шишасини олиб Наргизанинг бошига туширгим, бақириб-чақириб, Ёқубнинг юзига тарсаки ургим келди. Уни ёлғончиликда, юзсизликда айблаб, дод солмоқчи бўлдим. Бироқ, ички бир туйғу билан бунинг бефойдалигини ҳис этдим. Ахир, Ёқуб учун мен кимман? Бир ярим йил унинг ҳирси кули, қўғирчоғи бўлдим, холос. Энди унинг кўнгли янги қўғирчоқ тусаган экан, қаршилиқ кўрсатишнинг маънисини йўқ, аксинча, бу иш хавфли ҳам эди.

Ёқуб бир имо қилди, шекилли, Юсуф белимдан ушлаб ётоққа етаклади. Бир ярим йилдан бери кутган дамлари келганидан шошган, ҳовлиққан бу бесунақай ётоққа кирибоқ, мени ўриндиққа ағдарди. Сўлагини оқизиб устимга ташланди. Шу онда юрагимда бу пасткаш аблаҳга нисбатан шундай кучли нафрат уйғондики, ғойибдан келган қандайдир бир куч билан қаттиқ итариб юборандим, сохта эрим боши билан полга кулаб тушди. Сапчиб ўрнимдан турдим-да, пардоз столидаги қайчини олиб, Юсуфга ўқталдим.

— Йўқол, ҳезалак! — дедим чинқириб. — Агар тирноғингни теккизсанг, мана шу қайчини юрагинга тикиб оламан!

Юсуф эпчилик билан бир ҳамла қилди-да, кўлимни қайириб, қайчини олиб қўйди. Кучоқлаб ўрнимга йиқитди.

— Ифлос, кўрқоқ! — дея бақирдим унинг кўзига тик қараб. — Сен ҳам эркакмисан? Ўлсам ўламан, аммо ўзимга яқинлаштирамайман сени!

Шундай дея юзига туфладим. Ҳаммасидан шу туфлашим ёмон таъсир қилди, шекилли, бетамиз даст ўрнидан туриб кетди. Ҳазабдан бўғриқиб, қонга тўлган кўзларини менга ўқрайтирганича, анча муддат қаққайиб туриб қолди. Кейин шалоқ сўкиниб чиқиб кетди. Ортидан ётоқни қулфлаб олдим. Эрталабгача энди нима қилиш хусусида ўйлаб чиқдим. Наргиза билан Ёқуб тунда кетишган экан. Ёқубга кўнғироқ қилдим.

— Ёқуб ака, нима бўлса ҳам энди мен сизнинг одамингизман, — дедим. — Бироқ, Юсуф билан яшайман. Рухсат беринг, ажрашайлик.

— Майли, қизим, уй-жой сизники. Юсуф бугундан

бошлаб олдингизга бормади. Юриш-туришингизга эрк берамиз... Аммо турмушга чиқмоқчи бўлсангиз биз билан маслаҳатсиз қадам босмайсиз...

— Турмуш шундай бўладиган бўлса, дунёдан эрсиз ўтаман, Ёқуб ака!

— Қизишманг, қизим, сабр қилсангиз, кам бўлмайсиз... Нима қилайлик, ёки саҳнага қайтасизми? Қайси ансамблга жойлаб қўяйин?

— Йўқ, — дедим мен, — санъатдан совуб кетдим. Бу соҳага киргим йўқ. Тижорат билан шуғулланаман...

— Яхши, келажак тижоратники, қизим, бир ҳафтадан сўнг Туркияга жўнайсиз, хўпми?

— Хўп.

Шундай қилиб, тижорат оламига шўнғиб кетдим. Пул ҳам топдим, ўйнаб кулдим ҳам, яшириб нима қилдим, йигитларнинг гуллари билан юрдим ҳам... Баъзиси билан бир ой, баъзиси билан уч ой... Аммо, ҳаммасини ўзим ташлаб кетардим. Ортимдан не-не барно йигитлар зор йиғлаб қоларди. Дубайда бениҳоя келишган, алпқомат, ҳуснда Юсуфдек бир араб савдогар йигит билан танишиб қолдим. Бир йил ўша билан юрдим. Икки хотини бор экан. Менинг кўйимда иккаласини ҳам кўйди. Бутун бойлигини оёғим остига ташлаб, ўзига тегишимни сўраб, ялиниб ёлворди. Менинг ҳам кўнглим кетган экан. Ушанга тегиб, Дубайдаги шоҳона қасрда олти ой суюкли хотин бўлиб яшадим. Шурик ўша ерда туғилди. Биргаликда Швейцарияда дам олдик. Бироқ, кўп ўтмай, зерикдим, чунки, араблар хотинини ҳамон тўрт девор ичида сақлашарди. Мен эса дунё кўрган аёлман. Бир куни аэропортга чиқдим-да, Шурикни олиб Тошкентга учвордим.

У эртаси куниёқ ортимдан етиб келди, махсус самолёт кира қилиб келибди, бечора. «Бормайман, яшамайман сен билан», дедим. Ёқуб бир пўписа қилган эди, араб кўнглини узиб кетишга мажбур бўлди.

Бу орада отам қамоқдан қайтиб келди. Бир вақтлар тарсиллаб юрган отам Сибир ўрмонларида ўпкасини совуққа олдирган, касалванд, бечораҳол қарияга айланганди. У менинг уйимда яшай бошлади. Бир ҳисобда бу ҳам яхши бўлди. Чунки, энди бир ёққа кетсам, уйдан хавотир олмасдим. Онам билан эса кам гаплашардим. Укаларимга ёрдам бериб турар, улар ҳам тижоратнинг сирпанчиқ йўлига кириб келишаётган эди.

Ўтган йили Ёқуб жуда катта, хавфли, аммо бағоят сердаромад ишга қўл урди. Литваликлар билан бирга

Афғонистондан қорадори олиб, Европага сотиш бўйича махфий ширкат тузди. Узоқ тайёргарликдан сўнг молни олиш пунктлари, алоқа тизимлари белгиланди. Мол сенинг қишлоғинг орқали ўтиши керак эди. Тоған илгаридан Ёқубнинг одами. У бизга керакли одамни топиб бермоқчи бўлди. Танлов сенда тўхтади. Аммо, сени бу ишга тайёрлаш учун вақт, сенга таъсир кўрсата оладиган киши керак эди. Мени шу мақсадда, шунингдек бошқа ишларни ҳам ташкил этиш учун бу шаҳарга юборишди. Жой олиб яшай бошладим. Тез орада сен ҳам тоғанг орқали шаҳарга келдинг ва мен — сайёд тузоқни ташладим... Ҳамма иш кўнгилдагидек кетаётганди. Аммо, бу орада мутлақо қутилмаган воқеа юз берди. Мен сени севиб қолдим. Не-не ўктам, дунё кўрган, асл йигитларга фақат кўнгил ҳуши деб қараб юрган мендек мағрур жувон юрагини бировга бериб қўйганини ўзи ҳам билмай қолди. Эй, сен қишлоқи йигит! Нима сеҳринг борки, меҳримни ўғирладинг? Ахир, мен билган йигитлар олдида сен ... Сени камситмоқчи эмасман, аммо тушун, жиддий инсон сени менга ошиқ бўлган йигитларга қиёсласа хафа бўлмагин-у, анча кўйига тушиб қоласан... Бироқ, бу кўнгил курғур ҳеч қачон ақлга бўйсунмас экан. Мен сен содда болани жону дилим, бутун борлигим билан севиб қолдим. Баданидаги ҳар бир тола, ҳар бир ҳужайра сен томон интиларди. Бетиним кўрадиган тушларимнинг ягона қахрамонига айланиб қолдинг. Сени ҳар бир аёл, ҳар бир инсондан қизганиб юрардим. Ҳатто, жазирамада сенга соя берган дарахт ўрнида бўлмаганимдан ўкиниб қоламан. Биласанми, инсон руҳиятини ўрганувчи олимлар ҳали ҳам қалб сир-асрорларини тўла кашф этиб бўлишмаган. Оллоҳнинг энг буюк мўъжизаларидан бири — инсон айна пайтда дунёнинг энг буюк сири ҳамдир. Ҳеч эътибор қилганмисан, гўдак бола йиғлаганда кўз ёшларини ҳаммиша кафтининг орти билан артади. Ҳеч қачон бармоқларининг учи ёки кафтининг юзи билан артмайди, нега? Не боис булоқ сувидай мусаффо қалбли гўдак шундай қилади?

Руҳшунос олимлар неча йиллардан бери бу сирни еча олишмай ҳалак. Инсон ақли ва қалбини ҳеч қутилмаганда забт этадиган сеҳрли ва фусункор ҳол-муҳаббат туйғуси ҳам руҳшунослар тағига ета олмаётган ана шундай сирлардан бири. Буни фақат бир тоифа кишилар, ҳақиқий ошиқларгина ҳис қиладилар, холос. Севги камдан-кам одамга насиб этадиган буюк

бахт ёки... бахтсизлик! Шу боис ҳам келиб-келиб нега сен жигаримдан урганлигингни тушунтириб бўлмайди. Севгилим, мен сени севаман! Ўз ҳолатимни юракдан чиққан шу ибора билангина изоҳлаш мумкин. Қизиқ, негадир сени хотинингдан қизғанмайман. Балким, юрагим тубида яширин такаббурлик, хотинингдан ўзимни жуда баланд ҳис қилиш оқибатимикан бу, билмадим. Дўконингда сенга тасодифан бир сўз айтган бегона жувонларнинг кўзини ўйиб олгим келади, аммо ҳар кеч қўйнингда олиб ётадиган хотинингдан рашк қилмайман... Ҳатто, раҳмим келади унга... Балки мени қаттиқ севишингни билганим учун парво қилмасман...

Бу орада не-не ўйлар хаёлимдан ўтди. Сени қаерларгадир олиб қочиб кетгим, сўнгги нафасимгача сенинг нурли, пок кўзларингга термулиб яшагим келади. Бироқ, сенга мени дучор қилган даҳшатли кучнинг ўч олишидан кўрқаман. Афғон чегарасидан қайтиб, менга аччиқ гаплар қилганингда сўнг бу ҳақда тоғангга қўнғироқ қилиб, воқеани айтишга мажбур бўлдим. Ишон, сен бизни зино устида ушлаб олган шу кечга қадар тоғанг билан орамизда ҳеч нарса бўлмаган эди. У илгарилари менга бир-икки гап отганди. Аммо, ўзинг биласан, бунақа одамларга тушиб қолганим йўқ... Тоғанг бирдан ҳовлиқиб кетди. Дарров уйимга етиб келдим. «Устага хабар қилмасак бўлмайди», деб туриб олди. Ўзаро «Уста» деб Ёқубни айтардик. Ёқубга бу гапни айтиш эса, сенга ўлим ҳукмини чиқариш билан баробар эди. Шунда нима қилишимни англаб, кўрқиб кетдим. «Ҳозирча айтмайлик, йўлга соларман уни, сабр қилинг», дея ялина бошладим тоғангга. Шунда вақтдан ютиш учун «Шошманг, овқат пишиб қолди, бир пиёла чой ичайлик», деб уни ушлаб қолдим. Ақлим шиддат билан ишлар, бу хавфли тугунни ечиш йўллариини излардим. Овқат устида тоғангга коньяк қўйдим, ичиб олгач, у бошимизда турган хатарни унутиб, менга тирғала бошлади. Туртиб юборгандим, у бирдан ўрнидан туриб кийинишга тушди. «Ҳа» десам, «устага телефон қиламан, Аҳрор ҳақида айтмасак бўлмайди», деди. Бадкирдор жон жойимдан ушлаган экан, буни эшитиб юрагим чиқиб кетаёзди. «Қайтинг, ўтиринг», дедим. У шаштидан тушди, менга қараб «агар ҳозир... мен билан ётсанг... бу гапни бир ҳафтагача устага айтмай тураман», деди. Бир ҳафта ичида бир чора кўрсак, улгуришимизга дарров

фаҳмим етди. Пасткаш одам эса фурсатдан фойдаланиб, мақсадга эришиш йўлини топди. Мен учун бошқа чора йўқ, фикру-зикрим қандай бўлса-да, сенинг ҳаётингни сақлаб қолишда эди. У йўлда ҳатто, ному-симни барбод қилишга ҳам шай эдим.

— Ўғил бола гапми? — дедим тоғанга. Тоғанг қасам ичди. Шундан кейин... Ана шу пайтда сен келиб қолдинг. Қолгани ўзингга маълум.

Энди мен учун ҳамма йўллар берк. Энг даҳшатлиси, сенинг нафратингга дучор бўлдим. Ҳеч қачон кечирмас-лигингни билман. Ҳаёт бир зумда нурсиз, милтилаган чироқсиз туманга айланди. Нима қилишимни билмайман. Аёл эмасманми, барибир, озгина йиғлаб ҳам олдим. Мени шу кўйга солганларни қарғадим. Худога топширдим. Энди Ёқуб сени ҳам, мени ҳам омон қўймасликка ҳаракат қилади. Нажот йўли битта: ундан олдинроқ ҳаракат қилиб прокуратурага кириш ва барча гапни айтиб бериб, муҳофаза қилишларини сўраш. Мен эрталаб шу ишни қилишга жазм этдим. Чунки кутиш ёки яширинишга уриниш ўлимга бўйин эгиш билан баробар. Сен Ёқуб тўдаси жинойтларига аралашмагансан. Шу боис сени қамашмайди. Аммо, ўзингга эҳтиёт бўл. Иложи бўлса, бир-икки йил қишлоғингдан чиқмай яша. Бир илтимос, Шурикни ўз тарбияннга олгин. Мен то жазо муддатини ўта келгунча ўғлим сенинг ёнингда бўлсин. Қаттиққўл назоратчилар қуршовидаги совуқ ҳибсхоналарда ўтажак йилларимда фақат шу ҳол — икки севиқли одамимнинг ёнма-ён яшашигина қалбимга илиқлик бахш этар, балки. Шурик сенга ўхшаш йигит бўлишини истардим. Сени жондан, ҳатто номусидан устун қўйган бир бахти қаро аёлнинг шу илтимосини ерда қолдирма... Алвидо, жоним... Мени энди ҳеч қачон кўрмайсан. Сен билан кечирган тотли дамлар умримнинг энг бахтли, нурли дақиқалари бўлиб қолади.

Латофат»

XXVIII

Аҳроржон хатдан кўзларини узиб, деразадан кўри-ниб турган кулранг осмонга тикилди. Худди ўша — Латофат ўлдирилган кундагидек қайноқ кўз ёшлари юзларини ювиб тушарди...

Одилов кириб келганида у ҳамон деразадан осмонга тикилиб ўтирар, кўз ёшлари қуриган, юзларининг туси

ўчиб, гавдаси аллақандай кичрайиб, қўнишиб қолган эди. Одилов йигитнинг елкасига қулини қўйди.

— Бардам бўл, ука. Ҳаётнинг кўп куни нурли бўлса-да, қоронғу онлари ҳам бисёр...

Аҳроржон унга ўтирилди.

— Уни ким... ўлдирган? Бу хат сизларга қандай тушиб қолди?

— Ўша сен Латофат билан тоғангни ушлаб олган тунда, сен билан бўлган кучли жанжалдан сўнг ёзган бу хатни.

Ўша тундаёқ хатни почта қутисига ташлаш учун ташқарига чиққан. Хатни қутига ташлаб орқага қайтган пайтда дўконнинг эшигини очиқ қўриб, ичкарига кирган. Ичкарида эса, атайлаб дўконни очиб қўйган одамлар уни пойлаб туришарди.

— Ким?... Тоғамми? — дея сўради ҳирқироқ овозда Аҳроржон.

— Йўқ, Латофатнинг собиқ ва сохта эри Юсуф уни пойлаган.

— Нега? Ахир, хатда айтилишича...

— Тоғанг Латофатни алдаган. Латофат сенинг ўйиндан чиққанинг ҳақида хабардор қилиш билан, тоғанг бу хабарни Ёқубга етказди. Ёқуб зудлик билан Юсуф ва яна икки кишини сен ва Латофатни гумдон қилиш учун шаҳримизга жўнатади. Улар кечки самолёт билан етиб келиб, Латофатнинг уйи атрофида сизларни кутишади. Тоғангнинг Латофатнинг олдига боришдан мақсади... гўзал жувон қоматидан баҳраманд бўлиб қолиш эди, холос! Ёқуб ҳар иккалангни ҳам шу кечаси йўқ қилиб юборишга ақли етган. Бироқ, илгарилари бу жононга суқланиб, лабини ялаб юрган шаҳватпараст сўнгги имкониятдан фойдаланиб қолиш кўйига тушган... Латофатни қандай қилиб ўз хоҳишига бўйсундириш режасини ҳам тузиб олган... Оқибатда иш тоғанг ўйлагандай бўлиб чиққан... Бўлмаса, илгари Вильнюсга бирга боришган пайтлари ҳам тоғанг унга олтин тоғлар ваъда қилган, лекин Латофат жирканиб, ўзини четга торганлиги маълум.

— Ахир, нега унда?.. Тоғам ҳақида...

— Энди аёл зоти ўзи шунақа, ука. Эркақдан ғазабланган пайтда, унга қаттиқроқ тегиш, ўйиб олиш учун ҳар хил бўлмағур гапларни ҳам милтиқдай отаверади... Тоғанг Латофатнинг уйдан чиқиб кетгач, қотиллар сени машина олдида пойлашган, лекин сен машинага яқинлашмай, калитни Латофатга отиб кетавергансан,

натижада улар изингни йўқотишган. Латофатни дўконда пойлаб қўлга туширишган. Латофатни Юсуфнинг ўзи ўлдирган.

— Юсуф?

— Ҳа, сен уни биласан. Латофатни бир ҳафтадан ортиқ йўқотиб қўйиб, кейин бозорда учратиб қолганинда унинг ёнида бўлган Абдурахмоннинг шериги — қора «Мерседес» машинаси ҳайдовчиси, тилла тишли йигит, ўша — Латофатнинг собиқ эри Юсуф бўлади!

— Собиқ ва сохта эр...

— Тўғри. Шу боис ҳам Юсуфнинг Латофатда алами кучли бўлган. Анчадан буён ўч олиш пайида юрган каззоб учун Ёқубнинг Латофатни гумдон қилиш ҳақидаги ҳукми айни муддао эди ва жаллодлик вазифасини ички бир қониқиш билан қабул қилган. Эсингдами, мактубда Латофат Юсуфга қайчи ўқталганини ёзади. Юсуф бежиз Латофатни қайчи санчиб ўлдирмаган...

— Аблах!

— Эртаси кечгача улар сени ҳам пойлашади. Бироқ, кулай фурсат келмайди. Индин эрталаб эса... Талвасага тушган Ёқуб бирин-кетин қорадори ишига алоқадор шерикларини гум қилишга киришади. Бу хат қўлимизга тушгунча уч ойдан ортиқ вақт ўтади. Чунки, Латофат қишлоқдаги уйингга йўллаган эди. Бирор ҳафта ичида қишлоққа етиб борган хатни хотининг Рисолат оладида, ўша кунлардаги оилада ҳукм сурган нотинчлик, бесаранжомлик боис кўнглига сизмай бир четга ташлаб қўйган. Орадан бирор ойлар ўтиб, тасодифан хатни топиб олиб, ўқийди.

— Рисолат, — дея пичирлади Аҳрор.

— Хат прокурорга берилса, сенинг айбинг йўқлигига далил — исбот бўлишига ақли етади. Аммо энди аёл қалби тугёнга келган эди. Севимли эри, икки фарзандининг отаси бошқа бир аёлни эҳтирос билан севиши, ҳатто унга уйланиши ошкор бўлгач, хотин меҳри қаҳрга айланади. «Қамалса қамалиб, йўқолиб кетсин, бу бевафо», деган аламли ўй ақл-ҳушини қамраб олади. Ҳа, баъзан алданган аёл ўчи дунёни ёндиришга қодир... Қара, қўлингдаги хат ёзувлари кўз ёшларидан чапланиб кетган. Бу хат битилган қоғозга ҳам Латофатнинг, ҳам Рисолатнинг кўз ёшлари оққан... Ниҳоят, болалар тақдирини ўйлаган Рисолат хатни прокурорга топширади. Кейин хатда келтирилган фактлар ўз тасдиғини топгунча, сени бу ерда ушлаб туришга мажбур бўлдик. Бугун эса сен озодсан...

— Озодман... — дея хўрсинди Аҳроржон, — Бироқ, бир умр виждон азоби тутқунига айландим... Ёқуб тўдаси қўлга тушдимми?

— Деярли ҳаммаси, — Одилов бироз хаёл сурди-да:

— Ёқуб қочдимми?

— Ёқуб қўшни давлатлар фуқароси сифатида ҳам ўзига уч-тўртта сохта паспорт тайёрлаган экан. Атрофидаги ҳалқа торайиб бораётганини ҳис этиши билан яширинча қўшни давлатга ўтиб, ўша давлат паспорти билан Индонезияга учиб кеган.

Аҳроржонни ҳибсхонадан чиқаришни расмийлаштириш узоқ давом этмади. Мана, темир дарвозалар шарақлаб очилди. Ташқари. Эрта баҳорнинг илиқ шабадаси юзларни майин силайди. Ҳибсхона дарвозаси рўпарасидаги улкан чинор остида ғуж бўлиб, дарвозадан кўзларини узмай турган бир тўда одамлар бирдан ҳаракатга келди.

Аҳроржон ота-онасини, Рисолатни кўрди. Улар олдида турган болалар тўдасидан эса тўрт ёшлар чамасидаги бола ажралиб чиқиб, унга қараб чопди:

— Дада! Дада!

Аҳроржон аста чўнқайиб, шодлиги ичига сиғмаганича дадасига қараб югуриб келаётган бола — Латофатдан қолган ёлғиз ёдгор — Шуриikka кучоғини очар экан, яна кўзлари намланди...

— Шурик! Кел... ўғлим, кел...

Ўзбек детективи

**ДЕРАЗАНГНИ
ЧЕРТГАНИДА
ЁМФИРУ ШАМОЛ**

Болалигимда бир Литва фильмини кўргандим. Аллақандай жосус ҳақида эди. Воқеалари ёдимда қалмаган. Бироқ, фильмнинг номи неча йилларки, ҳаёлимни тарк этмайди — «Деразангни чертганида ёмғиру шамол...». Афтидан, бирор шеърдан танлаб олинган сатр эди бу. Йиллар ўтди... Нечундир шу сатрнинг қандайдир умидсиз, сассиз ноладай оҳанги қалбимги ўрнашиб қолди. Ундан қандайдир афсус аралаш ўкинч, бесамар ўтган йиллар надомати уфуриб турарди назаримда. Кейинроқ шундай сарлавҳали бир шеър ҳам ёздим, ҳатто. Аммо кўнглим тўлмади. Туман газетаси муҳаррири бўлиб ишлаб юрган кезларим бир ҳаваскор адибанинг ҳикоясига ўзимча шу сарлавҳани қўйиб эълон ҳам қилдирдим. Лекин, барибир, бу афсунгар сатр қийғос гуллаган настарин атрофида тинмай учаётган асаларидай, асло ҳаёлимдан чиқиб кетмас эди. Ва ниҳоят, мен биргина шу сатр учун унинг мазмунини ўзида жамлаган қисса ёзишга аҳд қилдим. Чоғим, шундагина йиллар ҳамроҳим бўлган сатр таъқибидан қутулгандекман. Қиссани шу сатрни битган, исми ҳам, ижоди ҳам менга номаълум шоирга бағишладим.

Муаллиф

Тушга яқин Водийнинг жануби-ғарбидаги тоғли қир-гиз қишлоқлари узра пайдо бўлган қуюқ, залворли қора булутлар аста-секин осмонни қоплаб, водий кенгликлари сари сузди. Булутлар олдида келаётган намхуш баҳор шабодаси илк майда томчиларни Сарсонкўч қирларига тука бошлади. Хиёл ўтмай, сийрак ёмғир кучли жалага айланди. Осмондан пақирлаб қуяётгандек жала Сарсонкўч қирлари елкаларини роса савалади. Қирлар сатҳини эндигина кўкартирган ҳали заиф, майин, пуфласа эгиладиган ёш шувоқ янтоқ, бурган, онда-сонда ерда ётган паншахага ўхшаш исириқ тўпларини ерга ёпиштириб ташлаб, қир тошларини астойдил ювиб, ялтиратган жала кучайгандан кучайди... Кўп ўтмай қирлар оралиқлари, жарсимон чуқурликлар тепадан шовуллаб тушган ёмғир сувларига тўлди. Ҳосил бўлган кичик-кичик ирмоқлар пастга оқа бошлади. Улар ўз навбатида бир-бирига қўшилиб, икки баланд қир орасидаги эски сел ўзанига интилди. Асрлардан буён шамоллар ўявериб, бағри кекса одам юзидаги ажинларга ўхшаш тарам-тарам чуқурлардан иборат қир пойисида энди айқириб оқаётган бўтана сувли сой пайдо бўлди.

Сарсонкўч этакларида янги боғлар бор эди. Кўқондан Андижонга қараб кетган кенг, катта йўлнинг шундоқ ёқасидан қир бошланар, бу қирлар неча юз йиллардан буён баҳорда ўттиз-қирқ кунча бойчечак, партак, сағон, боялич ва сета каби дашт гиёҳлари ила безанарди-да, саратон кирмаёқ жизғанақ, бўз тепаликларга айланарди. Фақат айрим пастқам, ёмғир сувлари кўп тўпланадиган жойларда аҳён-аҳёнда учрайдиган пакана ирғой ва юлгун бугаларини ҳисобга олмаса, Сарсонкўч ёз ва кузда тошлари оёқни куйдирадиган, донсиз ўркач-ўркач қирлар тизмаси эди. Сарсонкўчдан ўн беш чақирим нарида Биясиғмас сув омбори қурилгач, қирлар ўзлаштирила бошланди. Даставвал сув омбори атрофларида, кейинчалик эса қирлар этакларида ҳам боғлар вужудга келди. Бу қирларда боғ, экин-тикин қилиш кони машаққат. Чунки ер юзида ярим қарич ҳам келмайдиган саёз тупроқ қатлами бор, холос. Сийрак тупроқ қатлампидан кейин тоза

шағал қатламлари бошланади. Боққа ёки экинга сув таралганда, сув тупроқ қатламини тешиб, пастга кетади. Боғбонлар «кўра» деб атайдиган, кулдиргичга ўхшаш бундай тешиқлардан шағал ўпқони бир зумда бир тегирмон сув ютиб юборади. Даштдаги боғбон суғориш палласи кечаси-ю кундузи шундай «кўра»лар оғзини беркитиш билан банд бўлади.

Кечга яқин жала тинди. Шамол булутларни Ёзёвон қумлари томон ҳайдаб кетди. Ҳаво очилди. Уфқда қипқизил олов пуркаётган тандир оғзига ўхшаш кўёш тоғлар ортига чўкиб борари. Сарсонкўч қирларида яна одавий манзаралар бошланди. Мана, жала пайти инига биқиниб олган юмронқозиқ икки-уч ташқарига мўралагач, югуриб уяси олдига чиқди. Осмонга қараб ингичка оёқларини бир-бирига ишқади-да, қаёққадир йўрғалаб кетди. Зум ўтмай кўшоёқ билан бўз каламуш ҳам у ёқ-бу ёққа пилдираб емиш ахтаришга тушдилар. Халқ олахўржун деб юритадиган йўл-йўл терили, ёш боланинг муштидек мўъжаз кемирувчи ҳам лип этиб кўришиб, ғойиб бўлди. Шишадек тиниқ осмонда қанотларини кенг ёзиб, ердан кўз узмай парвоз қилиб юрган қоракалхат кўринди. Ҳали ҳам баргларидан томчилар чилқиб ётган ўрик шохида зарғалдоқ сайраб юборди...

Эсон аканинг фермер хўжалиги Сарсонкўч этакларида, катта йўлнинг шундоқ биқинида. Йўлдан ярим чақирим тепаликда у омонат уйча қурган. Даштда янги ер очиб, эккан кўчатлари кўришиб, йўл ёқасигача тиралиб кетган. Тўрт-беш йилдирки, Биясиғмас сув омборидан қувурларда келадиган сувдан Эсон аканинг боғи ҳам баҳраманд. Бола-чақаси билан шу яйдоқ даштда боғ бунёд қилганидан ўзи ҳам ичидан қувонади.

Жала пайти боғдаги омонат уйчага кириб олган Эсон ака ҳаво ёзилиб кетгач, ташқарига чиқди. Ёмғирдан кейинги ёқимли тоза ҳавони мириқиб симирди. Унинг хўжалиги билан кўшни боғ орасида эски сел ўзани бор ва ҳозир унда мавжларига қуриган шувоқ, янтоқлар илиб олган бўтана сел кўпириб, қирғоқларни ялаб, пастга, катта йўл тарафга оқарди. Юқоридан илон изидай буралиб тушган сел ўзани катта йўлни кесиб ўтар, шу жойда селни бехатар ўтказиб юбориш учун асфальт тагидан ичига одам сигтулик бетон қувур ётқизилган эди.

— Ҳов, Эсон! — дея кимнингдир овози келди. Эсон ака ўзанининг ўнг қирғоғида пайдо бўлган қора тўнли Неъматни кўриб, бош ирғади. Неъмат боғ кўшниси, ҳам тенгдоши.

— Ҳа, қўшни, омонмисан, жалалар билан...

— Эсон, сел юқоридан битта-яримта дарахтни судраб келибди, шекилли, дарахт қувурга кўндаланг туриб қолибди. Агар опташамасак, сел йўлни уриб кетади. Ана. Собир ҳам тушиб боряпти пастга...

Сел оқими янги боғлар орасидан ҳам ўтган ва қир ёнбағирларига экилган икки-уч йиллик ёш кўчатларни юлиб келган эди.

Учовлон почаларини шимариб, ширадай қуюқ, сапсариқ сув ичига тушишди. Қувурга тиқилиб қолган кўчатлар юзаси шох-шабба, майда тошлар билан кўмилиб қолган. Сув дақиқа сайин қозонда қайнаган сутдай шиддат билан кўпирарди. Кўчатлар бетидаги шох-шабба, тошларни шоша-пиша атрофга иргита бошлашди. Шу тобда тўпдай думалоқ, устини сариқ лойқа қоплаган тош Эсоннинг қўлига илинди. У шахд билан тошни ўзидан четга, сайхон қирга отди-ю, негадир тошнинг енгиллигига ажабланиб, тош тушган жойга ялт этиб қаради. Ёмғирда нам тупроққа тўп этиб тушган коптоксимон тош пастга юмалади. Бир-икки қалам юмалаб, ҳозиргина кимдир иргитган шохга келиб тиралди.

— Эсон! — деди тошга кўзи тушган Неъмат, — қара, галати-я!

Қирғоққа яқин турган Собир қизиқсиниб сувдан чиқди ва тошни қўлига олди.

— Вой! — дея тўсатдан кичқириб юборди у ранги оқариб. «Тош» қўлидан тушиб кетди. Ҳаммалари ҳайратдан қотиб қолишди. Тош — одам калласи эди!.. Эсон ака билан Неъмат ҳам чопиб сувдан чиқишди ва яна юмалаб шохга тиралиб қолган калла ёнига келишди. Лойқа қоплаган думалоқ калланинг бурни, қулоқлари билиниб турарди. Неъмат дадилроқ экан, каллани қўлига олиб, жулдир чопони барига ишқалаб тозалади. Сариқ лойқа остида қалин сочли бош, соқол-мўйловли юз намоён бўлди. Чириб кетган кўз ўрнида икки қоп-қора чуқур... Қулоқлари ҳам чириган, бир қисми узилиб тушган. Лаб ҳам йўқ. Бироқ пешона билан юз гўштлари сақланиб қолган. Бирдан Эсон ака каллани тортиб олдида, унинг пешонасини тез-тез артди. Пешонадан қачонлардир от ёки эшак тепкиси зарбидан қолган чандиқ яққол кўзга ташланди. Эсон аканинг ҳам ранги оқарди ва у «оҳ», дея кўксини чангаллади-ю, ерга йиқилди. Чунки қўлидаги нарса ўз туғишган укаси Абдумўминнинг калласи эди!

Шу куниеқ вилоят суд-тиббий экспертизасига етказилган калла хусусида ушбу муассаса эртаси эрталаб прокуратурага жавоб берди. Текшириш натижасида танасидан жудо қилинган бош чиндан ҳам Фарғона вилоят Иттифоқ қишлоғида вақтинча яшаган, Ўзбекистон фуқароси, миллати ўзбек, 1958 йилда туғилган Абдумўмин Тешабоевники бўлиб чиқди. Абдумўмин Тешабоев тахминан уч-тўрт ой илгари номаълум шахслар ёки шахс томонидан ўлдирилган. Бош танадан ўткир тигли, залворли жисм, балки болта билан узилган. Қотил жасад ёки бошнинг ўзини қиш чилласида Сарсонкўч қирларида бирор хилват жойга кўмган. Қиш ўтиб, эндигина чирий бошлаган тана ёки калланинг ўзи кўмилган жойдан сел ювиши натижасида юзага чиққан ва лойқа билан оқиб келган. Ҳозирча дастлабки хулоса шу эди. Вилоят прокурорининг топшириғи билан тузилган тезкор-қидирув гуруҳи аъзолари эрталаб калла топилган жойдан тепага — қирлар оралиқларига тарқалишди. Гуруҳга туман прокурори, ёш бўлса-да, синчковлиги, пухталиги, жиноятларни очиш, тергов жараёнида қўтилмаган усулларни қўллаши билан танилган Олимжон Ҳайдаров бош эди. Ўрта бўйли, оқ-сарикдан келган бу йигит гуруҳ аъзоларини иккига бўлиб, сел кучли ўтган жойларни синчиклаб кўздан кечиришга йўллади.

— Қотиллар анойи эмас, улар жасадни қир бағридаги табиий чуқурлардан бирига кўмишган бўлиши эҳтимол. Қайси оралиқдан сел кучли келган бўлса, ўша оралиқни яхшилаб текширинглар.

Гуруҳ аъзолари рўйхатида бўлган милиция ҳудуд ноziри, арслондай ҳайбатли, йўғон танаси милиция кийимини ёриб юборгудай тиқилиб турган капитан Болтабоевнинг баркашдай юзида норозилик аломати зоҳир эди. Ахир, нега норози бўлмасин, шундоқ ҳам ўзига қарашли ҳудудда учта очилмаган жиноят турибди. Улганнинг устига тепган деганларидай қаёқдандир узилган калла ҳам чиқиб турибди. Бегона бўлса ҳам майли, шу ерда туғилиб ўсган, бунинг устига Болтабоевнинг синфдоши ва улфати Абдумўминнинг калласи...

Сарсонкўч қирларида баҳорнинг намхуш шаббодаси эсарди. Дашт ерлари кеча ёққан кучли жалани аллақачон симириб, бўрсиқдай шишиб ётар, ҳар қадамда нозик, заъфарон тусли гулбошларини куёшга тутиб турган бойчечаклар учрарди. Болтабоев бу даштларга

кўп чиққан. Ундаги ҳар бир ўнғир, ҳар бир жарлик, ҳар бир қиялик шу қишлоқ боласига аён. Одатда ёмғир сувлари атроф оралиқларда ирмоқлар ҳосил қилиб, сўнгра Эсон ака ва Неъмат акалар фермер хўжаликлари орасидаги эски сел ўзанига қуйилишини яхши билишади. Ирмоқлар ҳеч қачон салкам бир, бир ярим метр-ли чуқурликни ювиб, очиб кета олмайди.

— Мана шу катта ўзанининг икки қирғоғидан бора-верамиз, — деди Болтабоев шеригига.

Сел тўхтаган, ўзан тубидаги консерва банкалари, шиша синиқлари, ёғоч, хас-хашақлар устини қоплаган лойқа қатлами тагидан ҳам билиниб турарди. Бир жойда лойни туртиб чиққан қовурға суяқларини кўриб, икковлон икки томондан чопиб тушишди.

Аммо бу суяқлар ҳайвон жасади қолдиқлари эди. Баъзан, уйида моли ёки қўйи ҳаром ўлган фаросатсиз кимсалар ўша мол-қўйни бирор жойга кўмиб юбориш ўрнига тракторга юклаб, қирдаги хилват ерларга ағдариб келишни афзал кўрадилар.

Сел ўзани бўйлаб бирор чақирим юришгач, Болтабоевнинг кўзи энди суяқлар уюми эмас, балки кўриниб турган инсон жасадига тушди. Бўйиндан кейин хиёл кўтарилиб турган бош, чап томонга ётқизилган чап қўл, айридай икки ёққа тарвақайлаган икки оёқ... Шубҳасиз, бу одам мурдаси эди! Каловланиб турган Болтабоевни нариги қирғоқдаги шеригининг чинқириғи ўзига келтирди:

— Қуролбой ака! Қаранг, одам мурдаси-ку!

Икковлон икки тарафдан мурда ётган жойга чопиб тушишди...

Мурда тахминан 25—30 ёшлар чамасида аёл эди. Жасад устига сув сепишгач, лойқа тушиб, ҳали тўла чириб бузилмаган қомат, лой аралаш қотиб қолган бир ўрим соч кўринди...

Жасадни кўриб, Болтабоев сесканди, сўнг ранги қув оқариб кетди:

— Бечора, ёш экан...

Мурданинг ўткир тигли жисм, болта ёки чопқи билан ўлдирилганлиги тажрибасиз кўзга ҳам билиниб турарди.

Қир бўйлаб яна юқорига кўтарилаверишди. Атроф ўта синчковлик билан кузатиларди. Ниҳоят, гуруҳ аъзоларидан бири атрофида калхатлар ғуж бўлиб учиб юрган қир ён бағрига эътиборни қаратди.

Пастқамликдаги юлғун бутасига илашиб қолиб кет-

ган одам... Бошсиз одам... Эсон ака бу бошсиз тана укаси Абдумўминнинг жасади эканлигини тан олди. Жасад атрофида турган одамлар орасидан икки киши бир-бирининг кўзига кўрқинч аралаш хавотир ила тикилди...

* * *

Шу куни жасадлар кўмиб ташланган ўнгир ҳам топилди. Сел қирнинг қотиллик содир этилган бу хилват бурчагидаги қолиши мумкин бўлган барча ашёвий далилларни ювиб кетган эди. Худди Олимжон тахмин қилганидек, қир ёнбағридаги шамол юз йиллар давомида ўйиб, тулки-ю қуёнларга бошпана қилиб қўйган чуқурликни қотил кенгайтириб (у афтидан, лом ёки машина монтировкаси билан чуқурни катталаштирганини тошлар учудаги тўмтоқ нарса ёрдамида зарб билан урилганда қоладиган излар кўрсатиб турарди), шу ерга жасадларни тикқан ва устини тупроқ билан кўмиб, шиббалаб ташлаган. Ёнбағир қуёшга тескари бўлгани боис, қишда музлаган қатлам то апрел бошларига қадар жасадларни чириб кетишдан асраб турган.

Аёл мурданинг шахси ҳам ўша куниеқ аниқланди. У Абдумўмин, «шунга уйлангандим», дея бир-икки марта Эсон аканинг уйига бошлаб келган марғилонлик Ҳабиба исмли йигирма олти ёшли жувон эди. Эсон ака қийшанглаб турган бу нозанинни кўриши билан ҳафсаласи пир бўлган, Абдумўминни сўкиб: «Уйлансанг тузукроғи қуриб кетувдими? Ана, қишлоқ тўла ёш бевалар. Уйлаб қўярдим бирига. Топганингни қара-ю, ҳайф, сенга, аҳмоқ», дея ўдағайлаб берган эди. Ҳабиба ўзига қилинган совуқ муносабатни сезиб, ўша куниеқ Абдумўминни улфатлари билан ўтиришга ҳам қўймай, шаҳарга олиб кетганди. Икковлон кейин ҳам бир келишди Эсон аканикига. Аммо бу келишда...

Ҳабиба Эркинова Марғилондаги «дом»лардан бирида яшар, суюқоёқ бу аёл аҳлоқ милицияси рўйхатининг бошида турар, қўшмачилиги, уйини фоҳишахонага айлантиргани учун уч-тўрт карра огоҳлантирилган, жарима тўлаган, хуллас, шаҳардаги айрим тоифа одамлар, атроф қишлоқлардан «жонон» излаб келадиган ишқибозлар орасида отнинг қашқаси бўлган бир кимса эди. Уч-тўрт ой бурун ўзига эр қилиб, уйига киритиб олгани Абдумўмин билан қаёққадир кетиб, сирли тарзда ғойиб бўлишганди. Унинг икки боласи — беш яшар Наргиза ва ўн ёшли Иқбол устларидан қулфланганича уй ичида

қолиб кетишган эди. Оч қолган болаларнинг балкондан туриб қилган оқ-нолаларига чидамаган қўшнилар милиция ҳудуд нозири гувоҳлигида уйни очиб, очликдан сулайиб қолган болаларни қутқаришганди. Асли наманганлик Ҳабибанинг ота-онасини топишди. Аллақачон бетамиз фарзандни оқ қилиб тинчиган қари ота-она невараларини болалар уйига топширтирмай олиб кетган ва ўзлари тарбия қилаётганди.

Мурда эксперт кўригидан ўтгач, ота Ҳабибани дафн этиш учун Наманганга олиб кетди.

Абдумўмин қишлоққа олиб келиб кўмилди. Дафн устида Эсон аканинг ўзи турди. Марҳумнинг Тошкентдаги хотини ва болаларига хабар беришди. Абдумўмин ўша ерда уйланган ва анча йиллар яшаган эди. Хотини қайси бир катта корхонада раҳбар лавозимлардан бирида ишлаган, кейинчалик шу корхона ҳузурида доридармонлар савдоси билан шуғулланадиган фирма очган, ўта замонавий, тадбиркор аёл эди. Уни жуда ҳам бой дейишади. Чет эллар билан алоқа қилар, банкдаги ҳисоб рақамида миллионлаб пул айланар эмиш...

Хотин билан кичик қиз собиқ эр ва отанинг дафн маросимига келишни ўзларига эп кўришмади. Бироқ, бири йигирма, иккинчиси ўн саккиз яшар икки ўғил дафннинг эртаси, фотиҳа куни етиб келишди. Янги, қоп-қора зулукдай «Mercedes S 220» дан тушган йигитчалар энг сўнгги урф бўйича кийинишган, кўзларида қора кўзойнак... Иккови ҳам бўйдор, мағрур... Номига бўлса-да, юзларига қайғу ифодаси бахш этиш хоҳишидан йироқ фарзандлар аранг фотиҳага қўл кўтаришди-ю, ташқарига чиқишди. Эсон амакининг кучоқ очиб:

— Оталарингдан айрилиб қолдик, жиянларим! — дея қилган нидосига бир нарсалар деб гўнғиллагандай овоз чиқаришди.

Ярим соатлар чамаси эшик олдида туришгач, йигитларнинг каттаси Эсон акани бир четга чақириб:

— Бизнинг ишларимиз кўп. Қайтамиз энди, — деди ва чўнтагидан бир даста доллар чиқарди.

— Аям бериб юборгандилар, маросимларга ишлатарсиз...

Эсон ака бир зум эсанкираб турди, сўнг ўзини тутиб олди-да:

— Долларинг ўзларингга букурсин, жиянлар, мен укамни кўмиб олдим, қолган маросимларини ўтказишга ҳам кучим етади! — деди жаҳл билан. Сўнг асаби бирдан ўйнади-да:

— Ҳей! Ўша миллионер аянгга айтиб қўй! Уни шу даражага етишишига Абдумўмин ҳам хизмат қилганди. Эр эмас, хотин бўлиб, аянг ишдан қайтгунча овқат пиширган, чой қўйган чўри, эр эмас, хизматкор бўлганди укам! — деб овозини кўтарди. Аммо томоғига бир нарса тиқилгандай бўлди-ю, кўзларида ёш айланиб ҳир-қираб қолди. Эсон ака бир қизишса ўзини босолмасди. У кўз ёшларини артиб, бир ютинди-да, безрайиб турган жиянларига қараб:

— Сенлар ўзингча катта бўп қолингми? Осмонга чиқиб кетганингда ҳам шу Абдумўминнинг ...зурриёдиган! Ё ота эмасми Абдумўмин сенларга! Ҳароми бўлсанг айт! Айт, шу эл-юртнинг олдида! — дея бақирди.

Оқсоқоллар ўртага тушиб, жанжални бостиришди. Икки ўғил «Mercedes S 220»га ўтириб, Тошкентга жўнаб қолди.

* * *

Марҳумнинг яқин маъракалари ўтиб, фотиҳачилар қатнови ҳам сийраклашиб қолди. Якка-ю ягона укаси-дан ажраган Эсон ака дилхун кайфиятда эди. Дафндан сўнг ўтган бир ҳафта ичида бошига тўсатдан ёпирилган ғам балоси туфайли бақувват, миқти одам сўлди-қолди. Кўзлари тубидаги аллақандай доимий мунг, тез-тез рўй бераётган чуқур хўрсинишлар бу одам қалбидаги бетиним оғриқдан дарак берарди. Уч-тўрт кундан сўнг уни прокурагурага чақирди. Эсон ака умрида бу идора остонасини ҳатламаган, бундай идоралар олдидан «бўйнида илллати бўлмаса-да», ҳадик аралаш қўрқув билан оёқ учида ўтадиган бир фуқаро эди.

Прокуратура терговчиси, хипча, юзлари кулиб турадиган ёш йигит Ҳамиджон Эсон аканинг кайфиятини сездими, яхши кутиб олди. Кўлига бир пиёла қайноқ чой узатиб, ука ўлими боис кўнгул сўраган бўлди.

— Энди, Эсон ака, тартиб шунақа, бир-икки оғиз суриштирадиган гапларимиз бор. Расмиятчилик...

— Бемалол.

— Марҳум Абдумўмин Тешабоев сизга ким бўлади?

— Ўз туғишган укам. Бир ота, бир онаданмиз.

— Абдумўмин Тешабоев нечанчи укангиз?

— Оилада каттаси мен эдим. Мендан сўнг ота-онам уч қиз, икки ўғил кўришган. Ўғиллар бир-икки ёши-даёқ қизамиқ чиқиб ўтиб кетишган. Сингилларим, худога шукр, омон-эсон, ували-жували. Раҳматли Абдумў-

мин, — Эсон аканинг овози титраб кетди, — кенжамиз эди.

— Укангиз билан муносабатлар қандай эди?

Эсон ака бироз тараддуланиб қолди. Олтмишлардан ошиб, ҳали терговчи билан ҳатто гувоҳ тарзида ҳам юзлашмаган деҳқон бу саволга қандай жавоб беришни ўйлаб олди. «Терговчи бари гапингизни ёзиб олар экан, ўйлаб жавоб беринг!», дея уйдан чиқишда хотинининг жавраб қолгани ёдига тушди.

— Энди... У отадан ҳам, онадан ҳам ёш қолди. Болалигида ҳам жиндай ўйинқароқлиги бор эди... Бир томондан, ёлғиз укам, етим деб тарбиясига мен ҳам қаттиқ турмадим. Келин аяси билан... Рости, келишмасдилар! Узингизга аён, ука, қайноғага меҳрибон келинлар анқога шафе. Бир-икки уйдан қочиб ҳам кетди. Абдумўминни гоҳ у, гоҳ бу шаҳардан топиб опкелдик. Қийинчилик билан бўлса-да, мактабни тугатиб олди. Бир-икки йил қарамоғимизда юрди. Кейин армия деганларидай... Армиядан қайтгач, қишлоққа келмади. Келиш муддати ўтиб кетди — ундан дарак йўқ!

Хизмат қилган қисмига хат ёзсам, кетган дейишди. Охири, Тошкентдан бир ҳамқишлоқ хабар олиб келди — ўша ердамиш... Қидириб борсам, ўша ерда, армиядан қайтгач, институтга кириб ўқиётган экан. Энди у даврларда институтга, бунинг устига Тошкентда, темир йўл инженерлари институтига анча-мунча одам ҳам киролмасди. Унинг армиядан қайтгани, етимлигини ҳисобга олишибди, чамаси, мандатдан ўтиб олибди. Ака-ука учрашдик. Бир-биримиздан яширмай, юракда борини сиртга чиқардик.

Абдумўмин йиғлади. Мен ҳам ўзимни тута олмадим. Ўша куниёқ поездга солиб, қишлоққа олиб келдим. Баҳоли қудрат «армиядан келди» маросимини қилдик. Уртоқларига «вечер» қилиб бердим. Рости, дарз кетган пиёлани қанча чегалама, барибир, аслидагидек жарангламас экан-да. Хотин билан укамнинг ўзаро муносабати барибир яхшиланмади. Абдумўмин жуда кам келарди қишлоққа. Баъзан, ҳатто келса ҳам қабристонга бориб, ота-онаси мазорини зиёрат қиларди-да, бирор ўртоғи ёки опаларидан бириникида ётиб, азонлаб Тошкентга қайтаверарди. Шу бола туфайли сингилларим билан ҳам борди-келдимиз сустроқ эди... Энди, хотинни бир ёқли қилай десам, ўртада етти фарзанд бор, бу ёқда ёлғиз укам, жигарим... Неча тунларни уйқусиз ўтказдим шулар туфайли. Лекин, худо

шоҳид ҳеч қачон юрагимда укамга бўлган меҳр ўрни-ни қаҳр босмаган...

Эсон ака терговчига оилада ўтган икир-чикир мо-жаролардан тортиб, охириги — Абдумўмин тошкент-лик хотинидан ажрашиб, анча вақт дарбадар юргач, топгани — марғилонлик манжалақи (шундай деганда Эсон аканинг товушидаги ғамгинлик ўрнида кучли нафрат оҳанги янграб, кўзлари катта очилиб кетди. Терговчи ҳатто унинг қўллари мушт бўлиб тугилгани-ни ҳам сезди) Ҳабиба билан келиб, мерос даъво қил-гани, ота-онасидан қолган ҳовли-жойнинг ярмини «берасан!» дея туриб олганини, судга берганини ҳам гапириб берди.

— Унинг мерос бўйича даъво аризасини суд кўрган-ми?

— Кўрган эди. Аслида ота-онамиз қурган уйларни аллақачон бузиб, янги солгандим. Абдумўмин эса сал-кам ўттиз йилдан буён қишлоқда яшамаган. Суд ҳам бир можаро бўлди. Хотинимга анчадан буён тиш қайраб юрган сингилларим Абдумўминнинг тарафини олишди. Хуллас...

* * *

Абдумўмин Тешабоевнинг собиқ хотини Мунира Камолова қирқлардан ошган эса-да, ҳали тароватини йўқотмаган, билъакс, аёл умрининг «иккинчи гуллаш» даврини кечираётган жувон эди. Сочларини ҳозирги урф бўйича калта қирқтириб елкасига ёйиб юборгани учунми, ёки қоп-қора кўзлари юлдуздай чақнаб тура-диган ҳаракатлари боисми, уни кўрган одам бу аёлнинг ёшини йигирма беш-ўттизлар чамасида дея ўйлаши табиий эди. Аммо туман прокурори топшириғига кўра Мунира Камоловна билан гувоҳ сифатида суҳбатлашиш учун Тошкентга келган терговчи Ҳамиджон унинг қовоқ ости ва бўйнидаги макияж ҳам яшириб қололмайдиган майда ажинларидан бу хонимнинг аёл сифатида салкам чорак асрлик тажрибаси борлигини ичида қайд этиб кўйди.

Абдумўминнинг беваси терговчини Бешёғочдаги ўзи-га қарашли икки қаватли дорихона биносидаги кабинет-ида қабул қилди. Биринчи қават харидорлар билан гавжум. Пештахта ортидаги қордек оппоқ либос кий-ган, хушмуомала, чаққон сотувчилар келувчиларнинг истаган дорисини топиб беришяпти. Битта-яримта ту-

габ қолган дорини сўровчилардан узр сўраб, сўнгра, «агар адресни қолдирсангиз, бугун кечгача ўша дорини албатта топиб, хонадонингизга элиб берамиз! Фақат дори нархига йўл харажати кўшилади. Агар вақтингиз бемалол бўлса, соат бешларга ўзингиз ҳам хабар олишингиз ёки кўнғироқ қилиб билсангиз бўлади. Мана, телефон рақамимиз», дея мулозамат қилмоқдалар. Ҳамиджон хизмат кўрсатиш бу даргоҳда ўта юқори даражада эканини тушунди.

Маълум бўлишича, бу тадбиркор хонимнинг шаҳарнинг бошқа бурчакларида ҳам дорихоналари бор, бундан ташқари барча катта бозорларда кўчма дўкончалари ҳам мавжуд эди. Ҳамиджон Тошкентга келгунча тўпланган маълумотномаларга қараганда «Мунира» фармацевтика фирмасининг айланма маблағлари етмиш-саксон миллион сўм атрофида эди.

Қисқа саломлашувдан сўнг аёл кабинет деворидаги швейцар соатига бир қараб олди-да, «хўш, хизмат?», дегандай Ҳамиджонга тикилди.

— Мен, собиқ турмуш ўртоғингиз Абдумўмин Тешабоевнинг ўлдирилиши юзасидан очилган жиноий ишни олиб бораяпман. Сизга аввал келишганимиздек (Ҳамиджон Мунира Камоловна билан телефон орқали боғланиб, учрашувга келишиб олганди) шу иш юзасидан мурожаат қиляпман. Сиз ишда гувоҳ сифатида қатнашасиз.

— Марҳамат, — деди у босиқлик билан, — агар бизнинг гувоҳлигимиз жиноятни очишга қўл қўлса...

— У киши билан қачон турмуш қургансизлар? Кейин...

— Тушундим... Сиз тошкентлик, у эса Фарғонанинг олис қишлоғидан бўлса, демоқчисиз-да. Биринчидан, ўзбеклар айтгандай тақдир. Иккинчидан, биз бирга бир курс, бир группада ўқиганмиз. Аввало, ўйлайманки, темир йўл инженери қанақасига фармацевтика фирмаси раҳбари бўлиб қолган, деган фикр ҳам хаёлингиздан ўтгандир.

Ҳамиджон хиёл қизаринқиради. Зеро, шу ўй калласига келганди.

— Собиқ СССР пайтида мен шу мамлакатдаги энг йирик темир йўл бошқармаларидан бирида касаба уюшмалари иттифоқи кўмитаси раиси бўлганман. Кўмита темир йўлга қарашли қатор аптекалар тармоғи ходимларига ҳам хизмат қиларди. У даврларни энди биласиз... Ҳаммамиз Москвага бўйсунган, унинг кўрсатмасисиз

ортиқча бир қадам ҳам қўяолмасдик. Бахтимизга истиқлол юз берди.

Опа бир муддат истиқлол халқимизга келтирган бахт-саодат ҳақида жўшиб гапирди. У гўёки эски мафкурачи сифатида расмий шахслар билан гаплашганда, албатта, замонни мақташ шарт деган жони-ю қонига сингиб кетган ақидага бўйсуниб сўзлар, ёки терговчига ўзининг қанчалик ватанпарвар инсонлигини уқтириб қўймоқчи эди. Ҳар ҳолда Ҳамиджон тўтиқушдай сайраётган хоним товушидаги сохталиқни англаб турарди.

— Кейин, хусусийлаштириш бошлангач, биз иккита кичик аптекани ўзимиз олдик. Холаваччаларимдан иккитасининг касби ўрта маълумотли фармацевт эди. Ўшалар билан ҳамкорликда иш бошладик.

— Кечирасиз, — деди Ҳамиджон, — эрингиз, яъни Абдумўмин Тешабоевнинг ҳам аптекаларни хусусийлаштиришда иштироки бормиди?

Аёл Ҳамиджонга гапини бўлганлиги учун норози қиёфада қаради-да, олдида турган иш блокнотини стол четига сурди.

— Ҳа, бор эди... Дастлаб, аптекалар иккаламизнинг номимизда эди. Тўғрироғи, шартномада Абдумўмин ҳам шерик қилиб кўрсатилганди. Аммо пулини тўлашда бир тийин ҳам ҳисса қўшгани йўқ! Болаларим, таниш-билишлар, қариндошларим гувоҳ бунга. Умуман, ўша пайтларди биз бир уйда яшасак-да, бирга орттирган учта боламиз бўлса-да, аслида бегоналашиб кетгандик.

Мунира Камоловна стол четигаги иш блокнотини энди яна олдига сурди. Блокнотни очиб, бир-икки саҳифасига қараган бўлди. Кейин қандайдир ўзига ярашмаган синиқ илжайди-да:

— Ўша кунлар эсимга тушса, ўзимни тутолмай қоламан, — деди, — чунки, биласизми, укажон, эр ҳар куни туртиб, минг хил ярамас ишларда айблаб, уриб-сўкиб, бетига туфлаб турган хотин учун бундай оиладан дўзах афзал! Бунинг устига ҳар куни маст, мен ҳам шаҳарда ўзига яраша обрўга эга одамман, эр жониворни эса, кун-кун ора... ҳушёрхонадан келтиришса! Бу ёқда болалар бўйга етаяпти. Ана, акаси мен фотиҳага бормаганим учун ўғилларимдан бир жаҳон гина-қудурат юборибди. Аммо мени ҳам тушунинг... Яна шаҳарда, дўст-душманларим орасида «Муниранинг эрини ўлдириб кетишибди, ҳалиги алкаш бор эди-ку...» қабилидаги гап-сўзлар кўпайишини истамайман. Бу фирманинг престижига ҳам кучли зарба беради, ахир!

— Тошкентда... таниш-билишларингиз беҳабарми, воқеадан?

— Ҳеч кимга на мен, на болаларим тиш ёрдик бу ҳақда, укажон!

— Болаларингиз... Наҳотки?.. — бир зум ўзининг терговчи эканлигини унутиб қўйди Ҳамиджон. — Наҳотки, туққан ота қадри шунчалар?..

— Укажон, — деди яна Мунира Камоловна ўзига ярашмаган синиқ илжайиш билан, — ўзбекларда бир мақол бор: ҳар ким экканини ўради, деган. Болага ҳам меҳр кўрсатсанг, меҳр қайтади. Ахир, — бирдан қўша-қўша аптекаларнинг гўзал бекаси кўзига ёш олди, — бечоралар «отам фалончи» дейишга уялишарди. Маст, қусуғига беланиб, тротуардаги балчиқда чўчқадай ағанаб ётган одамни ўртоқларига, «менинг отам шу», деб кўрсатиш мумкинми?

«Мумкингина эмас, балки уни ўрнидан турғазиб, уст-бошини қоқиб, уйга олиб келиш керак эди фарзанд! Мастми-ростми, у нима бўлганда ҳам падари бузруквор-ку!» — хаёлидан ўтказди Ҳамиджон. Худди унинг фикрини ўқиб тургандай Мунира Камоловна давом этди:

— Ўғилларим дадаси ичиб ётган жойдан хазар қилиб айланиб ўтишарди. Баъзан эса дарров уйдан ҳушёрхонага қўнғироқ қилиб, маҳалладаги маст одам, яъни оталарини олиб кетишни сўрашарди!

— Уйга олиб келиш ўрнига-я! — беихтиёр титраб кетди Ҳамиджон.

— Уйга киритиб кўринг-чи! Ҳаммаёқни синдирган, бақириб-чақирган, менга пичоқ ўқталиб югурган... Катта ўғлим ҳушёрхона бошлиғи билан келишиб қўйганди: Маст Абдумўминни у ерга элтиб, ювинтириб, ўзига келтириб, ярим тунда ёки эрталаб уйга ташлаб кетишарди...

— Қачон ажрашгансизлар? — нотинч оила ҳаётининг жирканч тафсилотларини ортиқча эшитишни истамай опанинг ҳикоясини шарт кесди Ҳамиджон.

— Икки йилча бўлди, — марҳум эридан жабрдийда хотин ёқимсиз хотиралар ҳикоясини тўхтатиш зарурлигини сезди, шекилли, стол устидаги мрамар итальян қаламдонидан бежирим чет эл ёзғичини қўлга олиб, блокнотига ниманидир қайд қилиб қўйди.

— Рўзгорни бўлишда ҳеч қандай келишмовчилик юз бермадимми?

— Эҳ, укажон, ўзбеклар айтганидай, қазисан-қар-

тасан, асл наслингга тортасан... Абдумўмин асли бизга ичкуёв бўлган. Кейинчалик кўчиб чиққан квартирамизни ҳам ишхонадан мен олганман. Рўзгорни дастлабки йиллари иккаламиз қилганмиз. Энди ёш оилада нима ҳам бўларди... Ўша ота-онам менга берган сеп, мебель дегандай. Ахир, тўйни ота-онам қилиб берган. Акаси билан опалари тўйга меҳмондай келиб кетишган, холос. Бир кеннойиси бор, худо урган шаллақи, у ҳатто тўйга ҳам қадам ранжида қилмади. Кейинчалик опалари қишлоқда бир кичик маросим қилиб беришган. Очиги, дастлабки йиллари ёмон яшамаганмиз. Ўзбеклар айтгандай, ёш оила-хуш оила... Бироқ, кейинчалик болалигида яхши тарбия кўрмагани қусури тобора сезилаверди, характеридаги ёмон, нохуш хусусиятлари кучаяверди...

Мунира Камоловна яна марҳумнинг жиззаки-рашкчилиги, қишлоқи феодал табиати туфайли оилада рўй берган можаролар тафсилотини ҳикоя қилишга тушди. Ора-сирада «Ўзбеклар айтгандай» дея ҳикоясини мақол-матал билан безаб туришни ҳам унутмасди. Ҳамиджон аввалига «бу аёл ўзбек эмасми, мунча ўзбеклар айтганидай, деявермаса», деб ажабланди-ю, кейинроқ тушунди: 60—80 йиллардаги кўпгина руслашган партия-комсомол ходимлари негадир «халқимиз» ёки «биз ўзбеклар» дея гапириш ўрнига учинчи шахсда «ўзбеклар» деган иборани ишлатишга ўрганишган, бу билан гўё ўзларининг «маданияти паст» ўзбеклардан хиёл нари, хиёл юқори турадиган, лекин русларга ҳам қўшилиб кетмаган, аллақандай чалиш, муаллақ ҳолатларини таъкидлагандек бўлардилар.

Истиқлол ҳақида булбулигўё каби сайрашга моҳир бу хоним ҳамон қонига сингган ўша одатини ташламаган, бироқ энди руслар эмас, балки кўпроқ ғарб маданиятини кўкка кўтариш, чала-чулпа бўлса-да, инглизча гапиришга урғу берадиган аҳволда эди.

«Ҳа, буқаламунлар учун фасллар ўзгаришининг аҳамияти йўқ, улар дарров ўша фаслга мос тўнни кийиб олаверадилар», дея дилидан ўтказди Ҳамиджон суҳбатга бир соат бўлсада ҳамон ўлиб кетган эр ғийбатини бас қилмаётган хонимдан ичида аллақандай ирганиб. Бу орада котиба қиз япон чинни идишларида хушбўй кофе дамлаб кирди. Кабинет соҳиббаси қанддондан ўз пиёласига иккита қанд солди-да, қутилмаган ғарбча назокат ва аллақандай қичиқ аралаш ҳаракат билан ёқут кўзли олтин узук безаб турган оппоқ, чиройли кўларини қанддонга узатди.

— Пиёлангизга қанд солайми? — деди у Ҳамиджонга эрка оҳангда. Ҳамиджон аёлнинг кўзига қаради-ю, ҳозиргина қаҳр, хўрлик, ажабланиш каби ўнлаб хислатларни ажаб устакорлик билан зоҳир этган бу гўзал чеҳрада эркаки ром этишга уринаётган фоҳишага хос шаҳвоний ифодани кўрди. Бу аёлга нисбатан юрагида туғилган ирганиш энди жирканиш, нафрат туйғусига айланди.

— Раҳмат, мен умуман кофе ичмайман! — деди кўрслик билан у, аммо дарров ички ҳиссиётга берилиб, қовун туширганини пайқади-да:

— Қон босимим юқори, шу боис, — дея кечирим оҳангида минғирлаб қўйди.

— Шундай кўркам, спортчи, бақувват йигит-а? — чиройли кулди аёл йигитнинг адл қоматига суқланиб тикиларкан.

— Айтинг-чи, Мунира Камоловна, — овозига расмий тус берди Ҳамиджон гаши келаётганини яширолмамай, — собиқ эрингиз Абдумўмин Тешабоевнинг «Мунира» фармацевтика фирмасидаги эллик фоиз айланма маблағ, кўчмас мулкларга эгалик даъвоси билан Бешёғоч туман судига даъво аризаси бергани тўғрими?

Мунира Камоловна назокат билан тутиб турган нозик япон пиёласидаги кофе хиёл чайқалди...

* * *

Қишлоқ Норин дарёси соҳилида, шовуллаб оқаётган дарё тарафдан олмазор боғларга ҳамиша намхуш шамол эсиб турарди. Ҳабибанинг отаси олтмишларга бориб-бормаёқ мункайиб, сўлжайиб қолган одам эди. У кутилмаган меҳмонни дарвозахонада маъжусгина кутиб олди-да, ихчам, саришта меҳмонхонага таклиф этди.

— Нима тортсанг, фарзанддан тортаркансан. Тухум ширин, лекин туз билан таъмли, деб бежиз айтишмаган экан, — дея гапни узоқдан бошлади у. — Шу қиз туфайли онаси аламини ичига юта-юта сил бўлиб кетди. Мен бош кўтариб, эл-юртга қўшила олмайман. Бир ўғлимиз бор эди. Шармандаликка чидолмай, қаёққадир, Россиянинг олис жойига кетиб қолди. «Қачон Ҳабиба ёдимдан чиқса келаман», деб хат ёзди... Ҳа, биз тухум, яъни фарзанд кўрдиг-у, уни тузли, яъни одоб, ҳаё, эсхушли қилиб тарбиялай олмадик.

Чол Ҳабиба Эркинованинг ўлими юзасидан тергов олиб бораётган Ҳамиджонга қизи хусусида батафсил гапириб берди. У анча йиллар фарзанд кўрмай, ниҳоят,

Ўттиз ёшларида учинчи хотинидан қиз кўради. Узоқ кутилган фарзанд жуда эрка бўлиб ўсди. Ота-она уни энг майда хоҳишларигача бажаришар, аразлаб турган қизчанинг хоҳлаган нарсасига эга бўлгач, бир жилмайиши улар учун катта давлат эди. Кейинчалик ўғил туғилиб, меҳр иккига бўлинди. Ҳабиба шу боисми, укасини ёмон кўрар, ота-онаси йўқлигида болачани уриб, чимчилаб-чимчилаб оларди...

— Айб ўзимда, — узун сўлиш олди чол. — Сабаби тирикчилик, биз дарёдан балиқ тутиб, катта йўл ёқасида пишириб сотардик. Энди, у пайтларни биласиз, уйда балиқни пишириб, кўча дарвозаси олдига саватда чиқариб кўярдик. Ҳабиба дарвозахонада ўтирар, бирор одам балиқ олгани тўхтаб қолса, югуриб чиқиб савдо қиларди. Қиз болани бунақа ишга, кунига ўнлаб одам билан муомала қиладиган соҳага яқинлаштирмаслик керак экан. Ўзи шўх, кўзга яқин эди. Йўлни эса кўриб турибсиз, серқатнов. Андижон билан Тошкент оралигида... Машиналар бўзчининг моксидай қатнайди. Қўни-қўшни кечгача бир сават балиқ сотса, биз икки-уч сават балиқ сотганимиздан оғзимиз қулоғимизда...

Холбуки, «қизимиз чаққон, эпчил» деб юриб, ўтдай тушганимизни билмай қолибмиз. Йўлдан ўтиб, балиққа тўхтаган одамлар орасида бузуқ, ёш қизларни йўлдан уришга шай учарлар бўлиши, қоғоздаги қанддек тоза қизни ёмон кўзлардан асраш лозимлигига фаҳмимиз етмабди... Хуллас, Ҳабиба ўн беш ёшида ҳомиладор бўлиб қолди! Калтакладим, ҳамма ёғини моматалоқ қилиб ташладим. Не қилайлик, бўлар иш бўлиб, бўёғи синган... Бола кимданлигини билмайди. «Тошкентлик йигит эди, дарё соҳилини кўрсатинг деб, машинасига солиб, қирғоққа олиб борди, мажбурлади» дейди, холос. Аммо бу гапга ишонмадим. Бегона йигитнинг бегона қишлоқда даб-дурустан бу ишни қилиши қийин. Нима қилишни билмай, Марғилондаги холасиникига юбордик. Кутилмаганда холанинг эри пайқаб қолиб, «менинг ҳалол уйимда бу қанақаси?», деб шовқин кўтарди.

Уриниб-уриниб, охийри она-болани ўша ердаги ипак комбинатининг ётоқхонасига жойладим. Ўша ерда яширинча туғди. Болани фарзандталаб бир оилага бериб юбордик. Ҳабиба қишлоққа қайтгач, маҳалла-кўйда ҳар хил миш-мишлар оралаб қолган эди.

Озгина вақт биз билан турди-ю, «ўқишга кираман» деб яна Марғилонга жўнаворди. Биз ҳам йўлини тўсмадик.

Ўша ерда у бузуқ аёлларга қўшилиб кетибди. Ҳар хил хабарлар келавергач, мен уни оқ қилдим. Икки йилча бўлди: кутилмаганда «Ҳабиба эрга тегибди», деб эшитдик. Онаизори касал эди. Ялиниб қўймади. «Нима бўлсаям, ўз жигарбандим, бир кўриб қолай» деб. Марғилонга ахтариб борсам, дарҳақиқат, 45—50 ёшлардаги бир одам билан яшаркан. Ҳабиба оёғимга йиқилиб кечирим сўради, ёлворди. Менинг ҳам кўнглим бўшаб, эр-хотин, икки набирани, — чол «набира» деганда истеҳзо билан «ҳеҳ» деб кулиб қўйди, — етаклаб қишлоққа олиб келдим. Бир-икки кун туришди. Куёв бўлмиш Абдумўмин илгари Тошкентда яшаган, кейин хотини билан муросаси келишмай юртига қайтган экан. Эслиҳушли, камтар, ювош одамга ўхшади. Уч-тўрт кундан кейин қаёқдандир, бир эркак, бир хотин икковини йўқлаб келди. «Танишларимиз» дейишди. Иззатларини жойига қўйиб меҳмон қилдим. Ошни еб бўлгач, «ёшлар бемалол гаплашиб ўтиришсин», деб эр-хотин хонамизга кириб кетдик. Ярим тунда аллақандай шовқиндан уйғондим. Ташқарига чиқсам, шовқин меҳмонхона тарафдан келяпти. Аста борсам... магнитофонда аллақандай бақир-чақир музикани бор товушича қўйишган. Тўртгаласи ҳам... қип-яланғоч... Дераза тоқчасида дўхтирлар укол қиладиган шприц... Ҳабиба бегона эркак кучоғида, унинг хотини бизнинг куёв билан ялашиб ётибди... Ҳаммасини тушундим. Ўша ондаёқ чироқни ўчириб, меҳмонхона эшигини ортидан михладим. Бир канистер керосинни олиб, меҳмонхона атрофига сочдим... Энди гугурт чақаман, деганимда, хотиним чиқиб қолиб, оёғимга ташланди, ёқишга қўймади. — ... Тонг оқариб-оқармай, тўртовини ҳам кетларига роса тепиб, карахтлигича кийинтириб, катта йўлдан ҳайдаб юбордим.

Ўшандан кейин Ҳабибанинг ўлигини кўрдим, холос.

* * *

— Умрининг охириги йиллари бу одам ашаддий гиёвандга айланган, наша чекиш, қорадори истеъмол қилиш, кўкнор сувини шприц орқали танага юбориш — унга фарқи йўқ экан... — деди Ҳамиджон иш юзасидан дастлабки хулосалари ҳақида прокурорга ахборот бераркан, — илгарилари ичган, бироқ хушёрхонага маст тушишни тўрт йил илгари бошлаган, холос.

— Демак, кейинги тўрт йил ичида бу одам ҳаётида қандайдир кескин ўзгариш рўй берган, — деди прокурор ўйчанлик билан, — акс ҳолда ёши қирқ бешга боргунча бинойидек яшаб келган одамнинг кўз очиб юмгунча тузалмас пиёниста, бориб турган наркоманга айланиши мумкин эмас. Ахир, қирқ беш ёшда одамнинг феъл-атвори қатъий шаклланган бўлади ва ўзи кўниккан ҳаёт тарзини бирдан ўзгартириш учун, унинг ҳаётида биласизми, қандай... даҳшатли, бўронли инқилоб юз бериши керак?

Стол устида Абдумўминнинг турли йилларда тушган суратлари ётарди. Мана, афтидан олтинчи-еттинчи синфларда ўқийдиган қишлоқ боласи... Қора лас тўн кийиб, белини атлас белбоғ билан боғлаган, оёғида кирза этик. 60-йиллар ўрталари бўлса керак. Ўша пайтлари сайёр фотосуратчилар аппаратларини кўтариб, қишлоқма-қишлоқ ва ҳатто уйма-уй суратга буюртма излаб юришарди. Мактабларда, айниқса «ов» бароридан келар, чунки расм тушишга ишқибоз болалар дарров уйларига гизиллаб, ота-оналаридан йиғлаб-сиқтаб бўлса-да, ўтгиз тийин, эллик тийинни суратчига келтиришар ва бутун синф ёки якка-якка ҳолда ўзлари айтгандек, «мазза қилиб» суратга тушардилар. Ўзбек қишлоқларидаги юз минглаб оилалар сандиқларида сон-саноқсиз ана шундай суратлар сақланади.

Ёш Абдумўминнинг кўзлари ғамгин, елкаси қисик... Мана, ўнинчи синфни битириш чоғи, кулиб турган навқирон йигит... Бу эса Армия ҳарбий кийимида...

— Армияда катта сержант бўлган экан, — деди прокурор шу суратни қўлига ушлаб, синчиклаб кўраркан, — у йиллари ўзбек йигитлари жуда камдан-кам ҳолда катта сержант унвонига лойиқ топиларди. Демак, ҳарбий хизматда у ўзини кўрсатган... Қанақа қисмда хизмат қилган экан?

— Байкал ортида ҳарбий темир йўлчилар қисмида.

— Э, у ерда буйруқни ўз вақтида, ҳалол бажарадиган, меҳнаткаш болаларни қадрлашади. Темир йўл инженерлари институтига ҳам шу боис кирган экан-да?

— Ҳа. У ўзи хизмат қилган қисмдан йўлланма олиб келган. Кейинчалик имтиҳон даврида тўплаган баллари оз бўлса-да, мандатда худди шу — йўлланма ва темир йўл қисмида хизмат қилгани қўл келиб қолган.

Талабалик йиллари, никоҳ маросими манзаралари, фарзандлар туғилиши... Ишхонадаги суратлар... Суратларда бир оддий инсоннинг ҳаёти... Охирида эса худди

ўлим ҳукмига қўйилган ундов белгисидай — кесилган калда тасвири!

Прокурор билан терговчи иш хусусида узоқ суҳбатлашдилар. Зеро, Абдумўмин ва Ҳабибанинг ўлимида гумондорлар бор, энди шу тахмин ва гумонларни асослаш учун қаттиқ ишлаш зарур эди. Ўлимидан икки ой аввал Абдумўмин акасига, хотинига мол-мулк даъвоси билан судга мурожаат этган. Ҳабиба эса... Отасидан ўзига тегишли меросни, онасидан қолган нарсаларни беришни талаб қилган. Гарчи отаси билан юзма-юз учрашмаган эса-да, бир одам Наманганга бориб, чолга «Онаси вафоти арафасида ўзига тегишли барча мулк ва буюмларни Ҳабибага мерос қилиб қолдирган экан, шу ҳақда ҳужжат бор, ҳужжатни нотариус тасдиқлаган, уларни яхшилиқча қизингизга беринг», дея таҳдиднамо гап қилган эди. Чол бирдан қизишиб, «ўлигига келмаган онасининг кийимлари зарур бўл қопдимми... у бузукқа? — дея бақиради. — Қани, келсин-чи, итдай отиб ташлайман! Айтиб қўй, ўшанга, уни барибир ўлдираман!».

Уларнинг бу эркак ва аёл ўлимида иштироки борлигини исботловчи қилча ҳам жиддий асос, ашёвий далил, ёки гувоҳли йўқ. Юқоридаги тахминлар эса ўз номи билан тахмин, холос...

* * *

Бугун Абдумўминнинг «қирқ» маросимини ўтказишди. Номига йиғи-сиғи бўлди, беш-олти кексага ош тортилди. Мулла Қуръон ўқиди. Тушдан кейин яна хувиллаган уйда Эсон аканинг ўзи қолди. Ўғиллар қирга-боққа чиқиб кетишди. Кампир эса ошхонада куймаланади.

Шу мўъжаз маросим ҳам хиёл чарчатган Эсон ака сўри ток тагидаги эски темир кароватга ёнбошлаб, ўйга толди. Қалин ток барглари ортидан нур сочаётган май кўёши элита бошлади. Қаердадир какку сайради. Шундоқ девор ортида кўча ёқасидаги ариқдан шувиллаб оқаётган сув товуши келади. «Э, Абдумўмин... Қарибгина, ювошгина укам... Дунёга келиб не кўрдинг-у, не азобга дучор бўлдинг...»

... Абдумўмин отасини билмайди. Қишлоқ тўйларига ошпазлик қилиб юрадиган, бақувват, соғлом Тешабой ака кутилмаганда, қўшнининг тўйида, ўзи пиширган ош тўла қозон устида бандаликни бажо келтирди. Қайноқ ёз эди. Айтишларича, у қозон устида терлаб-пишиб

туриб, бир чўмич муздек сувни симириб юборган ва шундан юраги тўхтаб қолган эмиш.

Абдумўминни туғиб, негадир касалдан боши чиқмай қолган онаси бу гапга ҳеч ишонмади. «Дори бериб қўйишган!», дея такрорларди у ҳар доим эрини эсларганда. Хуллас, икки ойлик чақалоқ етим бўлиб қолаверди. Ушанда Эсон армияда эди. Чақиртиришди. Отанинг фотиҳаси, маъракаларини ўтказишгач, қўшни колхозда раис бўлиб ишлайдиган қариндошлари ўртага тушиб, армиядан олиб қолишди. Орадан бир йил ўтарўтмас ўша қариндош Эсонни ўзига куёв қилди.

* * *

60-йиллар бошларидаги ўзбек қишлоғининг 20-йиллардаги ўзбек қишлоғи манзарасидан фарқи катта эмас эди. Аксарият ўша — таги шўрланиб, емирилиб ингичкалашган пахса ёки гувала деворлар ортидан тизза бўйи тупроқли илон изи йўлга мўралаб турган шафтоли, беҳилар қуршовидаги пастак, лойсувоқ уйлар...

Қишлоқдаги энг катта, томи шифер билан ёпилган, оқланган иморат колхоз идораси ёки мактаб биноси бўларди. Тагига тангадек соя туширмайдиган, танаси қулочга сиғмас толлар салқинидаги ҳовуз бўйида оталари ёки акалари Худоёрхон қўшинида навкар бўлган чоллар суҳбат қуриб ўтиришарди... Эсон аканинг ёдида: маҳаллаларидаги Дўстали бобо деган мўйсафид шундай суҳбатда:

— Мана, мен рўзани учинчи карра саратонда тутяпман, агар рамазон ойининг йилнинг бир хил даврда келиши ораси ўттиз йил бўлса, етти-саккиз ёшимдан бошлаб рўза тутганимда ҳам ёшим тўқсон етти ёки тўқсон саккизга борди, агар бундан улуғ бўлмаса, — деган эди тишсиз оғзини кўрсатиб эснаркан*.

Мана, энди истиқлол рўй бериб, Ватан озодликка чиққанда мундоқ дўппини ерга қўйиб ўйлаб кўрилса, ўша чоллар... Қўқон хонлиги даврида туғилган одамлар экан! Қаранг, аслида шундоқ қўл узатса етадиган замон экан хонлик давлари! «Қаранг-а», дея сўлиш олди Эсон ака. Абдумўмин отаси йўқ, кўнгли яримлиги босми, ҳовуз бўйидаги чоллар суҳбатини кўп тингларди.

* Маълумки, рамазон ойи ҳар йили 12 кун олдинга сурилади. Шу тариқа бу йил декабр ойида келган бўлса, янаги шу давр ораси ўттиз йилдир.

Чоғи, келин аяси зуғум қилиб, ҳар қадамида заҳар пуркаб турган ҳовлига киришни ёқтирмас, ўзи тенгиларнинг шўх-шодон, беқайғу ўйин-кулгуларидан эса негадир чоллар суҳбатини афзал биларди.

Отадан кейин икки йил ўтиб, онаси ҳам қазо қилди. Хонадондаги икки қиз ва ўғил етимга Эсон ака бош бўлиб қолди. Бунинг устига ўзида ҳам фарзанд бор, она ўлиmidан уч-тўрт ой аввал катта ўғли Асрор туғилган эди. Хуллас, бир этак болага эндигина йигирма учга кирган йигит ҳам ота, ҳам оналик меҳр-саховатини кўрсатиши даркор эди. У пайтлари эса тирикчилик осон эмас... Яхшиямки, раис қайнотаси бор экан, кўп қўллади, раҳматлик. Эсонларнинг колхоз раиси оғайниси экан, ўша билан келишиб, Эсонни омборчи вазифасига тайинлади. Кечаги кетмончи Эсон бир юмалаб кимсан, «Эсон састоп» бўлди. Қизиқ, ўша пайтлари колхоз идораси, қишлоқ совети, райком-райижроқумда ишлайдиган бари амалдору ходимларни қишлоқда ёппасига «састоп»лар деб юритишарди. Бу ажабтовур қишлоқона атама «идора составидаги одам», яъни раҳбар, бошқарув аппарати ходимлари деган маънони англатган.

1964 йили бирдан ун камайиб кетди. Шаҳарларда нонга узундан-узоқ навбатлар пайдо бўлди. Бироқ, «Эсон састоп» қийналгани йўқ. Колхоз омборида тонналаб дон, ун, ёғ дегандай...

Емаса ҳам ялагани рост.

Э, дариг! Камбағалнинг ови юрса ҳам дови юрмабди, дея бир куйган қул хўб топиб айтган экан-да! Бўлмаса, энди ўзини ўнглаб рўзгорни дўнглаб келаётган Эсон «састоп»га Худо валинеъматини кўп кўрармиди? Иш энди юришганда қайнотаси жигар церрозига учраб, касалхонага тушди.

Кундалик чойхона палов, меъеридан ошган конъяк-хўрлик жигарга зўр келган, дейишди дўхтирлар... Қайнота беш-олти ой катта-катта дўхтирларда даволандию, аммо, барибир, Оллоҳнинг иродаси ҳақ экан, оламдан ўтиб кетди. У даврнинг катталаридан ҳозиргиларга ўхшаб данғиллама иморатлар, қатор машиналар, Американинг кўк пуллари мерос қолмасди... Оддий колхозчиникидан хиёл каттароқ уй, ўн беш сотихли чорбоқ қолди раисдан — етти ўғил, уч қизга...

Эсонга бу ташвиш ҳали ҳолва экан, қайнотасининг қирқи тугамай, ёш «састоп»ни қолоқ бир бригада табелчи қилиб ўтказиб юборишди. Раис уни қайнотаси-

нинг юз-хотири туфайлигина омборда ушлаб турган экан! Эсон нима ҳам дерди? Бирор ерда ўқимаган, дипломи бўлмаса... У ўзини йўқотмади, тишни тишга босиб ишлайверди. Баҳор жаласи-ю, ёз жазирамаси, кузнинг «Йиғиштир! Тер! Тўпла! Фамла!» тўполонлари, қиш изғиринлари ойлаб далада пахта дарди билан яшадди. Бола-чақа гами, бир бурда нон қайғусида ўзини аямади. На кимсанинг, на давлатнинг ҳақиға кўз олайтирмади. Пешона тери билан ҳалол тирикчилик ўтказди. Мана, ўшандан бери ҳам бир-бирини қувлаб, нақ қирқ беш йил ўтиб кетибди! Бироқ айримлардай гимирлаб, ивирсиб юргани йўқ. Шу бир йигит умрига тенг вақт ичида элда обрў топди, тўрт азамат йигитни ўстириб юртга қўшди. Икки сингилни ўраб-чирмаб турмушга узатди. Эл қатори, юртга неча карра ош тортиб, катта тўйлар берди. Тўрт ўғилни уйлантириб, уйли-жойли, рўзгорли қилди. Болалари ҳам тенгдошларидан кам эмас... Хуллас, ёмон яшамади, шекилли... Энди ёши олтимишдан ошди, бироқ ҳали кексалик танани қуриган толдай пўк қилиб улгурмай, озгина хотиржам оёқ узатиб, қариллик гаштини суриш пайти келмадими? Ана, у тенгилар ҳажга боришяпти, муқаддас шаҳарлар зиёратини бажо келтиришяпти... Эсон эса ҳамон тинмайди. Ўғиллари: «Энди сиз ҳам дам олинг», дейишганда, кетмонни чархлаб қирда боғ барпо қилишга киришди. Хўш, нима кам унга? Нега кекса кўнглига чироқ ёқса ёришмайди? Қалбини исканжага олиб, тирқираб қони чиққудай сиқаётган алам нечун бир зум зуғумини бўшаштирмайди?!

Бу аламнинг боиси битта, у ҳам бўлса Абдумўмин... Ёши бир жойга борганда, ўтмиш сарҳисобидаги барча покиза, оппоқ ютуқларни бир катта гуноҳ босиб кетяпти... Кеча яна тушига онаси кирибди.

— Эсонбой, ўғлим, уйинг донга тўлгур, сендан мингдан минг розиман, — дермиш у худди ўша, бундан қир йил илгари, жони узилишидан бир кун аввал илтижога лиқ тўла, паст, мунгли овозда қилган васиятини такрорлаб, — қизлардан кўнглим тўқ. Катта бўп қолишди. Лойиғи топилса, чиқариб юборасан. Аммо, Абдумўминни сенга, сени Оллоҳга топшириб кетяпман. Абдумўминга эҳтиёт бўл, боланинг кўнгли ярим...

Тушида ҳатто онанинг озғин, қонсиз юзларини ювиб тушган бир томчи ёш ҳам ўша кундагидай яққол кўринди Эсон акага. Нега ўшанда тил учида: «Хўп, она, аввало, сиз ўлмайсиз, бунақа деманг», деди-ю чин юракдан ваъда бермади онасига? Онаси дилда шу армонли ҳадик

билан жон таслим қилганмикан? Ё, Оллоҳ, ўғил бўлиб, ҳатто жони узилаётган она кўнглини хотиржам этишга ҳам ҳимматинг етмадими, Эсон?! Эсон ака уф тортиб юборди. Кейин-чи, она ўлимидан сўнг-чи? Васиятни қандай адо этди у?

Ишга саҳар кетиб шом қоронғусида, баъзан эса ярим тунда уйга қайтарди. Хира чироқ ёруғида аллақачон совуган овқатни шоша-пиша тановул қилибоқ, ўринга чўзиларди. Ҳовли бурчагидаги пастқам уйда ёлғиз ётган Абдумўминдан тунда ҳеч хабар олганмиди? «Овқат едингми, дарс тайёрладингми?» дея сўраганмиди? Бир куни Абдумўмин уни ахтариб дала шийпонга борибди.

— Ака, — деди олтинчи синфда ўқиётган Абдумўмин аллақандай ялинчоқ оҳангда, — эртага мактабда ота-оналар йиғилиши бўларкан. Сиз... Борасизми?..

— Вақт топилса, борарман, — деди қаёққадир шошиб турган Эсон. — Бўлмаса келинойингга айт, ўтсин...

Бола бўшашибгина орқасига қайтганди ўшанда.

Ота-оналар йиғилишига эса на Эсон, на хотини боришганди...

Бир куни қайси бир байрамда эрталаб далага жўнаган Эсон болаларига суюнчи пули бермагани ёдига тушиб ортга қайтди. Ўғиллари янги либосларда байрамлик сўраб, ташқаридан келган ота томон қушдай учишди. Қий-чув кўпди. Ҳовли этагидаги пастқам уй эшиги эса бир очилди-ю ёпилди, Эсон укасини бироз кутди-ю, келавермагач, ўзи бориб:

— Ҳов, Абдумўмин! Байрам муборак! Нега чиқмайсан, — дея етимнинг хонасига кирди.

Абдумўмин ним қоронғи хона четидаги ойналари кир дераза олдида, ҳовлига қараб турар, елкалари унсиз титрар эди... Шунда тўсатдан Эсоннинг ҳам кўзига ёш келиб, укасини кучоқлаб олди.

— Укажон! Нега йиғлайсан? Мен борман-ку, ахир? Жон ука, қовоғингни оч!

Абдумўмин юзларини сел қилиб юборган қайноқ, шашқатор ёшларини яшириш учун акасининг кўксига юзини босиб олди, аммо елкалари ҳамон кучли-кучли силкинарди...

— Вой-бў! Хўп, топишибсизлару, ака-ука қоронғуда! — дея бирдан кеннойининг товуши икковини ҳам сескантирди. — Бунингизни кўзига ишонманг! Ҳеч кимдан ками йўқ! Байрамга янги кўйлак обердим! Шими ҳали яп-янги!

Ўша пайтлари ёшлар орасида оқ нейлон, капрон

кўйлақлар мода бўлганди. Кеннойи Абдумўминга ҳам шунақа кўйлақ сотиб олибди. Аммо бу кўйлақ дўкондан эмас, балки эски-туски бозоридан арзонгаров харид қилинган, бозорда кеннойи билан бирга бўлган қўшни аёл «қандайдир ароқхўр ўрисдан арзимаган чақага» олинган бу эски матоҳ ҳақида Эсоннинг сингилларидан бирига етказиб улгурган эди. Сингил келасолиб, уввос тортди. Абдумўминни қучоқлаб дод солди. «Байрам куни ўлган ўриснинг эскисини киядиган бўп қолган ука»га қайғуриб хун-хун йиғлади. Бу ёқдан кеннойи ҳам қараб турмади. У ҳам гап, жанжал деганда узоқ чўнтак титадиганлардан эмас.

Бир-бирини ўларча ёмон кўрадиган икки аёл ўрта-сидаги навбатдаги можарога сабаб бўлган бечора сағир эса бир четда мунғайиб турарди.

Кеннойи бўлган воқеани ўз фойдасига мослаб эрига шарҳлаб берди.

— Кўйлақ яп-янги! — дея қайта-қайта таркорлади у.— Мочағар Ҳанифа (қўшни аёл) кўргани ҳам йўқ мени эски бозорда!

Эсон кўйлақни қўлига олди. Жуда ҳам янгига ўхшамайди, аммо эски дейишга ҳам тили бормайди.

— Мен-ку, тўрт боладан ортириб шу етимга уст-бош қипман. Сингилчангиз-чи? Бу ерга келиб аюҳаннос солгунча укасига янги кўйлақ олиб берса, боласига етмай қоладими?!

Бу гапдан Эсон аланга олиб кетди. Чунки шу сингил турмушга чиққанига беш-олти йил бўлса-да, ҳали фарзанд кўргани йўқ, эр-хотин табибларга қатнаб юришганди.

— Жағингни юмасанми ўзи сен?! Манжалақи! — дея ўкирганича хотинга ташланиб бир-икки тепиб юборди Эсон.

— Вой-дод! Шум етимнинг дастидан дод! Майли, ур, ўлдир, мени! Муродига етсин сингилларинг-у уканг!

Байрам куни Эсоннинг хонадонидан чиққан дод-фарёдга қўшнилари югуриб киришди. Ўша куни Абдумўмин илк марта уйдан чиқиб кетганди.

* * *

Эсон марҳум ука қирқи маросимини ўтказиб, оғир ўйлар гирдобига кўмилган худди ўша маҳалда Тошкентнинг обод маҳалласидаги кичик мармар қаср хонадонларидан бирида Мунира Камоловна ҳам паришон ҳолат-

да ўтирарди. Ётоғи ёнидаги ўртача катталиқдаги пардозхонасида юмшоқ креслога беҳол ўзини ташлаганча қотган аёл қалбида қарама-қарши ҳислар тугёни авжига чиққанди. Мунира Камоловнанинг пардозхонаси маликаларникидан кам эмас, бу ерда қирқ беш ёшли хонимни ўз ёшидан камида ўн ёш паст кўрсатиш учун барча анжомлар муҳайё. Бу хона ёшлиқ ва кексалик орасида ҳар куни, ҳар соат кетаётган шафқатсиз жанг майдонининг ўзгинаси эди.

Йилдан йилга кучайиб, аёл баданига тобора катта хавф солаётган кексалиқ, замонавий косметика ва медицинанинг энг яхши, энг сара қуруллари билан таъминланган бу хона ёшлиқнинг ўзини бардам тутиш учун қилаётган барча уринишларини аста-аста ўчириб борарди.

Мунира Камоловна бугун бир кишидан мактуб олди. Бу мактуб унинг барча хаёлларини остин-устун қилиб ташлади.

Кўз ўнгидан шу пайтгача кечирган ҳаётининг барча паст-баланд, рангсиз ва ялтироқ, меҳрли ва қаҳрли онлари, пок туйғулар-у тубан кечмишларга тўла манзаралари бир-бир ўтди. Гўё жувоннинг бутун ҳаёти кулчадай тасмада жамланди-ю, у ўша тасмани чувалаштириб хаёл экранида шошилмай томоша қила бошлади. Айтишларича, инсоннинг икки елкасида доимо икки фаришта ўтирар, чап елкасидагиси одам бажараётган қабиҳ, гуноҳ, шарманда қилмишларни ёзиб борса, ўнг елкасидаги у қилган савоб, эзгу ишларни номаи аъмолига тушириб турармиш...

Хонимнинг назарида ҳозир ҳар икки дафтарни кўринмас кимдир бир бошдан худди кадр ортидаги суҳандон янглиғ овозини гоҳ товлантириб, гоҳ сокин, гоҳ газабкор оҳангда ўқиб берарди.

Бу бой-бадавлат аёл ҳаётидаги бир-бирига қарама-қарши воқеалар, туйғулар, ҳаяжонлар, ёвлик ва дўстликлар битта устун — собиқ эри Абдумўмин атрофида айланарди.

Мунира Камоловна Абдумўмин нечун уни танлагани, оддий қишлоқ боласи, кўнгли ярим етим нега ўз умрини Тошкентнинг обрўли оилаларидан бирининг ягона қизи билан боғлаганини яхши билар, зеро Абдумўмин ўз тақдиридаги бу ҳал қилувчи ҳодиса хусусида кейинги йиллари жуда кўп, такрор ва такрор гапириб чарчамаган эди.

Муниранинг отаси ўша йиллари темир йўл про-

куратурасида ишларди. Мактабда пухта билим олмаган бўлса-да, ташкилотчилиги, жамоатчилиги, синфком, дружина совети раиси, комсомол котиби бўлиб юриб ўзини кўрсатган қизалоғини ота бежиз темир йўл инженерлари институтига етакламаган, зеро темир йўл прокурори қизининг бу институтга жойланиши уруш-қоқ одамнинг муштидай доим нақд нарса эди. Мунира ўнинчи синфни битиргунга қадар ҳам касб танлашни хаёлига келтирмаган, доим ташкилотчилик ишига зўр берган, ҳаётда касб эмас, балки амал эгаллаш лозимлигини миясига қуйиб олган қиз эди. Касб амал йўлидаги бир пиллапоя, холос, шу боис врачми, ўқитувчимми, инженерми, бошқами, ким бўлишнинг фарқи йўқ. Фақат ташкилотчи бўл, йиғилишларда ўзингни кўрсат, сўз ол, яхшими-ёмонми бирор таклиф кирит, президиумда ўтириш ҳавосини ол, раҳбарлар кўзига тушиб, эътироф этилиш пайида бўл. Касбингдан қатъи назар, сен учун амал курсиси йўлидаги зинапоя хизматга ҳозир бўлади! Шўро даврининг энг муҳим, ёзилмаган қонунларидан бири, прокурор ва мактаб директорининг ёлғиз қизи тиши қотмай туриб буни англаган эди. Албатта, бунда орқада «суянчиқ» бўлиши масаласи ҳам бор... «Суянчиғи» бақувват одамнинг юки ерда қолмайди. Мунирада эса ҳар икки хусусият ҳам мужассам эди.

Темир йўл инженерлари институтида таҳсилнинг биринчи йили у гуруҳ старостаси бўлди. Кейинги йилиёқ факультет комсомол кўмитаси котиби сифатида «ташкilotчилик» ишларини авж олдириб юборди. Дарҳақиқат, унда «ташкilotчилик» қобилияти йўқ эмасди.

Мунира одамлар қалбига йўл топиш, уларнинг қайғу-ҳасратлари, ташвиш-муаммоларини ўрганиб, чин дилдан, беғараз ёрдам кўрсатишни уюштириш маъносидаги «ташкilotчилик»ни эмас, балки йиғилишлар, мажлислар ташкил қилиш, уларни рисоладагидек ўтказиш, мажлисни олдиндан белгиланган руҳда юргизишни эп-лаш, қарорлар қабул қилиш, уларнинг назоратини йўлга қўйиш маъносидаги, яъни соф бюрократик ташкilotчиликни қойилмақом уддаларди. Уша пайтларда «ташкilotчилик» дейилганда одатда совет кишисидаги худди шу хусусият тушуниларди, ахир!

* * *

Абдумўмин табиийки, дўпписи ерга тушиб кетса, одам ёллаб кўтартирадиган бойвачча талабалар қатори-

га кирмас, аксинча, гоҳ-гоҳ Чорсудаги «бозор»да бирор дурадгор ёки гишт терувчига шерик бўлиб ишлар, вагонлардан тунда картошка туширишнинг ҳам ҳавосини олган, хуллас, бир амаллаб кунини ўтказаятган йигитча эди. Бир товуққа ҳам дон, ҳам сув керакмиш. Аммо Тошкентдай шаҳри азимда билаги бақувват, ақли бутун ёш йигит ҳар ҳолда оч-яланғоч қолмаслиги тайин.

Ўқиш ва тирикчилик юмушлари билан машғул Абдумўмин курсдошларининг ўйин-кулгиларига унча аралашавермас, бошқа институтларда ўқийдиган икки-уч ҳамқишлоғи билан Самарқанд дарвозадаги эски уйлардан бирида ижарада турарди. Табиатан «ичимдагини топ», одамовироқ бўлгани учун қалин дўсти ҳам йўқ, муҳаббат деган туйғунинг эса остонасига ҳам қадам қўймаган эди. Нима бўлди-ю, бир кун Мунира гуруҳдошларини туғилган кунини, аниқроғи, «круглая дата» — йигирма ёшга тўлишини нишонлаш мақсадида уйига таклиф қилди. Абдумўмин кўриниши тузуккина, аммо ҳаракатчанлиги, бир кинода айтилганидек, «ҳам студентка, ҳам спортсменка, ҳам...»лиги боис йигитлар билан фақат қурук, расмий муносабат ўрнатган бу гуруҳдошини етилган, бўйдоқ қиз эмас, балки «ташкilotчи» деб билар эди. Ўртадаги муносабат шунга яраша, салом-алик, бош иргашдан нарига ўтмасди. Муниралар шаҳардан четда, Қозоғистон йўлидаги маҳаллалардан бирида яшашаркан. Кенг мўл ҳовли, баланд, гиштли иморатлар. Ёзнинг илиқ, чарақлаган юлдузлар тўла осмонли тун. Ҳовли ўртасидаги гулзор атрофига йигирма кишилик стол тузилган. Ичкари уйларда эса Муниранинг қариндош-уруғлари чақ-чақлашиб ўтиришарди.

Абдумўмин одатда шундай ўтиришларда ёзилиб хурсандчилик қилолмас, кўпинча ошпазга ёрдам берар, баъзан эса ўзи паловга уннаб юбораверарди. Қайси бир йили акасиникидан қочиб кетиб, икки-уч ой Марғилондаги чойхонада ётиб юрганда палов тайёрлашни дўндирадиган даражага келиб қолган эди. Гуруҳдошлари бундан жуда «унумли» фойдаланишар, ўтириш бўлди-ми, Абдумўминнинг жойи ўчоқ бошида бўларди. Ҳатто, баъзан домлалар унинг қўлинг ўргилсин чойхона палов пиширишини билиб, Пушкин боғига етаклаб қолишарди. Ўша пайтлари Тошкентда улфатлар орасида шу боғда чойхона палов ейиш урф бўлган эди.

Бу сафар ҳам талабалар ўтириб, бир-икки пиёла чой ичишган ҳам эдики, Мунира:

— Абдумўмин ака! — деб четга имлаб қолди. Мунира Абдумўминни нега чақиргани ҳаммага маълум эди. Кимдир «пиқ» этиб кулди. Кимдир баралла:

— Оҳ, фарғонача паловтўра билан «свидание» эканда бу тун, — дея хохолади.

— Ошни ўзингиз қилиб берасиз, хўпми?! — юзлари қизариб, лоладай очилган Мунира Абдумўминни ошхона томон етаклади. — Аммо лекигин курсдошларнинг эсидан чиқмайдиган бўлсин-а!

— Хўп.

Абдумўмин паловга масаллиқ тайёрлашга бегонани аралаштирмас, гўшт тўғрашдан тортиб, гуруч тозалашгача ўзи қиларди. Бу сафар ҳам ёрдамчи чақирмади. Сабзини сомонча қилиб тўғраётган эди, ошхонага Муниранинг даласи кириб келди. Баланд бўйли, сочлари оппоқ, кўзлари катта-катта бу одамнинг қиёфасидан нур ёғиларди. Ҳар ҳолда Абдумўминга шундай туюлди. Салом-аликдан сўнг Камол ака Абдумўминнинг сабзи тўғрашига разм солиб:

— Фарғоналикмисиз? — деб сўради.

— Ҳа.

— Фақат водийдагина сабзини шундай тола-тола қилиб тўғрай билишади, лекин сиз жуда эпчил экансиз. Ё, чойхонада ишлаганмисиз? — кулди Камол ака.

— Шунақа ҳам бўлган.

— Ие, бу қандай бўлди, водийда чойхона ҳавосини бир симирган одам ҳеч қачон у жойни тарк этмайди-ку? Сиз нечун шундоқ жойдан воз кечиб, ўзингизни инженерликка урибсиз? Ҳа-ҳа-ҳа!

Камол ака афтидан, уй ичида меҳмонлар билан қиттай-қитай қилган шекилли, озгина ширакайф эди.

— Армияга кетгунча ишловдим.

— Ие, хизматни ҳам тугатганмисиз?

— Ҳа.

— Ў-ҳў, ундай бўлса, анови ўртоқларингизга айтманг-у, икковлон жизза билан ҳалигидай, а?.. Аммо Мунирага айтиш йўқ! — Камол ака шундай дея ошхонадаги совутгич ичидан битта ярми ичилган ароқ олди.

— Кечирасиз, мен... — чайналди Абдумўмин.

— Кечирмайман! — деди Камол ака, — прокурорлигимни ёддан чиқарманг! Армияда бўлган одамнинг ичмаслигига ишонмайман ҳам!

Абдумўмин чиндан ҳам жуда кам ичар, озгина ароққа ҳам дарров кайф қилиб қоларди. У ноилож қолиб, чинни ликопчага озгина иссиқ жизза солди, устига

пиёз сепди. Камол ака иккаласи бир пиёладан ароқ ичишди. Шундагина Абдумўмин Камол аканинг юзидан нур ёғилгандай кўриниши сабабини англади. У ўзининг отасига жуда ўхшаб кетаркан...

— Сиз Ёрқўрғонданми? — сўради Камол ака.

— Ҳа.

— Дастлаб ишни ўша томонларда бошлаганман, — эслаб кетди Камол ака. У икки-учта таниш одамларни суриштирганди, Абдумўмин уларни эслай олмади.

— Ростдан ҳам Ёрқўрғонданмисиз? — ажабланди Камол ака, — ахир, Ёрқўрғонда Нормат акани билмайдиган одам ҳам бўладими?

Бу орада яна бир пиёладан ичилгач, ароқнинг қучи Абдумўминнинг миясига урилди. У қисқа қилиб, ўз тарихини гапириб берди.

— Келинаям болалари, эри билан бир уйда тунашарди. Энди, ўша давр қишлоқ уйлари шунақа эди. Аслида ётоқхона ҳам, ошхона ҳам, меҳмонхона ҳам шу шифтлари ичкаридаги ўчоқ тутунидан қорайган хона эди, холос... Қишнинг қаҳратон кунлари қўй-сигир туғиб қолса, қўзичоқ ҳам, бузоқча ҳам шу ердан макон топишарди. Беш-олти ёшимда келинаям: «Мўминга алоҳида жой қилинг, кеча кечаси... Сиз ҳеч нарса билмайсиз... У кўзларини безрайтириб, бизни томоша қилди...», дея турли ўринсиз даъволар қила бошлади. Акам ҳам шу мулоҳазага бордим. мен дастлаб мактабга борган йили, «жуда тиқилиб қолдик, дўст-биродар, яқин-узоқ қариндош келса, тагига тўшак солгани жой йўқ», дея кимлар биландир маслаҳат қилган бўлди-да, ҳовли пастига бир хонали уй қурди. Бизда «олти ёғоч уй» деб юритиладиган узун беш, эни тўрт метрли синч, гувала уй битгач, дарҳақиқат, меҳмонларни шу ерга таклиф қиладиган бўлдик. Мени ҳам ёлғиз ўзимни меҳмонхонага кўчиришди. Етим укаларни ўз уйларига олиб кетишга ожиз опаларим ҳам лом-лим дейишмади. Кечки овқатни ҳаммамиз бирга қилардиг-у, келинаямнинг қовоғига қараб, ўзим танҳо меҳмонхонага кириб кетардим. Акам кеч келган кунлари кечки овқатга ҳам чақиримас, бир коса-ярим коса ёвғонни секин меҳмонхонага киритиб юбораверишарди. Келинаямнинг мени кўргани кўзи йўқ, сабаб эса маълум: акамнинг ўзида еттита бола ўсар, мен ортиқча нонхўр эдим.

Устига-устак кир-чирим, ўрин-тўшагим ҳам бор... Лекин энг асосий сабаб бошқа ёқда: келинаямнинг юрагини «бу шум етим бир кун улғайиб, уй-жойни

талаб қилади. Ўзбекчиликка кўра уй кичикники, етим уни эгалласа, мен еттита болани қаерга жойлайман?», деган хавотир туну кун кемирарди. У пайтлари водийда ер танқис, бир сотих жой олиб, алоҳида кулба қўнқайтириш ҳаммага ҳам насиб қилавермасди... Бунинг устига опаларим: «Жой Абдумўминники! Ўн бешга кирсаёқ уйлаб, ота-она уйига ўтқазиб қўямиз! Қани, бирортаси оғиз очишсин-чи...», дея маърака-маросимларда халойиққа учуруқ бериб қўйишар, бу очиқ таҳдиддан эса келинаямнинг баттар хуноби ошарди. Эҳ, етимлик қурсин, ака! Уйдаги мол тагини курашдан тортиб, ўтин ёришгача барча юмушларга мен балогардон эдим. Лекин хизматимга ўкинмайман, шунинг эвазига уларнинг бир бурда нони, бир коса шўрвасидан баҳраманд бўлганман, ахир...

Ўн икки ёшларда эдим. Бир тун кучли шамол келди. Дарахтларнинг шоҳлари қарсиллаб синди. Электр чироклари ўчди. Ортидан шаррос ёмғир қуйиб юборди. Ярим кечаси меҳмонхона эшигини нимадир тирнай бошлади. Аввалига синган шох эшикка тегиб, шитирляпти, деб ўйладим. Бироқ эшик ортида нимадир инграр, фингшир эди. Бироз қўрқдим. Ҳалиги номаълум товуш тинавермагач, фонусни ёқиб, эшикни очдим. Остонада худди типратикандай юмалоқ бўлиб, бир сиқим пахтадай оппоқ кучук фингшиб турарди! Ёмғирдан шалоббо бўлган. Дарров ичкарига олдим. Эски чопон барига артиб, қуритдим. Бир-икки бурда нонни сувга бўктириб, олдига қўйдим. Бошидан ушлаб, тумшуғини бўккан нонга теккиздим. Фингшиб-фингшиб, нон увоқларини ялади... ютди. Хиёл ўзига келди... Камзулимга ўраб, ўчоқ ёнига ётқизиб, уйкуга кетдим.

Тонгда тушимга онам кирибди. «Болагинам! Менсиз қийналмаяпсанми?», дейди-ю, юзларимдан ўлади. Кўзларидан дув-дув ёш тўкади. «Онажон! Сизни жуда соғиндим», дейман мен ҳам энтикиб, йиғлаб... Кўзимни очсам, оқ кучук юзларимни ялаётган экан... Бир ҳафта уйда боқдим. Кучук дадиллашиб, ирғишлаш, югуриш даражасига келди. Мени ҳидимдан сезарди. Бироқ, кўп ўтмай меҳмонхонада кучук боқаётганим аён бўлди. «Қайси ғазнасини пойлагани ит катта қилаяпти бу!» дея келинаям шанғиллаб дунёни бошига кўтарди. «Меҳмонхонами бу ё ит катакми? Келган меҳмон ит катакда ўтиради энди!» «Ая, бугун ташқарига уйча қураман, шу итни боқиб олай», дея ялиндим. Келинаям кучукни оёғининг учи билан тўнтариб, тагига қаради-ю:

— Йўқот! Йўқот, деяпман, йўқот! — дея аюҳаннос солди.

Ўша куниеқ лойдан кучукка уйча қуриб, эски пўстакни тагига солдим. Лекин, кечаси билан кучук гингшиб, остонамдан нари кетмади. Кейин аста-секин катагига ўрганди. Келинаям эса «Йўқот» дейишни қўймади. Ҳар куни мактабдан келсам, кучук чопиб келиб, кутиб олади, оёқларимга тирмашади. Кундан-кунга шу кучукчага боғланиб қолдим. У пайтлари итга Олапар, Арслон, Йўлбарс деб от қўйишарди. Мен ўша йиллари ўрмонда ёлғиз ўсиб, ҳайвонлар орасида яшаган одам ҳақидаги фильм қаҳрамони номи билан итимни «Тарзан» деб атадим... Минг афсуски, келинаям итимга кун бермади. Бир куни мактабдан келсам, Тарзан уйда йўқ. «Тарзан! Тарзан!» дея бақриб, бутун ҳовлини, қўшниларникини изғиб чиқдим. Жиянларим қандайдир масхараоумз ишшайиб туришибди. «Шулар йўқотган» деган фикр хаёлимга келди-ю, каттасига:

— Сен йўқотдингми? — дея ташландим. Бир-икки шапалоқ урдим. Ичкаридан келинаям югуриб чиқди...

Эртасига қўшни болалардан эшитсам, дарҳақиқат, ўша жияним, (жиян эсада, ёшимиз деярли тенг эди у билан) келинаямнинг буйругига кўра, Тарзаннинг оёқларига тош боғлаб, Катта Фарғона каналига отиб юборибди...

Дунё кўзимга қоронғи кўринди. Ярим тунда онамнинг қабрига бориб йиғладим. Сўнг қабристондан чиқиб, бошим оққан томонга кетдим. Маргилонда «Ўрамнинг самовари» номи билан машҳур чойхона бор. Андижон, Наманган, Қўқон йўлларининг туташ, гавжум жойида. Унга ҳалол, покиза инсон бошлиқ экан. Шу чойхонада уч ойча юрдим. Акам суриштириб топиб олиб кетди. Шукрки, чойхоначи: «агар келинаянг ортиқча зуғум қилса, келавер», дея шипшиб қўйганди. Ўша-ўша каникулда бир-икки ой шу чойхонада дастёр бўлиб юриб, ош пиширишни ўрганиб олдим...

Камол аканинг етимнинг ҳикояси таъсирида юраги аллақачон юмшаб, кўзларига ёш илинганди...

— Майли, ўғлим, ҳаётда нималар бўлмайди. Астойдил ўқийвергин-чи...

Орадан бирор ҳафта ўтгач, дарсдан сўнг Мунира:

— Абдумўмин ака! Бугун сизни дадам чақираяпти, — деб қолди.

— Қаерга борай? — ҳайрон бўлди Абдумўмин.

— Уйимизга.

Во ажабо, шундай катта одам... Нечун бир оддий студентни уйига таклиф қилди экан? Мунира иккаласи трамвайга ўтириб, шаҳар четига, ундан эса автобусда Камол ака хонадонига етиб боришди. Йўл-йўлакай Абдумўмин ҳам, Мунира ҳам бир-бирларига гап қотишмади. Абдумўмин учун бу қиз «комсомолка, ташкилотчи», Мунира учун ҳам Абдумўмин бир «студент», холос...

— Абдумўмин! — деди Камол ака, — ўша кундан кейин тасодифан бир ўртоғимни учратиб қолдим. Товар омборида бошлиқ, ўшанда тунги қоровуллик штати бўш экан. Ҳар уч кунда бир навбатчи бўласиз. Етмиш сўм ойлиги бор. У ёқ-бу ёқда юргандан кўра... Ўша жойда ишлаганингиз қулай эмасми?

Дарҳақиқат, Абдумўмин учун бундан ортиқ қулайликни кутиш мумкин эмасди. Стипендия билан кўшиб, ойига 110 сўм даромад бўлади... 110 сўм-а! Энди эртанги хўрда ташвиши ўрнига яхши ўқиш ташвиши бошни эгаллайди, холос...

— Минг раҳмат, Камол ака, — дея олди Абдумўмин.

Камол ака Абдумўминнинг ортидан маънос қараб қолди. Қизининг туғилган кунида бу бола пича кайф қилиб олгач, «сиз отамга ўхшар экансиз», деб юборди. Бу хушомад эмас, унда ғараз маъно ҳам йўқ эди. Камол ака, дарҳақиқат, йигитчанинг қиёфаси ўзига ўхшаб кетишини сизди...

Бунинг устига ўзи ҳам отасиз ўсган... Ўшандан буён негадир шу йигитчага нисбатан кўнгли тубида аллақандай меҳр томири ғивирлаб қолди. Ўзи суриштириб, унга иш ҳам топди. Аммо, бу яхшилик замирида савобдан ўзга ҳеч нарса кўзда тутилмаган, Абдумўминни куёв қиламан, деган ният хаёлида йилт этмаганди.

* * *

Суриштирув-тергов ишлари дастлабки амалий натижаларини бера бошлади. Эр-хотин ўлдирилган вақт деярли белгилаб олинди. Тиббий экспертиза бу машғум ҳодиса ўтган йилнинг декабрь ойи ичида, тахминан декабрнинг биринчи ярмида юз берганини аниқлади. Ўша кунлари Ёрқўрғон депарасида йилнинг шу даврига хос бўлмаган, кутилмаган кучли қор ёққанди. Аллақандай дайди циклон ҳайдаб келган булутлар водий устида туриб қолган, икки кун узлуксиз ёққан қорнинг қалин-

лиги 10—15 сантиметрга етган эди. Чилладан аввалги қор ер бетида узоқ турмади. Орадан уч-тўрт кун ўтиб-ўтмай ерга, дашт-адирларга сингиб кетди. Балки, қотиллик шу қордан аввал ёки қор ёққан кунлари содир этилган... Абдумўмин ва Ҳабибанинг суратлари кўпайтирилиб, қидирув эълон қилинди. Ерқўрғон депараси, қўшни қишлоқлар ва туманларда шу одамларни охириги марта ким кўрганлиги обдон суриштирилди.

Суриштирувлар натижасида чиндан ҳам ўша қор ёға бошлаган кунни Ерқўрғонда марҳум эр-хотинни кўрганлар борлиги аниқланди. Ерқўрғон қишлоғи гузарида озиқ-овқат дўконидида ишлайдиган сотувчи йигит Абдумўмин ўша кунни кечки пайт кайф билан дўконга киргани ва иккита ароқ, колбаса сотиб олганини эслади.

— Ҳа, айнан шу одам эди, — деди у расмга тикилиб, — кейин, назаримда, ташқарида турган машинага ўтириб кетишди, — тусмоллади сотувчи.

— Машинани кўрмадингизми?

— Афсус, эътибор бермабман...

Узуқ-юлуқ кўргазмалар Абдумўмин ўша кунни хотини билан аллақандай машинада қишлоққа келганидан далолат берарди. Афсуски, у қандай машина, қаерники, ҳайдовчиси ким бўлган каби саволлар очиқ қолмоқда эди. Ниҳоят, Сарсонкўч қирлари этагидаги ёлғиз уйда яшайдиган кекса Маткарим ота Абдумўминни бир хотин, бир эркак билан ҳали қор ёғмай туриб, қабристон ёнидаги ялангликка келишгани ва машина капоти устида газета ёзиб, колбаса парралаб, ароқ ичганини кўрганини айтди. Қабристон қоровули бўлиб ишлайдиган, кимсасиз, художўй бу одам қачонлардир шу ерга ўрнашиб қолган, бола-чақалари улғайиб, турли томонларга тирқираб кетган, ўзи эса кампири вафотидан сўнг қабристон ёнида танҳо умргузаронлик қиларди.

— Абдумўминни танидим, чунки баъзан-баъзан онасининг қабрини зиёрат қилишга келиб турарди. Аммо лекигин, ҳалиги бетамиз хотинининг маст-аласт аҳволи, бузуқона қилиқларини кўриб, ёнларига яқинлашмадим. Наҳс, қасофатлардан узоқроқ бўлай, деб уйга кирдим-да, дарвозани танбаладим, — деди чол оппоқ калта соқолини силаб.

— Кейин дарров кетаверишдимми?

— Аср номозини ўқиб бўлиб, деразадан бир қарасам, қабристон остонасида қабихона айш-ишрат давом этар, ҳатто аллақанақа мелиса ҳам уларга қўшилган эди!

— Мелиса?

— Ҳар ҳолда мелиса формасидаги одам эди. Узоқдан яхши кўрмадим.

Назаримда, ўзимизнинг участкавой Болтабоевга ўхшади...

— Болтабоевга?!

— Уми-бошқами, англай олмадим, ман фақат ўшанга ўхшаш мелиса эди, демоқчиман...

Чол айтадиган гап-сўзига пухта одам экан.

* * *

Туман прокуратураси терговчиси Ҳамиджон чақиртирганини эшитиб, капитан Болтабоевнинг юраги увишди. Терговчи бекорга чақирмагандир...

Стол устидаги пахта гулли чойнақдан пиёлага чой куйиб ўтирмай, жўмрагидан муздай чойни лиқ-лиқ ютди-да, терговчи сўраб қолиши мумкин бўлган маълумотларни папкага солиб, прокуратурага жўнади.

— Ўтган йил ўн иккинчи декабр иш куни бўлганми?— деб капитанга синчков тикилди Ҳамиджон.

— Ўн икки... ўн икки... — чайналди Болтабоев хумдек бошини сараклатиб.

— Эътиборингизга шуни етказайки, ўн иккинчи декабр чоршанба, иш куни эди, — меровсираган капитаннинг кўзларига кўзларини қадади Ҳамиджон.

— Бўлиши мумкин... Кечирасиз, аниқ эслай олмаман, — мингиллади Болтабоев.

— Декабр ойида сиз таътил қилганмидингиз? — Ҳамиджон капитаннинг кўзидан кўзини узмасди.

— Йўқ, мен августда таътил қилиб, ишга чиққанман, — дея олди Болтабоев.

— Яхши. Унда ўтган йил ўн иккинчи декабр куни, қалин қор ёғиши арафасида кечки пайт, хизмат вазифангиз давомида Абдумўмин Тешабоевни учратганингизни тасдиқлайсизми?

Капитан Болтабоевнинг гавдаси бирдан мажолсизланиб, пешонасига совуқ тер чиқди.

— Ҳамиджон, — деди чўнтагидан катак рўмолчасини чиқариб, юз-кўзларини артаркан ялинчоқ оҳангда, — ўша куни чиндан ҳам Абдумўминни ўша... кейинги хотини билан учратганман. Аммо бундай ишлар рўй бериши етти ухлаб тушимга кирмаган. Биласиз, нафақага чиқишимга атиги уч ой қолган. Уч ой, холос! — Болтабоев, бирдан жўшди. — Мен ҳам милиция орган-

ларида чорак аср ишладим. Ёшлигимни, бор кучим-иродамни, умримни шу соҳага бағишладим! Бундан ўкинмайман! Неча-неча безори, ўғри, фирибгар, товламачиларни қўлга тушириб, раҳбариятнинг ҳам, халқнинг ҳам таҳсинини олганман! Бунга хизмат ҳужжатларим ҳам, халқ ҳам гувоҳ! Беш болани ўқитувчи аёлим билан тарбиялаб, ўстириб, эл-юрт хизматига бердик. Катта ўғлим сизга ўхшаб ҳуқуқшунос. Олис бир туманда худди сиздай терговчи бўлиб ишляпти. Қолганлари ҳам Ватанимиз фаровонлиги, тўкинчилиги йўлида хизмат қилмоқда. Аммо, Ҳамиджон сиз мендан ёш жиҳатдан ҳам, тажриба жиҳатдан ҳам кичиксиз... — Мени тушунинг, — капитан стулга қапишиб олганича давом этди. — Чиндан ҳам Абдумўмин Тешабоев ва унинг хотини Ҳабибани охири марта кўрган одамлардан бири, ҳақ гап, менман! Уларнинг қайси машинада келгани, машина ҳайдовчисини ҳам кўрганман! Демак, уларни ким ўлдирганини ҳам тахмин этишга қодирман! Аммо... хизмат фаолиятимнинг хотимасида... Ўзингиз тушунасиз... Ҳа! Ҳа! Ўша куни уларни тасодифан учратдим. Абдумўмин ҳаммага маълум, қадрдоним, синфдошим. Маткарим чолнинг уйи рўпарасида, канал устида учовлон улфатчилик қилишаётган эканлар. Хотини ҳам, ўзи ҳам фирт маст... Ахир шунда тўхтамай бўладими? Абдумўмин мени қучоқлаб йиғлади, етимлигини ва бу етимлик умри охиригача давом этаётганини айтди. Мен нима қилай? Бу шўрликнинг тақдирини билсам. Тошкентдаги оиласи, болалари ҳам ундан юз ўғирганидан хабардор бўлсам. Нима қилай? Хизмат вазифам пайти бўлса-да, ичдим ўшалар билан! Ҳа, ичдим! Ичдим! Ҳалиги «Жигули» ҳайдовчиси, кекса одам ҳам биз билан ичди. Мен чарчаган эдим... Билсангиз, мен умуман кам ичаман. Шу денг, тез маст бўлдим... Кўп ўтмай майда қор сепалай бошлади... Мастликда уларни уйга таклиф қилдим. Ҳолбуки, ўша пайтлари Абдумўмин акаси Эсон билан мерос масаласида судлашаётганидан хабардор эдим. Бироқ, мени шайтон йўлдан урди. Очиғи... Абдумўминга ачинардим... Уйга бормадик... «Жигули» ҳайдовчиси «узоққа кетишимиз керак», деб туриб олди. Мен қайдандир ароқ топиб келдим. Яна ичдик. Абдумўмин билан хотинини фирт маст, чала ўлик ҳолда машинага юкладик. Кекса ҳайдовчи уларни олиб кетди...

Уйга келдим. Шу-шу ҳалиги воқеа ёдимдан чиқиб кетди. Абдумўминни қайта кўрмадим. Орадан тўрт ой ўтди. Кутилмаганда Абдумўмин билан ҳалиги аёлнинг

жасадлари топилди. Хаёлимга ярқ этиб ўша кунги ҳодиса келди. Аммо орадан шунча вақт ўтган бўлса... Бу жиноят қачон содир этилгани номаълум бўлса, ахир... Ўша кунги машина ва кекса одам ҳақида сизга маълумот беришга, нафақага уч ой қолганда ўзимни даҳшатли қотилликда алоқадор қилиб қўйишга чўчидим. Ахир, унда қабристон ёнидаги ичкиликбозлик ҳақида ҳам айтишга тўғри келарди. Шунча йиллик хизмат фаолиятимда бирорта доғ йўқ... Энди қариганимда... Хуллас, билатуриб, тергов жараёнини тезлатиб, жиноятни очишга хизмат қиладиган фактни яширдим.

Капитан Болтабоев стол суянчиғига вазмин гавдасини ташлади-да, «уф» тортди.

— Тўғриси, бир ойдан буён фактни яширганим, кўргазма беришдан қочиб юрганим учун ич-ичимни еб юрган эдим. Мана, айтдим-у елкамдан оғир тош тушгандай енгил тортдим... — деди капитан деразадан ҳовлидаги чаман бўлиб гуллаган ўрикка термулиб.

* * *

Абдумўминнинг бўйи чўзилиб, мўйлови сабза урган ўспиринга айланди-ю, оиладаги нифоқ янада кучайди.

Илгарилари дуппа-дуруст мол-қолга қараб, томорқа, уй ишларига бинойидек ёрдам бериб юрган бола айниди. Етимни ўтирса ўпоқ, турса сўпоқ қилиб юрган келиная энди ўзига қарши буткул онги, қалби, кайфияти, қарашлари билан оёқланган бўйин эгмас душманга рўпара келди. Абдумўмин мактабдан келиб қаёққадир ғойиб бўлар ва ярим тунда уйга келарди. Келиная билан даҳанаки жангларда илгаригидай бош эгиб, индамай кетавермас, аксинча, ҳар турткига қайта туртки, ҳар койишга сўқиниш билан жавоб қайтарарди. Бу пайтга келиб Эсон янги уйлар қурган ва етим бола яшаб турган пастак меҳмонхона Абдумўминнинг ўзиникидай бўлиб қолган, бу ерга ўзидан бошқа ҳеч ким кирмас, ҳатто кулф-калит ҳам алоҳида эди. Келиная «юзингни кўрмай сени» дегандай бу томонга умуман ўтмасди. Меҳмонхонага Абдумўминнинг ўртоқлари ҳам ўрганишган, кўпинча шу ерда тўпланишарди.

Эсон хотини билан укасининг доимий жанжалидан тўйган, ҳар иккала тарафни юмшатиб, бир-бирига ҳурмат билан қарашга ундаш, насиҳат қилиш ўрнига ғайрилик оловини тобора пуфлаб гуриллатиш пайидаги сингилларидан ҳам кўнгли совуган эди. Хотини Абдумў-

минга кўпинча овқат ҳам бермаслиги, лекин ука бу ҳақда акага индамаслигини сезиб юрар. бироқ хотинга лом-лим демасди. Аини пайтда оиладаги нотинчлик таранг, асабий вазият учун Абдумўмин айбдор деган фикр хаёлида изғир, ука ҳам кўзига ёмон кўриниб қолган эди. Абдумўмин ўнинчи синфни тугаллаб, шаҳарга, институтга ўқишга борди, аммо имтиҳонлардан йиқилиб қайтиб келди.

— Ҳой, ука! — деди Эсон шунда, — уруғимизда ким ўқиб, ким амалдор бўлибди?! Ана, тракторчи, шопир тайёрлайдиган училишлар бор. Биттасига кир, касб-хунар орттир!

— Уст-бошинг билан овқатинг текин бўладиям, денг, ака! — кутилмаганда юзига тик боқди Абдумўмин. У пайтлари билим юртлари учун махсус кийибош, текин овқат бериларди. Усмир шунга шама қилган, шама замирида эса «боққанингни юзимга солаяпсан!» деган кучли гина яширин эди. Бундай шартакиликни кутмаган Эсон аввалига довдираб қолди, сўнг ўзини босиб:

— Ўйлаб гапираяпсанми? Мен сенга яхшиликча айтаяпман, — деди. Ичида эса «Вой-бў, бошини силайман десам, ириллаб тишини кўрсатаяпти-ку, бу», деб ўйлади. Ҳатто «етим бола асранг, оғзи-бурнинг қон бўлур», деган мақол ҳам кўнглидан ўтди.

— Мен сени боқолмай қолибманми? Ҳой бола! — бирдан қизишди Эсон, — сени одам бўлсин, тезроқ ёнимга кирсин, деган ниятда айтдим бу гапни! Акилла-ма менга қараб!

Абдумўмин бўзариб кетди. Қўллари беихтиёр мушт бўлиб тугилди. Аммо индамади. Шарт орқасига бурилди-да, ўз хонасига кириб олди.

Ака-ука ўртасига тушган совуқлик қайтмади. Эсон Абдумўминга очиқ қўполлик қилмаса-да, унинг ҳар бир ҳаракатидан, ҳатто нон кавшашигача ижирғанар, укаси кўзига шумшук кўринарди. «Шу бор экан, бу хонадонда тинчлик йўқ!» деган хаёл миясига ўрнашиб қолганди. Хотини билан муносабатидаги ҳар гап, айла-ниб Абдумўминга тақалаверарди.

Масалан, хотин:

— Ҳой, дадаси, уйда ун қолмабди, бугун бирор қоп топиб келинг, — дейди.

— Ўн беш кун бўлди-а, ошхонага бир қоп унни ташлаганимга! Шамолга совураяпсизларми?! — жеркийди эр.

— Ҳой, тилимни қичитманг! — хотин жангга шай-

ланган хўроздай хурпаяди. — Ҳа, ўн икки жон бўлсак, бу ер ютгур уйда, ҳар бирининг ўттиз иккитадан ўткир тиши бўлса, устига устак анави текинхўр сўлақмон бир эмас, иккита нон еса! Ҳа! Нима қилай, шундоғам етимнинг хизматида сочим супурги, қўлим косов бўлса! Ҳа!

— Бас қил, манжалақи!

— Бас қилмайман! Бас қилиб шу ерга келдим! Ҳа!

Даҳанаки жанг росманасига айланиб, хотин бирикки тепки ҳам ейди. Эсон дили хуфтон кўйи қаёққадир кетади, нимадир қилгандай бўлади, кечки пайт аламини винодан олади... Уйда эса калтакка тўйган хотин эски меҳмонхона томонга югуриб сочларини ёйганича дод солади:

— Вой-дод! Сен ўлмадинг, мен қутулмадим! Шум етим! Сен ерга тушибоқ, отангнинг бошини егансан! Мурдахўр!

Кўни-қўшни, хотин-халаж чиқади. Абдумўмин оғзини шалоқ қилиб, келинаяни болахонадор сўкади...

Эсоннинг сабр-косаси тўлиб-тошиб борарди. Абдумўмин ҳеч қаерга ишга ҳам кирмади. «Келгуси йили ўқишга кираман», деб ўзича меҳмонхонада тайёргарлик кўриб ётаверди. «Хўп, — ичида газаб билан ўйларди Эсон, — ўқишга кирасан, аммо кимнинг нонини еб кирасан!? Нега буни ўйламайсан?! Ахир, бошингни силаб, қорнингни тўйдириб, устингни башанг қилаётган одамни ҳурмат қилгин, ҳеч йўғаса, аблаҳ». Ниҳоят, таранг эгилган калтак қанча мустаҳкам бўлмасин, барибир маълум даражага борганда «қарс» этиб синганидек, Эсон ва укаси орасидаги тифиз алоқа ҳам чирт узилди.

Баҳор пайти эди. Қишлоқ одамлари томорқаларини ҳайдов тракторида ҳайдатиб, бодринг, помидор, бошқа резаворлар экиш ҳаракатида жонсарак. Тракторлар кам. Тракторчининг эшиги тагида одам тирбанд. «Ака! Бугун менинг еримни ҳайданг!», «Бизнинг маҳаллага ҳам бир кириб, хафа қилмаймиз!». Йилнинг бошқа фаслларида тракторчиларнинг қорамой юқли қўли тегиб кетса, ҳаммомга югурадиган олифта, бадавлат амалдорваччалар ҳам мулойим супурги бўлиб, каллаи сахарлаб тракторчининг остонасида, қачон ул жанобнинг ўрнидан туриб, кўчага чиқишини интизор пойлайди... Чунки, кўкламнинг бир куни — кузнинг минг куни! Кеч эксанг — ҳеч оласан!

Эсон эрта-метан тракторчи оғайниси Йўлдошни толиб, томорқани ҳайдатишни келишиб олди.

— Уйда бўласанми? — деб сўради Йўлдош.

— Ҳаракат қиламан, бўлмаса хонадонда бир эмас, саккизта кўзи очиқ, тилли-жағли маҳлуқлар ётибди-ю, айқириб! Бирортаси кўрсатар қаерни ҳайдашни!

Аксига олиб, Йўлдош тракторни тариллатиб Эсоннинг томорқасига келганида кенг ҳовлида икки-учта ёш боладан ташқари қаерни ҳайдаш лозимлигини кўрсатадиган эсли-хушли одам топилмади. Трактор кутиб ётган кўни-кўшни дарров Йўлдошни ўз томорқаларига буриб кетишди. Кечқурун уйга келган Эсоннинг ранги кўкариб, хотинига ташланди.

— Қаёқда изғиб юрувдинг шундай долзёрбда?

— Бир дунё кирни ювгани совун ахтариб, ярим соатга магазинга кетувдим! Ҳа! — бўш келмади хотин.

— Бугун трактор келади, ёнингда ёнғин бўлса ҳам жилмагин, демовмидимми, а? Ҳе, ўша тукқан онангни...

— Гўрдаги онамни тинч қўйинг! Ҳа! Мен-ку, иш билан кетибман, анави — келиная Абдумўминнинг кулбаси томон кўзлари совуқ ялтиллаганича имо қилди, — ер ютгурнинг митириғи нега милт этмайди! Ётган иссиқ ўрнини бир зум совутса, бўйни узилиб кетармиди?

— Шу ердамиди... бу! — жони ҳиқилдоғига келди Эсоннинг.

— Қаерда бўларди, ўзига ўхшаган иккита такасалтанг билан вино симириб ётибди!

— Нима? Вино?!

Эсоннинг фиғони ошиб, кўзига ҳеч нарса кўринмай қолди ва танига сиғмаган ғазаб туғёнида пастак уй томон шошди.

«26», «53» рақамли «Ўзбекистон», «Портвейн» винолари 60—70-йилларда ичувчилар орасида хўп урф бўлган эди. Катта-ю кичикка негадир шаробнинг шу тури ёқиб қолган, айниқса, қишлоқларда ичкилик базмлари «26»сиз ўтмасди. Энди ҳатто, ўн еттидан ошиб кўчага чиққан ўсмирлар, Абдумўминнинг тенгдошлари ҳам баъзан ота-онасидан ўғиринча шу винолардан топиб ичишар, ҳеч ким кирмайдиган Абдумўминнинг кулбаси эса винохўрликка энг қулай бошпана эди...

Эсон шитоб билан уйча эшигини тепиб очганда уч тенгкур улфат винони майдалаб, «дунёнинг ишларидан» шакаргуфторлик қилишаётган эди.

Йигитлар Эсоннинг авзойидан чўчиб, дарров ғойиб бўлишди.

— Ҳой, сен! — дея бақирди Эсон Абдумўминга, —

трактор кепти, шуни олиб кириб, ерни ҳайдатиб қуйсанг ўлармидинг?!

— Трактор келишини эшитганим йўқ, — ўзини оқлади Абдумўмин.

— Нега эшитмайсан?

— Биров айтса биламанми?! — нафрат тўла кўзларини акага қадади Абдумўмин.

— Сен! Сен... Менга бунақа қарама! — Шундай дея Эсон Абдумўминнинг юзига шапалоқ солди. Умр бўйи кетмон дастасини қисмлаб темир бўлган баркашдай кафт зарбидан ўсмир тўшакка йиқилди. Жаҳл келса, ақл қочади. Кўзи қонга тўлган Эсон укани бир-икки тепиб юборди. Хавф туғилганда бошини ичига ютиб гужанак бўлган кирпичдай оёқларини йиғиб, бошини қўли билан беркитган Абдумўминнинг аҳволи акани бирдан ҳовуридан туширди. Абдумўмин бошини ака томон хиёл буриб, қўрқув тўла кўзларини унга тикканича яна зарба кутарди... Эсон «астаҳифурилло» айтиб ташқарига чиқди.

Эрталаб Абдумўминга нонушта олиб кирган кичик ўғил «уйда йўқ» деб қайтиб келди. Абдумўмин шу тунда ота-она уйини тарк этганди. Эсон орадан тўрт йил ўтгандан сўнггина ука дийдорини кўрди.

* * *

Олиб борилган тезкор қидирув ишлари натижасида ўша биринчи қор ёққан куни Абдумўмин ва унинг хотинининг машинасида олиб кетган кекса одамнинг шахси аниқланди. У олтмиш етти ёшли, Андижон шаҳрида яшовчи Холматов Мўйдин бўлиб чиқди. Муқаддам беш карра судланган, ўғрилар оламида таниқли бу шахс шаҳардаги кўп қаватли уйлардан бирида якка-ёлғиз яшарди. Уч-тўрт марта уйланган эсада фарзанд кўрмаган, қариндош-уруғлар билан деярли алоқа қилмайдиган бу тунд, бадқовоқ одамнинг ўтмиши ҳам башарасидай совуқ ва қоронғу эди. Аммо, уни уйда ушлашнинг иложи бўлмади. Кўйилган пистирма ҳам бир ҳафтадан ортиқ кутди, лекин Холматов уйига келмади.

— Икки ҳафтадирки, кўрганимиз йўқ, — дейишди қўшнилар, — ўзи биз билан оқибати йўқ эди.

Холматовнинг икки хонали уйи ходимларни саришталиги билан ҳайрон қолдирди. Кекса ва ёлғиз яшайдиган эркакнинг уйига ўхшамайди, аксинча, худди ўта озода аёл киши яшагандай таассурот уйғотади уйдаги

ҳар бир нарсанинг жой-жойида туриши, идиш-товоқларнинг қумда ишқалаб ювилгандай ялтираши, сафсаф кийимларнинг барчаси покиза ва дазмолланганлиги...

Кўп ўтмай, Боғишамол адирларида чолнинг дала ҳовлиси борлиги аниқланиб, тезкор гуруҳ ўша томонга шошди. Дала ҳовли ҳам худди уйдек саранжом-сарништа эди. Ҳовлидаги тартиб билан экилган кўчатлар ҳафсала билан буталган, чоғроқ цемент ҳовуз атрофида райҳонлар бўй чўзиб қолганди. Дала ҳовли гаражида ўша машина... Абдумўминни сўнгги карра ўз бағрига олган ўша машина... Устига ёпилган брезент жилд очилганда машинанинг ҳам ярақлаб туриши эгасининг ўта пишиқпухта, озода одамлигидан далолат берарди.

Ходимлар атрофни тутиб кетган бадбўй ҳиддан оғизбурунларини ёпиб ичкари хонага киришганда Холматов ўриндиқда чўзилиб ётарди. Аллақачон ириб, ўриндиққа суви сингиб кетган мурда охириги дақиқада ҳам ҳозир турадигандек пижамаси, шимини эҳтиётлик билан тахлаб, стул суянчигига илиб қўйгани ҳайратланарли эди.

— Ўлганига ўн-ўн беш кун бўлибди, — деди эксперт мурдани илк кўздан кечиргандаёқ. Улимнинг сабаби ҳам дарров аниқланди. Иккита суюлтирилган газ тўла баллонлар уйга олиб кирилиб, эшик-деразалар маҳкамланган ва баллонлар очиб қўйилган...

Холматов ҳатто шу газ баллонларини ҳам ювиб-тозалаб, сўнг ўз жонига қасд қилган. Хонани тўлдирган газ кейинчалик кўринмас тешик-тирқишлардан чиқиб кетган. Марҳумнинг ўзини ўзи ўлдиргани тажрибасиз кўзга ҳам аён — хона ичидан беркитилиб, калит кийим илгичга осиб қўйилган. Уйга ҳеч ким кирмаган.

Экспертиза хулосалари чиқарилгач, Холматовнинг узоқ қариндошларидан бири марҳумни «ўзим кўмаман» дея олиб кетди. Дафннинг эртаси куни бу ерга кутилмаганда Тошкентдан... Мунира Камоловна етиб келди! У янги қабр бошига боргач, бироз жим турди, сўнг бирдан тўлғониб, ўзини қабр пойига ташлади-да, тўйиб-тўйиб, ўксиб-ўксиб йиғлади...

— Мен гумроҳ, ақли калтани кечиринг, кечиринг. Агар билганимда, сезганимда... Ё, Худо! Мунча бахтсиз эканман... — Нега чиройни, обрў, амал, мол-мулкни бердинг-у, бахтни бермадинг, художон! — дея нола қиларди қимматбаҳо кийимларга ўралиб, зарга чулганган жувон ҳозир тупроқда беланаётганига парво қилмай.

Эртаси у юртга худойи қилиб ош тортди. Холматовнинг қабри тепасига мармар ёдгорлик ўрнатиш учун усталарга буюртма берди...

* * *

Абдумўминнинг юриш-туриши ўзгарди. Курсдошлар кутилмаганда ораларида мутлақо бошқа йигит яшаётганини кашф этиб қолишди. Кечаги шалвираган мўмин, мулойим, ҳатто ўзидан кичикларга ҳам қандайдир ҳадиксираб муомала қиладиган, уст-боши ночор, сабоқ ўзлаштиришда ҳам оқсоқ қишлоқи турқида бежирим кийинадиган, қарашлари қатъий, ўз қадрини эҳтиётлайдиган, баҳсу мунозарада тенгдошларига гап бермайдиган талаба пайдо бўлди. Қизлар бирдан сезиб қолишди — Абдумўмин курсдошларига нисбатан хиёл бўйчан, кўркам йигит экан! Мунира аввалгидай «жамоатчилик ишлари билан ўта банд», курсларидаги қандайдир бир йигитнинг ўзгаришини сезадиган даражада бўш вақти йўқ. Холбуки, Абдумўминнинг феъл-атвори, кўринишидаги юз берган инқилобнинг асл сабаби... у эди! Камол акага нисбатан юрагида туғилган айрича меҳр, Абдумўминни унинг қизига ҳам бошқача қарашга мажбур этди. Оқсарикдан келган нозиккина бу қиз энди унинг кўзига ўтдай кўринарди.

Дарслар чоғи ошиқ йигит фақат Муниранинг қадди-қомати, оппоқ юзларига термулар, унинг ҳар бир хатти-ҳаракати, қўлларининг ёзғич ушлашидан тортиб, ёзғич орти билан баъзан сочларини аста силаб қўйишларигача меҳр билан кузатарди. Баъзан ҳатто, ўша ёзғич ўрнида бўлгиси келар, ўзини шу узун, оппоқ бармоқлар орасида тасаввур этиб, энтикиб кетарди...

Зийрак гуруҳдош қизлар тезда Абдумўминдаги ошиқона кайфият сабабларини англаб етдилар. Муниранинг дугонаси илк марта унга Абдумўминнинг яширин муҳаббати ҳақида оғиз очганда, у аввалига анграйиб турди. Кейин хохолаб кулиб юборди.

— Абдумўмин! Ҳа-ҳа-ҳа! Жиннимисан? Матлуб! Қўйсангчи, ахир, у...

— Ишонмайсанми? Сенинг орқангдан тикилганда кўзларини бир кўрсанг эди! Шундай бир нозик, лекин чақнаган нигоҳлар... Изингни ўпишга тайёр...

— Ҳазиллашмасангчи?

— Ишонмасанг, синаб кўр!

— Кўявер, мен ўзим уюштираман.

Мунира Абдумўминга кўнгли суст кетганлиги учун эмас, азбаройи қизиқишидан йигитни синашга рози бўлди. Чунки шу пайтгача бирорта йигит Мунирага чин дилдан эътибор қилмаган, дугоналари йигитлар билан «ишқ мोजаролари»ни бошдан кечиришаётганини у билса-да, унча куйинмас эди.

Чунки пишиқ-пухта қиз ўзининг ёрқин келажаги, улкан мансаблар учун курашаётганини тушунар, шахсий ҳаётга эса «бир гап бўлар» деган маънода ҳозирча қўл силтаган эди.

Матлуба авраб-авраб Абдумўминнинг кўнглига қўл солди. Йигит очиқ айтмаса-да, аммо кўнглини севгилисининг дугонаси тушунадиган тарзда ёзди. Матлуба эса ўзича унга маслаҳат берди:

— Бунақа бўлмайди! Узоқдан «оҳ» чекиб, нафасини чуқур олиб юраверсангиз, қиздан ажраласиз!

— Йўғ-е! У...

— Ҳа-да! Мунира кўзга яқин қиз. Қанча йигитлар атрофида парвона. Ана, университет ёшлар қўмитасининг котиби Азим ака ҳам... Мунир уни ёқтирмайди. Аммо ҳадеб атрофида парвона бўлаверса, кўнгил ҳам тош эмас, бир кунмас бир кун...

Мунирани Азим билан ёнма-ён тасаввур этди-ю Абдумўминнинг юраги увишиб кетди. Сўнг бирдан шалвираб қолди. Ахир, ота-онаси Тошкентнинг мана-ман деган одамлари, ўзи келишган, келажаги порлоқ Азим олдида у ким бўлибди...

— Бўшашманг! Эртага кинога таклиф қилинг. Ана, панорамада «Клеопатра»нинг премьераси.

Бир кеча-кундузда минг хил ўй, гоҳ таклиф фикри, гоҳ айниш билан яшаган Абдумўмин дарслар тугагач, Мунира ёшлар қўмитаси томон кетаётганда аллақандай хирқироқ, нотабиий товушда:

— М... Мунира! — дея чинқириб қолди. Яхшиямки, атрофда ҳеч ким йўқ экан, акс ҳолда кап-қатта йигитнинг болаларча чинқиригидан юмалаб кулган бўларди.

Мунира ўгирилиб, қизариб-бўзариб турган Абдумўминга савол нигоҳи билан қаради. Аслида у Матлубанинг «бугун сени кинога таклиф қилади у» деган хабарини аллақачон олган ва шунга яраша тайёргарлик ҳам кўриб қўйган эди...

— Мен ҳақиқий аёл деганда Клеопатрадай гўзал, лекин ўз мақсади йўлида қадамба-қадам интиладиган, ақлли ва мағрур шахсни биламан, — деди Мунира иккаласи кинодан чиқиб, бекат томон кетишаётганда.

— Лекин ҳар қандай йўл билан бўлса-да, тахтга интилиш охири уни ҳалокатга олиб келди-ку! — юмшоқ эътироз билдирди Абдумўмин.

— Барибир! Тор, диққинафас кулбада минг йил яшагандан, кенг, ҳашаматли саройнинг бир куни афзал!

Ишқ кўзини кўр қилган, шўринг қурғур Абдумўминни Муниранинг юракдан чиқариб айтган шу сўзлари ҳам ҳушёр торгитирмади.

«Мунира Абдумўмин билан юряпти», деган гап-сўз талабалар орасида изғиб қолди. Абдумўминнинг кўксидан ғурури жўш уриб, Мунира эса алақандай бепарво кутиб олди бу муждани. Уч-тўрт бор кинога, театрга бирга тушиш, кузатиб қўйишлар ҳамон Мунирага бир эрмак каби туюларди. Ҳатто, умрида аёл киши қўлини ушламаган Абдумўминнинг илк, шошилинич, тўсатдан юзга сачраган чўғдек, қайноқ бўсаси ҳам Мунирага бир эрмак эди...

Бироқ ёз келиб, Абдумўмин студентлар билан аллақандай катта қурилишлардан бирига кетгач, сершовқин Тошкент хувиллаб қолгандек туюлди, қалби, вужуди илк марта ёр соғинчига ўхшаш бир бетимсол, ажиб ҳисни туйди. Тушида илк марта Абдумўминни кўрди. Кундаликда «Абдумўмин!» дея бошланадиган саҳифалар пайдо бўлди.

Кузда ҳар иккови ҳам интиқ кутадиган росмана учрашувлар бошланди. Орадан икки йил ўтди. Ҳамма гапдан хабардор Муниранинг онаси қизининг хоҳишини отага етказди.

Ўзига ҳар тарафлама тенг оилалардан келаётган совчиларнинг қай бирига розилик беришни билмай юрган Камол аканинг кўзи ярқ этиб очилди.

— Кими бор экан унинг? — деди минг ҳижолат билан эр ҳозир қандай ҳаракат қилишини кутиб турган онага. — Юборишсин, совчисини!

Бешинчи курсда уларнинг никоҳ тўйлари бўлиб ўтди...

* * *

Ўтган умр — туш. Ортда қолаётган ҳар бир йил, ой, кун, соат туш. Ҳозир атрофида ўтирганинг — тўкин дастурхон воқелик. Зеро, уни қўл билан ушлаш, ундаги неъматлардан тановул қилиш мумкин. Аммо, эртаси эрталаб кечаги дастурхон энди туш. Бугун бошингни

силаётган меҳрибон онанг воқелик, аммо бир ой ўтиб-ўтмай, у оламдан кўз юмади ва сен учун мангу тушга айланади. Реал ҳаётда изларини излаб тополмайсан волидангинг...

Бироқ ўтмиш кечмишларини тушда кўрган ёмон, алағ-чалағ тушдай унутиб юборолмайсан. Бу кечмишлар баъзан илиқлиги билан дилингни яйратади, баъзан оғир юкдай елкангдан босади, юракни гижимлаб, нафақат руҳий, балки жисмоний азоб беради. Ўзини худосиз ҳисоблаган шўро доҳийларидан бири жаҳонга машҳур жарроҳга:

— Мана, сиз юзлаб одамларни операция қилгансиз, инсон ички аъзоларини юз марталаб ёриб кўргансиз, айтингчи, бирор марта ўша руҳ, жон деган нарсани кўрдингизми? — дея савол беради.

— Йўқ, кўрмадим, — дейди жарроҳ.

— Ана! — мўйловини силаб, мамнун кулади доҳий, — ахир, асли йўқ, биров кўрмаган ва ушламаган нарсага қандай ишониш мумкин?

— Сиз инсонда виждон, меҳр-муҳаббат, хотира борлигига ишонасизми? — дея қарши савол беради жарроҳ.

— Ишонаман.

— Ана! Ҳаётимда ўзим бажарган минглаб операцияларда мен бирорта инсон организмида худди шу нарсаларни ҳам учратмадим. Аммо бу ҳол шу қадриятлар йўқ деган фикрга олиб келмайди-ку!

Доҳий тилини тишлайди... Ўтмиш ҳам шундай. Гарчи у тушга ўхшаса-да, ушлаб бўлмаса-да, инсонга ҳатто жисм каби таъсир кўрсатиш қувватига эга. У ҳамиша биз билан бирга яшайди, ўзимиз билан бирга ўлади... Ўтмишнинг залворли юки баъзан тирик жонни эзиб, уни ҳам руҳан, ҳам жисмонан майиб қила олади. Унинг қудрати шундайки, баъзан кутилмаганда чақнаган чақмоқдай ялт этади, кечмишнинг шу пайтгача яширин турган томонларини бирдан ёритиб юборади. Худди шу пайтгача ўзи ва ўзгалар ҳақида бутунлай бошқача тасаввурда юрган одам, тўсатдан ҳақиқий воқеликни англаб этади ва даҳшатга тушади. Мунира билан турмуш қурганларининг ўн бешинчи йили Абдумўминнинг онгида ҳам шундай чақмоқ чақди ва унинг, оиласининг, қариндош-уруғларининг ҳаёти остин-устун бўлиб кетди...

Абдумўмин институтни тугатгач, бир кўнгли ўз вилоятига кетмоқчи ҳам бўлди. Қишлоқларидан тўрт-беш чақирим нарида темир йўл бекати, цистерна — вагон-

ларни буглаб ювадиган корхона бор. Бир инженерга яраша иш топилиб қолар... Бироқ, бу гапнинг учини чиқариб улгурмай, юзларига доғ тушиб, ҳомиладорлиги аниқ сезилиб қолган Мунира бир сапчиб тушди.

— Нима?! Хаёлингизга ҳам келтирманг! Дадам билан ойимни ёлғиз қизлари дийдоридан маҳрум қилмоқчимисиз? Ҳеч қачон!

Шу билан ювош Абдумўмин она юрт хаёлини бошидан қувди, иккинчи бор бу ҳақда оғиз очмади. Аслида ўзининг юраги ҳам унча ошиқиб тургани йўқ қишлоққа. Кимнинг олдига боради? Хаётини заҳарлаган ўша келиная, гиж-ғижлагич опалар ёнигами?

Камол ақанидан ёрдами билан шаҳар четелаги темир йўл бекатларидан бирига ишга кирди. Маоши яхши, кимсан, прокурорнинг куёви, обрў-эътибор ҳавас қилса арзигудек. Икки-уч йилдан сўнг у шу бекат бошлиғи бўлиб олди. Иш кўп, состав тузиш, вагонларни юқдан бўшатиш, юкини ўз вақтида тушириб олмай, йўлни банд қилган ташкилот, корхоналар билан ҳар кунги жиққамуштлик, асаббузарлик...

Хуллас, бир темирйўлчининг одатий ҳаёти... Баъзан уйқусида ҳам «Вигруска! Разгруска!» дея қичқириб кўяди.

Мунира ўз соҳасида ярим йил ҳам ишламади. Тошкент шаҳар туманларидан бирига котиба бўлиб ишга ўтди. Маълум муддат юргач, туман партия кўмитасига ходимликка олишди уни. Беш-олти йил комсомол, партиянинг нонини егач, жуда улкан ташкилотнинг касаба уюшмаси раҳбарлигига келди. Ҳаёт бир маромда давом этарди. Эр-хотин бир-бирини фақат кечқурунлари кўришарди. Мунира фарзанд кўрганда ҳам уйда узоқ ўтириб қолмасди, бола бир ёшга тўлиб-тўлмай, гўдакни яслига жойлаб, яна жўшқин жамоатчилик ишига ошиқарди. Абдумўмин қайнотасини жуда яхши кўрар, меҳрибон ўғилдан ҳам аълороқ даражада ҳурмат кўрсатар, хизматини қиларди. Камол ака ҳам куёвини ўз ўғлидай суярди. Баъзан, ҳатто Мунира:

— Мендан ҳам дадамни кўпроқ яхши кўрасиз-а? — деб ҳазил аралаш аччиқ қилиб кўярди. Бу гапда жон ҳам йўқ эмасди. Кейинги йилларда Абдумўминнинг Мунирага нисбатан туйғулари тинган, ҳатто, қалбининг хилват жойларида уй, рўзғор, оиладан кўра ишни афзалроқ биладиган бу жувонга нисбатан аллақандай ғашлик ҳам пайдо бўлганди. Бироқ, Камол ака ҳурмати бу ғашликни пуфламасликка, заиф липиллаган ўтдан гулхан чиқармасликка ҳаракат қилар, Мунирани кўп тер-

гамасди. Узаро суҳбатларда Абдумўмин қайнотасини аллақандай ички дард эзаётганини, бу дард вужудга эмас, руҳга тааллуқли эканлигини фаҳмлаб олган эди.

Камол ака кўпинча ҳовлидаги сўрида ёнбошлаб ётар, баъзан зерикса тенгқурлари даврасига қўшилар, илгаригидай бўлмаса-да, оз-моз ичиб ҳам турар, аммо сўнгги даврларда кўзларида пайдо бўлган аллақандай мунг, тубсиз дард акси сира ўчмасди. Бир-икки бор Абдумўминга ёрилмоқчи бўлиб шайланганини куёв сизди. Аммо, ота «Очиғи шундай иш бўлган эди» дейишга келганда негадир тутилиб, давомини айтмай қўяқоларди. Яна бир-икки йил яшаганда дардини ёрармиди балки... Аммо, тўсатдан келган инфаркт юракдаги дардни қабрга олиб кетди...

Камол ака вафотидан сўнг Абдумўмин яна ўзини етим ҳис қилди. Тўғри, йиллар давомида Тошкентда дўст-ёр, улфатлар орттирди, уч ширин фарзандга қараб, кўнгли қувонди. Аммо кўнгли яна ўша — эгаси ташлаб кетган ҳовлидай ҳувиллаб қолди. Нақадар ғайритабиий бўлмасин, у ичида Мунирани ҳеч қачон севмаганлигини, меҳрга ташна юраги ота излаб Камол акагагина интилганлигини ҳис қилди...

Йиллар худди кузда сезилмай ғойиб бўлган қалдирғочлардай бири-сири учиб кетдилар. Камол ака вафотидан сўнг Абдумўмин мансаб пиллапояларидан кўтарилмади. Табиатан озга ўрганган бу одам кўнглида мансабга иштиёқ ҳам кучли эмасди. Нима бўлса ҳам бир бекат бошлиғи, йигирма-ўттизта одам оғзига қарайди. Ҳовли-жой, бола-чақа бор.

Рўзғори тўкин. Тўғри, Мунира кўпинча ишдан кеч келиб, ошхона ишларини уддалай олмайди. Шундай пайтларда ўша, эски чойхона тажрибаси қўл келиб, эрнинг ўзи овқатга уннайверади. Уч фарзанд онаси бўлган Мунира жувон сифатида етилган, қуркам, эҳтиросли аёлга айланган. У энди бошқа чўққиларни кўзлайди. Кўпчилик тенгқур аёллар унга ҳавас билан қарашади. Ахир, ишда омади юрган, фарзандлар катта бўлаяпти, энг асосийси, қўй оғзидан чўп олмаган, баъзан тонггача мажлисда, ҳафталаб командировкада қолиб кетадиган хотинни бир оғиз тергамайдиган эр... Амалдор аёл учун бундан ортиқ шарт-шароит керакми? Қизиги шундаки, Абдумўмин умрида хотинидан бошқа аёл қўлини ушламаган, «хотиним ҳам шундай» деган ўйни миясига михлаб олган эди. Ўзини бошқа аёл кучоғида деб тасаввур ҳам этолмаганидек, хотинини ҳам ўзга эркак билан

юриши мумкинлигини ўйига сиғдиролмас, умуман, бу ҳақда ўйлаб ҳам кўрмаган эди.

Мунирани ҳар куни хизмат машинаси олиб кетар, кўпинча, аввал Абдумўмин ўзининг кичик бекатига шу машинада ташлаб қўйиларди. Бир куни Абдумўмин бир-икки ходимларининг ғалати тиржайиб қўйишларини сезиб қолиб, хотинининг машинасида ишга келишни тарк этди.

— Уялаяпсизми? — деди Мунира, — унда ўзимиз машина оламиз. Машина ҳам олишди. Абдумўмин машинасини миниб, қишлоққа ҳам келиб кетди. Қишлоқдан қанчалик кўнгли қолган бўлмасин, барибир болалиги ўтган гўшалар соғинчи гоҳ-гоҳ юракни эзиб қоларди. Вақт ўтган сари бу соғинч негадир кучая бошлади. Шундай кезларда у кўпинча ишдан чиқиб, Тошкент вокзалига келар, шу ердаги ресторанга кириб, озгина тамадди қилиб кетарди. Мақсад: она юрти томонлардан келган бирор бир одам билан учрашиб қолиш, ҳол-аҳвол сўраш, иложи бўлса бир пиёла чой ичиб, озгина дардлашиш... Албатта, донишлар айтганидай, тоғ тоғ билан учрашмайди, аммо одам одам билан учрашади. Абдумўмин вокзалда ё ўз туманидан ёки атроф қишлоқлардан битта-яримта Тошкентга келган одамни учратар, у билан бироз гаплашиб, кўнгли хиёл равшан тортарди...

Бир куни одати бўйича келган Абдумўмин вокзалда юртдошларидан ҳеч кимни учратмади, ресторанга кирди. Енгил таомга буюртма бериб, бир маромдаги шовқин-суронга фарқ емакхонани кузата бошлади. Бу ерда юртдошларидан ҳеч ким кўринмади. Тасодифан Абдумўминнинг нигоҳи ўзидан беш-олти стол нарида ёлғиз ўзи ўтирган ёши ўтган одамга тушди. Столда икки кишилик овқат тузалган эсада, танҳо ўзи ўтирган бу одамнинг қиёфасида қандайдир дард қотиб қолгандек эди. У баъзан олдидаги стаканга минерал сув қуйиб ҳўплаб қўяр, гоҳо қирқилган котлетдан кичик бурда олиб чайнар, аммо тановул қилаётган таомини сезмас, оғзига ҳозир кесак солиб қўйса ҳам фарқсиз чайнайверадиган ҳолда эди. Бирдан чолнинг кўзларига нур югурди. У ҳаяжон билан ўрнидан турди-да, эшик томонга қараб қўлини кўтарди. Ресторанга кириб, уёқ-бу ёққа аланглаб турган жувон уни пайқаб, ўша томон юрди. Жувонни кўрди-ю, Абдумўминнинг юзига олов урилгандек бўлди. Чунки, аста, енгил юриш билан келаётган жувон... Мунира эди!

Аввалига Абдумўмин хотинини чақирмоқчи бўлди.

Бироқ қандайдир ички овоз «Шошма!» дея буйруқ берди-ю, у буйруққа бўйсуниб, жойига ўтирди. Узини панага олди.

Мунира нотаниш эркак столига бориб ўтирди. Иккови ниманидир қизгин муҳокама қила кетишди. Чол нималарнидир тушунтиришга ҳаракат қилар, афти ялинчоқнамо, Мунира эса рад маъносида бошини чайқарди. Ун минут ўтиб-ўтмай, Мунира ўрнидан турди. Кутилмаганда чол Муниранинг қўлидан ушлади. Узига қаратди. Мунира силтаб қўлини тортиб олди. Шунда чол стулига ўтириб қолди-да, юзларини қўллари билан беркитди. Бироқ иякларидан оқиб тушаётган кўз ёшларини яшириб бўлмасди...

Абдумўмин эс-хуши ўзида йўқ, хотинининг ўнларча ширакайф сузилган эркак нигоҳлари таъқибиди сершовқин ресторани бамайлихотир, парвосиз тарк этишини кузатиб қолди. Бўлиб ўтган воқеа онгини карахт қилиб қўйганди. Бироқ, зум ўтмай хаёлига «Ким бўлди бу чол?» деган савол қўйилди ва назарини ҳамон йиғлаётган кексага қаратди. Чол чўнтагидан тахланган рўмолчасини чиқариб, кўзларини обдон артди. Сўнг яна рўмолчасини тахлаб чўнтагига солди. Стол устидаги ароқ шишасини очиб, қадаҳга эҳтиётлик билан қуйди, тўлдирди. Кўтариб, худди сув ичаётгандек афтини ўзгартирмай қўлқиллатиб ичиб юборди. Газак ўрнига минерал сув ичди. Қиёфаси яна ўша — Мунира келгунга қадарли ҳолатдаги зоҳир тус — оламга астойдил қўл силтаб, фақат ўз ғамига ғарқ бўлган одам тусига кирди.

Анча муддат шу қиёфада қимир этмай ўтирган нотаниш, бироқ Мунирага қандайдир алоқадор бўлган бу сирли кимса ниҳоят, официанткани чақириб, ҳисобкитоб қилди ва ташқарига йўналди. Абдумўмин ҳам билдирмай, унга эргашди. Чол вокзалнинг юк сақлаш хонасига тушиб, жомадонини олиб чиқди. Сўнг негадир кутиш залининг оналар ва болалар дам оладиган бўлимига кирди.

У аста юриб бориб, гавжум ўриндиқлардан бирига чўкдида, жомадонни очди. Абдумўмин ичкарига кирмай ойнаванд эшик ортидан мўйсафидни кузатиб турарди.

Чол жомадондан пахмоқ айиқча чиқарди ва уни шу атрофда юрган болакайлардан бирига узатди. Малласоч, юзларини сепкил босган беш-олти яшарли бу бола аввалига анқайиб турди, кейин чол бир нарсалар дегандан сўнг, бирдан айиқчани бағрига босди-да, кутиш

зали четига чопиб кетди. Кекса одам эса энди жомадондан шу кунлари урф бўлаётган ўсмирларбоп, кўкрагига «adidas» дея ёзилган кўйлак чиқарди ва шу атрофда юрган ўн-ўн икки ёшли болага бериб юборди. Сўнг жомадондан яна ҳар хил ўйинчоқлар, шапкачалар чиқариб болаларга тарқата бошлади. Зал ғала-ғовур бўлиб кетди. Ҳамманинг диққати болаларга бепул совға бераётган қарияга қаратилди.

— Ҳа, Абдумўмин ака, тинчликми?

Абдумўмин ортга ўгирилиб шу ердаги таниш ҳамкасблардан бирини кўрди-ю, худди ноҳўя иш устида қўлга тушгандек ловуллаб кетди.

— Анови... Чол... Қизиқ экан... — дея гўлдиради у ҳамкасби билан қўл бериб сўрашаркан.

— Э, бу чолни биламан. Илгарилари ҳам икки-уч марта шу ерда болаларга бепул совға тарқатган. Бир қарра, ҳатто, биззи милисалар ҳам қизиқишиб, чолни участкага олиб кириб, сўрашганди ҳам. Андижон томонлардан... Ўзи сал анақароқми... «Нима ишларинг бор, хайрия қилипман!» дебди.

Икки-уч дақиқа ҳамкасблар «ишларнинг аҳволи» юзасидан суҳбатлашган бўлишди.

— Бизга хизмат йўқми? — деди ниҳоят Абдумўминнинг нимадандир безовталигини сезган ҳамкасби ва хайрлашиб йўлига кетди.

У кўздан ўчиши билан Абдумўмин оналар ва болалар ҳордиқхонасига қаради. Чол йўқ эди!

Абдумўмин бир лаҳзада залнинг барча бурчакларини кўздан кечиришга улгурди. Сўнг чиқиш йўлига югурди.

Юзлаб келаётган, кетаётган ва кузатаётган, ранг-баранг, улкан вокзални тўлдириб ҳар тарафга оқаётган оломон орасидан битта одамни топиш сомон уюми ичидан игна излашдай гап. Абдумўмин перронга бош суқди. Вокзал атрофидаги лўлилар, маст-аласт, алкаш аёллар бижғиб ётган сассиқ гўшаларга бош суқди. Яна ресторанга қайтиб кирди. Ҳатто, ҳожатхонага ҳам кириб чиқди. «Эҳ, агар отини билганимда, ҳозир радио-узелдан чақиртирган бўлардим!» дея хаёлидан ўтказди халлослаганича яна перрон томон югураркан. Бир кўнгли милиционерларни ишга солмоқчи бўлди. Аммо нима деб асослайди сўровини? Одамлар темир йўлчи формасида вокзалда у ёқдан-бу ёққа югураётган хизматчига ажабланишмасди. Чунки вокзал унинг иш жойи, бирор шошилиш хизматга югураётгандир-да, бечора...

Абдумўмин шитоб билан вокзал биқинидаги такси бекатини кўздан кечириш учун етиб келганда кулоқларига вокзал радиосининг овози эшитилди.

— Диққат! Иккинчи йўлдан «Тошкент — Андижон» поезди йўлга чиқяпти!

Андижон! Ҳалигина ҳамкасби чолни «Андижон томонлардан» деганмиди... Чол худди шу поездда бўлиши керак! Абдумўмин перронга етиб келганида поезд аста кўзғалиб, юришни бошлаган эди. Абдумўмин охириги вагонлардан бирига осилиб чиқиб олди. Вагонма-вагон ўтиб, ҳалиги чолни излай бошлади. Поезднинг ўртароғидаги юмшоқ вагонлардан бирида бир нуқтага тикилган кўйи ўтирган чолни кўриб, аввалига каловланиб қолди. Кейин бор саботини оёғига жамлаб, унинг қаршисидаги бўш ўриндиққа аста бориб ўтирди. Шунда юзида бениҳоя чуқур дард ифодаси ҳамон қотиб турган чолнинг кўзлари йилтиллади. У тўсатдан ўрнидан кўзғалиб, кўлини сўрашмоқ учун Абдумўминга узатди.

— Келинг, Абдумўмин, яхшимисиз? — деди чол Абдумўмин беихтиёр узатган қўлни қисаркан. Абдумўмин чолнинг қўллари темирдай қаттиқ эканлигини ҳис қилди. Айти пайтда чолнинг ўзини таниши Абдумўминни ҳайратга солганди.

— Ажабланманг, ўғлим... Мен сизни кўп йиллардан бери ва жуда яхши биламан. Ҳа, шундай... Куёв. Негаки, мен сизнинг ҳақиқий қайнотангиз — Мўйдин ака бўлман.

Абдумўминнинг кўз олди қоронғулашиб кетди...

* * *

Сарсонкўчга ёз келди. Беш кунлик баҳорнинг илиқ ёмғирларини эмиб, даштларни кўм-кўк гиламга чулғанган ўт-ўланлар жазирамада бирин-сирин қуриб-қовжирадилар. Кечагина ял-ял ёнган лолақизғалдоқ япроқлари туси ўнгиб кетган эски мато парчаларидай ерга тўкилиб, оёқ ости бўлди. Зағизғон, чумчуқ ва ҳаққалар қайноқ даштни тарк этиб, қишлоқдаги сўлим, салқин боғлар қучоғига учиб кетишди. Фақат садоқатли бўзтўрғайгина қирлар узра ўз вижир-вижирини канда қилмай парвоз этади...

Уқасининг ўлимидан сўнг Эсон ака аввалги эмин-эркин, шаддод ҳолига қайтмади. Қандайдир одамови, индамас бўлиб қолди. Уззу-кун ток тағидаги сўрида бир нуқтага тикилганича миқ этмай ўтирар, хотинининг

эски кетмонни тобига келтираётган чархнинг овозидай бетиним шангиллаши, невараларнинг қий-чувлари, ўғилларининг «даштдаги боғ» масаласида маслаҳат сўрашлари, тенгқур қўни-қўшниларнинг нималардир дея кириб, нималарнидир валдираб чиқиб кетишлари — бари унинг учун аҳамиятсиз, кераксиз нарса эди гўё. Кўпинча олдига қўйилган таомга ҳам парво қилмас, баъзан кечгача ҳам бир тишлам нон емай ўтираверарди. Кўп ўтмай у озиб-тўзиди, думалоқ юзи қиличнинг тиғидай ингичкалашди, кўзлари ичига ботиб кетган эди.

— Оталарингни кўрсатинглар дўхтир-пўхтирга, — дейишди дунё кўрган, билгич кексалар Эсоннинг ўғилларига, — Эсон илгариги Эсон эмас, бир нарса бўлган бояқишга...

— Қирда жин-пин чалдимикан? — дея кампирларга маслаҳат солди Эсоннинг хотини, — кўпинча кечаси ҳам ўша ёлғизни ютаман деган ҳайҳотдай даштда танҳо тунарди...

Уч-тўрт номдор фолбин, бахши, дуохонларга «эзиб ички» қилдирилди, тайёрланган «банд»лар Эсоннинг тўни астарига тикилди, аммо ҳеч қандай фойда бермади бу уринишлар. Психиатрга олиб боришга ўғиллар номус қилишди, «эл-юрт нима дейди, қариганда Эсон жинни бўпти, деган гап чиқмасин тагин...»

— Тур, Эсон, ўрнингдан! — дея ёлғондакам пўписа билан кириб келди бир куни энг яқин дўсти Икром. — Тур, тагингни супурамыз! Э, хит қилиб юбординг-ку, одамни!

Икром шундай дея вағирлаганича Эсоннинг қўлидан даст тортиб ўрнидан турғазди. «Ҳай-пайи»га қарамай, кўчага етаклади-да, дарвоза тагида учқур отдай шай турган «Жигули»сига ўтқазиб, Сарсонкўч қирлари томон машинани елдай учирди. Қирда Икром ҳам боғ яратган, олдида кўм-кўк сув майда мавжланиб турган ҳовуз бор шийпон ҳам қурган эди. У ҳовуз бўйига палос тўшади. Эсоннинг олдига дастурхон ёзиб, битта ароқни очди-да, пиёлаларга тўлдириб қўйди.

— Ич муну, Эсон!

Эсон ака анчадан буён ичмай қўйган. Мачитга қатнардди. Аммо ҳозир индамай Икромнинг қўлидан пиёлани олди-ю, ароқни симириб юборди. Баданига ширин иссиқ ёйилди. Иккинчи пиёладан сўнг андак ором олгандек бўлди. Кўксини неча кундан буён зил-замбилдай эзиб ётган дард хиёл ёзилди.

— Ўрислар марҳум чиқарилган куни бежиз ичиш-

мас экан, Икром, — деди у, — ҳар ҳолда гамингни бироз унуттирар экан, бу...

— Нимасини айтасан...

Икковалон яп-яйдоқ, ўркач қирларга термулганча жим қолишди. Олис қирлар устида оташ ҳаво саробдай жимирларди.

— Биламан, ҳамманг ҳайронсан, — дея аста гап бошлади Эсон. — Бугун нега мени бу ерга бошлаганинг, ўша эски даврларни эслаб, ароқ қуйишинг боиси ҳам менга маълум... Ахир, неча йиллар кўришмаган, умр бўйи ит-мушук бўлиб келган укасининг ўлими кишини шунча довдиратадими, деб ўйларсизлар. Анови, уйдаги сочи пахмоқ-ку, дуохонга қатнаб бути йиртилди... Гўё мен айниганман, жин чалган, озиқчи адаштирган, миямга бошқа... Мана, сен, шу биз ўтирган қир-адирларнинг нега Сарсонкўч деб аталишини биласанми? Йўқ. Кўпчилик билмайди. Ҳолбуки, шу хусусда ота-боболаримиздан қолган бир ривоят бор.

Айтишларича, жуда қадим замонларда шу яйдоқ адирлар ўрнида шаҳри Барбар номли бир тўкис шаҳар бўлганмиш. Шаҳри Барбар подшоҳи одилликда ном чиқарган, юртга гамхўр доно инсон экан. Подшоҳнинг икки забардаст, ақлли, мўрд ўғиллари бўлиб, юрт эгаси қариб, мадордан кета бошлагач, улардан қай бирини валиаҳд этиб тайинлаш ташвишига тушибди. Аркони давлат, мамлакат фозиллари билан маслаҳатлар ҳам тайинли, аниқ хулосага олиб келмабди. Чунки ўғилларининг иккови ҳам инсоний фазилатлар, илм, шижоат бобида бир-биридан заррача қолишмас экан. Подшоҳ охири ўғилларини ўзларининг ҳузурига чорлабди. Мақсадни билдириб, уларнинг холис фикрларини сўрабди.

— Ҳазратим! — дейишибди ўғиллар тиз чўкиб, — Сизнинг сўзингиз биз учун қонун! Қай биримизни тахт вориси этиб тайинласангиз, иккинчимиз унга садоқат билан хизмат этишга онт ичамиз!

Бироқ ота кўнгли барибир тўлмабди. Чунки доимо подшоҳ тахт васвасаси не-не бир-бирига чин ака-ука, ҳатто ота-болани ҳам вазият тақозоси билан ашаддий хунхор ёвларга айлантириб қўйганлигини кўп кўрган ва билган одам эди.

Шунда подшоҳнинг хаёлига бир режа келибди ва у ўғилларини синаш мақсадида шу режани амалга оширишга киришибди.

Ҳар икки ўғилнинг ҳам гўзал, оқила рафиқалари бўлиб, овсинлар ҳам бир-бири билан иноқ, ораларидан

қил ўтмас, сирдош дугона эканлар. Шоҳнинг топширигига кўра, саройнинг бека хонимларидан бири катта ўғилнинг хотинига шипшибди:

— Ҳазрат подшоҳимиз кенжа фарзандларини валиаҳдликка тайинлаш ниятида эмишлар, овсинингиз малика мукаррам бўлиб давр суради энди...

Бу хабарни илкис энтиккан маликага бека ойим яна:

— Аслида-ку, мамлакатимиз қонунларига кўра катта ўғил тахт эгаси бўлмоғи лозим, лекин кичик шаҳзода, кичик малика икковлон шоҳни чалғитишган кўринади, — дея унинг юрагини хавотирга солибди.

Иккинчи бир бека ойим эса кичик шаҳзоданинг хотинини хилватга тортиб:

— Бир гапни айтиб қўймасам, чидамайман, айтсам тилим, айтмасам дилим куяди, деганлари шу экан, — дебди маъюс қиёфада.

— Нечун, бека ойим? — қизиқсинибди кичик малика.

— Ҳазрат подшоҳимиз катта ўғилларини валиаҳд этиб тайинламоқчилар. Кейин баъзи аъёнлар маслаҳати билан икки қўчқорнинг боши бир қозонда қайнамайди, деган нақлга амал қилиб, кичик шаҳзодани ҳув олисдаги ваҳшийлар орасига аҳлу аёли, бола-чақаси билан сургун қилиб юбормоқчилар...

— Йўғ-е, ишонмайман!

— Ҳушёр бўлинг, маликам! Овсинингиз ташида яхши кўрингани билан аслида илоннинг ёғини ялаган аёл. Бу фикр ўшанинг бошидан чиққан кўринади...

Шу кундан бошлаб саройдаги тинч, осуда ҳаётга путур етди. Овсинлар зимдан бир-бирларига қарши кураш бошладилар. Эрлар ҳам ҳар икки аёл томонидан устамонлик билан «қайта ишлана» бошладилар.

Ака-уканинг соф муносабатларига дарз кетди. Душманлик кучайиб, ҳатто мамлакат тақдири ҳам хавф остида қолди. Арзимаган бир масалада ўғилларини синайман деб, қандай қалтис ишга қўл урганини сезган подшоҳ уларни чақириб, асл воқеани ошкор қилса-да, ўғиллар юрагида томир отиб улгурган ғайирлик уруғини ситиб чиқара олмабди ва афсус билан оламдан ўтибди. Ота жасади совумай туриб, икки ўғил тарафдорлари ўзаро қонли жанглари бошлаб юборибдилар. Шаҳри Барбар кўчаларида сув ўрнига қон оқибди, уйлар, саройлар ёндирилибди, вайрон қилинибди. Ваҳимадан эс-ҳушини йўқотган аҳоли бу жойларни тарк этиб, ўзга диёрларга йўл олибди.

Ака-укалар эса ҳамон униси бунисини қувиб, гоҳ буниси унисини қувиб олишувда давом этарканлар... ҳалиги икки овсин ҳам кўчларини кўтарганича эрлари ортидан гоҳ у, гоҳ бу томонга қочиб сарсон экан. Ана шундан бу жойларнинг номи Сарсонкўч бўлган, Икром!

Хотин зоти ана шундай. Бу дунёда аёл фитнасидан даҳшатли нарса йўқ. Емон аёл юрагингни зангдай емиради, турли балоларга рўпара қилади. Қариндош-уруғингга ёв этади. Қуй, бир тўлдириб, Икром! Энди менинг юрагим оловини шугина ўчиради. У ҳам бўлса вақтинча.

Эсон ака стакан тўла ароқни даст симириб юборди.

— Мана, Абдумўмин ўлиб кетди. Нега ўлди? Дунёга келиб нима кўрди шу етим. Болалик, ўсмирлигини мен булғадим, ҳа, мен! Хотиннинг икки пуллик дарди, «Бизни бу уйдан қувади Абдумўмин» деган гумони тагидан келиб чиққан ғайирлик туфайли шу боланинг болалиги ғурбат ичида ўтди. Буни билардим, лекин... Хотин укамга нисбатан меҳримни зангдай емирди. Мен ота-онамдан қолган ёлғиз ёдгорликни эмас, шу бир парча ерни, шалоқ иморатни кўпроқ ўйладим. Кўпроқ шунинг ғамида бўлдим! Абдумўмин ўшандаёқ бунинг тагига етган ва мендан чуқур гина қилган. Гинасида у минг қарра ҳақ эди!

Мана, етти фарзанд ўстирдим, элга қўшдим. Уй-жойлар солдим, юртга катта тўйлар бердим, боғлар барпо қилдим.

Аммо, раҳматли ота-онам менга ишониб ташлаб кетган энг азиз, барчасини қўйиб фақат ўша билан машғул бўлишим керак бўлган ёдгорни нима қилдим? Уни мен ўлдирдим-ку, ахир, Икром!

Эсон аканинг кўзларидан дув-дув ёш оқарди.

— Агар болаларимга берган меҳримнинг ўндан бирини шу етимдан дариг тутмаганимда, вақтида ҳолидан хабар олганимда, пешонасини силаб, тўғри йўлга бошлаганимда укам тирик юрмасмиди? Шу кўйларга тушмасмиди, Икром?! Ҳолбуки, бир уйда туриб, ҳафталаб кўрмасдим уни, хотин овқат бераяптими, йўқми, билмасдим. Ахир, мен ўғилларим бошини силаганимда шу етим ҳам ота-она меҳрига ташналиги, бир оғиз илиқ сўз, андак меҳр унинг учун олтиндан қимматлигини нега ўйламадим? Нега?

Абдумўмин меҳрнинг гадоси бўлиб ўтиб кетди оламдан. Ҳа, аслида дунёдаги энг арзон, аммо одамлар

худди ноёб нарсдай ўта хасислик билан улашадиган шу меҳрга тўймай, меҳр излаб тополмай кетди шўрлик! Бунга асосий айбдор менман! Энди қиёматда ота-онам юзига қандай қарайман, Икром?! Мен бадбахт нима дейман уларга?!

Бу боғлар, фарзандлар, уй-жойлар — ҳаммаси бир пул эмасми энди?!

Менинг юрагим ҳам энди ўша маликалар кўчидай сарсон бўлди-ку... Охиратимни аллақачон куйдирган эканман-ку!

Эсон ака иккинчи ароқни ўзи очиб, Икромнинг ҳай-ҳайлашига қарамай, яна стакан тўла ароқни сипқориб юборди.

— Ҳаммаси бир пул! Бир пул! — дея ҳайқирди у баланд қирларга қараб. — Ўтган ҳаётим бир пул! Чунки мен қилишим шарт бўлган энг асосий ишимни қилмаган нодон, кўр, басир, виждонсиз одам эканлигимга энди олтмишдан ошиб, умр кузи келганда иймон келтирдим. Бу ёғи энди бир пул! Бир пул!

Шу кундан бошлаб номозхон, эл-юртда ўзига яраша обрўга эга Эсон ака ичкиликка буткул берилиб кетди. Фирт маст ҳолда кўча-кўйларда гандираклаб, то бирор муюлишда йиқилгунча: «Ҳаммаси бир пул! Ҳаммаси бир пул!» — дея бақириб юрадиган бу одамдаги бундай ўзгариш сирини жуда кам одам биларди.

* * *

Абдумўмин икки кундан кейин ишхонага кириб келди. Сочлари ҳурпайган, соқоли ўсган, дазмол урилмаган, кир-чир уст-бош... Икки кундан буён бошлиқни на уйдан, на юқори идоралардан тополмай гаранг юрган ходимлар унинг тўсатдан бу абгор аҳволда осмондан тушгандай пайдо бўлишидангина эмас, балки шу қисқа муддат давомида кўзлари киртайиб, озиб кетганидан ажабланишди.

Абдумўмин ўринбосарига: «Қишлоқдаги бир яқин қариндоши тўсатдан вафот этиб, икки кун илгари тунда уйдагиларга ҳам айтишга улгурмай, юртига кетиб юборгани, энди фотиҳа маросимини ўтказиб қайтгани» ҳақида бир нималар дея минғирлади-да, чарчагани, боши оғриётганини баҳона қилиб, уйига жўнади.

Уйда ҳеч ким йўқ. Хотин ҳар доимгидай ишда, болалар мактабда. Абдумўмин хобгоҳга етиб олди-ю, гурс этиб ўзини ўриндиққа ташлади. Наҳот! Наҳот, шундай

бўлиши мумкин?! Камол ака, Мунира, қайнонаси...
Кутилмаганда ўрндан сапчиб турди. Қайнонаси ҳали
ҳаёт. Ундан сўраб-суриштириши ҳам мумкин-ку.

Жадал соқолини олиб, кийимини ўзгартирди-да,
таксига ўтириб, қайнонасиникига жўнади. Кенг ҳовли-
да ёлғиз яшайдиган қайнона куёвни бироз ажабланиб,
бироз хавотир билан кутиб олди.

— Тинчликми. Абдумўмин? Мунира телефон қилиб...

— Ҳа, бир иш билан шошилишч қишлоққа... —
деди-ю, Абдумўминнинг хаёлидан «гапни чўзишнинг
нима кераги бор» деган фикр ялт этиб ўтди-да, — Ая! —
деди кескин оҳангда. — Мен кеча Мўйидин ака — ҳақиқий
қайнотам билан суҳбат қурдим... Шу гаплар ростми?

Кампир бемажолгина айвон сўрасига ўтириб қолди.

— Охири сизни топибди-да, ер ютгур, — деди анча
сукутдан сўнг у. — Бўлмаса неча марта айтган Мунира:
«Ҳаётимизга аралашманг», деб...

Абдумўмин индамай уйдан чиқиб кетди...

* * *

Мўйидин Холматов Андижон туманларидан бирида
савдо соҳасида ишлар эди. Ёш, ҳали ўттизларга борма-
ган йигит, бели бақувват, дўпписи ерга тушса, пул
бериб олдиради. Биринчи хотинини икки боласи билан
ҳайдаб, асакалик келишган бир қизга уйланиб олган.
Иттифоқо, ажрашган аёли ўша пайтларда туман проку-
рори бўлиб ишлаётган Камол акага собиқ эри устидан
ариза берди. Камол ака ўшанда энди қирққа кирган,
куч-қувватга тўлган эди. Уйланганига ўн беш, ўн олти
йил бўлса-да, фарзанд кўрмаган, айб ўзидалиги учун
хотинидан тили қисик эди. Эр-хотиннинг ҳаётида ҳало-
ват йўқ, хотин ҳам, эр ҳам бир-бирининг жонига тек-
кан.

Ариза юзасидан Камол ака Мўйидин билан унинг
иккинчи хотинини чақиртирган эди. Лекин жувоннинг
хусни-жамолини кўриб, нияти бузилди. Арзимаган айб
билан Мўйидинни ўн беш суткага қаматтирди-ю, шу
орада бир илож қилиб, жувоннинг кўнглини овлашга
муваффақ бўлди. Мўйиддин қамокдан чиққанда, про-
курорнинг уйланиш ҳақидаги ваъдасини олиб, кўнгли
тўқ бўлган аёл эрни хушламайгина кутиб олди.

Аслида аёл Мўйидинни ёқтирмас, қизлигида пул-

дор Мўйиддин унинг ота-онаси бошини айлантириб, қизни ўзига тегишга мажбур қилган эди. Камол ака хотини билан узоқ яшай олмаслигини ҳис этиб юрар, бу кўҳликкина жувонни эса бир кўришда ёқтириб қолганди. Хуллас, кўп ўтмай Мўйиддиннинг биринчи хотини уйдан ёнғин чиқди ва хотин икки боласи билан ҳалок бўлди. Шубҳаларнинг бир учи Мўйиддинга тақалди. Чунки маст ҳолда бир-икки: «Агар аризабозлик қилиб, жонимга тегаверса, ўлдираман!» дея хотинига таҳдид қилгани кўпчиликка маълум эди. Охири у қасддан одам ўлдириш мақсадида уйни ёндирганликда айбланиб, ўн беш йилга қамалиб кетди.

Бу орада хотинининг кўзи ёриди ва Камол ака чақалоққа Мунира деб исм қўйди. Шунда Мўйиддиннинг хотини билан топишганига тўрт ой ҳам бўлмаган эди. Муниранинг онаси қамалиб кетган эри билан ажрашгач, Камол ака ҳам хотини билан ажрашди ва ёқтириб қолган аёлига уйланиб, Тошкентга қайтиб кетди.

Орадан ўн беш йил ўтгач, Мўйиддин олис Сибирдан тап-тайёр ўғри бўлиб қайтди. Қаердадир қизи борлиги ҳақидаги одамларнинг гапларига унча эътибор ҳам қилмади.

Энди у буткул бошқа олам уммонида жавлон урарди... — Гоҳ хавф-хатар, гоҳ айш-ишрат, гоҳ «зона»ларда ўтган ҳаёт — ...Ниҳоят олтмишларга борганда хаёлотга ўхшаган лойқа ҳаёти дарёси аста сокинлашиб, тина бошлади ва ўзига уй-жой қилди. Бу орада уйланди, лекин икки-уч аёл билан ҳам тузук рўзгор қилолмади.

Фарзанд ҳам кўрмаган эди. Умр кузининг аччиқ шамоли эса бошлагач, хаёлига жигари, ўз қонидан бўлган қизи борлиги тушди. Мунирани не машаққатлар билан топиб, учрашганда қизи тан олмади.

— Сиз кимсиз? Кўчадан келган ҳар бир одам «Отангман» деса бўйнига осилайми? Йўқолинг бу ердан! Мен сизни танимайман ва танишни ҳам истамайман!

У қизига бир-биридан ширин сўзлар битилган хатлар ёзар, идорасига турфа совғалар кўтариб келар, йўллари пойлаб, қаршисига чиқар ва саломига алик ҳам олмай, юзини терс ўгириб кетган қизи ортидан алам ва ҳасрат билан термулиб қоларди. Бу орада Камол ака оламдан ўгиб кетди. Муниранинг қийин-қистовлари, ҳадеб суриштираверишларидан толган онаси охири бир куни ёрилди:

— Не қилай, қизим, айтсам дилингни тиглайман, айтмасам ҳарсангтошдан-да оғир гуноҳни елкамга ортмоқлаб ўлиб кетаман...

Ҳа, ўша Мўйидин сенинг ҳақиқий отанг бўлади!

Мунира дод солмади, ўксиниб йиғламади. «Нега шунча йиллар буни сир тутдингиз» дея гина ҳам қилмади. Ранги оқариб, пешонасига чиққан муздай терни арта-арта узоқ ўйланди. Сўнг:

— Бу гапни сиз менга айтмадингиз, мен эшитмадим, ойи, — деди сокин товушда. — Менинг фақат ўша марҳум отамдан бўлак ҳеч кимим йўқ. Бу ўғри, каззоб, муттаҳам одам, балки дунёга келишимга сабаб бўлгандир, аммо у ҳеч қачон менга ота бўлолмайди! Ойи, бу мавзуга бошқа қайтмаймиз, Абдумўмин ҳам, болалар ҳам асло билмасин бу воқеани. Хўпми?

Она индамай «хўп» ишорасини қилди. Аммо, Мўйидин ака қизи билан ярашиш, ундан бир оғиз «дада» деган сўзни эшитиш учун жонини қурбон қилишга тайёр эди...

* * *

Абдумўмин умр бўйи суяниб келган энг собит, мустаҳкам маънавий қоя тақдирнинг бир зарбаси билан чир-парчин бўлди. Камол ака! Қайнотасигина эмас, балки ўз отасидан севимли, ақлли, пок инсон наҳот шундай қилган?.. Ўзганинг шахсий севиқли хотинини, ҳатто пушти-камаридан бўлган кишисини тортиб олган?! Ё, алҳазар? Ахир, Мўйидин тақдир тақозоси билан шу инсонга дуч келмаганида ҳозир бола-чақалари, неваралари даврасида кексалик гаштини сураётган ҳурматли қария бўларди-ку! Ҳолбуки, туппа-тузук бир инсон ашаддий ўғрига айланди, одамлар эътиборидан қолди ва ниҳоят умр шомини танҳолик, ғарибликда ўтказишга маҳкум...

Оилага тегишли шунақанги муҳим воқеани Абдумўминнинг кўнглидан сир тутишгани-чи? Демак, Муниранинг юрагида шундай етти қат қулфлар осилган берк хоналар борки, Абдумўминга бу хоналар эшиги бир дақиқа ҳам очилмаган. Абдумўминнинг кўнглидан шу пайтгача ҳоли бўлган бир туйғу — хотинининг оиладан ташқаридаги ҳаётига кучли қизиқиш пайдо бўлди. Бу аслида рашк эмасди.

Шу пайтгача хотинининг қачон ишдан келиши, иш

вақтида нималар қилиши, кимлар билан учрашуви асло хаёлига келмаган одам кутилмаганда худди шу нуқталарни суриштира бошлади. Аввалига Мунира ҳайрон бўлди. Тўрт-беш карра: «Иш вақтинг қачон тугайди? Машина ишхонадан уйгача қанча муддатда етиб келади?» — деган саволларга қайта-қайта жавоб қайтариб, тутоққач:

— Керак бўлса, суриштириб олинг! Шпион ёлланг! Лекин мен сизга ҳисоб бермайман. Фуқаролик ҳаққим бор бунга! — дея ўшқирди чимирилиб. Абдумўмин унинг идорасидаги аёллардан бирининг қўйнига қўл солди. Аёл анчадан буён Мунирага тиш қайраб юрар, бу амалпараст хонимчани жинидан баттар ёмон кўрарди. Эрнинг бу хонимнинг ишдаги турмуш тарзи хусусидаги суриштируви унга лотереяга ютуқ чиққандек бир гап бўлди.

Агар бу аёлнинг гапларига ишонадиган бўлса, Мунира бузуққина эмас, аксинча, мансаб, пулу мол қайғусида ҳеч қандай муқаддас туйғуни тан олмайдиган аёл эди. Унинг айтишича, Мунира бошқарма бошлиғи, элликлардан ошган, пакана, қоп-қора одам билан дон олишган. Гўёки, худди шу соҳадаги бошқа бир аёл билан бошлиқнинг кўнгилхушлик қилганини эшитиб, рашк қизиғида ўша аёлнинг кабинетига бостириб кириб, у билан юлишган, юмдалашган. Узун тирноқларини ўша аёлнинг кўзларига тиқиб олган...

Бугина эмас, у яна ҳам катта идорадаги бошқа бир масъул «ўртоқ» билан ҳам ўзаро яқин муносабатларда бўлган. Ва ҳатто хизмат машинаси ҳайдовчиси — армани йигит билан ўпишиб турганини кўрган одамлар бормиш...

Бунинг устига иккинчи ўғли ўша масъул «ўртоқ»қа жудаям ўхшаб кетиши ҳақидаги миш-мишлар идорадаги чойхўрларнинг асосий мавзуси эмиш.

Абдумўмин бу гапларга ишонини ҳам, ишонмасликни ҳам билмади. Аламини ичкиликдан олди...

* * *

Мунира Камоловна ҳашаматли кабинетининг шундай ортида жойлашган мўъжаз пардозхонасидаги тош-ойна қаршисида хомушгина ўтирарди. У мижозлар, ҳамкорларни қабул қилишдан аввал бирров атайин ўзи кабинетга тақаб қурдириб, жиҳозлатган пардозхонасига кириб чиқишга одатланган эди. Ишбилармон бу хоним,

аёл ва фирма раҳбари сифатида мижозларда уйғотган биринчи таассуротнинг аҳамиятини яхши тушунар, шу боис ёнида олиб юрадиган пардоз кути имкониятига ишонмай, муҳим ҳамкорлар билан учрашувдан олдин пардозхонада бафуржа тайёргарлик кўришга ўрганганди. Баъзан эса зарур бўлса либосни ҳам шу ерда ўзгартириб оларди.

Араб, ҳинд дорифурушлари бу гўзал аёлнинг кабинетида утириб, унинг жозибаси таъсирига тушиб қолганларини сезмай қолардилар. Бу эса нарх масаласида Мунира Камоловнага кўшимча очколар берарди, албатта. Бугун ҳам фирмада Ҳиндистондаги йирик доридармон ишлаб чиқариш компаниясининг вакилини кутишаётганди...

Тошкентнинг кўзга кўринган талбиркор аёлларидан бири мана, икки ҳафтадирки, ўзини қўйгани жой тополмайди. Икки ҳафтадирки, ич-этини ейди. Эриган қўрғошиндай қайноқ дард юрагини ўяди. Мана, икки кун бўлди, Мунира Камоловна Абдумўмин ва анови аёл ўлими юзасидан тергов ишлари олиб бораётган Сарсонкўч туман прокуратурасига бориб, ҳақиқий қотил ҳақида аниқ далил бўла олгувчи ҳужжатни уларга топширди. Жиноий иш энди ёпилади. Зеро, жиноятчи ва уни қотилликка ундаган омиллар энди маълум. Иш архивга топширилади ва кўп ўтмай ўтган йили Сарсонкўч адирларида юз берган фожеа одамлар ёдидан кўтарилади... Бир пайтлар ер юзида, сиз билан бизнинг орамизда Абдумўмин, Ҳабиба, Мўйидин исмли одамлар яшагани хусусида камдан-кам одам эслайди. Фақат Сарсонкўч қирларидаги бўзтўрғайларгина полопонларига шу ҳақида сайраб беришлари эҳтимол... Афсуски, қушлар тили одамларга тушунарсиз...

Абдумўмин... Кейинги йиллардаги ғурбат, бетиним жанжал, ўзаро ҳақорат, бир-бировга қўл кўтариш даражасидаги жирканч эр-хотинлик муносабатларининг қалин лойқаси қоплаган ҳаёт илдизларида нақадар покиза, ёруғ нур бор эди ахир... Қизликнинг энг маъсум, соҳир туйғулари Абдумўминга бахшида бўлмаганмиди? Интиқ-интизор кутилган висол дамлари, содда-қобил Абдумўминнинг эҳтирослари жиловини тортиб, бўса онлари келганда қандайдир баҳона билан ўзини ҳам, Мунирани ҳам чалғитишга уринишлари... Шундай гўзал ҳиссиётларга таянган турмуш нечун бу ҳолга келди?

Ким айбдор бунга? «Албатта, мен! — дея мана, нечанчи карра ичидан тан олди Мунира Камоловна, — Ўша собиқ Совет Иттифоқи миямизга қуйган ғояларни шимиб ўсган, оила, болалар тарбияси, уй бекалигидан кўра амал-у мансабни афзал кўрган мен айбдорман! Меҳрга зор ўсган Абдумўминга бор аёллик меҳр-муҳаббатимни бахш этиш ўрнига бошқа йўлдан кетдим. Нетаин, тақдир мени шу йўлга бошлади... — Умуман, ҳаётда нима учун яшадим? Бу беш кунлик дунёда олдимга қуйган бош мақсадим нима эди? Ўстирган дадам Камол ака нечун яшади? Ҳақиқий отам-чи? Абдумўмин, Эсон акалар-чи?».

Мунира Камоловна яна отаси — Мўйидин аканинг ўлими олдидан ўзига ёзган хатини эслади. «Азиз қизгинам! Жоним, меҳрибоним, мендан кейин дунёда эслайдиганим... Эшитдим, Абдумўмин билан ҳалиги аёлнинг жасаdlари топилибди. Эрта-индин суриштирув менга тақалишини сезаман. Зеро, қишлоқда бизни кўрган одамлар бор ва ҳатто ўша жойнинг учасковойи ҳам мени улар билан бирга кўрган. Бунинг устига номи қора одамман. Сен билан охирги учрашганимизда тасодифан Абдумўмин бизни кўрган экан. У мени топди. Барча ўтган гапларни унга ҳикоя қилиб бердим. Негадир куёвга бу жуда қаттиқ таъсир қилди. Сен билан шундан сўнг муносабати бузилгани, оилаларинг жанжалхонага айланганидан хабардорман. Зеро, сенга билдирмай Тошкентга бориб, идоранг атрофида айланар, олисдан бўлсада, сени бир кўриб, сўнг қайтар, ҳатто маҳаллангга ҳам бориб, уйинг атрофида ўралашиб қайтардим. Баъзан, Абдумўминни топардим. Кейин Абдумўмин жуда ҳам расво аҳволга тушди. Ичкилик, айниқса, ҳалиги топган аёли уни хароб қилди. Бу сафар Тошкентга бориб, яна Абдумўминни учратдим. Жуда исқирт, абгор ҳолда ҳалиги аёл билан қўлтиқлашган, иккови ҳам ширакайф. Ўтириб суҳбат қурдик.

— Бугун қишлоққа қайтамыз, — деди у кўзлари сузилиб, — ҳозир судьянинг олдидан чиқдим. Мен Мунирани судга бердим. Чунки, фирмани бирга ташкил қилганмиз. Қонун бўйича фирмага қарашли барча мулклар, ҳисобдаги пулларнинг ярми меники!

— Қандай қилиб? Ахир сиз нақд тўрт-беш йилдан буён фирма ишига мутлақо аралашганингиз йўқ-ку?! — дедим мен. — Барча ишни Мунира қилапти-ку!

— Мен гадо қиламан Мунирани! — дея мастона бўкирди у, — яшаб турган данғиллама ҳовлисини ўртасидан бўламиз. Биласизми, фирмада ҳозир 80 миллион кўчмас мулк, пуллар, айланма маблағлар бор. Мен қирқ миллион сўмлик айш қиламан ҳали! Менга қаранг, мен... Мен қирқ миллион сўмга биласизми, нима... меҳр сотиб оламан! Сотиб олдим ҳам! Мен ... меҳрни мана бундан, фоҳиша, алкаш, гиёвандан сотиб олдим, — деди у Ҳабибани кўрсатиб. Ҳабиба ҳам маст, ҳиринглаб куларди.

— Муниранинг кўли жуда узун, сизга бериб кўявермас, қирқ миллионни, — дедим мен синовчан оҳангда.

— Нима? Бермай кўрсин-чи? Қолаверса, — дея у қулоғимга шивирлади, — қирқ миллионнинг ярми судья билан адвокатга ваъда қилинган. Иккалови ҳам бизга шерик, улар судни менинг фойдамга ҳал қилмагунча кўйишмайди. Ҳа! Ахир суд қарори чиқарилиб, йигирма миллион сўлкавойни ёнга урса, кимнинг бели оғрийди? Ҳа-ҳа-ҳа! Бунинг устига қишлоқдаги акамни ҳам судга берганман. Менга тегишли уйда яшаяпти, мазза қилиб, бола-чақаси даври-даврон сураяпти. Менчи, мен нега дунёга келдим...

Кейин у йиғи бошлади...

Бироздан сўнг йиғидан тўхтаб:

— Ароқ борми? Бир пиёладан ичайлик, кейин биз Сарсонкўчга жўнаймиз. Ҳозир поезд бўлади, — деди. Кутилмаганда хаёлимга бир фикр келди. «Буларнинг нияти жуда бузуққа ўхшайди, Мунирага астойдил қасд қилишибди. Ёнидаги манжалақиси тегирмонга солса бутун чиқадиган кўринади. Абдумўминнинг кўлтиғига сув пуркаб, жангга солаётган шу... Қани, бу гапларнинг илдизини очай-чи», деб ўйладим-да:

— Абдумўмин! Менинг машинам бор. Ҳозир Андижонга кетаяпман. Биласиз, Сарсонкўч йўлим устида, билетларни топширинглар, машинада олиб кетаман, — дедим.

Иккови ҳам қувонганидан чапак чалиб юборишди. Дарров чипталарини топшириб, машинага ўтирақолишди. Йўлга тушдик. Довонда тўхтаб, ичдик ҳам. Аниқроғи, мен рулдалигимни баҳона қилиб, ароқдан бош тортдим. Иккови бир шиша ароқни паққос туширишди. Довондан тушиб, Фурумсарой қирларида кетаётганимизда яна Абдумўминни гапга солдим. Алжиради, валдиради. Сен ҳақингда айтган ифлос гапларини эсласам, яна томир-

ларимда қон жунбушга келади, қўлларим беихтиёр пичоқ дастасига югуради. «Қизинг ундоқ, қизинг бундоқ»... хуллас, шу ҳақоратларнинг ўзи учун икковини довондаёқ тилкалаб, жарга улоқтириш мен учун ҳам қарз, ҳам фарз эди... Аммо, чидадим, «Охир мақсади не буларнинг?» деган саволни ечиш учун тишимни тишимга босдим. Ниҳоят, Сарсонкўчга етиб келганимизда карта очилди.

«Муниранинг фалон-фалон қинғир ишлари, фалончиларга нима учун ва қачон, кимлар гувоҳлигида пора берганини биламан. Бу пора беришлари натижасида қанча мўмай фойда олгани ҳам менга аён. Хужжатларим бор! Ҳеч ким рад этолмайдиган далил-исботлар қўлимда! Қани, биров бу... бу ...ни ёнини олсин-чи!!!» дея бўкирди.

Юрагим орқага тортиб кетди. Яна қариганимда, қанчалик кеч бўлмасин, излаб-излаб гавҳаримни топганимда сендан жудо қилишларини хаёлимдан ўтказдим-у, аъзойи баданим музлаб кетди. Жон қизим, жоним қизим, мен ўша жойларни кўрганман, панжара ортидаги ҳаёт нималигини бошимдан ўтказганман. Сенга шуни раво кўриб бўладими?! Ундан кўра мен ўзим ўлсам, ер юзидан ўчсам бўлмайдами? Сен учун қизим, сен учун гўдаклигингда бозордан битта хўрозқанд олиб келиб, хурсанд қилолмаган, мактаб остонасига қадам қўйганингда форма кийдиролмаган, турмушга чиқишингда тўйингда бўлмаган отанг нима бериши мумкин? Фақат жонини, холос! Мен жонимни сенга ҳадя этишга қарор қилдим. Қолгани ўз йўлига... Икки аблаҳ, икки маразни қандай қилиб қирга олиб чиққаним, умр бўйи кўксимда жамланган нафрат, алам дардларим бирдан жунбушга келиб, ҳар иккаласини ҳам ваҳшиёна ўлдирганимни тергов айтиб берар... Аммо, «шу ишни мен учун қилибди», дея кўнглинг чўкмасин, мен бу ишни фақат ўзим учун қилдим! Фақат ўзим учун! Энди ўлим мен учун кўрқинчли эмас, зеро, мен ягона қизим учун кичик бўлса-да, бир хизмат қилиб ўлим топаялман! Мана, ҳозир газни очаман... Хаёлимда сенинг, невараларимнинг сурати билан жон таслим қиламан. Алвидо!»

Мунира Камоловна маҳзун бир жилмайиш билан бош чайқади, аттанг, аттанг, Абдумўминнинг гапларида жон йўқ. Мунира қонунга қарши ҳеч қандай иш қилмаганди... Эҳ, отаси, отажониси... Сен эшитмай дунёдан ўтган «Ота» сўзини энди ким айтади?! Абдумўмин-

га, болаларга, инсонларга бахш этилмаган меҳр қайси шамолларда соврилади? Энди куз келиб, деразангни ёмғиру шамол чертганида кимга керак бу меҳр?!

Мунира Камоловна юзларини ювиб, макияжларининг вайронасини чиқараётган шашқатор ёшларга эътибор бермасди...

Шу аснода яқинда давралардан бирида Али Қамбар деган дарвешнамо шоир ўқиган шеър ёдига тушди:

*Бахмал танли тунни зулмат эзар бемалол,
Ва ўтрумда ёлғиз юрак хаста, бемажол,
Ҳамда унинг қопқаларин чертар бир савол,
«Деразангни чертганида ёмғиру шамол...»*

*Бу не ҳолки, замонлардан замонларга кўчиш,
Хотиралар чақмоғида бир ёниб ўчиш,
Кексайганда кечалардан боладай чўчиш,
Деразангни чертганида ёмғиру шамол...*

*Ўй ортида тонгни қўмсаб кезади туйғу,
Ортга боқмоқ туйғусида безади уйқу,
Ва кўксингни бека бўлиб босади қайғу,
Деразангни чертганида ёмғиру шамол...*

*Босиб келар унутилган ваъдалар ёди,
Ва қандайдур яна бир ҳис, номатълум оти,
Яна мубҳам келажакнинг теран фарёди,
Деразангни чертганида ёмғиру шамол...*

*Кўндалангдур ўша асрий бир сўроқ яна,
Сен хоҳласанг-хоҳламасанг бор бу тантана,
Фақат... қандай бўлар экан ўша анъана?
Деразангни чертганида ёмғиру шамол...*

*Баҳору ёз яшнамасин ўшанда сўлим,
Кўндан нигоҳ ташламасин келинчак тўлим,
Насиб этсин фақат сокин, ёруғ юз, ўлим,
Деразангни чертганида ёмғиру шамол...*

Мунира Камоловна узоқ ўтирди. Кўз ёшлари қуриди. Шу аснода катта ўғил ниҳоят журъат этиб, пардозхона эшигини очди:

— Ая, кечирасиз-у, аммо ҳиндистонлик меҳмонлар кутиб қолишди-да!

Мунира Камоловна аста бурилиб ўғлига қаради.

— Ая, лекин, узр, аммо...

Яшин тезлигида Мунира Камоловнанинг хаёлидан минг хил фикр ўтди. Ўғлига ўшқирсинми? Ҳиндистонлик меҳмонларни қарғаб, қувиб чиқарсинми? Шу идора, ҳашаматларга ўт қўйсинми?! Нима қилсин?!

* * *

Ярим соатдан сўнг пардоз-андозини жойига қўйган, кўҳлик жозибаси кўзни қамаштирадиган фирмачи хоним — Мунира Камоловна ҳиндистонлик меҳмон ҳузурига ажиб бир навозиш ила чиқиб келди.

УЗБЕК ДЕТЕКТИВИ

БУ ҚАРО ТУН — ДУНЁ...

Ренат ширинликлар қироли Алберт Вагановнинг хотини — гўзал Ирэннинг ҳобхонасидаги кийим-кечаклар шкафи бурчагида типратикандай гужанак бўлиб ётаркан, мана нечанчи марта яна Фарғонанинг сокин кўчаларини эслади... Энди у дамлар, мактаб, онаси, олис қишлоқдан ҳар ҳафтада бир-икки марта уйга келиб турадиган отаси-онаси Алфия бу одамга иккинчи хотин бўлиб теккан, пулдор отасининг эса қишлоқда хотини, саккиз фарзанди бор эди — ҳамма-ҳаммаси хаёлот, эртак бўлиб қолди... Ренат отасига қуйиб қўйгандек ўхшарди. Қишлоқдаги ўғиллар эса онасига тортган, ҳаммалари сап-сарик, қирғий бурун эдилар. Шу боисми, даласи уни яхши кўрар, Ренатга ўз отаси исмини берган, доим уни Асқарбек деб чақирарди. Паспортда ҳам исми Асқарбек, фамилияси отасиники, ҳатто миллати ҳам ўзбек деб ёзилган. Аммо, Алфия ўғлини Ренат деб чақирар ва танишибилиш, қариндош-уруғлар орасида у Ренат номи билан машҳур эди. Отаси Ренатни яхши кийинтирди, яхши ебичирди, шаҳардаги инглиз тили йўналишида таълим берадиган нуфузли рус мактабида ўқитди, кейин эса нуфузли институтлардан бирига ўқишга ҳам жойлади. Аммо, шу даврга келиб СССР парчalandи ва халқларнинг тарихдаги иккинчи улкан кўчишлари бошланди... Алфия ўн саккиз ёшли ўсмирни ёнига олиб, Самарага қариндошлари ёнига кўчиб келди. Аммо Ренат бу ерда на иш топаолди ва на ўқиш... Кутилмаганда Алфияни машина уриб, ўлиб кетди. Бир кўнгли Фарғонага қайтмоқчи бўлиб юрган Ренат безори улфатлари даврасида кимнидир дўппослаб, майиб қилди-ю, олти йилга қамалди. Қамоқдан отасига ёзган хатларига жавоб келмади. Кейин билса, у ҳам аллақачон инфаркт туфайли хайр-маъзурни насия қилиб, жойи ростонига йўргалаб қолган экан... Қамоқдан чиққач, «пахан»лар йўлланмаси билан бақувват, хушёр ва сезгир, ҳеч нарсадан тоймайдиган бу йигит Москвадаги фирмалардан бири раҳбарининг танқўриқчисига айланди. Даромади ўртача бу фирма олди-сотти ишларида воситачи эди. Шундай кунларнинг бирида Ирэнни учратди. Иш билан ширинликлар қироли «Ва-

гончик» олдига кирган хўжайинини қабулхонада кутиб турган Ренат, кутилмаганда сапчиб турган котиба қизнинг юзидаги чуқур таъвозе ифодасидан сездикки, ўта муҳим бир шахс «Вагончик» ҳузурига ташриф буюрди. Танқўриқчи эслаб қолиш учун шу шахс томонга ўтирилди-ю, тонг қотди. Қимматбаҳо мўйналарга бурканган, атрофига заррача парво қилмай, дадил келаётган мағрур ва соҳибжамол бу аёл ўзининг мактабдоши Ирэн эди! Ренатдан бир синф пастда ўқувчи бу қизнинг асл исми Дилдора, аммо, рус миллатига мансуб онаси ва дугоналари Ирэн деб чақиришарди. Отаси жуда улкан қурилиш ташкилоти раҳбари, вилоятдаги энг обрўли одамлардан бири эди. Ота ўзбек бўлсада, хонадонлари тутими бошдан-оёқ Европача бўлиб, Дилдора — Ирэн ўзбекчада фикрини тушунтира олмас, ўзбекчадан кўра кўпроқ инглизчани яхши гапирарди. Оилалари, мавқелари ўртасидаги фарққа қарамай, Ренат билан Ирэн ўзаро «мактаб севгиси»ни бошдан кечиршишганди. Чунки, доимо энг замонавий русумда чақмоқдек кийиниб юрадиган, баланд бўйли, келишган Ренат мактаб йигитларининг олди, у билан юриш қизлар учун бахт ҳисобланарди.

— Ў, Ренато! Қанча қиш, қанча қорлар...

— Бу қаро тун — асли дунё демакдир... — Бир пайтлар Хейнедан бирга ёллашган шеърларидан бир сатри билан жавоб қилди Ренат ва қачонлардир қучоғида, илк бўсалар ҳаяжонида тўлғонган вужудга интилди. Лекин Ирэн унинг кўксига қўлини тираб, сал ортга туртди ва ёнидаги икки йигит, афтидан танқўриқчиларга:

— Эски мактабдош дўстим, — дея изоҳ берди. Ренат вазиятни тез идрок қилди-ю, дарров ортга чекинди.

— Қалайсан, Ирэн, аҳволлар...

— Яхши. Ўзинг шу ердамисан?

— Ҳа, икки йилча бўлди.

— Алберт билан турмуш қурганмиз, — ҳашаматли кабинет томон ишора қилди Ирэн, — Артур иккаламизга жуда кўп ёрдами тегди унинг. Айтмоқчи, яқинда Артур билан гаплашиб ўтириб, сени эслагандик, олдига бир ўтгин...

Ирэн акаси Артурнинг ташрифномасини юртдошига шошиб узатди ва эри кабинетига кириб кетди.

Икки-уч кундан сўнг Ренат Артурнинг ишхонасига борди. У каттагина қандолат фабрикасини бошқарар, фабрика Вагановга тегишли эди.

— «Вагончик» бизни эмас, биз уни одам қилдик. Бу хўлпасемиз хунаса менинг фикрларим, гоёларимни ўғир-

лаб шу даражага етди. Ирэн у билан танишганда «Вагончик» бор-йўғи шу фабриканинг директори эди. Фарғонадан янги келган кунларимиз... Қандайдир таянч керак эди. Ирэн ноилож унга турмушга чиқди. Ораларида йигирма ёш фарқ бор... Кейин Алберт менинг каллам билан ишлади... Энди эса... Майли, қадрдон, бу ҳақда сенга Ирэн гапириб берар...

Эртасига Ирэн Артурнинг уйига келди. Артур ниманидир баҳона қилиб, жўнаб қолди ва икки эски ошиқ-маъшуқ Артурнинг ҳобгоҳида кечгача ёлғиз қолишди...

«Вагончик»ни ўлдириш режаси ана шундай висол кечаларидан бирида туғилди.

— Агар «Вагончик»ни тинчитсанг, барча мол-мулкка ўзим меросхўр бўлиб қоламан, — деди Ирэн. — Сўнг бамайлихотир бирга яшаймиз.

Артур ҳам бу таклифни маъқуллади — фикр асли ундан чиққан эди... Узоқ ва пухта ишланган режа бугун амалга ошиши керак, Ренат емакхонада «Вагончик»ни ўлдириб, ўзи астагина ғойиб бўлмоғи даркор эди. Ирэннинг машинаси юкхонасида гаражга кириб олган Ренат аввалдан очиқ қолдирилган дераза орқали Ирэннинг хобгоҳига ўтиб, кийим-кечак шкафига яширинди... Ирэн бош оғриғини баҳона қилиб, эрта ётади, емакхона эшигини очиб қўяди...

* * *

Емакхона ўртасидаги стол ноз-неъматларга фарқ эди. Ичига қалампир, саримсоқ пиёз ва зираворлар тиқилиб, бутунисича димланиб, сўнг зайтун мойида енгил қоврилган ёввойи ғоз, кавказча кабоб, ўзбек шўрваси, банан, ананас, киви... Сархил винолар...

Алберт жуда оч, аммо, кайфи чоғ, у ҳозиргина муҳим савдо ишини кеч бўлсада битказиб қайтган эди. Гарчи кўпчилик орасида таом ейиш расм-русумларига риоя қилсада, ёлғиз қолганларида у очофатлик билан шоша-пиша ва танламай овқат ейиш одатига қайтар эди. Асли Рязань ўлкасидаги ўрмон ичида туғилиб ўсган Алберт қачонлардир Москвага, кулинария техникумига ўқишга келган ва ширинликлар тайёрлаш устаси касбини эгаллаб, шу ерда муқим яшаб қолган эди. Ширинликлар тайёрлаш фабрикаси кулилари 80-йиллар ўрталарида кооператив очди. Иши юришиб, бироз маблағ тўпловдики, кичик бир қандолат фабрикасини қўлга киритиш имкони туғилди. Шу фабрикани бошқариб турганда, кутилмаганда Ирэн билан учрашди. Собиқ Рязань деҳқонвач-

часи ички бир туйғу билан англадики, бу сарвиқомат соҳибжамол, инглиз ва француз тилларини сув қилиб ичиб юборган хоним ҳозирги шароитда унга энг керак одам... Дастлаб Ирэн унда котиба бўлиб ишлади. Қарасаки, котиба билан бирга олиб борилган музокараларда доимо иши юришяпти. Чунки, гўзал ва ақлли Ирэн ҳамкорларга шундай таъсир кўрсатардики, улар қандай қилиб Ваганов учун қулай шартномаларга имзо чекиб юборганларини сезмай қолишарди. Соҳибжамол, ақлли котиба ахтараётган Янги руслар орасида Ирэнга жиддий таклифлар чиқабошлади... Ирэнни Албертдан кўра бойроқ кимсалар ўзига оғдиришга уринишаётганлари ошкор бўлган кун Албертнинг ўзидай хўппасемиз хотини ва икки қизи учун оила фожиаси куни бўлди. Алберт хотинидан ажрашди-ю, Ирэнга уйланди. Қайноғаси Артурни ишга олди. Ўзининг маблағлари ва Ирэн билан Артурнинг тadbиркорлиги, топқирликларини бирлаштириб катта, қалтис ишларга қўл урди. Орадан беш-олти йил ўтиб, у ширинликлар қироли Алберт Вагановга айланди. Бунда Ирэн билан Артурнинг хизматлари беқиёс ва буни Алберт яхши англади. Кейинги пайтларда Алберт Артурни ёнидан четлаштирди. Чунки, қилган хизматлари эвазига ўзини компаниянинг салкам хўжайини дея ҳисоблай бошлаган Артур энди Вагановнинг ширинликлар мамлакатига таҳдид солаётган, унинг камида учдан икки қисмини қўлга киритиш учун зимдан уринаётган кимсага айланганлигини у фаҳмлаб қолганди. Алберт Ирэндан ҳам хавфсирай бошлаган ва хотинидан ҳам қутилиш чораларини излашга тушганди. Ака-сингил ва Алберт ўртасидаги муносабатларда пайдо бўлган дарз аллақачон катта ёриққа айланиб улгурганди. Шундай кунлардан бирида Ренат пайдо бўлди...

Алберт семиз бармоқлари билан қоврилган ғозни бир зумда парчалади-ю, ўткир тишларини ғознинг сонига ботирди.

— Бизда аввал суюқ овқат, масалан шўрва ичишдан бошлайдилар таомхўрликни, — деди ғаш келганини яширмай Ирэн.

— Бизда эса тескариси! — парво қилмади Алберт кавказ кабобига ташланаркан.

— Чарчадим, ухлайман, — деди овқатланиш кўнглига сиймаётган Ирэн ва ўрнидан туриб ҳобгоҳга йўналди...

Ечинаётиб, кийим-кечак шкафини уч марта чергиб қўйди.

— Ўзи... Емакхонада ёлғиз... Эшик очик...

Ренат аста сирғалиб чиқди-да оёқ учида емакхона томон юрди. Остонада бир зум тўхтаб атрофга аланглади. Ҳеч ким кўринмайди. Сўнг кўйнидан икки тилли ўткир пичоғини чиқарди-ю, эшикни шахд билан тепиб ичкарига отилиб кирди. Эшикка тескари ўтирган Алберт шарт ўгирилиб қаради-ю:

— Кўриқчилар! — дея бўкирганича ўрнидан сапчиб турди. Бақирганда оғзидан яхши чайналмаган гўшт парчалари тирқираб чиқиб, дастурхон устига ёғилди. Ренат ўлжасига ташланган йўлбарс янглиғ Алберт устига сапчиди. Кўркувдан ўзини йўқотган ширинликлар қироли қочаман дея орқага тисланиб, йиқилиб тушди. Йиқилаётганда оёғи билан беихтиёр тагидаги стулни босқинчи томонга тепиб юборди ва туйқусдан Ренат ана шу стулга қоқиниб мункиб кетди. Шу орада ўрнидан туришга улгурган Алберт чўчқадай чийиллаганича емакхона тўриси тарафга ўзини урди. Худди шу лаҳзада эса икки тан-кўриқчи емакхонага ўқдай отилиб киришди ва Ренатнинг жон ҳолатдаги қаршилигига қарамай унга ташланишди. Алберт эса коридорга қочиб чиқишга улгурди. Тўполонни эшитиб, бошқа хоналардан ҳам ошпазлар, хизматчилар чопиб чиқишди. Қафасдаги йўлбарсдай тўлғанган Ренат кўлидаги яланғоч пичоқни қошига биринчи бўлиб югуриб келган тан кўриқчининг бўғзига тикиб юборди. Танкўриқчи «воҳ» деди-ю, кўлидаги тўппончаси ерга тушиб, чап кўли билан йиртилган томоғини сиққанича чўккалаб қолди. Оғзидан қизғиш — қора қон фонтандай отилди...

Кўплашиб Ренатни ерга йиқитишди ва бир зумда боғлаб ташлашди. Шу аснода Алберт хонага қайтиб кирди-ю, икки ошпаз билан хизматчига:

— Даф бўлинглар! — дея буюрди ва кўрсаткич бармоғини лабига босиб, уларга «жим» ишорасини қилди. Албертга садоқатли бу одамлар имо маъносини тушиниб, бошларини эгиб кўйишди-ю, хонани тарк этишди.

Танкўриқчи Ренатни ғўладай тиккалаб, деворга суяб кўйди.

— Агар ким сени юборганини айтсанг бошинг омон қолади, акс ҳолда... — Алберт хамон тигидан қоп томчилаётган пичоқни кўлига олиб Ренатнинг томоғига тиради — тушундингми...

— Овора бўлма, — деди қисқагина Ренат ва Албертнинг кўзига тик қаради.

— Яхши, кўрамиз оғзингга қанчалик маҳкам экансан. Ертўлага обтушинглар уни!

Гўё эндигина уйғонгандай йўлақдан чопиб келаётган Ирэн кўриқчини олдида кетаётган Ренатга урилиб кетаёзди.

— Эҳтиёт бўлинг, хоним, бу ёлланган қотил! — деди танқўриқчи Ренатни чаптастлик билан деворга қадаб. Ренат бошини кўтарди... Кўз-кўзга тушди...

— Хоним, — деди у, — бир байт шеърим бор, эшитасизми...

Кутилмаган бу гапдан танқўриқчи ҳам, Ирэн ҳам қотиб қолишди.

*— Бу қаро тун асли дунё демакдир,
Кўёш, ой-у — аёл, бари эрмакдир...*

«Бу шаъма! Ҳозироқ мени сотади!» миясида ялт этди Ирэннинг ва бадани музлаб кетди. У терс ўгирилди-да, Алберт ёнига чопиб борди.

— Азизим! Нима гап? Мен бирам кўрқиб кетдим-ки!

— Хавотирланма! — Алберт қандайдир ғалати тарзда хихилади, — ҳозир тилга киралди у...

* * *

Алберт Ваганов Россия ширинликлар саноати қиролларидан бирига айлангач, Москва ташқарисидаги мана шу улкан кўшкни сотиб олган эди. Кўшк 17-йил инқилобидан илгари машҳур савдогар Савва Морозовнинг қишлик оромгоҳи эди, кейинча бу ерда турли идоралар жойлашган. Ваганов кўшкка харидор бўлган пайтлари бино «утилсирьё»нинг туман бўлимларидан бирига қарашли идора ва омбор ҳисобланарди. Кўшкни асл, ҳашаматли холига қайтариш, айни пайтда яшашга қулай шароит яратиш, ўтмиш меъморлиги обидасини замонавий хизмат кўрсатиш воситалари билан бағоят устакорона жиҳозлашга озмунча маблағ сарфланмади...

Бино дастлаб кенг, аммо, ҳавоси оғир ертўладаги қозонхона тармоғи орқали иситилган. Қозонхона ўчоғи ўртамиёна ҳовуздай келар, илгарилари шундай катта ўчоққа қанча ўтин, кўмир кетишини чамалаб, Ваганов баъзан ҳайратга ҳам тушарди. Гарчи ҳозир иситиш тизими табиий газ билан ишлатилсада, ўчоқ сақланиб қолган ва у доимо кўмир билан тўла эди...

Албертнинг буйруғига кўра ўчоқдаги кўмирни ёндириб чўғ холига келтиришди. Ярим яланғоч Ренатни бўйи баровар ёғоч ўриндиққа ипак арқон билан чирмаб, бойлаб ташлашган, у қимир этолмасди. Алберт танқў-

риқчиларга «Сизлар чиқинглар» дея имо қилди. Танқўриқчилар чиқиб кетишди. Улар «Босс»нинг қурбонларини шунақа дамларда қийнаб, азоблаб роҳат олишини яхши билишарди...

— Фикрингдан қайтганинг йўқми? — дея яна ғалати хихилади Алберт.

— Ҳе, ўша онангни... — кутилмаганда ўзбекчалаб сўкинди Ренат.

— Анангни, ҳи, ҳи, биламан бу ўша ўзимизнинг «мат-перемат»да, — ўз навбатида бўралаб сўкинди Алберт, — сен басурмонлардан, шекилли. Яхши, қани, Басурманнинг оёғини кўрайликчи...

Алберт қўлига узун чарм қўлқоп кийди-да, катта оташкурак билан муштдай лағча кўмир чўғини олиб, Ренатнинг товонига босди.

Ренат бўғизланаётган хўроздай қийқирди, хонани куйган гўшт ҳиди тутиб кетди. Чўғ терини куйдириб гўштга ўтди, Ренатнинг гавдаси ўтга тушган қилдай тўлғонар, лекин ипак арқонлар жуда пишиқ эди. У ҳушини йўқотгач, Алберт куйиб,қоп-қора чармга айланган товондан чўғни олди ва Ренатнинг юзига бир пақир муздай сувни сепиб юборди.

— Хўш, эсладингми хўжайинингни?

— Мен барибир сенга ҳеч нарса айтмайман! — Ренат ўзини барибир ўлдиришларини тушунар, шу боис Ирэн ва Артурни сотиб ўлгандан кўра, улар хотирасида мард, матонатли йигит сифатида қолиб ўлишни афзал билган эди.

Алберт бағоят аччиғи чиққанидан пишқириб юборди. Бу аблаҳ, ёлланган қотил, ифлос басурман Албертнинг кимлигини билиб қўйсин! Алберт кўмир ичида туриб учи чўғга айланган оташкуракни олди ва қип-қизил оташкурак учини Ренатнинг юзига яқинлаштирди. Ренат тутаб турган оташкуракка даҳшат билан термулди. Алберт қўлини илкис силтади. Оташкурак учигаги қип-қизил нуқта Ренатнинг ўнг кўзига шиддат билан санчилди! У чап кўзи билан бурни устида қизил пуфаклар ҳавога сачраганини кўрди. Алберт оташкуракни шундай суқди-ки, оташкурак учи кўз косаси тубидаги суякка қадалди. Кўз қайноқ сувдай Ренатнинг ёноқларидан оқиб кетди...

— Бас қил! Айтаман! Айтаман! — дея қичқириб юборди Ренат.

— Хўш?! — деди Алберт оташкуракнинг иккинчи қайноқ учини Ренатни чап кўзига яқинлаштириб.

— Хотиннинг Ирэн, акаси Артур Ибрагимов йўллашди мени... Ирэн менинг синфдошим, севишганмиз бир вақтлар.

— Асқарбек! — деган аёл чинқириғи янгради хонада. Ренат ўз ҳақиқий исмини эшитиб яна чўғ теккандай титраб кетди.

— Дилдора... — қонга беланган лаблар оҳиста пичирлади.

— Сен! — Алберт ҳам ҳайрат, ҳам ажабланиш билан хотинига ўтрилди ва қўлидаги оташкуракни унинг боши узра кўтарди. Аммо зарба беришга улгурмади, Ирэн қўлидаги тўппонча оғзидан чиққан олов Албертни ерга қапиштирди. Қорнига теккан ўқлар азобидан типирчилаётган Алберт заиф товушда қўриқчиларни чақиритишга тушди.

— Улар аллақачон ҳозир сен борадиган жойга равона бўлишган, чўчка! — деди Ирэн нафрат билан эшик ортида думалаб ётган икки жасадни кўрсатаркан.

— Наҳотки сен... Ирэн... Артур...

— Ҳа, биз бу кунни узоқ кутдик, эшит, эй тўймас ошқозондан иборат вужуд! Аслида Ренат сени ўлдириши билан танқўриқчиларингдан бири уни отиб ташлаши керак эди. Афсуски, Ренат худди ўшани ўлдириб қўйди, ўзи эса қўлга тушди. Ҳеч қиси йўқ, хатони тўғриладим. Билиб қўй, сенинг барча мол-мулкинг менинг номимга расмийлаштирилган...

— Ирэн! — дея ертўлага ҳовлиққанча кириб келди Артур — нима бўлди?

— Сценарийда озгина ўзгариш юз берди, аммо, финал ўша! — деди Ирэн ҳали эс-ҳуши жойида Албертни ва ўриндиққа боғланган, юзи қонга беланган Ренатни кўрсатиб, Артур ҳаммасини тушунди. Энгашиб, Албертни кўтарди-да, бир қоп тупроқдай гавдани... салкам бир тонна кўмир гуриллаб ёнаётган ўчоқ оғзидан ичкарига тикиб юборди! Ертўла ичини яна куйган гўшт ҳиди тўлдирди.

— Артур, — дея ингради Ренат, — мени бўшат.

— Хўп, — деди Артур, — бўшатаман.

Бироқ... Артур «кутулдим» дея ўйлаган Ренатни ҳам боғланган ўриндиғи билан бирга кўтариб ўчоққа иргитди! Чўғ ичидаги Ренат типирчилаб бироз дод-вой қилди-ю, тинчиди...

— Ренат! — Ирэн юзини қўллари билан беркитди. Бармоқлари орасидан шашқатор ёшлар юмалади...

*Бу қаро тун асли дунё демакдир
Күёш, ой-у— аёл бари эрмакдир...*

Қандайдир хирқироқ, ёввойи товущда Ренат билан Ирэннинг севимли сатрларини такрорлади Артур ва юзи тошдай қотиб, Ирэн томонга юрди...

Ирэн акасининг авзойи бузуқлигини сезиб, кўзлари олайганича ортга тисланди. Аммо, кеч эди...

— Кечир синглим, — деди Артур бошига тушган зарбадан ҳушини йўқотган Ирэнни ҳам ўчоқ оғзига тикаркан — ўйин жуда қалтис ва хавфли эди... Гувоҳ қолдириб бўлмайди...

...Ширинликлар қироли Алберт Ваганов ва хотини Ирэннинг танқўриқчилари билан бирга сирли тарзда ғойиб бўлиши Россия оммавий ахборот воситаларида яна бир сенсация, турли тахмин ва шубҳалар мавзусига айланди. Ширинликлар қиролига қарашли фабрикаларни эса қайноғаси Артур бошқара бошлади. Албертнинг собиқ хотини ва қизлари судма-суд қанча тентирашмасин, ҳозирча Артурдан ҳеч нарса ундираолмадилар. Чунки, мол-мулклар, акциялар эгаларининг ўлик-тириклиги номаълум эди...

* * *

Акбар Ибрагимович бу гал ҳам тўйиб ухламади. Ярим тунгача аллақачон бошидаги воқеалар эсидан чиққан телесериални томоша қилди. Сўнг уёққа тимирсиланди, бу ёққа тимирсиланди, хуллас кўзи илинганда соат тунги иккени кўрсатиб турарди. Мана, яна ҳали тонг оқармай уйғонди. Ҳаётининг юлдузли йиллари вилоятдаги энг йирик ташкилотлардан бирига раҳбарлик қилган бу одам кейинги пайтларда бирмунча қийналиб қолган эди. Асли марказдан олисдаги қишлоқда туғилиб ўсган Акбар талабалик йиллари ўз таъбири билан айтганда ўнганмас хатога йўл қўйди. Бир факультетда, аммо Европа гуруҳида таҳсил олаётган гўзал рус қизига ошиқ бўлди. Орада ўтган анча можаролар, ота-онасининг гоҳ ғазаб, гоҳ зорланиш билан кўрсатган қаршиликларига қарамай унга уйланди. Тез орада ўғил кўрди. Шаҳарга кўчиб келиб, «дом»да яшай бошлади. Ким билади, шу рус хотин шарофатими, у мансаб пиллапо-яларидан тез кўтарилди. Йигирма етти ёшида вилоятдаги ўзлаштирилаётган минглаб гектар қўриқ ерларда иш олиб бораётган улкан қурилиш трести раҳбари бўлди.

«Акбар Ибрагимович» номи шаҳардан тортиб, энг хилват чўл участкаларигача маълум эди. Райком секретарлари, райижроқўм раислари «Акбар Ибрагимович» билан яқин бўлиш учун ҳеч нарсадан тойишмайдиган даврлар... Зеро, унинг қўлида сон-саноқсиз техника, маблағ, ишчи кучлари ўйнайди. «Бу йил фалон гектар ер ўзлаштирасан!» қабалидаги топшириқ олган туман раҳбари Акбар Ибрагимович билан ҳисоблашишга мажбур. Акбар Ибрагимович ҳам ишга шўнғиган, кечасикундузи чўллар кезади. Бир оёғи эса Тошкентда... Бир куни мундоқ кўзини очиб қараса, ёш ҳам элликка яқинлашиб қолибди. Катта ўғил Артурни ҳам, қизи Дилдора — Ирэнни ҳам асосан хотини тарбиялабди. Иккови ҳам инглиз тили ўқуви кучайтирилган махсус мактабда таълим олишган, шу кунга келиб Артур Москвадаги олий ўқув юртларидан бирини битириш арафасида турибди. Бироқ, ҳар иккиси ҳам ғирт Европача фикрлайдиган, ўзбек миллати, унинг урф-одатларига мутлақо бегона одамлар бўлиб етишибди. Хотиннинг гапи билан Артурга ҳатто суннат тўйи ҳам қилинмаган, қолаверса, Акбар Ибрагимович ҳам партбилет тақдирини ўйлаб бу ишга жон-жаҳд ила киришмаган эди. Шу орада ота-онаси ўтиб, Акбар Ибрагимович уларни кўмиш маросимларида иштирок этди. Бу маросимлардаги тутумлар, одатларни кўриб билдики, ўзи ҳам аллақачон «мусулмончиликдан чиқиб кетган экан»... Укаларининг хотинлари қайнота ва қайнона жасади устида «отам»лаб, «онам»лаб йиғлаганини кўриб ичидан зил кетди. Ана шу кунлари илк марта хотинлар даврасида, кумрилар орасидаги зоғдек қаққайиб, индамай турган ўз хотини ва қизи, «ўқиш билан ўта бандлиги»ни баҳона қилиб бобоси ва момоси дафнига келмаган ўғли хусусида фикр юритаркан, яқинлашиб келаётган қариликнинг маъшум ёлғизлигини аниқ тасаввур этди.

— Кимсан, Акбар Ибрагимович бўлиб юраверибмиз-у, аммо кексаликни сира ўйламаган эканмиз, — дея бир кун надомат билан юрагини ёзди яқин дўстига у. Аммо, у йиллари рус хотин билан ажралиш, партбилетдан ажралиш билан баробар эди. Кўп ўтмай жамиятда ўзгаришлар шамоли эса бошлади. Акбар Ибрагимович рус хотини билан ажрашди. Лекин, аламзада хотин уни анча овора қилди, устидан уёқ-буёққа ёзди. Қишлоқда курган уйи бор. Бу уйни қуришда трест ишчилари меҳнат қилган, ғиштан тортиб миҳгача трест омборларидан келтирилган эди. Шу ҳолат юзага чиқиб, Акбар

Ибрагимович ишдан бўшатилади, устидан жиноий иш кўзгалди. Артур билан Ирэн оталарининг бу қилмишини оилага, ўзларига нисбатан сотқинлик, иблислик дея қабул қилишди. Отани тўлиқ қоралашди. Иккаласи ҳам ундан воз кечиб, ҳатто фамилияларини онасининг фамилиясига алмаштиришди...

Акбар Ибрагимович жиноий ишни бир амаллаб бос-ти-бости қилди-ю, қишлоққа бутунлай қайтиб келди. Шу ердаги бир қурилиш участкасига бошлиқ бўлиб, бир бева ўқитувчи аёлга уйланди. Икки ўғил кўрди. Уларга суннат тўйи қилиб, юртга катта ош тортди. Кейинча эшитса, Артур Москвада қолган экан. Кўп ўтмай собиқ хотини билан Ирэн ҳам уй-жойни сотиб, Россияга кўчиб кетишганидан хабар топди. Аммо, улардан жуда кўнгли қолган экан, бунга заррача ҳам афсус чекмади.

Мана икки-уч йилдирки нафақада. Икки ёш боласи билан ўқитувчи хотинининг маошига кўз тикиб яшайпти. Тирикчилик бир нави. Ўғилларга тўй қилишда машинасини ҳам сотиб юборганди. Энди эса ҳатто велосипедга ҳам пул йўқ...

Хотин ҳовли супурди-ю, апил-тапил чойини ичиб, икки ўғилни етаклаганича мактабга равона бўлди. Акбар Ибрагимович кўчага чиқди, уйга кирди, ўзича узумни хомтоқ қилган бўлди — зерикди. Уйга кириб телевизор кулоғини буради. Шу пайт кўчада кимдир чақиргандек туюлди. Акбар Ибрагимовичнинг ичи ёришди — «Хайрият, мен ҳам кимгадир керак бўлибман!» Чаққон юриб кўча дарвозасини очди.

Дарвозанинг шундоқ рўпарасида тўхтаган янги, зулукдай қора «Мерседес» олдидаги икки киши уни кутиб турарди. Иккаласи ҳам қирқ ёшлар атрофида, дид билан кийинган, ўзларини эркин, ҳатто бироз виқор билан тутишарди.

— Акбар Ибрагимович!

— Ҳа, менман. Келинлар.

— Сиз билан маслаҳатли иш бор. — деди улардан бири. Тикроқ, оқ юз, сариқ сочли, афтидан швед ёки финга ўхшаган одам.

— Бемалол, қани ичкарига...

— Акбар Ибрагимович! — деди шведга ўхшаган одам стулга ўтиришлари билан, — шарқона такаллуф, яъни чой-пойга овора бўлманг. Вақтимиз зиқ. Сизни ахтариб Москвадан келдик.

— Хўш?

— Сизнинг Артур, Ирэн исмли фарзандларингиз бўлган, тўғрими? Ирэн Россиянинг энг бадавлат кишиларидан бирига турмушга чиққан эди. Лекин мана уч йилдирки Ирэн, эри, танқўриқчилари билан дом-дараксиз йўқолган. Ирэннинг эри Альберт Вагановга қарашли қандалатлар империясини ҳозирча ўғлингиз Артур бошқариб турибди. Шу кунларда у Ваганов билан Ирэннинг ўлими фактини тасдиқлаш ва барча мол-мулкни ўз номига ўтказиш учун судга мурожаат этган. Суд бу ишни кўриб чиқяпти. Суднинг дастлабки жараёнларида маълум бўлишича, Альберт Ваганов ўзига қарашли жуда улкан бойликнинг учдан икки қисмини негадир хотини Ирэн номига расмийлаштирган экан. Артур Ирэннинг акаси сифатида мулкнинг шу қисмига даъвогарлик қияпти. Аммо, Россия Федерацияси қонунларига мувофиқ бу мулкка сиз, яъни марҳумнинг отаси ҳам даъво қилиши мумкин.

Акбар Ибрагимовичнинг оғзи қуришиб, боши айла-ниб кетди.

— Бу... Бу қанақаси... — дея олди у, — у мулклар қанча?

— Ишлаб турган фабрикалар, кўчмас мулклар чет эл банкларидаги маблағлар билан қўшилса ҳозир Артур даъво қилаётган мерос 200—250 миллион доллар атрофида! Мен Москвада энг кучли адвокатлардан бириман. Агар Ирэн мулкига мерос даъво қилиб судга ариза ёзсангиз, ютиб чиқишингиз учун барча ишни қиламан ва биз албатта ютиб чиқамиз. Лекин, бунинг учун аввало, менинг гонорарим хусусида келишиб олмоғимиз даркор.

— Хўш? — дея олди Акбар Ибрагимович.

— Шартномамизда кўрсатилгандан ташқари ўн миллион доллар берасиз...

— А... С... Собиқ хотинимчи?

— У қизидан жудо бўлгач, ғам-алам туфайли ўтган йили қазо қилган. Келинг, жиддий гаплашайлик. Биз сизни бекорга қидириб келмадик. Агар омадимиз юришса — мен бунга ишонаман, сиз жуда катта бойлик эгаси бўласиз. Ҳозирги аҳволингиздан эса хабаримиз бор, — меҳмон чоғроққина уй, абгор мебелларга ишора қилди.

* * *

Москва шаҳри Акбар Ибрагимовичга жуда таниш. У хизмат юзасидан ҳам, оилавий сафар ёки шунчаки дам

олиш учун ҳам бу шаҳарда кўп бўлган. Сершовқин «ЦУМ» заллари-ю, Арбатнинг хилват тор кўчалари, «Ўзбекистон» ресторани-ю, «Большой» концертлари — барибарида умрининг шодон дақиқаларини ўтқазган. Бир гал тармоқ ходимлари Бутун Иттифоқ кенгаши қатнашчилари сафида Кремлнинг Съездлар Саройида ҳам кўр тўкиб ўтирган...

Аммо, эрта келган кузнинг аччиқ шамоли кезиб юрган Москва кўчалари энди нақадар ўзгариб кетибди! Акбар Ибрагимович охирги гал шаҳарга ўн йиллар муқаддам келган эди. Қайта қуриш энди бошланган дамлар эди унда. Улкан бинолар пештоқларидаги, деворлар ва паннолардаги ленинизм, социализмни мадҳ этувчи шиорлар ўрнига чет эл фирмаларининг холадай ҳарфларда битилган рекламалари эгаллабди. Маркс, Энгельс, Совет давлати раҳбарларининг портретлари ва суратлари эса, шармсиз ҳолатдаги яланғоч аёллар тасвирларига ўрин бўшатибди. Майдонларда, кўчалар ёқаларида дўконлар, дўконлар... Домодедово аэропортидан шаҳар томон йўл олган такси ҳалқа йўлга чиқиб, Переделкино тарафга интилди.

— Яхшигина дача бор, ўша ерда дам оласиз, — деди унинг саволомуз қарашига жавобан Олег Абрамович. Қиёфасидан шведга ўхшаш бу таниқли адвокат асли яҳудий эди. Акбар Ибрагимович индамай бош ирғади кўйди. Зеро, энди шулар билан тилни бир қилган, ҳаммасининг мақсади битта. Бу одамлар Акбар Ибрагимовичсиз кўзлаган мақсадларига етмайдилар. Акбар Ибрагимович ҳам уларсиз олдида рақами йўқ нолдай гап.

Қариган чоғида олис, энди бегона пойтахтга сафар машаққатларини бўйнига олишга Акбар Ибрагимовични шароит мажбур қилди. Бўлмаса аллақачон отасидан воз кечган қизнинг меросини даъво қилиб юришга бало борми? Олег Абрамовичнинг кутилмаган ташрифи, ташрифидан-да ғаройиб таклифи қарияни шоштириб кўйди. Бир ҳисобда бу Оллоҳнинг инъоми ҳам эди. Чунки кейинги йиллари Акбар Ибрагимовичнинг оиласи моддий жиҳатдан қисилган эди. Умр бўйи орттирган анча-мунча мулк, банкдаги маблағлар рус хотин билан кетди. Кексалик арафасида бошлаган янги турмуш жамият ўзгарган, беҳаловат йилларга тўғри келди. Бунинг устига «Совет турмуш тарзи» қон-қонига сингиб кетган Акбар Ибрагимович ўзгаришлар тўлқинида суза олмади, асов мавжлар уни яп-яйдоқ соҳилга итқитиб

ташлади. Бундай кўзини очса, у қариганда Пушкин эртагидаги тешик тоғора билан қолибди, холос...

Ўзи тенгиларнинг болалари алақачон вояга етиб, биров тижоратчи, биров банкир, биров амалдор дегандай, энди ота-онага устун-у-соябон бўлишибди. Ҳаммаси ўзига тўқ, эртага ишончи баланд. Акбар Ибрагимович эса пайгамбар ёшидан ўтиб кетган бир даврда бири ўн, бири саккиз ёшли икки ўғилча-ю, қирқдан ўтган, ҳали яхши еб-ичиш, кийиниш дарди тарк этмаган хотин билан «Почтачи қачон нафақамни келтираркин?» дея кўча пойлайдиган ҳолатда... Бу ҳам майли, аммо, бу икки ўғил 20—25 га кириб, уйлайдиган-жойлайдиган бўлганда ёши саксонга кетаётган Акбар Ибрагимович нима қилади? Албатта, Оллоҳ ўша кунларга етказса...

Шу каби ўйлар кейинги йилларда Акбар Ибрагимовичнинг миясини пармалаб, уйқусизлик дардига дучор этганди. Олег Абрамовичнинг таклифини ҳар тарафлама ўйлаб, мулоҳаза қилиб кўргач, Москвага боришга рози бўлди. «Ахир, шу ўғил билан қиз ўз жигаримдан бўлган, ўзим боқиб, ўстирдим, ўқитдим... Демак меросга ҳаққим бор. Қолаверса, бу икки ўғилга нима қолдираман? Мендан кейин оч-яланғоч, фақир яшамаслиги даркор-ку, улар! Шундай экан, нима бўлса бўлди — Москвага бораман! Шу ўғилларим учун нима бўлсам бўламан!» деган қатъий қарорга келди у.

Акбар Ибрагимович Олег Абрамовичнинг келиши, ўзининг қарори ҳақида ҳеч кимга, хотинига ҳам тиш ёрмади.

— Москвалик оғайнилар, — деди хотинига у, — эски даврларни қўмсаб, бирор ой дам олдириб келишмоқчи.

— Биладан, — туси ўзгарди хотинининг, — сиз ўша — ўрис хотинингиз олдига кетяпсиз. Соғингансиз!

— Э, ўчир товушингни, аблаҳ! Ўлганига қанча бўлди ахир унинг!

Дала ҳовлида бир норғул эркак ва чиройли аёл уларни кутиб туришарди. Жойлашиб, ювиниб олишгач, дастурхон устида яна иш режасини тузишга киришиб кетдилар.

— Сиздаги эски совет паспорти билан уриниш менимча муваффақиятга тўсиқ бўлади. Чунки мен ҳали бу ишнинг нозик томонларини суриштириб билганимча йўқ. Қонунлар ўз йўлига, аммо, баъзи норматив актларда маблағларини чет давлатга олиб чиқиб кетиш йўлида катта тўсиқлар қўйилган, — деди Олег Абрамович «Смирноф» ароғини сипқораркан, — келинг, яхшиси

Россия Федерацияси фуқаролигига ўтказайлик сизни, иш анча осонлашган бўларди.

— Бу мумкинми?

— Икки карра икки тўрт дегандай гап. Аммо, озгина харажати бор. Мен бу ишни амалга ошираман. Сиз эса гонорарни кўпайтирасиз. Келишдикми?

— Майли.

Уч кундан сўнг Акбар Ибрагимович ўша эски паспорти билан Россия фуқаросига айланди. Барча расми-ятгарчиликлар битгач, Олег Абрамович Москва шаҳар, Октябрь район судига Ирэн Ваганованинг мол-мулкига яна бир меросхўр номидан даъво аризасини топширди. Орадан бир-икки кун ўтиб Олег Абрамович дала ҳовлига бирдаста газета олиб келди. Уларда Алберт Вагановнинг қайин оғаси даъво қилаётган мулкка янги даъвогар, ўлик-тириги номаълум ширинликлар қиролининг қайнотаси ҳам пайдо бўлганлиги хабар қилинган эди...

* * *

Фигони фалакка кўтарилди, деган ибора Артурнинг ҳозирги ҳолатини тавсифлашга асло ярамасди. Шум хабарни эшитгач ичига ўт кетди. Кейин эса жиннинамо бир аҳволга тушди: у гоҳ аччиқ Фарғонача шўрва ичган калдай шаррос терлар, гоҳ чилла совуғида устидан бир пақир муз аралаш сув қуйилган яланғочдай қалтирар, гоҳ ўзи билган икки — уч тилдаги энг жирканч иборалар билан бўралаб сўкинар, гоҳ эса аллақандай майин кўшиқларни куйлашга тушарди.

Ниҳоят танқўриқчилари узатган икки шиша ароқни кетма-кет қулқиллатиб ютди-ю, ўзини диванга ташлади. Шунча ҳаракат, не-не қаллобликлар, не-не эксперт — судьяларга узатилган ўн минглаб доллар харажатлардан сўнг тўсатдан қопни тешиб чиққан бигиздай бу арвоҳ ургур отаси тумшуғида тумтайиб турибди-ю! Ҳолбуки Алберт Вагановнинг хотини билан бирга чиндан ҳам ўлиб кетганлигини исботлаш учун нималар қилинмади!

Карпат тоғларида жарликка қулаб икки йилдан буён қишда қор, ёзда шоҳ-шаббалар ниқобида кўринмай ётган «Тойота»ни Албертнинг йўқолган «Тойота»сига уйқаштириш, ичидаги ириб-чириб кетган эркак ва аёл жасадларини Алберт Ваганов ва Ирэн Вагановаларнинг мурдасига айлантириш учун озмунча машаққат чекилдими? Ҳойиб бўлган икки танқўриқчини Вагановларни талаб, сўнг ўлдириб қочиб кетишда айблаш,

Интерпол орқали бу икки муттаҳамга қидирув эълон қилиш...

Савва Морозовнинг қишки қароргоҳи қозонхонасида ётган тўрт инсоннинг суяклари ҳам қалтираб кетгандир бу мислсиз фирибгарликлардан...

Ҳамма иш хотималаниб, суд Вагановларни ҳалок бўлган, дея хулоса чиқарган бир пайтда кимларнингдир кутқусига учган Албертнинг илгариги хотини икки қизи билан яна мерос даъво қилиб Артурни судга беришди. Бу бева аёлнинг орқасида турган кучлар энг эпчил, уста адвокатларни ишга солишди. Ва улар... 1964 йилда қабул қилинган РСФСР қонунини аллақайси ахлатхонадан топиб келиб, аюҳаннос солишди. Ўша қонунга кўра мулк эгаси васият қилган-қилмаганидан қатъий назар марҳум мулк эгасининг меросига яқин қариндошлар албатта даъвогар бўлар эканлар! Бу алмисоқдан қолган қонунни ҳамон бекор қилмаган Думани сўкавериб, Артурнинг жағи толди. Аммо, ноилоҳ... Яхшиямки, ҳали Алберт билан Ирэн тириклигида Артур иккаловини айниқса Албертни кўпроқ авраб, акцияларнинг катта қисмини Ирэн номига расмийлаштирган эди. Албертнинг хотини ва қизлари мероснинг бу қисмига тишларини теккизиша олмадилар. Аммо, эр-хотинга баробар мулкларнинг анчайин қисмини Албертнинг хотини ва қизлари суд қарорига мувофиқ эгаллашди. Артур ичидан зил кетган бўлсада тишини-тишига босди, ҳатто, газеталарга берган интервьюларида:

— Ҳақ жойига қарор топди. — Альбертнинг оила аъзолари қонун бўйича ўзига тегишли мулкларни қўлга киритдилар. Мен бундан хурсандман, — деди зўрма-зўраки илжайиб. Эндигина «Ҳайрият мулкларнинг асосий ўзаги ихтиёримда қолди, уч-тўрт йил ичида ширинликлар империясини тўлиқ забт этаман!» дея енг шимариб турган ҳам эди-ки, тўсатдан қолган мулкларга яна бир даъвогар — ўз отаси қай гўрдандир пайдо бўлди!

Ҳатто икки шиша ароқ ҳам хушини ололмаган Артурнинг боши тарс ёрулгудай оғир, миясида руснинг ўша асрий саволи — «Нима қилмоқ керак?» деган ибора изғирди, холос.

* * *

— Отаҳон, энди баъзи эҳтиёт чораларини кўриб яшайсиз, — дейишди Акбар Ибрагимовичга дала ҳовли

хўжайинлари, — чунки сизнинг бошингиз ҳозир 100 миллион доллар туради! Бундай қимматбаҳо бошнинг эса харидорлари бижғиб ётибди. Бунинг учун, биринчидан, Москвадаги эски қадрдонларингиз билан кўришишни хаёлингиздан қувинг, иккинчидан Москванинг диққатга сазовор жойларини томоша қиламан, деб ўзингизни уринтирманг, учинчидан ҳеч кимга, ҳеч қачон бу ердан телефон қилмайсиз.

— Ҳожатга беконвой борса бўладими, ишқилиб? — энсаси қотди Акбар Ибрагимовичнинг.

— Сиз хафа бўлманг, ота, аммо бу азиз бошингизни эҳтиётлаш зиммамызда. 100 миллиондан ажрамаслик учун ўглингиз Артур падаркушлиқдан тоймайди. Буни яхши биламиз. Ҳозир у сиз яшаб турган жойни аниқлаш учун минглаб «кўквой»ларни сочяпти. Сизни топиб олса ўлдириши аниқ...

— Ё оллоҳ! Жинни бўлдиларингми? Нима деб сандирақдаяпсизлар! Ўз ўғлим-ку у!

— Эҳ, ота! Ҳозирги Москва сиз билган пойтахт эмас — у энди фақат «кўквой» амри билан иш кўради. «Кўквой» олдида ота-она, қариндош-уруғ, ёру-биродарнинг сариқ чақача қиммати йўқ бу ерда!

Акбар Ибрагимовични унга таҳдид қилаётган хавф-хатар хусусида батафсил огоҳлантиришди. Отада суддан аввал Артур билан кўришиб, унга ўз дардини тўкиб солиш, тўйиб суҳбатлашиш, пича ёрдам олиб, сўнг ортга қайтавериш нияти ҳам йўқ эмасди, аслида. Ахир, 100 миллион долларни нима қиларди у? Артур инсофга келиб, ўгай укаларига ёрдамини аямай, уларни оёққа турғазига чин ваъда берса, ўктам бир ака бўлса — Акбар Ибрагимовичга бундан ортиқ давлат борми?

Бироқ, ўзларининг катта ўйинларида чолни қурол қилиб олган кучлар бу эҳтимолни ҳам ҳисобга олишганди. Алберт Вагановнинг ширинликлар империясини парчалаб, бурда-бурда қилиб ютмоқчи бўлган гуруҳ аввал Артур билан Ирэннинг қўйинини пуч ёнғоққа тўлдириб, икковини Албертга қарши қайраб солди. Алберт — Артур — Ирэн бирлигини қирқибгина мақсадга эришув мумкинлигини улар яхши тушунишарди. Биринчи галда Албертни Артурга қарши қўйишди. Сўнгра Ирэн Артурга қўшилди. Империя энди чок-чокидан дарз кета бошлаган ҳам эди-ки, кутилмаганда ўйин чаппасига кетди: Алберт билан Ирэн йўқолиб қолди. Улар Артур илдам ҳаракат қилиб, ўйинни ўз фойдасига

ҳал қилганлигини англашди. Алберт билан Ирэнни Артур гум қилганлигига заррача шубҳа йўқ эди.

Ана шундан сўнг Албертнинг хотини ва қизларини топишди. Жангу-жадаллар билан ўтган суд мажлислари Артурнинг мағлубияти билан тугади. Энди агар Артурнинг отаси акцияларнинг катта қисмини ундириб олса, Артур кенг кўламда ҳаракат қилиш имконидан маҳрум бўлади. Акцияларни Акбар Ибрагимовичдан арзон баҳога сотиб олиш мумкин... Албатта, шарти кетиб парти қолган осиёлик чувринди мўйсафидга акцияларнинг нима ҳожати бор?.. Борингки ўн-ўн беш миллионга рози бўлади у. Шу билан ҳам юрида энг бой кишилардан бирига айланиши аниқ. Шундай экан... Бунинг устига чол уларнинг қўлидаги бир юмалоқ хамирдай гап... Уни хоҳлаган шаклга солиш, вазифасини бажариб бўлгач эса тандирдаги кул ичига улоқтириш турган гап.

* * *

Акбар Ибрагимовични қўрқитиш, ўғил билан гаплашиш ниятидан қайтариш, айтилган топшириқни ломим демай бажарадиган ҳалим кулга айлантириш режаси амалга оширила бошланди. Бир-икки карра унга ёлғондакам суиқасд уюштирилди. Пастқам жойда кимдир уни роса дўпослади. Томоғига пичоқ тираб «Меросдан воз кеч, йўқса...» дея Артур номидан таҳдид қилинди. Ҳатто бир кун Артурнинг ўзи телефон қилиб отани бўралаб сўқди, энг шалтоқ ҳақоратларни бошига ёғдирди. Акбар Ибрагимович бу одамни Артурми бошқами эканини англаб ололмади, аммо, Фарғонадан шу ерга келган қари отани зиёрат қилиш ўрнига ҳақоратга кўмган, балки ўлдирмоқчи бўлган ўғилга нисбатан кўнглида чексиз нафрат, алам ўти аланга олди. «Бадкирдорга бир тийин ҳам бермай, Ирэнга тегишли барча мулкни ўз қўлимга киритаман!» дея қатъий аҳд қилди Акбар Ибрагимович. Атрофидагилар эса чол билан ўғил ўртасидаги жарликни кенгайтириш ниятида тиришиб ётардилар...

Аслида Артур чиндан ҳам отасини зўр бериб ахтарган, аммо, падарига нисбатан ҳеч қандай шум нияти йўқ, фақат «иложи борича чол билан келишиб, можарони тинч йўл билан бартараф этиш» чораларини излар эди...

Кечкурун суҳбат пайтида Олег Абрамович «эртага эрталаб ҳайит намозига борасиз, ўша ерда кўринмасангиз бўлмайди, чунки сиз комил иймонли, Оллоҳга чин дилдан ишонган мусулмонсиз» деган эди. Тўғри, Акбар Ибрагимович кейинги йилларда қишлоқдаги тенгдошларига қўшилиб, гоҳ-гоҳ туман марказидаги жоме масжидига қатнаб турар, бироқ уйда намоз ўқимасди. Дилида Оллоҳга ихлос ҳам унчалик жўш урмаганди. Зеро, қирқ-эллик йиллик даҳрийлик жараёни уни шу тариқа шакллантириб, кўнглини қотириб қўйганди. Илгарилари, 40—30 йиллаб «Худо йўқ!» дея жар солган, масжиду мадрасаларни буздиришга бош-қош бўлган кишиларнинг бир юмалаб эътиқодли мусулмон, ҳатто ҳожи бўлганликлари унинг кулгисини қистатарди, холос... Бундай эврилиш фақат номига эканлиги, сохта диндорларнинг юраклари ҳарсангтошдай қаттиқ, унда нури иймон уруғлари униши энди жуда мушкул эканини у тушунарди.

— Тўғрисини айтсам, Олег Абрамович, бунақа комедияларни ёқтирмайман...

— Лекин бу шарт, Акбар Ибрагимович, шарт, зеро нобакор ўғил ҳаётидан кўнгли ғуссага тўлган отанинг муқаддас Ийд рамазон намозиди Оллоҳга ёлвориб ўғли қалбига эзгулик нуруни сочишини сўраб илтижо қилаётган ҳолатдаги сурати бир қатор газеталарда босилиб чиқади. Шуни билингки, қайси бўлмасин, бирон-бир динга чинакам эътиқод қўйган, нариги дунёга ишонган одам ҳамиша инсонларда ҳурмат уйғотади. Айниқса, судьяларда... Намоздан сўнг «Горизонт» газетасида иккита сурат босилади. Биринчисида ўғлингиз Артур таноз хонимлар даврасида коньяк симирыпти, иккинчисида эса сиз масжидда ибодат билан машғулсиз. Жамоатчилик фикри қай томонга оғишини тасаввур қилаверинг...

Тонг саҳарда Акбар Ибрагимович уйғониб таҳорат олди. Эшик тагида «Мерседес» икки танқўриқчи билан кутиб турарди. Машина шитоб билан Москва томон йўл олди. Шаҳарнинг деярли марказида, метронинг Пушкин бекатидан хиёл наридаги масжид олди аллақачон одамлар билан тўла эди. Ҳали қоронғу, Москва узра майда қор сепаламоқда. Танқўриқчилар Акбар Ибрагимовични ичкарига бошлашди. Акбар Ибрагимович ўзимиздаги масжидларни кўрган, лекин бу қадар ҳаша-

мат, маҳобатни учратмаганди. Масжид ичидаги кенг саҳнга юзлаб одамлар сиғар, театрдагига ўхшаган иккинчи қават қилинган бўлиб, у ерда ҳам одам кўп эди. Ҳамма ёқда улкан биллур қандиллар. Кўзни қамаштирадиган даражада гўзал нақшлар. Акбар Ибрагимовични учинчи қаторнинг энг четига олиб келишди. Меҳроб олдидаги минбар атрофида Россия мусулмонлари раҳнамоси Талъат Тожиддин, Москва шаҳар ҳокими Юрий Лужков, Президент аппаратидаги таниқли кишилар, Россия Думаси депутатлари ҳозир бўлишганди. Талъат Тожиддин намоз олдидан йиғилганларга қарата кичик нутқ ирод этди ва сўз навбатини Юрий Лужковга берди. Лужков ўзи ва Москва ҳукумати номидан мусулмонларни Ийд рамазон байрами билан муборакбод этди. Сўнгра намоз бошланди...

Эртасига чиндан ҳам «Горизонт» ва бошқа баъзи бир газеталарда намоз ўқиётган Акбар Ибрагимович ва айш-ишрат чоғидаги Артурларнинг суратлари ёнма-ён босилиб чиқди. Бу ширинликлар қироли Вагановдан қолган улкан бойликни унинг меросхўрларига тақсимлаш юзасидан бошланадиган суд мажлисидан атиги икки кун илгари содир бўлди...

* * *

Артурнинг газеталардаги суратларни кўриб юраги увишди. Душман барча фронтларда ҳужумни кучайтиряпти! Бу аҳволда эрта-индин Артур қурган мудофаа истеҳкомлари сел урган дамба каби бузилиб, «ширинликлар империяси» нондай уваланиб кетиши турган гап. Бу уволарни эса наҳанглар ҳаш-паш дегунча ютиб юборишади.

Артур Ирэн билан Албертдан қолган қароргоҳнинг сокин хоналарида аста одимлаб, вазиятни ипидан-игнасигача таҳлил қилиб чиқди. Акбар Ибрагимовичнинг Ирэнга оталиги, бинобарин, меросхўрлигини Россия қонунлари сўзсиз тасдиқлайди. Аммо, Артурнинг адвокатлари бу «коммунист»нинг Ирэн билан Артурни дунёга келтиришдан бошқа иш қилмаганлиги, улар гўдаклигидан фақат оналари — аёл ҳуқуқи ер билан яксон қилинган Осие шароитидаги европалик, маданиятли аёл қарамоғида ўсиб-улғайишгани, Акбар Ибрагимович оилага хиёнат қилиб бошқа хотинга уйлангани, болаларни тирик етим қилгани ва ҳоказоларни келтириб, бу одамнинг меросга ҳеч қандай алоқаси йўқлиги-

ни исботлашга уринишади. Аммо, нариги томоннинг адвокатлари ҳам кучли, бир Олег Абрамовичнинг ўзи ўнтасига татийди. У жуда осонлик билан Артур ва Ирэнни балоғат ёшигача Акбар Ибрагимович боққани, Москвада ўқитганини ҳужжатлар, гувоҳлар билан исботлаб беради. Мерос масаласида иш кўраётган судьялар жуда эҳтиёткор, улар порани аслида ҳам ютиб чиқиши аниқ даъвогарлардан олишади — шуниси хавфсизроқ.

Артур ўйлаб-ўйлаб, охири қандай қилиб бўлса-да, отасини топиш, у билан юзма-юз, очиқ суҳбатлашишга қарор қилди...

Судьянинг тоби қочиб қолгани боис суд мажлиси яна икки ҳафтага сурилди. Олег Абрамович бу муддатдан унумли фойдаланди: газеталарда Вагановларнинг сирли ўлими ҳақида бир қатор версиялар чиқди, уларда албатта эр-хотиннинг ўлиmidан ким манфаатдор, деган савол олға сурилар, табиийки калаванинг учи Артурга келиб тақалиши ҳақидаги тахмин ўқувчининг миясига ўз-ўзидан қуйиларди.

Акбар Ибрагимович тушлик пайти ёлғиз қолди. Эр-хотин одатдагидек «ҳозир келамиз» деганларича кўча дарвозасини ташқаридан қулфлаб қаергадир равона бўлишди. Кексанинг иштаҳаси ҳам йўқ, кейинги пайтларда мубҳам, билгисиз бир дард юрагини кемирарди. Аввали Олег Абрамовичга «хўп» дея Москвага келди-ю, бироқ осойишта, тинч кунларда қандай ишга қўл урганини чуқур мулоҳаза қилиб кўргач юраги ғаш бўлганди. У аллақандай савқи табиий, уй эгаларининг баъзи бир гапларидан Москвага дастлабки келган кунлари ўзига уюштирилган суиқасд, Артурнинг телефонда сўкинишларини аслида Олег Абрамович ташкил қилганлигини илғаб олганди. Демак, кимларнингдир қутқусига учиб, умри поёнида ўз қонидан бўлган ўғил билан мерос таллашиб, судлашиш! Ё, алҳазар! Бундан ўн йил муқаддам тушига ҳам кирмаган синоат! Лекин кейинги икки ўғил ҳам фарзанд, Артурнинг ўғай бўлсада укалари. Чол «ўшалар учун шу йўлга кирдим. Оллоҳ, ўзи кечирар» дея ўзига тасалли беришга уринар, аммо ба-рибир дили ёришмасди.

Москвадаги жоме масжидда Ҳайит намозига қатнашганидан буён Акбар Ибрагимович юрагида яна бошқа бир ҳис — Оллога ибодат қилиш, унга интилмоқ ҳисси ниш ура бошлади. Ўз юртидаги неча юзлаб масжид, зиёратгоҳларда туғилмаган бу муборак туйғунинг нега ўзга тупроқда уйғонгани ўзини ҳам ҳайратга солди...

Илкис жиринглаган телефон Акбар Ибрагимовичнинг хаёлларини тўзгитиб юборди. Уй эгалари бирор ёққа кетишса албатта телефонни узиб кетишарди. Бу гал ёдларидан чиқибди, чамаси. Акбар Ибрагимович аввал парво қилмади, аммо телефон жиринглайвериб жигари эзилгач, охири гўшакни кўтаришга мажбур бўлди.

— Эшитаман.

— Дада! — деди кимдир ўзбекчалаб, лекин акцент билан. Акбар Ибрагимович бирдан шалвираб қолди. Чунки, «дада» сўзини фақат Артургина шундай талаффуз қиларди! — Илтимос, трубкани қўйманг. Биламан, овозимдан танидингиз, — русчалаб давом этди Артур. — Эртага «Ўзбекистон»га келинг. Студентлигимда олиб кирардингиз-ку... Ўша ўзимизни столда кутаман.

Акбар Ибрагимович беҳол диванга ўтириб қолди.

Ҳа, Артур билан Ирэн Москвада таҳсил олишаётган кезлари ота имкон топди дегунча уларни йўқлар, «икковинг ҳам оч-наҳорсан, биламан» дея болаларини «Ўзбекистон» ресторанига етаклаб, энг тансиқ таомлар билан сийларди. Ресторандагилар уни танишар, ҳамиша фарзандларини олиб кирганда, албатта бурчакдаги пальма ортида жойлашган пана столга жой тайёрлашарди. Артур ўзига сиғмай кетар, нималарнидир вижирлаб, отасини ўпарди. Ота-бола оз-оздан «Наполеон» ичиб олишар ва ҳар галгидай «Большой»га киришарди... Эҳ, қандай бахтли дамлар эди!

...Эрталаб уй эгасига «Мен бир шаҳар айланиб келай» деганди у кўрслик билан:

— Ҳеч қаёққа чиқмайсиз! Шу ерда ўтирасиз! — дея ўшқирди.

— Ие, нега? Маҳбусманми мен?!

— Кўрсатма шунақа!

Акбар Ибрагимовичники ҳам бирдан қўзиди:

— Ҳе, ўша кўрсатма берганни!

У дарвоза томон ҳатлаган ҳам эдики, уй эгаси жангари бабоқдай хурпайиб йўлини тўсди.

— Нима дедим сенга?! Ўтир!

— Қоч йўлдан! — асаблари ўйнаган Акбар Ибрагимович барзангининг энгидан тортган ҳам эдики, бирдан иягига гушган залворли мушт кўзидан ўт чиқариб юборди. Негадир кўнгли озди. Москванинг кулранг осмони чир айланиб, устига қулади...

Кўзини очганда Олег Абрамович тепасида турар, ўзи ётган ўриндиқ ёнида қон артилган бинт, пахталар тўла пақирча бор эди.

— Кечиринг, Акбар Ибрагимович, — деди Олег Абрамович, — бизнинг тўнка ўзи сал оvsарроқ. Ҳаддидан ошган ифлосни ҳозир ишдан ҳайдадим... Бироқ, судгача ўғлингиз билан кўришиш мумкин эмас!

— Нега? — дея олди Акбар Ибрагимович, тилини қимирлатса ҳам бутун жағи оғриб.

— Кўрсатма шунақа. Мен ҳам оддий ижрочиман. Айтиб қўяй, агар тихирлик қилсангиз ўлигингиз Москва ахлатхоналаридан бирида абадий қолиб кетади. Нафақат сиз, балки, қишлоқдаги хотин, ўғилларингиз ҳам нобуд бўлади. Ақдли одамсиз, ўйланг. Гап миллион-миллион доллар устида кетаётир..

— Ҳа, Акбар Ибрагимович, сиз дунё кўрган, иш кўрган, ҳаётий тажрибаси жуда бой одамсиз. Бироқ, кейинги ўн-ўн беш йил ичида ҳаёт бутунлай ўзгариб кетди. Кечаги худолар шайтон бўлиб чиқди. Сизу биз учун қалрият ҳисобланган анъаналар тупроққа қорилди. Бир нарсани айтиб қўяй, Горбачёв замонидан бошлаб мамлакатда миллионлаб одамлар қурбон бўлди. Нега? Агар ўн еттинчи йил тўнтаришидан сўнг хусусий мулклар давлат ҳисобига олинган бўлса, 1985 йилдан сўнг аксинча, давлат мулки шахсий мулкка айлантирила бошланди. Қанчалик қонли ва даҳшатли кўринмасин, биринчи йўл нисбатан жўн ва осон эди. Чунончи, фалончининг этикдўзлик устахонаси бор эди. Уни ҳокимият тортиб олди ва «халқники» деди. Устахона эгаси жабр тортди, аммо унинг қўни-қўшниси, таниш-билиши учун бу жудаям фожиа эмасди. 1985 йилдан кейин эса аксинча, давлат мулкани тақсимлаб, бўлиб олиш жараёни бошланди. Бу эса жамиятда ўлжа устига отилиб, бир-бирини туртиб, чўқиб, ўлжадан мўмайроғини ютиб қолишга интилаётган кузғунлар курашига ўхшаш ҳолатни вужудга келтирди. Ҳар ким ҳар қандай йўллар билан, кўпроқ, салмоқлироқ улушни юлиб олиш пайида..

Сиз Ўзбекистонликсиз. Президентингизнинг доно сиёсати туфайли хусусийлаштириш жараёнида Россиядаги каби қонли, ифлос манзара вужудга келмади. Россияда олғирлар халққа тегишли чексиз бойликларни ҳаёсизларча бўлишиб, талашиб-тортишиб олдилар. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, ўн йил аввал туфлисига ямоқ

солиб юрган ёки боши қамоқхонадан чиқмаган, таг-туги номаълум кимсалар бугун миллиард-миллиард даромад, олтин тўла қоплар устида ўтиришибди... Бунинг устига асл руслар яна ўша тешик тоғораси билан қолди. Бойликларни эса менга ўхшаган яхудийлар, кавказликлар эгаллаб олишди. Шу боис ҳозирда ҳақиқий руслар келгиндиларни четга суриш пайида. Алберт Вагановнинг «ширинликлар империяси» ана шундай улкан кураш ҳудудига тушиб қолган. Артур ўзини «русман» дея қанча кўкрагига муштламасин, чинакам руслар унинг бир келгинди, маккор осиелик деб билишади.

Биз Ирэн билан Алберт Вагановни аслида Артур йўқ қилиб юборганини яхши биламиз.

— Артур... — заифгина сўзлади Акбар Ибрагимович, — ўз куёви ва синглисини?.. Ишонмайман!

— Керак бўлса, исбот қилиб берамиз! Лекин ҳозир бунинг ҳожати йўқ. Артур уларни ўлдирган. Лекин гап бунда эмас. Ҳақиқий руслар Артурга унинг асл ўрнини кўрсатиб қўйишади. Гап бундай. Артур ҳар лаҳзада сизни йўқ қилишга тайёр... Шу боис ҳам сизни эҳтиётлаяпмиз. Энди мақсадга ўтсак. Сиз судда қатнашаяпсиз ва ютиб чиқасиз. Акцияларнинг катта қисми, мулкларнинг бир қисми сизга ўтади. Бироқ сиз уларни бошқа одамга сотасиз ва қўлингизга теккан 5—10 миллионни ҳамёнга урасиз-да, юртингизга равона бўласиз. Ўша ўғилларингизни хоҳлаганча тарбиялаб, хоҳлаганча ўқитаверасиз. Акцияларнинг катта қисми қўлидан кетган Артур эса «ширинликлар империяси» тахтидан воз кечишга ва оддий акционерлар қаторига ўтишга мажбур бўлади. Бўлаётган воқеаларнинг қисқа мазмуни ана шундай.

Акбар Ибрагимович аста қўзғалиб, ихраб-сихраганича каравот четига ўтирди.

— Агар кўнмасамчи?..

— Унда боя айтганимдек, жасадингиз Москванинг овлоқ ахлатхоналаридан бирида қутурган итларга ем бўлади. Қишлоқда қолган ўғилларингиз ҳам тирик қолмайди. Тушунинг, сиз учун бошқа йўл йўқ! Энди, биз айтганларни бажарасиз. Эсон-омон юртга қайтиш пайида бўлинг!

Шу куни Акбар Ибрагимовични Домодедово томонга олиб кетишди, чунки телефонни аниқлаган Артур отаси қўнган уйни ҳам билиб олгани аниқ эди...

Ресторандан отасини учратолмай қайтган Артурнинг

жиғибийрони чиқди. «Аҳмоқман!» дея ичида сўкди ўзини. «Телефон қилиб ўтирибман-а, ахир, ўша заҳоти одамларимни юбормайманми? Чол ёлғиз қолган экан. Саноқли дақиқаларда уни гумдон қилиш мумкин эди. Мана энди...»

Артурнинг чолни топиш учун қилган барча ҳаракатлари зое кетди. Энди улар фақат суд залидагина учрашишлари мумкин эди...

* * *

Акбар Ибрагимович бомдод номозини адо этаркан, худодан нима илтижо қилишга ҳам тайсаллаб қолди. Ўз пушти камаридан бўлган ўғилга мағлубият, шармандалик тилашми? Ота ва ўғил орасидаги ҳали тўла узилмаган қондошлик иплари, меҳр деб бўлмасада, ҳар ҳолда ота-болаликни тан олиш ҳиссини буткул барбод қилиш, ўртага муз солишни сўрашми...

Акбар Ибрагимович мана шундай оғир ўйлар ичида нонуштани тугатиб бўлган ҳам эдики, Олег Абрамович кириб келди.

— Ўзингизни дадил тутинг, отахон. Худо хоҳласа ғалаба биз томонда, — деди у ўзича чолга далда берган бўлиб. «Мен нима ўйдаман-у, қўбизим не дейди» надомат ила бош чайқади Акбар Ибрагимович.

Суд биноси олдида Олег Абрамович ва олти норғул, зийрак танқўриқчилар қуршовидаги Акбар Ибрагимовични серҳаракат журналистлар тўдаси кутиб олди.

— Олег Абрамович, Ўзбекистонлик қариянинг Артур Акбарович ва қизи Ирэнни никоҳсиз хотинидан кўргани ростми?

— Акбар Ибрагимович, рус хотинингизни уриб, ногирон қилиб қўйган экансиз...

— Умуман, хотинларингиз сони нечта?..

Олег Абрамович журналистларга одоб сақлаган ҳолда, аммо қатъий қилиб:

— Ҳамма нарсани одил суд ҳал қилади, жаноблар, бироз сабр қилинг, биринчи суд мажлиси тугаши билан матбуот анжумани ўтказамиз. Ана шунда ўзингизни қизиқтирган барча саволларга тўла жавоб оласиз! — деди.

Акбар Ибрагимович умр бўйи ҳам ҳозиргидек кўп

суратга тушмаган бўлса керак. Ўнга яқин сураткаш унинг ҳар бир қадами, нигоҳини фотоаппарат билан таъқиб этарди.

Суд залига киришда у «Бисмиллоҳ» дея одим ташлади. Ҳатто унинг шу ҳаракати ҳам синчков газетачилар эътиборидан четда қолмади.

Кўп ўтмай залга Артур ҳам кириб келди. Журналистлар нафасларини ичига ютиб, ота-боланинг қандай учрашишларини кузатдилар. Артур залга қадам қўйиб, бир зум тўхтаб, атрофга назар солди ва отасини кўриб у томон юрди. Олег Абрамович ҳам, мўйсафид атрофини ўраб турган олти нафар танқўриқчи ҳам ота-боланинг кўришишига қаршилиқ қилишга ожиз эдилар.

— Дада! — дея фақат ўзига хос акцент билан қичқирди Артур ва Акбар Ибрагимовични маҳкам кучоқлади. Акбар Ибрагимовичнинг томоғига бир нарса тикилгандай бўлди...

— Омонмисан, болам... — дея холос у.

— Даъвогар Акбар Ибрагимов! Қачондан буён Россия фуқаролигига ўткансиз?

Артурнинг адвокати саволини чол эшитса-да, англагани йўқ, чунки суд мажлиси бошлангандан буён бўлаётган воқеаларга аралашмас, неча йиллардан буён кўрмаган ўғил билан учрашув наъшаси уни маст қилиб қўйганди.

— Акбар Ибрагимович ўзингизни тутинг! — Олег Абрамович уни хиёл туртди, — жиддий саволлар бўляпти.

Адвокат саволни иккинчи карра қайтаргач, Акбар Ибрагимович жавоб берди.

— Шу йил.

— Россия фуқаролигига нима мақсадда ўтдингиз? Ахир Ўзбекистонда янги оилангиз, икки нафар ўғлингиз бор. Наҳот улардан умрбод воз кечасиз?

Артурнинг адвокати ана шундай илмоқли саволлар бериб, суд ҳайъати олдида чолнинг атайлаб ғараз ниятда, фақат мерос ундириш мақсадидагина Россия фуқаролигига ўтганлиги, бинобарин, бу одамнинг юраги тоза эмаслиги, пул-молга хирс қўйган, бу йўлда ўз ўғлини хонавайрон қилишга тайёр одам эканлигини кўрсатиш эди.

Олег Абрамович даъвогарнинг жавоблари рақиб фой-

дасига ишлаётганлигини фахмлаб, суд раисига мурожаат қилди:

— Жаноб раис! Даъвогар ўзини ёмон ҳис қияпти. Юраги нотинч. Бугунги мажлисни тўхтатиш ва қисқа муддатли танаффус эълон қилишингизни илтимос қиламан.

Дарҳақиқат, бугунги кун таассуротлари Акбар Ибрагимовични толиқтирган, ранги оқариб, қўллари асабий титрай бошлаган эди...

* * *

Қуналгага етиб келишгач, Олег Абрамович Акбар Ибрагимовичга:

— Келинг, бир пиёладан шарқона кўк чой ичайлик! — дея таклиф қилди.

Танқўриқчиларидан бири дарҳол кичик, шинам дастурхон тузади. Пахта гулли чойнакда аччиқ кўк чой дамлаб келди. Қиш бўлишига қарамай, дастурхонда Кува анори-ю, Олтиариқ узумлари муҳайё эди. Олег Абрамович видеомагнитофон тугмасини босди. Хонани Ботир Зокировнинг унутилмас, соҳир овози тўлдирди.

*Бир оқшом, бир оқшом
Ёнимда қол...*

— Ўзбекистон жаннат ўлка, — деди Олег Абрамович жонон пиёладаги қайноқ чойни пуфлай-пуфлай ҳўплар экан, — чўнтагида миллион «кўк»часи бор одамга ер юзининг жаннати шу.

— Шаккоклик қилманг, — деди Акбар Ибрагимович. Олег Абрамович шарақлаб кулди.

— Қачондан буён художўй бўлиб қолдингиз?

— Шу ерга келганимдан бери, Олег Абрамович! Пул, мол-мулк учун бир-бирини аямай бўғизлаётган, инсон қонини шарбатдай маза қилиб похол найчаларда симираётган, иймон-инсоф, одамгарчилик, қариндош-уруғлик, меҳр-оқибатга ҳар лаҳза, ҳар онда тупуришни фазилат деб биладиган шайтони лаъинлар орасида кўнглим Оллоҳ нури томон интила бошлади. Қалбим билгисиз, ниҳоясиз бир гуссага тўлди. Бу шайтоний жамоани жиловлаш, унинг ҳам қалбига (агар қалб ҳам бўлса!) иймон уруғини экишга ёлғиз Парвардигори оламгина қодирлигига шу ерда имон келтирдим! Отани

болага, акани укага, опани сингилга қайраб солаётган ёвуз кучга ундан ўзга ким ҳам бас келаоларди?!

— Ҳай, ҳай! Арши аълодан сал пастга тушсинлар! Бу ерни Москва дейдилар, Москва эса маълумингиз-ким, кўз ёшларига ишонмайди! Бинобарин...

— Ташвиш чекманг, Олег Абрамович, мен чизган чизиқларингиздан четга чиқишга ботинмайман. Мана бу ўзбекча дастурхон, Ботир Зокиров кўшиқлари нима учун қўйилганлигини тушунаман. Қандай аҳволда қолганимни англайман. Зеро, олисдаги икки норасида фарзандим қайғуси менга ўзга йўл қолдирмайди. Бу ёғидан хотиржам бўлинг. Аммо, ўткинчи бир ҳирсга берилиб, ўз ўғлим билан судлашишга қарор қилган кунимни ўлгунимча лаънатлаб ўтаман! Оллоҳ бу гуноҳи кабирани ҳеч қачон кечирмаслигига ишонаман! Лаънат сенлар, сендайларга! — дея кўзларига ёш тикилиб сўзлади Акбар Ибрагимович.

* * *

Олег Абрамович Артурнинг адвокатлари келтирган далиллар, яъни Акбар Ибрагимовичнинг Артур ва Ирэн тарбияси, боқувига мутлақо эътибор бермагани, собиқ хотинини доимо хўрлаб, қийнаб келганлиги, фақат мерос таъмаида Москвага келганлиги ва ҳоказо даъво-ларни биттама-битта яксон қилди. Аксинча, Артур ҳам, Ирэн ҳам фақат Акбар Ибрагимовичнинг ғамхўрлиги, уларга ўқиш ва яшаш учун барча шароитларни яратиб берганлиги меҳрибон оталиги натижасида шу даражага етганлигини исботлаб берди.

Акбар Ибрагимович судья ёки адвокат унга мурожаат қилгандагина оғзини очар, қолган пайтда атрофга парво қилмай, ўз хаёлларига фарқ бўлганича индамай ўтирарди. Адвокатларнинг шаллақи хотинлардай бир-бирига ташланишлари чол қалбида инсон боласининг нафс қули эканлиги, бу йўлда ҳар қандай ёлғон, тухмат, пасткашликдан тоймаслиги хусусида надомат туйғусини кўкартирарди, холос.

У баъзан кўпчилик кўзини шамғалат қилиб, Артурга бир қур назар ташлаб олар ва кундан кунга бўшашиб, сўлиб бораётган ўғлига юраги ачишарди. Ҳа, Артур ўйинни бой бераётганини ҳис қилар, иложсизликдан куруқдаги балиқдай қийналарди. Уста шахматчи деб

ўйларди ўзини... Ҳамма юришлар олдиндан режалаштирилган, галаба нақд деб ўйларди... Комбинациянинг у ҳисобга олмаган атиги битта бўш жойи бор экан. Маккор душман эса шу жойни топа билди...

Артур отасининг алақандай хомуш, хаёлчан қиёфасига термуларкан, кечагина юрагида бу чолга нисбатан жўш урган нафратнинг қирғоқдан чекинган денгиз тўлқини мисоли аста орқага қайтаётганини ҳис этарди. Бу ўша қўллар, ўша қиёфа... Меҳрибон отаси... Ростдан ҳам ўша телепатия, биоток деганлари ҳақиқатмикин? Йўқса кечагина номини эшитганда ижирғангиси келадиган бу одамни кўриб, нега кўнгли ийиб кетди?..

«Сентименталь кайфият мутлоқ ёт эди-ку, менга...» Кечқурун тушига Ирэн кирибди... Ёш, Москвага энди келган вақтлари эмиш... «Ё, Худо, нималар қилиб қўйдим?! — Артурнинг вужуди жимирлаб, пешонасига совуқ тер чиқди, — Савва Морозовнинг собиқ қишки қароргоҳи қозонхонасида ётган суяклар энди умрбод мени таъқиб этади-ку!»

Кўнгли тубида Артур ҳатто меросга интилиш ҳиссининг сусаяётганини ҳам илғади...

* * *

Ваганьково қабристонининг бир четидан Артурнинг онаси учун ҳам жой топишган эди. Бу қабристонга кейинги йилларда асосан бообрў адабиётчилар, машҳур артистлар, бадавлат кишилар ҳамда... уччига чиққан ўғри, талончи, каззоблар дафн этиларди. Умр бўйи ҳалоллик, покликни куйлаб ўтган хассос шоирнинг камтарона қабри ашаддий қонхўр, ўнлаб одамларнинг жонига зомин бўлган қароқчининг ҳашаматли мрамор мақбараси ёнида ёки пойида бўлиши ҳеч кимни ажаблантирмасди.

Суд мажлиси ниҳоясига етиб, эрта-индин қарор чиқариш арафасида Олег Абрамович ва унинг кўринмас ҳомийлари енгил тин олишди. Қарорнинг ким фойдасига чиқарилиши ойдаё аён бўлиб қолган эди. Акбар Ибрагимович атрофидаги кўриқчилар ҳам қаёққадир ғойиб бўлишди.

— Сиз энди бемалол дамни олаверинг, оқсоқол, — деди Олег Абрамович, — Москва қадрдон шахрингиз, сайр қилинг, кўнгил ёзинг...

Суд жараёни деярли бир ёқли бўлди. Энди Акбар Ибрагимовичнинг хавфсизлиги таъмин этилган, яъни уни ўғирлаш ёки ўлдиришдан Артур тарафга ҳеч қандай манфаат йўқ эди. У хоҳлайдими-йўқми иш пишган, чол ўз улушини хоҳ ўлик, хоҳ тирик — барибир оларди.

Акбар Ибрагимович эркин юриш имкони туғилиши билан собиқ хотини дафн этилган қабристонни аниқлади ва эрталаб қорли Москва кўчаларидан ўша томонга жўнади. Ваганьковога фақат рухсатнома билан қўйиларди. Бу ерда ўзининг собиқ хотини ётганлигига қабристон маъмуриятини увалло ишонтирди — ишонишмади, ичкарига қўйишмади.

— Оқсоқол! — дея қабристон дарвозаси ёнида асабийлашиб турган Акбар Ибрагимовичга мурожаат қилди коржома кийиб олган ўрта яшар бир рус кишиси. Афтидан у шу ерда оддий ишчи ёки таъмирловчи бўлиб ишларди. — Ичкарига кириш керакми? Муллажирингни чиқаринг!

Хаш-паш дегунча ўн долларли қоғоз ҳалигининг қўлига ўтди, Акбар Ибрагимович эса бамайлихотир қабристон дарвозаси остонасини ҳатлаб ичкарига қадам қўйди.

Аслида Ваганьковони одамлар эмас, балки ҳайкаллар, бюстлар қабристони деса бўларкан. Узундан узоқ йўлақларнинг ҳар икки четида турли шакл, турли кўринишдаги юзлаб ҳайкаллар — ўз остиларида ётган мурдаларнинг тош, гипс, бронзага айланган сиймолари зиёратчини бетиним таъқиб этарди.

Таня чет йўлақлардан бирининг охирида, эски қабрлар орасига қўйилган экан. Атрофи темир панжара билан ўралган мрамор сағана. Куббасида марҳуманинг сурати. Ўша 60-йиллар бошидаги, Акбар Ибрагимовични шайдо этган чинакам русларга хос кулча юзли, икки ўрим сочини бошига танғиган гўзал Татьяна... Акбар Ибрагимович олиб келган гулдастасини сағана пойига қўйди-да, шу ердаги ўриндиққа ўтириб, куръон тиловат қилди.

Икки ўртада қанча-қанча номаъқул ишлар бўлиб ўтмасин, ёшликда берган кўнгил ҳеч қачон ёддан чиқмайди. Айрилиқдан сўнг вақт ўтган сари муносабатлардаги қора доғлар тобора хиралашиб ўша гўзал онлар жилва қилаверади. Ёшлигининг энг чароғон, бахтли дамлари ҳамроҳи бу аёл. Ахир, шу қизга уйланаман дея,

ота-она, қариндош-уруғ раъйига дадил қарши борганди Акбар. Агар бир лаҳзалик ўткинчи туйғу бўлганида кўнгилга қулоқ солармиди у? Аслида, ёмон яшашмади. Таня уй бекаси сифатида беназир хотин эди. Акбар Ибрагимовичга садоқатли, унинг учун ўзини қурбон қилишга ҳам тайёр эди. Ўша йиллари Акбар Ибрагимовичга ўхшаб европалик аёлларга уйланган кишилар кейинги йилларда алланечук бетаъриф бир ҳолга тушиб қолдилар. Зеро, бундай одамларда ўзаро муносабат, муомала, тарбия кўпроқ Европа андозаларига мослашган эди. Миллий, диний анъаналар, урф-одат ва қадриятлар халқнинг кундалик турмушида етакчи ўрин эгаллагач, бундай оилалар оқимдан хиёл четга чиққандай бўлдилар. Зеро, бу урф-одатларга амал қилиш, турмуш тарзини шу йўсинларга мослаштириш жуда қийин эди... Кўплар неча йиллик рўзгорларидан воз кечиб бошқа ҳаёт бошлашди, айримлар эса оиласи билан ўзга юртларга бош олиб кетди. Тўғри, ўзларини шу замин фарзанди дея ҳис этиб, шу халқнинг бир вакили сифатида яшаётганлар ҳам кўп.

Москвага келмасидан аввал Акбар Ибрагимович эски қадрдонини учратиб қолди. У ҳам ўша олис 60-йиллари рус аёлига уйланган, уч-тўрт фарзанди, неваралари бор, аммо, болалари буткул европача тарбия кўрганди. Акбар Ибрагимович билан оилавий борди-келдилари бор эди. «Аҳволлар қалай?» деган саволга кексайиб, мунғайиб қолган бу одам «афсус» деган маънода бош чайқади.

— Катта ўғлим етти-саккиз йил илгари Рязанга кетганди. Ўша ерда фирма очиб, ишлари юришган. Кейин қолганлари ҳам унинг ортидан жўнашди. Энди хотин ҳам сафар тадоригини кўряпти, — деди у надомат билан.

— Сиз-чи?

— Бошим қотган... Уларга қўшилиб кетай десам, қариб қолдим... Болаларим Рязандан олиб келиб, бу ерга дафн қилмайдилар, биламан, кетмай десам жондан азиз болаларим, невараларимсиз бу ерда қандоқ яшайман?...

«Ҳа, давр шундай эди... Биз четдан келган сохта мафкураларга алдандик... Йигирма йилда коммунизм қурамыз деса, чиппа-чин ишонибмиз-а... Ахир, бу телбанинг гапи экан-ку! Соғ одам йигирма йилда жаннат

курамиз дея айтадимиз? Лекин биз ишондик, ишондик ахир! Авлодимизнинг фожеаси ҳам шу эди. Ўша алдамчи даврлар, алдамчи, сохта ғояларнинг қурбони бўлдик. Менинг Таням, болаларимнинг қисмати ҳам ўша даврнинг аянчли маҳсули эмасми?».

Акбар Ибрагимович хотини қабри бошида ана шундай қайғули ўйларга ғарқ бўлиб, анча ўтирди. Ҳатто, совуқни ҳам сезмади...

* * *

Адвокат Артурни юпатиб:

— Ташвиш тортманг, Артур Акбарович, район судининг қарори ҳали ҳаммаси ҳал бўлди, дегани эмас. Кассация шикоятни билан юқори инстанцияларга чиқаримиз, — деди.

— Билганингизни қилинг.

Артур бепарво қўл силтаб яна ўйга толди.

— Эртага суд қарорини эълон қилади. Борамизми?

— Нима қиламан мен? Ишни-ку, эпллмадинг... Энди хира пашшадай ёпишасан?! Бор, қарорни ол, қўлингдан келган ишни қилгин-да?

Адвокат хўжайиннинг кайфияти ўта бузуқлигини англади-ю, қип-қизариб кабинетдан чиқиб кетди.

Ҳа, ишлар барбод бўлди. Энди нафақат туман суди, анаву каллаварам адвокат рўкач қилаётган юқори инстанцияси тугул конституцион суд ҳам мерос ҳақидаги чолнинг даъвосини қаноатлантириши турган гап. Аслида чол билан илгарироқ тил топишиш керак эди.

У ўрнидан турди-да, машинасини чақириб, танқўриқчиларга жавоб бериб юборди.

— Ваганьковога ҳайда!

Онаси ўлганига ҳам икки йилча бўлди. Бироқ шу вақт мобайнида Артур она қабрини зиёрат қилмабди. Кейинги кунлардаги юрак сиқилиш, кўнгилхираликлар асабини чарчатган эди. Юракка ҳеч нарса сиғмас эди. Дардлашай деса — кўнгил ёрадиган одами йўқ. Ёлғиз сингисининг ҳам жонига ўзи зомин бўлди. Қўлларини сингил қонига булғади. Аттанг, аттанг! Кечириб бўлмас тавқи-лаънатга қолганини ўйлаб юраги ўйилди. Энди у қандоқ яшайди?! Нима деб яшайди?! Ҳаётининг маъноси нима?! Эҳ, шарқликларнинг Искандар Зулқарнайнинг очиқ кетган қўллари ҳақидаги афсонаси нақадар аччиқ ҳикмат экан... Тинчгина, бориға қаноат қилиб

яшайверганида шу кўргуликлар бошига тушмас эди. Бойлик, мол-мулк ҳирси кўзларини кўр қилиб қўйган экан...

Ваганьково қабристониди уни дарров танишмади. Артур ҳатто онаси қабрига борадиган йўлакни ҳам ёдидан чиқарган экан... Уни она қабрига бегона одам бошлаб борди...

Қабр пойида бир даста қип-қизил атиргуллар ётарди.

«Ким келди экан?..» дея Артурнинг хаёлига келди ўша ондаёқ. Ҳатто онаси қабрига нима учун келганлиги ҳам ёдидан чиқди. Бироз муддат ўша атрофда тимирскиланиб турди-да, дарвоза томон йўналди. Маъмурлардан онаси қабрини ким зиёрат қилганлигини сўради.

— Ўзбекистонлик бир кекса одам, — дейишди. — Илгари бирга яшаган экан...

«Отам! Наҳотки?! Демак у онамнинг хотирасини қалбидан мутлақо ситиб чиқармаган экан-да!» Артур бошини чангаллаганча машинага ўтирди ва уйга жўнади. Ёрдамчисини чақирди-да, Акбар Ибрагимовични қайдан бўлса-да топиб беришни сўради. Ёрдамчилар кечгача уринишди. Бироқ чолнинг телефонини топишолмади. Ноилож қолган Артур Олег Абрамовичга телефон қилди.

— Олег Абрамович, салом. Мен Артурман...

— Саломатмисиз, Артур Акбарович, хизмат?

— Сизлар ютиб чиқдиларинг. Майли, мен розиман.

Чунки ҳақиқат ҳам шу эди... Бироқ, энди отам билан кўришиб суҳбатлашишим мумкинми?

— Бир кун қолди, Артур Акбарович. Шундан сўнг отангиз билан қўшмозор бўлгунча бирга яшайверасиз. Бироқ, айтиб қўяй, чол акцияларни, мол-мулкларни сотмоқчи бўлса қўлингизни чўзиб ўтирманг. Хомтама бўласиз. Ололмайсиз уларни!

— Эй, пишириб е, ўша акциянгни! Мен ўз отам билан суҳбатлашмоқчиман, холос!

— Ҳа, биламиз, қариндош-уруғларингизга меҳрингиз баланд, — «ҳи-ҳи»лаб кулди Олег Абрамович. — Бечора синглингиз билан куёвингиз арвоқлари безовта қилгани йўқми ҳали? Ахир, уларни сиз йўқ қилгансиз-ку!

— Оғзингни юм, муттаҳам! Тухматчи!

— Ҳой, қора! Бизни ярим йўлда тўхтаб қолади деб ўйлаяпсанми? Ҳали куёвинг ва синглингнинг қотили

сифатида Соловкага этап қилганларида кўзинг мошдай очилади! Ҳа, билдингми?!

Артур телефон гўшагини иргитиб юборди. Хобхонага кирди-да, бир шиша ароқни шўр бодринг билан ичиб, эс-ҳушини йўқотди. Туни билан нималарнидир вайсаб чиқди...

* * *

«Ширинликлар мамлакатиди» мерос юзасидан кечаётган машмашалар, «Қирол» Алберт ва рафиқасининг сирли ўлими атрофидаги можаролар, матбуотнинг саъй-ҳаракатлари боис компаниянинг акциялари қиммати тушиб кетган эди. Ҳамкорлар ва мижозлар билан муносабатларда ҳам ўзаро ишончсизлик, компаниянинг келажаги хусусида шубҳалар пайдо бўлган ва бу ишлаб чиқаришга таъсир қилмай қолмасди. Бунинг устига Артурнинг асли таги осиелик, «ярим басурман» эканлиги ҳам ўз салбий хизматини ўтади, албатта.

Артурнинг кўнгли ишдан ҳам совиди. Кейинги пайтлардаги руҳий зўриқиш кайфиятини қиш оқшомидай оғир ва файзсизга айлантирган эди. Тунлари алоқ-чалоқ тушлар кўриб, алаҳсираб уйғониб кетар, онаси, отаси, синглиси Ирэннинг номларини айтиб, чақирарди. Суд қарор чиқарадиган куни у тонг саҳарда Албертнинг қишки қарорҳига борди. Изғирин юзларни чимчилар, қалин пўстин орасидан ҳам ўтиб, одамни тезроқ иссиқ хонага кириб олишга ундарди.

Ўша машғум воқеалардан сўнг Артур бу уйга қайтиб келмаган эди. Икки йилдан буён шу ердаги кичик уйчада яшайдиган қоровул ҳам муҳрланган хоналарни очишга ботинмаган, Алберт билан Ирэннинг хосхоналари, емакхона, меҳмонхона — ҳаммаси қалин чанг қатлами остида хувиллаб ётарди. Мана, Ирэннинг хонаси... Ҳашаматли, аммо, совуқ хона тўрида унинг машҳур рассом ишлаган портрети... Барибир, фарғоналик эмасми, киндик қони тўкилган тупроқ меҳри тортиб, гуллаган ўрик фониди чиздирган эди портретни. Артур аста бориб, рўмолчаси билан портрет юзасидаги чангни артди. Сурат ёришиб кетди. Ирэннинг кўркам, кулиб турган қиёфаси тирикдай кўринар, чақнаб турган кўзларида гўё «Нима гуноҳим бор эди, ака?...» деган ифода қотиб қолгандек эди... Артур ўкириб юборди. Ё худо, неча

минг марта афсус қилмади, ўша иши учун! Неча марта бошларига аёвсиз муштлаб, ўша бир зум кўзи кўр бўлган дақиқани лаънатламади, Артур!

Бироқ, кейинги пушаймон ўзингга душман дея ҳақ сўзни айтганлар. Не қилсинки, бу азобдан қутилса! Йўқ, бу азоб чўғи фақат дўзах алангасига тутшиб, бутун вужуди, руҳи куйиб кул бўлмас экан, омонлик йўқ!

У бутун иродасини жамлаб, қозонхонага тушди. Мана шу кўмир кули тўла қозон ичида дунёда унга энг яқин одамнинг суяклари ётибди. Бу одамни Артур ўз қўли билан ўлдирган... Артур қозонхонанинг ифлос, чанг босган полига ўзини ташлаб, гужанак бўлганича узоқ ётди.

* * *

Мол-мулки ва акциялар ҳозирги нархларда ҳисоблаб чиқилганда Акбар Ибрагимовичга ўттиз миллион доллар атрофида мерос тегадиган бўлди. Олег Абрамович суднинг бўлажак қароридан воқиф бўлгач, асабий-лашиб:

— Бу фирт нотўғри ҳисоб-китоб! Мумкин эмас! — дея жавраганча қаёққадир кетди. Кўп ўтмай бўшашганча қайтиб келди-да:

— «Ширинликлар мамлақати»нинг мулкани ортиқча баҳолаб юборган эканмиз, оқсоқол! — деди.

Акбар Ибрагимович индамади. «Ўлиб кетмайсанми!» дея хаёлидан ўтказиб қўйди, холос. Бироқ, Олег Абрамович тинчимайди:

— Бу ерда яна «ўйин» бўляпти, оқсоқол, лекин бу сафар негадир мени аралаштиргилари йўқ...

Олег Абрамович чиндан-да ўйиндан четлаштирилган, Артур ёв тараф билан музокараларга ўз адвокатини қўйган эди. У ўйинда бой берганини англаб етгач, энди қўлидаги қолган сармойеси билан бирон бир жиддий иш қилишга қобил эмаслигини ҳам тушунди. Тушкунлик оғушида, ҳаётга беафсала қараб юрган кунлари адвокатидан бир ақлли гап чиқиб қолди.

— Артур Акбарович, ютқазिशга ютқаздик, худо шоҳид, қўлимдан келган барча ишни қилдим. Бироқ...

— Бўлди! Биров сени айбдор деяптими?! Қўрқма!

Шартномада қанча кўрсатилган бўлса — ҳаққинг, ола-сан!

— Мен ундай демоқчи эмасман Артур Акбарович, тўғри тушунинг. Бўлар иш бўлди... Фақат малол келма-са, бир таклифим бор...

— Хўш, — дея истамайгина адвокатга қулоқ тутди Артур.

— Ҳозирги ҳолатда акциялар ва мулкларнинг сизу бизга маълум қисми отангизнинг ихтиёрига ўтади. Уларни албатта, чол ортмоқлаб, Ўзбекистонга олиб кетолмайди. Аввалдан мавжуд келишувга мувофиқ отангиз ўзига тегишли акциялар ва мулкларни арзон-гаровга ановиларга сотади-да, қуёшли Ўзбекистонига жуфтак-ни ростлайди...

— Тил теккизма Ўзбекистоннинг қуёшига, аблаҳ! Иккинчидан отам ҳақида нега бунақа оҳангда гапиряп-сан?! А?!

Адвокат қизариб-бўзарганича уэр сўради.

— Хўп, бўпти, давом эт...

— Хуллас, мен сизга ўзингизда қолажак барча акция ва мулкларни душманларингиз ихтиёрига ўтказиш-ни таклиф қиламан!

Артур адвокат нима демоқчи бўлганини англаш учун бир муддат жим қолди.

— Т... тентакмисан? Ё мени томи кетди деб ўйлаяп-санми?

— Йўқ Артур Акбарович, бу шахмат тахтасидаги энг чиройли юришдан ҳам қойилмақом иш бўлади! Ишонинг менга! Ҳали ҳаммаси бой берилгани йўқ.

— Қани, тушунтирчи... — Артурнинг кўзлари яна умидвор чақнаб кетди.

— Албатта, улар отангиздан акцияларни сув текинга сотиб олишга журъат этишмайди. Минглаб рубль қий-матга эга ваучерлар бир шиша ароққа сотилган даврлар ўтиб кетди. Энди кўрқишади. Шу боис эшитишимча, улар отангизга тегишли акцияларни майдалаб, ўнлаб турли кишилар номига сотиб олишмоқчи ва бу киши-лар ёв компаниясига ўз акциялари билан киришади. Албатта, акцияларни кейинги ўша сохта акциядорлар-дан қайтиб «сотиб олишади». Аммо, бу қалтис, бир мунча хавфли ўйин...

— Хўш, хўш?

— Чунки, ҳаммага ҳам ишониб бўлмайди-ку. Улар

ҳам қилич дамида юришганини сезишади. Ана шу пайтда, сиз, енгилганингизни тан олиб, улар олдига борасиз-да, ўзингизга тегишли барча акция ва мулклар билан ўша компания ихтиёрига ўтишга қарор қилганингизни билдирасиз.

— Шарти қанақа бўлади?

— Биринчидан, акциялар буткул улар ихтиёрида бўлади. Иккинчидан, улар яна бир катта акция — сизнинг ақлингиз, иш юритиш қобилиятингизга ҳам эга бўладилар. Ўз ихтиёрингиз билан компанияга улкан фойда келтиришингиз мумкинлигини яхши билишади.

Акцияларни уларга тўлиқ ва бепул берасиз. Шартномада сиз ушбу акциялардан фақат дивиденд олишингиз кўрсатилади, холос. Сиз акцияларни ўзингиз шахсан сотиб олиш ёки гаровга қўйиш имкониятидан маҳрум бўласиз.

— Бундан менга нима фойда?

— Фойда шундаки, нариги томоннинг суд билан олди-бердиси бор. Ўзаро келишувдан сўнг отангизга ҳисобланган 200—250 миллион доллар сизга ўтади. Сиз бу маблағни душманларингизга бепул берасиз. Улар жон-жон деб рози бўлишади. Мана, қаранг, ҳозир суд Ирэнга тегишли мулкларни ҳамда меросни отангизга ўтказяпти. Бу 300 миллион доллар атрофидаги акция ва мулклар. Сизга эса бор-йўғи 20—30 миллион доллар атрофида ўз улушингиз, ҳа фақат ўз улушингиз тегеди. Энди, 250 миллионнинг бир йиллик дивидендини ўйлаб кўринг...

Артурнинг мяси яшин тезлигида ишлади. Ҳатто, ҳисоб-китобга зўр берганидан чаккалари лўқиллаб кетди. Дарҳақиқат... Агар компания унинг хизматидан фойдаланишга қарор қилса (бу бор гап, чунки компания унинг истеъдоди ва тажрибасини биледи ва хизмати фойда келтиришига ишонади) бу битта плюс, 300 миллионли акциядан келадиган дивиденд иккинчи плюс, ўзини еб, ғажиб ташлашга тайёр баттол душмандан ҳоли бўлиш учинчи плюс... Ҳа, донишмандлар «агар душманнинг бошини кесиш кўлингдан келмаса, этагини ўп» дея хўп ақлли гап айтишган. Артур ютиб чиққан тақдирда ҳам, йиллик даромади 10—15 миллионни ташкил этади, барча акциялар ва мол-мулклари душманларга ўтган тақдирда ҳам шу даромад...

— Яша! — деди у адвокатга, — бориб гаплаш-чи...

Қарши томон бу таклифни ўзи учун манфаатли эканлигини дарров илғади ва рози бўлди. Суд қарори эълон қилиниши яна номаълум муддатта кўчирилди. Кўп ўтмай, акциялар ва мол-мулкларнинг катта қисми компанияга ўз салмоғли улушини қўшган, унинг ривожига улкан хизматлари сингган, айти пайтда ҳам Ирэн, ҳам Албертнинг меросхўри саналадиган Артур Акбаровичга тегиши ҳақида қарор лойиҳаси тайёрланди. Артур Акбарович фақат Ирэннинг меросхўрларидан бири сифатида тан олинди ва унинг даъвоси қисман қаноатлантирилди. Олег Абрамовичнинг фигони тоқат қилиб бўлмайдиган даражада аянчли эди. Эртаси кунги суд мажлисига у умуман бормади. Суд қарорини эшитган журналистлар, бошқа одамлар ҳанг-манг бўлиб қолишди. Бу пайтда Олег Абрамович кассация шикоятни тайёрлаш ниятида Акбар Ибрагимовични пойлаб турарди...

* * *

Аммо суд залида ҳеч ким кутмаган воқеа рўй берди. Қарор эълон қилиниб, томонларнинг фикрлари сўралгач, Акбар Ибрагимович ўрнидан турди.

— Икки оғиз сўзим бор, майлими? — деди у суд хайъатига мурожаат қилиб.

— Бемалол. Бу қонуний ҳуқуқингиз...

Залда одам кўп, аксарияти журналистлар эди. Улар орасида нуфузли газеталар мухбирларидан тортиб, фахший газеталарнинг оғзи резинка сақичдан бўшамайдиган ўспиринларигача, телерадио ходимларидан чет эл оммавий ахборот воситалари вакилларигача ҳам бор.

— Ўртоқлар! — деди кўпчилик олдида сўзни шундай бошлаб ўрганган Акбар Ибрагимович залга қараркан. У ер бу ердан истеҳзоли «хи-хи»лар чиқди. — Кечирасизлар, лекин, мен ҳамиша атрофимдаги одамларни ўртоқ, дўст, биродар, деб ҳис қилиб келганман. Шу боис ҳам одамларга «ўртоқ» деб мурожаат этиб ўрганганман.

Залда «О!» деган хайратомуз нидолар кўтарилди.

— Мен коммунист эдим. Болалигимдан «худо йўқ» дея тарбиялашди. Аллақандай бир яхудий менинг диёримдан минглаб чақирим олисда яратган назарияни миямга михлаб ташлашди. Пайғамбаримиздан кечиб мен ўшанга сиғиндим. Шу назарияга хизмат қилмаса Пав-

лик Морозовдай отангни сот, гоя йўлида биродарингни, севгилингни ўлдир, дейишди. Яширишнинг хожати йўқ, мен шу назария асосига қурилган тузумга садоқат билан хизмат қилдим. Аммо, оқибатда мен интилган жаннат сароб бўлиб чиқди, мен сифинган маъбудлар эса шайтону лаъиннинг ўзи экан... Бу бир мени эмас, XX асрдаги миллионлаб кишилар фожеасидир. Лекин чўнтакда партбилет билан ўғрибоши бўлганлар бу ҳисобга кирмайди. Улар ҳозир ҳам кам бўлишгани йўқ. Дарров янги шароитларга мослашиб олган бу кишилар аслида коммунист эмас эди. Биз кабилар эса ҳаёт машинаси шиддат билан бораётган йўл ёқасида, чангтўзонда қолиб кетдик. Бор будимиздан айрилиб, қашшоқ ҳолга тушдик. Замонга мослашишга уриниш фойда бермади.

Акбар Ибрагимович бир оз тин олиб, зални кўздан кечириб қўйди. Ҳамма аллақандай қизиқиш билан жўшиб сўзлаётган мўйсафидни кузатиб турарди.

— Шундай кунларнинг бирида худди Аловиддин тасодифан ғордан хазина топиб олганидек, оёғим остидан менга ҳам қутилмаган бойлик чиқиб қолди. Кейинги беш-ўн йил ичида мўминларни шаккокка, покларни ифлосга айлантирган ўзгаришлар шамоли мени ҳам чалғитди. Қариган чоғимда ўткинчи дунё жилвасига учдим ва шу йўлда ўз жигарбандимга қарши бош кўтардим. Ё, оллоҳ, бу гуноҳи азимни қиёматда ҳам юволмаслигимга ўзинг гувоҳсан! Бироқ, Москвага келиб, бу ердаги мол-мулк талвасасида қолган, бир тийин фойда учун гадонинг тўрвасини, етимнинг оғзидаги сўнгги бурдани ураётган муттаҳамлар даврасида кўзим очилди. Раҳматли қизим Дилдора такрорлаб юрадиган икки сатр шеър бор эди. Ўша хаёлимдан кечди:

Бу қаро тун асли дунё демакдир,

Кўёш, ой-у — аёл, бари эрмакдир.

Дунёни чароғон этиб турган хуршиди олам юзини балои нафс юхоси беркитиб, инсонлар қаро тун бағрида фақат сариқ олтин ялтир-юлтирға термуладиган бўлиб қолибди.

Лекин, билинлар, зулмат ўлимдан нишонадир. Агар инсон фарзанди қуёшнинг саховатли нуридан олтиннинг совуқ жилвасини афзал кўрар экан, у охир-оқибат

ҳалок бўлади! Сездимки, менинг ўғлим ҳам ана шу сариқ аждар қуллари сафида экан. Унинг юраги ҳам олтин каби совуқ металлга айланибди. Юраги металлга айланган кишининг эса гиёҳванддан фарқи йўқ. У қайта ва қайта ўша сариқ ёғдуга интилаверади. Ва ана шундай мен ўғлим олдида ўта гуноҳкор эканлигимни ҳис қилдим. Оллоҳ ўғлимга нисбатан меҳрни юрагимда қайта кўзгатди. Арзимаган нарса учун ўз ўғлимни қийнаганим қалбимга ханжардек ботди. Артур ўғлим, онанг, сен, Дилдора олдида чексиз гуноҳкорман... Мени кечиринглар.

Жаноб судья! Ҳурматли суд ҳайъати аъзолари! Шу даргоҳда, ақлу ҳушим жойидалигида Россия федерацияси қонунларига мувофиқ айтаманки: Менга тегишли барча мол-мулкларни ўғлим Артур номига расмийлаштиришингизни сўрайман! Мен ўзимга тегадиган меросидан Артур фойдасига воз кечаман! Фақат бир шарт билан: Артур онасининг қабридан хабар олиб турсин!

Зал ханг-манг бўлиб қолган эди. Бироқ, Артурнинг душманлари учун энди чолнинг хатти-харакатлари аҳамиятсиз, чунки асосий иш қилиб бўлинган эди. Чолни бу ишидан фақат бир киши — Олег Абрамовичгина жабр кўрар, — оладиган гонорари камаярди. Аммо, Олег Абрамовичнинг гонорари камаядими-кўпаядими, бу ҳам энди томонларга аҳамиятсиз эди...

* * *

Бир ойдан сўнг Артур Ирэн-Дилдоранинг суякларини Фарғонага олиб келиб, ўзбекча урф-одатларга кўра дафн эттирди. Отаси, ўғай она ва укалари, қариндош уруғлар дафн маросимда иштирок этишди... Акбар Ибрагимовичнинг кейинги хотини қора кийиб аза очди.

Мартнинг илиқ нафаси келиб қолган эди. Дафндан сўнг ота-бола саҳаргача гаплашиб ётишди. Артур яна ўз отасининг фамилиясига қайтибди. Москвадаги масжидлар учун катта инъомлар берибди. Кейин ёшига хос бўлмаган тарзда қимтиниб, уялинқираб яна бир сирдан отасини воқиф этди: у ўзини хатна қилдирибди! Ҳатто уч-тўрт муслим кишини йиғиб, ош ҳам тортибди. Акбар Ибрагимович бу гапни эшитиб кўзига ёш олди. Ўғли олдидаги гуноҳи учун узр сўради. Артур отасини тинчлантириб, бу ҳол учун айрим шахслар эмас, лаънати

тузум айбдорлиги ҳақида нималардир деди. Сўнги пайтларда у бир мулла киши кўмагида намоз ўқишни ўргана бошлабди.

— Э, раҳмат ўғлим, — кўнгли тоғдай кўтарилди отанинг, — сенинг ҳам, менинг ҳам кўнглимизга Оллоҳнинг ўзи жойлаяпти мўминлик руҳини...

Артур беш-олти кун эски дўстлари билан топишиб, улфатчилик қилиб юрди. «Эртага Москвага учаман» деган куни эди. Акбар Ибрагимович ўғли билан топишганлиги шукронасига ҳам арвоҳларни ёд этиб уч-тўрт нафар чолни чақирди. Хатми қуръон қилиб, ош берди. Артур аллақандай бесаранжом эди. Отасига нимадир демоқчи бўлди-ю, журъат этмади. Ирэн қабрига бориб узоқ ўтирди. Акбар Ибрагимовичнинг қистови билангина уйга қайтди. Кечки овқат пайти ҳам безовта, юрагига ҳеч нарса сиғмаган ҳолда ўтирди. Ўғай укаларини эркалаб «мени ёддан чиқармайсизлар-а?» дея икки-уч такрорлади. Негадир отаси билан кучоқлашиб, хайрлашдида ҳобгоҳига кириб кетди. Ярим тунда Артур ётган ҳобхонадан қарсиллаган ўк товуши чиқди. Эр-хотин чопиб меҳмонхонага киришганда, Артур яшил гилам устида чўзилиб ётар, ўқ ўпириб юборган бошидан қоп-қора қон оқарди...

УЗБЕК ДЕТЕКТИВИ

ҚАЙҒУСИЗ ҚАСР

*Нега бахтнинг ҳамроҳи кулфат,
Нечун нурни қувади зулмат?..*

Уфқдан уфққа ёйилган, аста мавжланаётган денгизга қиёс бедазор ўн беш кунлик ойнинг ипак нурларини шимиб ётибди. Тахир, бошни айлантиргудек ўткир беда ҳиди анқийди. Бедазор ўртасидаги, ой нурида қумуш тасмадай ялтираётган сўқмоқдан, дўппини қийшиқ бостириб, яқтакни «ёқавайрон» кийган бир йигит кетаяпти. Қўли орқасида, кўзи чала юмуқ... «Қаро кўзим»ни куйлаб кетаяпти... Қўшиқчининг овози шундай ширадор, шундай нолакор, шундай сеҳрлики, гўё осмондаги ой ҳам эриб, беихтиёр пастга шўнғиганича, йигитнинг қўйнига кириб кетадигандек эди...

Бу қўшиқ, бу бедазор куйида афғон чекаётган паризод — бари ажойиб, аллақандай хаёлий гўзалликларнинг фусункор уйғунлашуви эди... Олис-олисларда эса ўша — ҳазин бахтдан ясалган қайғусиз қаср оқ мраммар кучоқларини ёзиб турибди. Бироқ сўқмоқ илон изидай буралиб-буралиб уфққа санчилган, сўқмоқдан кетаётган йигит эса қайғусиз қасрдан тобора узоқлашмоқда эди. Қўшиқнинг авж пардалари ҳам ортда қолди, қўшиқ ҳам узоқлашиб кетди. Мана, йигит ой нурида ҳарир парладай титраётган бедазор аро аста кўздан ўча бошлади. Ҳасратбахш наволар ҳам сўнди...

— Қайтгин, қайтгин ахир... Қайғусиз қасрни тарк этмагин... — Комила ой нурларига қоришиб кетган ўша йигит ортидан югурди. Бўзлаб, йиғлаб-йиғлаб югурди... У уйғониб кетгандан сўнг ҳам йиғидан тўхтамади. Қордек оппоқ ёстиқ жилди кўз ёшларидан ҳўл бўлиб кетди... «Қайтгин, қайтгин ахир» дея ўзини тутолмай ҳиқилларди ёш жувон...

* * *

— Мансур Олимович, телефонда Комила опа сўраяптилар.

Котибанинг микрофондан аллақандай гўриллаб чиққан овози дераза олдида баҳор завқ-шавқига фарқ шаҳар кўчасини томоша қилиб турган Мансурни хушёр торттирди. «Дарвоқе, бугун Комила билан учрашувимиз бор-а» — хаёлидан ўтди унинг. Оқиш юзларига қон

югурди. Кўзлари ялтиллаб, ёш боладай хизмат столи ёнига шошиб борди, илдам гўшакни кўтарди-да:

— Комилахон, сизми? — деди ҳаяжонини яшира олмай.

— Яна бошқаси ҳам бормиди? — гўшакдан шўх кулгу янгради.

— Йўғ-е, — қадрдон, сеvimли кулгини эшитиб яйради Мансур. — Бизни биласиз-ку, «однолюб» ғарибларданмиз.

— Ўлсин агар, «однолюб»лик ғариблик бўлса?

— Нечук аҳволинг эй, зори ғарибим, Висолим давлатидин бенасибим, деган экан бир... Сизга ўхшаш паричеҳра, — дея сохта йиғламсиради Мансур, — билсангиз, ўша ғариб биз бўламиз.

Комилага чиройли хушомад ёқди, чамаси, яна гўшакни зириллатиб кулди. Икковлон мириқиб ҳазиллашишди. Охири Мансур жиддийлашди-да:

— Қаерда бўласиз? — деди овози товланиб.

— Ҳар галгидай...

— Навбатчиликми?

— Йўқ, бугун аммамни кўргани бораман...

Мансурнинг бирдан портлаган кулгусидан телефон мембраналари ёрилар даражага келди.

* * *

Ёмғирдан сўнг баҳорий осмон топ-тоза ювилган шиша янглиғ мусаффо бўлгани каби кўнгли ёп-ёруғ Мансур шофёрга жавоб бериб юборди-да, ўзи рулга ўтириб, шаҳар четига жўнади.

Шаҳар тайёрагоҳи қаршисидаги автобус бекати атроф қишлоқлардан шаҳарга қатнаб ишлайдиган, Чимёндаги машҳур шифобахш сувли оромгоҳларга борадиган одамлар билан ҳамиша гавжум. Комиланинг ёлғиз аммаси Чимёнда яшайди. Етилган, чиройи ловуллаган жувоннинг кечки пайт бу бекатда машина пойлаб туриши шу боис ҳам таниш-билишни ажаблантирмайди. Мансур бекатдан анча одисдаёқ оломондан ажралиб турган Комилани кўрди-ю, тезликни пасайтирди. Комила қўл кўтарди. Ойналари қорайтирилган қизил «Жигули» аёлни бир зумда ўз бағрига яширди-ю, йўлда давом этди.

— Баҳорингиз муборак бўлсин, Мансур ака!

— Қуллуқ. Баҳорни машинага ўтқазиб олиб кетишдан гаштли завқ бормикан?

— Фасллар ўткинчи бўлади-ю, Мансур ака, баҳор лола-қизғолдоқ гулидай нарса — бугун лов этади-ю, эртага қуруқ чўпга айланади, — нозланди жувон.

— Сиз кўнглимининг баҳорисиз, жоним, баҳор уй қурган кўнгиллар ҳеч қачон қаримайди...

Машина қалин боғлар қуршовидаги қишлоқни четлаб ўтиб, дала йўлидан қишлоқ тепасида хўмрайиб турган ҳайбатли тоғ томон ўрлади. Йўл ёқалаб пастга билакдек жилға шошиб оқар, тоғдан март оқшомининг этни хиёл жунжиктирувчи шабадаси эсарди.

Қизил «Жигули» жилғанинг саёз жойидан секин ўтди-да, ўтган йилдан қолган тамаки поялари у ер-бу ерда қаққайиб турган шудгор этагидаги қапа орқасига ўтиб тўхтади. Энди уни йўлдан ўтаётган одам кўрмас, бунинг устига қоронғу тушиб бораётган эди.

Эркак билан аёл тўшак, чойшаб ва егуликлар солинган тугунни кўтариб, қапа ёнидан бошланган ўрикзор ичига кириб кетишди. Ёқаларини майин ўт-ўлан, ялпизлар қоплаган жилға тамаки даласи билан ўрикзор ўртасидаги ўзига хос чегара эди. Ўриклар қийғос гуллаган, ҳар бир ўрик дарахти улкан, оппоқ гулдастага ўхшайди. Икковлон шамол ниҳоллигида озгина ерга қайиштириб қўйган ўрикнинг шудгорга тегай-тегай деб турган шохлари остига жой тўшашди.

— Биринчи марта беш йил аввал келгандик шу ерга, эсингиздами?

— Ўшанда ҳам ўрик гуллаган эди.

Комила хўрсинди.

— Ҳаёт мунча шошмаса, Мансур ака...

— Шунинг учун ҳам ҳаётнинг ҳар бир дами, айниқса ширин висол онлари барча бойликлардан минг қарра, миллион қарра қиммат туради-да!

Мансур Комиланинг кучоғига тортди.

Иккаласи қазини парралаб, коньяк очишганда осмонга баркашдай тўлин ой кўтарилганди. Кўқдан қоп-қора шудгорга тушиб қолган оқ булутдай ястаниб ётган ўрикзор ой нурларига фарқ бўлди. Майин шабада эсар, ўрик гуллари минглаб оқ капалаклардай учиб, ҳавода айлана-айлана аста ерга тўшаларди. Ер ҳам, осмон ҳам оқ ипакка чулгангандай... Висолнинг ҳадсиз лазиз дақиқалари... Ширин толиққан Комила ҳар галгидай болалари, эри ҳақида гапира бошлади.

— Кейинги пайтларда кам ичаяпти. Мени юраги тубидан яхши кўради.

Жувон Мансур билан шундай учрашувларда негадир

эрини мақтар, гўё бу билан эрига қилаётган хиёнатини бироз хаспўшлаган, ўзича олисдаги эрига хушомад қилган бўларди. Ҳар сафар Мансурнинг бунақа «даромад»дан гаши келар, лекин индамасди. Ҳозир эса ўзини тута олмади.

— Сиз ҳам яхши кўрарсиз, ахир эрингизни?! Иккалангиз бир-бирингизга жуда муносибсизлар, — дея ачитқи гап қилди у.

Комила Мансурнинг гап оҳангидаги ғашликни сизди-ю, хато қилганини тушунди. Иккала қўли билан Мансурнинг юзларидан ушлаб, бошини кўтарди ва кўзларига тикилди. «Ҳа, ярамас, сени жонимдан ҳам ортиқ кўришимни биласан-ку! Агар севмасам...», деган маънони ўқиди Мансур ўзига тикилган шахло кўзлардан ва дағаллигига пушаймон бўлган қўйи яна Комила-ни бағрига босди...

Мансур ўрнидан туриб, елкасига сочиқ ташлаганича, ўрикзор юқорисидаги булоқ тарафга кетди. Жилдираб оқаётган жилга шу булоқдан бошланарди. Шабада этни жунжиктирар, бироқ булоқ суви иссиқ баданга хуш ёқарди. Мансур роҳатланиб чўмилди. У қийшиқ ўрик тагига қайтганида йигитни бениҳоя жозибадор манзара кутиб олди. Тўшақда Комила ухлаб ётар, ойнинг нафис нурлари эса бамисоли осмондаги ой билан баслашаётгандай балқиб ётган кумуш танадан чексиз, тўхтовсиз бўсалар олиш учунгина ёғарди! Жувоннинг паришон ёзилган сумбул сочлари узра ўрик гуллари юлдуздай сочилган, бўлиқ кўкраклари, оппоқ сонлари, ой нурида хаёлий гўзаллик касб этган ширмон юзлари, ҳатто, нафис дудоқлари бошдан-оёқ тепадан тўкилган ўрик гулларига кўмилган эди... Мансур секингина худди ҳуркак кийикни чўчитмаслик учун бағоят эҳтиёткорона ҳаракат қилган сайёд янглиғ бу гўзаллик қаршисида тиз чўкди... Бироқ Комила оҳудан-да зийракроқ эди, у шарпани сезиб кўзларини очди ва Мансурни кўриб, уялганидан «дик» этиб ўрнидан туриб кетди.

— Вой! Мансур ака, қараманг, уяламан!

Комила ўрнидан илкис турганда устидаги ўрик гуллари пастга тўкилди... Мансур ҳаводаёқ уларни ҳовучига тўплаб олди-да, ҳовуч тўла ўрик гулларига лабларини текизди...

Комила ҳам ювингани булоқ томон йўналди. Мансур чалқанча ётиб, қўлларини бошига ёстиқ қилганча маҳбубаси ортидан термулиб қолди.

Аёл булоқнинг тип-тиниқ, илиқ сувида узоқ ювин-

ди. Қайтиб келганида Мансур энди мукка тушиб ётарди. «Ухлаб қолибди!» Юраги меҳр-муҳаббат ҳисларига лим-мо-лим тўлган аёл йигитнинг ёнига чўккалади-да, сочларини силади. Мансур қилт этмади. Комиланинг қўллари йигитнинг пешонасига тегди ва жувон тоқ ургандек титраб кетди: Мансурнинг пешонаси муздек совуқ эди!

— Мансур ака! — қичқириб юборди даҳшатдан ўзини йўқотаёзган жувон яшин тезлигида йигитнинг гавдасини тепага ағдарди. Мансурнинг кўзлари катта очиқ, шишадай қотган бу кўзларда тепадаги ой акс этарди!

— Мансур ака! Нима бўлди?! — Комила йигитнинг юзларига шапатилади. Кейин шоша-пиша Мансурнинг кўйлаги кўкрагини йиртиб, юраги устига қулоғини босди. Юрак аллақачон тўхтаган... Кўйлак шалаббо ҳўлқон... Кўкрак тагидаги қоп-қора жароҳатдан ҳамон қон сизиб чиқиб турибди.

Комила эс-ҳушини йўқотиб, ўрнидан сапчиб турди ва беихтиёр машина томонга югурди. Аммо беш-олти қадам чопиши билан ғўла каби бир нарсага қоқилиб, юмалаб кетди. Жон ҳолатда ўрнидан туриб, ўзи қоқинган ғўлага қаради — қаршисида ой нурида тишлари иржайиб турган яна бир эркак жасади ётарди! Жувон ҳушидан кетиб йиқилди...

* * *

У ўзига келганда осмонда ҳамон баркашдай ой нур сочиб турарди. Булоқ томонда бақаларнинг бири олиб, бири қўйиб «сайраши» авжига минган. Жувон ўрнидан туриб, беихтиёр уст-бошини қоқди. «Нима бўлди ўзи? Тушимми, ўнгимми? Мансур ака қани?» Комила қандайдир савқи табиий билан югуриб, ойдинда ярқираб оқаётган жилғага борди ва юз-кўзини ювди. Шундан сўнггина хиёл ўзига келиб, мияси тиниқлашди. «Мансур ака ўлган! Ўлдиришган уни! Ким? Нера? Нариги жасад ким? Улар ўзаро олишганлар.. Манови одам қаердан пайдо бўлди? Нима сабаб у Мансур ака билан пичоқлашди? Улар бир-бирларини ўлдиришган!»

Шиддат билан ишлаган мияси тарс ёрилгудай бўлса-да, Комила бўлиб ўтган воқеани идрок қилиш, тўғри баҳо беришга ожиз эди. У булоқда чўмилаётган пайтда қийишқ ўрик тагида қонли олишув юз берган... Энди нима қилиш керак? Қишлоққа тушиб, милиция чақирса... Унда «сиз нима қилиб юрувдингиз бу ерда?» дейишлари аниқ. Қандай шармандалик!

Комила бу воқеа ошкор бўлгач, кўзларининг пахта-си чиққан эрини, маҳалла-кўйда бошини кўтара олмай қолган отаси, акаларини тасаввур қилди-ю, юраги увишиб кетди. Ширин-шакар болалари олдида нима деган одам бўлади Комила отлиғ суюкли ая! Ўн бешларга кириб, ақли анча-мунча ишларга етадиган бўлиб қолган қизининг кўзларига қандай қарайди?!

Комила ўзи тушиб қолган қалтис ҳолатни бутун даҳшати билан ҳис этди-ю, ўрнидан даст турди. Кетиш керак! Иложи борича тезроқ жўнаб қолиш керак бу хосиятсиз ўрикзордан! Шу пайт қишлоқ тарафдан ўрикзор томонга бурилган машина чироқлари кўринди. Қандайдир машина Комила ўтирган жойга қараб еларди. Қандай машина бу? Балки Мансур акани ўлдирганлар ҳам шулардир? Бирдан мияси чақмоқ чақди: «Эҳтимол, эри бирор дўсти билан Мансур иккаловини пойлаб келган ва ҳамма нарсани кўришган! Комила чўмилигани кетган пайтда эса шериги билан Мансурга ташланишган, олишувда Мансур билан эрининг ҳамроҳи ҳалок бўлган. Энди эса эри шаҳарга бориб Комиланиннг отаси, акалари ва милицияни бошлаб келяпти! Отасига қизининг кимлиги, қанақа бузуқ, фоҳишалигини исботлаб қўймоқчи у!»

Комила эс-ҳушини йўқотиб, жон ҳолатда югурганича ўрикзор оралаб булоқ томонга қочди. Аёлнинг кўзига ҳеч нарса кўринмас, тошларга қоқилиб-сурилиб, қуруқ шохларни эзиб, «қарс-қурс» синдириб олға чопарди, холос... Кўп ўтмай тоғ этагидаги унча чуқур бўлмаган жарлик рўпарасидан чиқиб қолди ва ўзини тутолмай чуқурга қулаб кетди. Жар лабидаги қалин наматак тиканлари қўллари, юзларига санчилди. Жуволдиздай ўткир шохчалар қўйлагини тилиб, йиртиб юборди. Ўрнидан туриб, жар тубида ҳам қаёққадир югуриб кетаверди... Яна қандайдир тепаликка чиқди, пастга тушди, ниҳоят катта йўлга чиқиб олди. Лекин тўхтамади. Йўл ёқалаб, ҳансираб, югуришда давом этаркан, онда-сонда учраган машиналарга қўл кўтарар, аммо аёлнинг аҳволини кўрган ҳайдовчилар тезликни ошириб, бу «фалокат»дан тезроқ йироқлашиш пайига тушардилар, холос...

Ниҳоят, аллақандай бир машина тўхтади.

— Нима бўлди? — деди ўрта ёшлардаги йигит кабинадан бошини чиқариб. Машина ичида яна икки киши ўтирар, улар ҳам жувондан ҳайрат тўла нигоҳларини узишмасди.

— «Ўғрилар ҳужум қилишди», — хаёлига бу гап

қаердан келди, Комила билолмади, аммо ялинганича, «Жон ука, Чимёнга ташлаб қўйинг мени», — дея илтимос қилди ҳайдовчидан.

— Вой-бў! Чимён мутлақо тескари томонда-ку?

— Илтимос, қутқаринг мени, — йиглаб юборди Комила, — қанча бўлса харажатини тўлайман. Аҳволимни кўриб турибсиз-ку...

Йигит машина ичидагилар билан маслаҳатлашди-да:

— Майли, чиқинг, ташлаб қўямиз! — деди.

Комила олдинги ўриндиққа ўзини ташлади-да, борадиган манзилни — аммасининг уйини йигитга айтди. Машина орқага қайтиб, Чимён қишлоғи тарафга елдай учиб кетди. Ярим тунда, ярим яланғоч, юзлари қонталаш ҳолда уйга кириб келган хиянини кўрдию, кекса амманинг эси оғиб қолаёзди.

— Амма! Мендан ҳеч нарса сўраманг, анави, кўчадаги таксига сўраган пулини олиб чиқинг-да, жавобини беринг!

Кампир қайтиб кирганида Комила амманинг чорпояси устида яна ҳушсиз ётарди...

* * *

Мансур билан Ўктам синфдош эдилар. 60-йиллар охирлари — улар мактабга қатнашган кезлари қишлоқлари шаҳардан хиёл олис жойлашган эди. Тенгдошлар вояга етиб, бола-чақа орттирганларида қишлоқ шаҳар ичига кириб кетди. Ҳайбатли тоғлар қўйнидан эшилиб чиққан Ғовасой қирғоқларида мол боқиб, аҳён-аҳёнда шаҳарга тушиб қолса, «центр» болаларидан калтак еб ўсган бу одамлар энди баъзан бир-бировларига ҳазиллашиб: «Фирт қишлоқиларнинг болалари — шаҳарлик! Қишлоқ деса лабини чўччайтиради қурмағурлар!», дея зорланиб ҳам қўйишади. Дарҳақиқат, 70—80 йилларда шаҳар юқорига — тоғлар тарафга бир-икки дадил одим ташлади-ю, кўп қаватли «бетонка» уйлар тўлқини нақ оқсоч Помир этакларига тиралиб тўхтади. Кўҳна қишлоқ бағрини тилиб, кенг асфальт йўллар ўтди, кечагина фақат ўзбек — тожиклар аралаш яшаган маҳалла кўчаларида энди руслар, кавказликлар, украин-у болтиқ бўйиликлар пайдо бўлишди. Ёшлиги далада ўсган қишлоқ аёллари фаррош, санитар ва бошқа касбларни эгаллашди. Кўплар пистафурушлик, папиросфурушликка ўзини урди.

Ўқтамнинг отаси партия ходими, туман мафкурачиларининг раҳнамоси эди. Шу боис пионер вожатийдан тортиб директоргача Ўқтам билан эҳтиёткорона муомала қилишларини, ҳатто ундан андак ҳайиқишларини ўқувчилар сезишарди. Бир сафар эса директорнинг ўзи 9-синф ўқувчисини кабинетга чақириб, мактабни таъмирлашни оталиққа олган колхоз раисининг бу ишга бепарволигидан, дарслар бошланганига қарамай мактабнинг бетон томи тирқишлари битум билан беркитилмаганлиги, шундай қолса ёгин-сочин пайти синфхоналар чаккахоналарга айланиши муқаррарлигидан, директор раис ҳузурига қатнайвериб туфлиси пошнасини едириб юборса-да, натижа йўқлигидан нолиб, шу ҳақда Карим Солиевичга Ўқтамжон пайтини топиб бир тингиллатиб қўйишини сўраб, «бу шикоят эмас-а, Ўқтамжон, менинг айтганимни ҳам майли, билишмасин, сиз ўзингиз кўргандек-а», дея сипориш қилганини Ўқтамнинг ўзи ўртоқларига кула-кула айтиб берганди.

Мансур оиладаги олтинчи ўғил, отаси колхоз олмазориди қоровул. Онаси эса тўққиз нафар норасида тарбиясидан ортиб кўчага чиққулик ҳолда бўлмаган хонадонда ўсди. Ёшлигидан мол-қўй парвариши, шаҳарга сут-қатиқ ташиш, ҳар бир тийин ҳисобини олиш, отонадан ўлгудек кўрқиш, хуллас, ҳар бир шаҳар атрофидаги қишлоқ боласи бошига тушадиган ишлар билан улғайди. Мактабда ўқишни ҳам жуда қойиллатиб қўйгани йўқ. Шу боисми, ўнинчини битиргач, икки йил пединститутга ҳужжат топширди-ю, омади келмади. Шу орада армия хизматига чақирилди. Армияга қадар шофёрлар тайёрлаш курсини битириб олганди. Россиядаги ҳарбий қисмлардан бирининг интендантлик хизмати бошлиғи машинасини мина бошлади. Қишлоқ боласи бўлса-да, шаҳарга қатнаб юриб русчани бинойидек ўзлаштириб олган, қишлоқларга хос пухта, босиқ, шаҳарликдай чаққон, киришимли аскар бошлиққа маъқул тушди. Интендантлик хизмати майори армия омборига тушадиган озиқ-овқат маҳсулотларининг бир қисмини шаҳар ошхоналарига пуллаб юборарди. Мансур савдо-сотиққа чечан, майорнинг бир тийинига ҳам хиёнат қилмасди. Барча интендантлик хизмати ходимлари сингари маишатбоз, ароқхўр, бунинг устига юраксиз майорнинг ўттиздан ошган, шу ҳарбий қисмда бухгалтер бўлиб ишлайдиган хотини ҳам Мансурни ёқтириб қолганди. Баъзан эр-хотинни Олтойнинг кедр ёнғоқ-

зорларига сайрга олиб борган Мансур, ўлгудек ичиб, оқ-қоранинг фарқига бормаи қолган майорни машинага ёўладек юклаб қўйгач, Ольга билан ўтиришни давом қилаверар эди...

Хизмат тугагач, майор:

— Барнаулда озиқ-овқат институти бор, ректори оғайним, менинг паноҳимда шу ерда ўқисангчи, — деб қолди. Афтидан бу фикр келишган ўзбек йигитидан кўнгил узолмаётган Ольгадан чиққан эди. Бирин-кетин етилиб келган болаларни уйлаш-чиқариш қайғусидаги ота-она ҳам Барнаулда институтга кириши «нақд» ўғилга яна оқ фотиҳа беришди. Мансур беш йил Барнаулда ўқиди. У институни битириб келган маҳалда синфдошларининг барчаси уйли-жойли бўлишган, ҳамма шаҳарнинг турли томонларидан уй олиб, бир-бирларини ҳам ҳар замонда бир кўриб қолишарди. У пайтлари олий ўқув юртини битирганлар учун «йўлланма» деган бир бало бўлар, йўлланмада кўрсатилган шаҳар ёки корхонага бормаган ёш мутахассиснинг бошқа жойдан иш топиши маҳол эди.

Мансурга ҳам Россиянинг узоқ, хилват шаҳарларидан бирига йўлланма берилган эди. Аммо етти йил давомида Россия йигитнинг баъдига урган, энди сеҳрли қайинзорлар ҳам, илиниши осон малласоч жононлар ҳам уни бу рангсиз ўлкада ортиқ тута олмадилар.

Бироқ она шаҳрида ҳам мутахассислиги бўйича иш топиши қийин бўлди. Гўшт, дон, сут комбинатларида барча ўринлар банд, таниш-билишсиз бу корхоналардан яхшироқ вазифа олиш деярли мумкин эмасди. Мансурнинг ака-укалари оддий ишчи, шофёр, сантехник каби ишларда банд, ёлғиз олий маълумотли жигаргўшаларини «ёғлиқ» ишга ўрнатишга қурблари етмасди. Шундай кунларнинг бирида дўстларидан бири:

— Ўктамга учрагин, отаси ҳали ҳам катта ишда. Шунда пайтларда ёрдам бермаса, қачон фойдаси тегади бунақа синфдошнинг, — деди.

Мансур Ўктамни етти-саккиз йилдан бери кўрмаган эди. У шаҳарнинг осойишта маҳалласидан ҳовли олиб, кўчиб кетган. Ўзи аллақайси қурилиш ташкилотида проаб бўлиб ишларкан. Сўроқлаб, уйини топиб борди. Дарвозани Ўктамнинг ўзи очди.

— Ие! Ие! — дея кучоқ очиб Мансурга пешвоз чиқди синфдоши, — Ўзингмисан? Ё тавба! Сени Россияда Марусия билан бахтли турмуш кечираяпти дейишганди-ку!

Кечки пайт. Ўқтам хиёл ширакайф экан. Кенг, ҳашамадли дарвозахонадан кира солиб, қуёшга қараган, бешолти хонали кўркам уйнинг ойнаванд айвонига қараб бақирди:

— Комила! Ўртоғим, юз йиллик қадрдоним келди! Борингни олиб чиқ! Кейин телефонда Собир билан Умарни ҳам чақир! Синфдошлар бир отамлашайлик!

Дарвозахона қаршисида қип-қизил атиргуллар ял-ял ёниб турарди. Баланд айвон пиллапоясидан калта атлас кўйлак, атлас лозимдаги гўзал жувон тушиб келди.

— Келинг, Мансур ака. Яхшимисиз? — деди у меҳмонга. Мансур саломга алик олди-ю, аммо келинни қайда кўрганини эслай олмади.

— Ие, рус хонимлари ҳамма нарсани паққос ёдингдан сидириб ташлабди-да, а? Ахир бу Комила, ўзимиздан уч синф пастда ўқиган, маҳалламиздаги Ботир қассобнинг қизи-ку! — кулди Ўқтам.

Шунда Мансур Комиланинг ёшлигини эслади. Жуда ўзгариб кетибди. Илгари ҳам йирик гавдали, дуркун эди. Энди яна ҳам тўлишибди, аллақандай сирли ва ҳатто бироз мунгли нигоҳи билан ҳар қандай эркак юрагини ўйнатадиган соҳибжамолга айланибди.

— Икки қиз, бир ўғлим бор, — дея меҳмонни нознеъматлар тўла дастурхонга бошлади Ўқтам. — Комила ўқитувчи, ўзимизнинг мактабда ишлайди.

Шу кунни тўрт синфдош яйраб ўтиришди. Ўқтам қандай қилиб бўлса-да, Мансурни гўшт комбинатига ишга жойлашга ваъда берди ва ваъдаси устидан чиқди. Ўқтамнинг отаси кўмагида Мансур «ёғлиқ» жойга ишга ўрнашиб олди.

* * *

Кеча бригада бошлиғи «ўрикзор ёнидаги тамакидан бўшаган ерни ҳайдайсан» деб кетгани Собир тракторчининг ёдида эди. Салқин Наврўз тонги... Қуёш қишлоқ узра қўр тўкиб ётган баҳайбат Помир ортида, тухумни тешиб чиқишга шайланаётган жўжа каби гимирлайди. Шарқ осмони заъфарон тусда, Фарбда эса уфқ ўсманранг... Собир тракторчи наврўзнинг соф ҳавосини симириб, жилға ёқасидаги дала йўлидан тракторини бошқариб бораркан, эски қапа ортидаги қизил «Жигули» машинасига кўзи тўшди. «Ажабо, кимнинг араваси бўлди, бу бемаҳалдаги улов», дея қизиққан тракторчи

тўхтаб, қапа ёнига борди. Бегона машина. Атрофда зор учмайди. Икки-учта из ўрикзор томон кетган. Собир беихтиёр излар ортидан юрди. Ўрикзордан чиқаверишда кўм-кўк майсалар устида чалқанча ётган, оғзи каррак-дек очик, кўзлари чақчайган жасадни кўриб тракторчининг эсхонаси чиқиб кетди. У бақирганича қишлоқ тарафга югурди...

Участка нозирининг шошилинч хабари олингач, Тошкўрғон қишлоғи юқорисидаги ўрикзорга вилоят, туман прокурорлари, ички ишлар бошқармаси бошлиғи, эксперт, криминалистлар, терговчилар етиб келишди. Ўрикзорда кўзга ташланган дастлабки манзараёқ бу ерда оғир, мудҳиш жиноят содир бўлганлигидан далолат берарди. Жасадларнинг бирини кўриб, ҳамманинг эти жимирлаб кетди — кўкрагидан пичоқ еб ҳалок бўлган бу одам шаҳардаги энг обрўли раҳбарлардан бири, шаҳар дон маҳсулотлари корхонаси бош директори Мансур Олимов эди!

Мансур Олимов вилоятга таниқли, истеъдодли, ташкилотчи, бой-бадавлат инсон. Ширин-шакар оиласи, тўрт фарзанди бор. Яқинда дабдабали тўй қилиб, ўғил уйлантирган, ошна-оғайниси бисёр, шу ерда ҳозир бўлган ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимларининг аксарияти ҳам у билан таниш эди. Қапа ортидаги «Жигули» ҳам унга тегишли...

Иккинчи жасаднинг шахси номаълум бўлиб чиқди. Афтидан кавказликка ўхшаш бу одамнинг ёнида ҳеч қандай ҳужжат йўқ эди. Унинг ҳам кўкрагига пичоқ урилган. Пичоқ яқин масофадан ва усталик билан юракнинг қоқ ўзига санчилганди. Айни шу ҳол қотилнинг одам ўлдириш борасида анча тажрибага эгалигидан далолат берарди. Қотил биринчи зарбдаёқ «ишни тугатиш»га қодир шахс бўлган. Мансур Олимовни ҳам юрагига пичоқ санчиб ўлдиришга, аммо унинг қотил ёки қотиллар билан бирмунча олишгани кўриниб турибди. Жасад ағдарилганда елкасига ҳам пичоқ санчилгани маълум бўлди. Афтидан, Олимов жингоятчилардан қочган пайтда кимдир орқасидан пичоқ отган... Олимов йиқилган ва шу аснода етиб келган қотил иккинчи пичоқни марҳумнинг юрагига санчган. Кейин уни судраб келиб, ўзи ётган тўшак устига ташлашган. Нечун? Атрофда олма, анор пўчоқлари, қази парраклари... Бўшаган «Наполеон» шишаси...

Шу кунийёқ вилоят прокурори буйруғи билан вилоят прокуратурасининг алоҳида муҳим ишлар бўйича тер-

говчиси, тажрибали ҳуқуқшунос Анвар Солиев бошчилигида тергов гуруҳи тузилди. Ёши қирқлардан ошган, илгари жиноят содир бўлган туманнинг прокурори ва-зифасида ҳам ишлаган Солиев ўта мураккаб, чигал ва ҳатто қалтис ишни зиммасига олганини ҳис қилиб турарди. Мансур Олимовнинг ваҳшиёна ўлдирилиши бутун вилоятни ларзага солиши табиий. Жиноятчилик даражаси тобора пасайиб бораётган, криминал вазият сокин бўлган вилоятда Олимов каби шахснинг сирли тарзда ўлдирилиши фавқулодда ҳодиса эди.

Аваллига Олимов ва шахси номаълум мурда «ўрикзорда кимлар биландир бирга ўтиришган. Қулинг ўргилсин зиёфат ҳам бўлган, сўнг кайфда жанжал чиқиб, қотиллик юз берган», деган тахмин ҳам бор эди. Аммо жиноят содир бўлган жойдан топилган бор-йўғи битта коньяк, ярим қилоча қази-ю, озгина мева-чева қолдиғи бу ерда зиёфат ташкил қилинмаганини кўрсатди. Бунинг устига Олимов улфатларини бунақа хилват жойга таклиф қиладиган одам эмас. У зиёфат берса, шаҳарнинг энг кўнгилочар, дилкушо масканлари, Шоҳимардондаги оромгоҳларда беради... Олимов ётган чойшаб устидаги ёстиқда аёл кишининг соч толаси топилди. Чойшабдаги баъзи белгилар унинг устида эркак ва аёл яқинлик қилишганини кўрсатади. Демак, бу ерда аёл киши ҳам бўлган. Афсуски, тракторчи участка нозири-ни айтиб келгунча, унинг бақирғини эшитган қишлоқ одамлари ўрикзорга чошиб келишган. Шу боис шудгорда ҳам, ўрикзорда ҳам турли-туман излар жуда кўп. Олимов кеча тунда неча киши билан ўтирганини аниқлаб бўлмайди. Балки аёлнинг эри ёки ўйнаши ҳам шу ерда бўлган, жиноят эса рашк туфайли юз берган...

Дастлаб бу ерга келган тракторчи ҳам излар нечта бўлганлигини эслай олмайди. Ундан буни талаб қилиш ҳам ўринсиз.

— Шерше ля фам! Яъни, французлар айтганидек — аёлни қидиринг! Ҳамма гап нотаниш аёлнинг пошнаси остида! — дея ўйчан гапирди Солиев гуруҳ аъзоларига.

Айни шу куниёқ Мансур Олимовнинг иш кабинети муҳрланди. Корхонанинг ҳисоб-китоб ишларини текшириш учун тафтишчилар гуруҳи юборилди.

* * *

«Жигули» синчиклаб текширилганда машина сало-нида аёл киши ҳам бўлганлиги аниқланди. Салондан

топилган соч толаси ўрикзордаги соч толаси билан бир хил бўлиб чиқди. Демак, Олимов айнан шу аёлни қаердадир машинага солиб, шаҳар ташқарисига равона бўлган.

Тергов гуруҳи воқеа содир бўлган куни Олимов кимлар билан учрашгани, машинасини кимлар қаерда кўрганини суриштиришга тушди. Олимовнинг хизмат машинаси «ГАЗ-31» эди. Аммо ўша куни у хизмат машинаси ҳайдовчисидан ишдан кейин бирёққа боришини айтиб, уйдан шахсий «Жигули»сини келтиришни сўраган.

— Уйдан машинасини олиб келдим. Кейин менга жавоб берди. «ГАЗ-31»ни гаражга қўйиб, ўзим уйга кетдим, — деди шофёр. Хужжатлар ҳам, гувоҳлар ҳам унинг кўргазмасини тасдиқлади.

— Иш тугаши билан қизимни боғчадан олгани кетдим, сўнг уйга бордим. Хўжайиннинг ким билан кетганидан хабарим йўқ. Чунки эримнинг туғилган куни эди. Меҳмонлар келди, — деди котиба жувон.

Лекин, ҳозирги тўпланган маълумотлар Мансур Олимов ўша машъум оқшом қандайдир бир аёл билан шаҳар ташқарисига, хуфя учрашувга борганлигини тасдиқларди. Нима учун, шаҳардан анча олисдаги тоғ этакларига, кечқурунлари анча салқин тушадиган хилват бир масканга жўнашди улар? Шаҳардаги ресторанлардан бирида ўтириш, кейин бирор уйда дам олиши ҳам мумкин эди-ку? Бунинг устига Мансур Олимовнинг оёғи оғриши ҳам маълум. Россияда ўтган ёшлик йиллари у оёғини совуққа олдирган. Кейинги йиллари санаторияларда даволаниб юрарди. Баҳор оқшомида очиқ ҳавода юриш, чўмилиш?.. Бу қандай бўлди? Демак, машинага чиққан аёл шаҳарда таниқли, ўзига яраша обрў-эътиборга эга бўлган. Агар уларнинг интим алоқалари ҳақида гап-сўз ўрмаласа, иккаловининг шаъни учун ҳам ўта номуносиб ҳол юзага чиқиши тайин. Шу боис ҳам учрашув овлоқ жойга тайинланган. Лекин, бу аёл нега Мансур Олимов ва яна бир эркакни ўлдирди экан? Аёлнинг ўзи соғмикан? Қотил уми ёки бошқаларми?

* * *

Комила эртасига ҳам иситма оташида куйиб-ёниб ётди.

— Ҳеч кимга айтманг, амма, — деди ҳушига келганда. Лекин унинг ёлворишига қарамай, амма эртаси кунисёқ Ўктамни чақиртирганди.

— Комила! Нима бўлди? — дея юзига юзини яқинлаштирган эрини кўриб, пешонасида унинг совуқ қўлини сезган Комиланинг кўзлари олайиб, яна ҳушини йўқотди...

— Кучли асабий депрессия, — деди қишлоқ касалхонаси бош врач, ҳали қирққа етмаёқ сочлари тўкилиб адо бўлган йигит. — Бирон бир зарб еганлик аломати йўқ... Унга фақат осойишталик керак. Кечгача ўзига келиб қолади...

Пухта, тилига маҳкам амма, ҳар эҳтимолга қарши Комилани қайта кийинтириб, қон сачраган кўйлагини яшириб қўйган, Ўктамга ҳам бу ҳақда оғиз очмаган эди.

— Узи нима билан келди бу ерга? — деб сўради Ўктам аммадан. — Эрталаб менга, бу кеч аммамни кўриб, суҳбатлашиб, ётиб келаман деди. Бирданига бу қанақа иш...

— Назаримда, бирор бегона машинага чиққан бўлса, ёмон ниятли одамларга рўпара келган, шулар билан олишиб, қочганми, дейман... Яна тагин билмадим, ўзига келса айтади-да...

— Аблаҳлар! — Ўктам қўлларини мушт қилганича бу гапга чиппа-чин ишонди.

Тушдан кейин Комиланинг ота-онаси, акалари етиб келишди. Жувоннинг аммасиникига келаётган йўловчи машинада нияти бузуқ одамлар ҳужумига дучор бўлгани ҳақидаги амма хаёлида туғилган тахмин энди ҳамма учун рад этиб бўлмас ҳақиқатга айланди. Оила шаънини сақлаш мақсадида бу гапни четга чиқармасликка аҳд қилишди. Ахир, «бегона машинада кимлар биландир олишган», деган гап ёмон. Зеро, қулоқдан қулоққа ўтиш жараёнида худди тоғ чўққисидан пастга юмалаган кичик тош ерга етгунча кўчкига айлангандай, бу арзимас воқеа ҳам одамлар оғзидан ақл бовар қилмас ваҳимага айланиши турган гап эди-да.

— Почча, — деб қолди шу аснода Ўктамга қараб қайноғаларидан бири, — бу ёққа келаётиб, бир шум хабарни эшитдик. Ростми?

— Қанақа хабар? — ажабланди Ўктам, — мен соат тўққизларда, амма телефон қилганларидан сўнг шу ёққа жўновдим.

— Дўстингиз Мансур акани... Ўлдириб кетишибди!

— Йўғ-е, наҳотки? — Ўктам ҳайратдан ўзини йўқотаёзди. — Кечагина кўришган эдик-ку!

Иситмада ётган Комила кўзларини бир очиб юмди.

— Фовасой туманида, хилват бир ўрикзорда жасади-ни топишибди...

— Мен борай, ундай бўлса!

Ўктам сапчиб ўрнидан турди-да, ташқарига йўналди.

Мансур Олимовнинг ҳашаматли уйи дарвозахонаси олди одамга тўлиб кетган, Ўктамдан ташқари барча синфдошлар аллақачон етиб келишган. Марҳумнинг жасади ҳамон суд-тиббий экспертизасида бўлиб, одамлар «ана олиб келди, мана олиб келди» дея пойлаб туришарди. Ўктам фарёд солиб дўстининг хонадонига кириб борди...

* * *

Қидирув гуруҳининг бутун куч-ғайрати Мансур Олимовнинг машинасига чиқиб, у билан ўрикзорда бирга бўлган аёлни қидиришга ташланди. Олимов қандай аёллар билан яқин муносабатда бўлган? Сўраб-суриштиришлар натижасида, қадам-бақадам, йирик корхона раҳбарининг парда ортидаги, бегона кўзлардан яширин ҳаёти манзаралари намоён бўла бошлади.

Мансур Олимов ҳаётда жуда эҳтиёткор, айниқса, аёллар масаласида хушёр, зийрак одам бўлган. Унинг қабулхонасидаги котибалар ҳеч қачон чиройи, жононлиги билан ажралиб турмаган. Бу котибалар ҳамини марҳумнинг сўнгги ишхонасидаги уч боланинг онаси, кўримсиз, ориқ, лекин ўз ишига пишиқ жувон каби фақат ишчанликлари билангина кўзга ташланишган. Айрим тасодифий, доимий бўлмаган алоқаларни истисно қилганда Олимов суюқоёқлар билан умуман юрмаган. На дўстлари, на хизматдошлари унинг аёллар билан «юриш» соҳасида мақтанганини эслаша олишди. «Раҳматли бунақа мавзуда лақиллашишни ёқтирмасди. Ўзининг ҳам бу йўлга қадам босганини билмаймиз!» Ҳамманинг ягона ва қатъий фикри шу эди. Аммо ўрикзордан топилган чойшаб экспертизадан ўтказилгандан сўнг айнан Мансур Олимов умрининг сўнгги кунини шу ерда, бегона аёл оғушида ўтказганлиги терговга ойнадай равшан бўлди. Олимов нотаниш, бегона аёллар билан дарров муомалага киришиб кетадиган аҳмоқлардан эмас. Демак, ўрикзорда Олимов ўзига таниш, балки қадрдон аёл билан учрашган. Тергов Олимовга яқин аёлларни суриштиришга киришди.

Мансур гўшт комбинатига ишга ўтгач, ҳаётида бош-қача бир давр бошланди. Комбинатда оддий инженер бўлса-да, унга кўпларнинг иши тушарди. Тўй қиладиган, уйда зиёфат уюштирадиган дўст-ёр, таниш-билишлари ёш инженерни тез-тез йўқлайдиган бўлиб қолишди. Кимга калла-поча, кимга колбасанинг тақчил тури керак... Бундан ташқари уйдагилари ҳам гўшт-ёғдан ташвиш қилмай қўйишди. Неча йилдан буён торгина қорни доим ҳувиллаб ётадиган эски «Помир» совутгичи энди аямай тиқилган гўшт-у, колбасадан тирбанд эди... Мансур Россияда юрган йиллари акалари ва ҳатто икки укаси ҳам уйланишган эди. Энди навбат унга... Бироқ, Мансур ота-онасидан яна бир неча муддат сўради. Негаки, шаҳар орасига кириб қолган қишлоқ уйларининг ҳар бирида бир неча оила яшар, Мансурлар хонадони ҳам бундан мустасно эмас. Шимолда юравериб табиатан биров «руслашган» Мансур ўттизга кириш арафасида қайнона-келин жанжалига қози бўлишдан ортиқ азоб йўқлигини тушунарди. У елиб-югуриб, шаҳар четида янги қурилаётган мавзелардан бир хонали уй топди. Келин бўлмиш ҳам узоқ танлади. Ниҳоят, тайёрлов корхоналарида узоқ вақт ишлаган, таниш-билиши ажриқдай бачкилаган, бадавлат бир кишининг институтни битириб, хиёл ўтириб қолган қизи чиқди...

Яхши тарбия кўрган, одоб-ҳаёси бир ўзбек қизиникидай пазанда келин тўрт-беш ой уйда туриб, қайнона-қайнота хизматини қилган бўлди-ю, кейин янги оила «дом»га кўчиб чиқди. Орадан бир йилдан ортиқроқ вақт ўтиб, ишда ҳам Мансурнинг кўзи пишиб қолди. У пайтлари гўшт комбинатида турфа қилвирликлар билан мўмай даромад топиш одатий ҳол эди. Колхозлардан қушхонага келтирилган молларни тортиб олиш пайтида тарозидан уришдан тортиб, совутгичхонада янги сўйилган мол гўштларига сув сочиб қўйишдай «нозик» ишларгача қилинарди. Сўйилган молларнинг калла-поча, ичак-чавоғини қайта ишлаб, маҳсулот ишлаб чиқариш цехи бошлиғи, хўппа семиз, юрганда ҳам, турганда ҳам доим ҳарсиллаб нафас оладиган Ҳалим қўнғизнинг ёши олтмишдан аллақачон ошган бўлса-да, ишни тарк этмасди. Эғнида доимо кир фуфайка, ёрғоқ бошига ёр босган қасмоқ дўппини бостириб кийиб юрадиган бу одам уйлайдиган, турмушга узатадиган болаларининг

кўплиги, неваралар тўйи ҳақида кўпинча шикоятомуз шанғиллаб гапирар, унинг зорини эшитган одам «бечоранинг ташвиши кўп экан-да», деган хаёлга борарди. Бироқ Ҳалим кўнғизнинг уйига борган Мансур бу ердаги ҳашамат, бойликни кўриб танг қолди. Ертўласига машина кириб чиқадиган, кунчиқарга қоядай кўкрак очган баланд ҳайбатли иморат... Камида ўттизта хона бор-ов... Директор бошчилигидаги идора ходимлари меҳмон қилинган зал чўғдай гиламларга бурканган. Ойнадай силлиқ деворларга заррин ҳал билан ислими нақшлар туширилган...

— Жуда бой экан-ку, бу Ҳалим ака, — деди ажабланиб Мансур.

— Бу ҳали ҳеч нарса эмас, — деди столдаги кўшниси, — уч ўғлига шаҳар ташқарисида учта данғиллама иморат қурган, ўғилларининг ҳар бирида биттадан машина.

— Шу одам-а? — дея олди Мансур беихтиёр энтикиб...

Уша тундан сўнг Мансурнинг кўнғлида Ҳалим кўнғизга нисбатан аллақандай гайирлик, ҳатто душманликка яқин бир туйғу пайдо бўлди. «Шунча йил ебсан, энди бўшат-да жойни, бизга ўхшаган ёшларга!», дея ичида гижиниб қўядиган бўлди. Ҳар сафар Мансурнинг кўзи ирkit фуфайкадаги цех бошлиғига тушаркан, шу гап албатта хаёлидан ўтарди. Кейин секин суриштириб кўрса, Ҳалим ака бекорга кўнғиз лақабини олмаган экан. Кўнғиз кўпинча гўнг тепалардан озигини топиб ейди. Ҳалим ака комбинатнинг энг сассиқ, чиқитлар тўпланадиган жойидан хўрак топгани учун ҳам уни кўнғиз дейишаркан.

— Кўнғиз бўлса нима? — дея хаёлидан ўтказди Мансур. — Баданингдан ифор ҳиди бурқигани билан чўнтагингда шамол ҳофизлик қилса, барибир давранинг пойгагидасан. Чўнтак тўла пул бўлса-чи? Оҳ-ҳо, бижғиб ётганинга қарамай, тўрини сенга илинишади... Мен шу жойни олишим керак!»

Бир куни Мансур озгина ичиб олиб, катта қайноғасига ҳасрат қилди:

— Комбинатда ишлаётганимга ҳам икки йилдан ошди. Орқанг бўлмаса қийин экан, шу оддий инженерлигимизча ўтиб кетамизми дейман...

Бу гап қайнотага етиб борди, шекилли, у қизига:

— Куёвингнинг бирор мўлжаллаган жойи бўлса айтсин, ёрдам берайлик, — дея Мансурга «салом» юборди.

Мансур «ўлиб турган экан» демасликлари учун хотинига:

— Йўқ, кайфиликда алжираган бўлсам керак-да, биз камбағалларга шу кунимиз ҳам етади, — дея минғиллаб кўя қолди.

Бироқ қайноғалар қистаб қўймагач, гап орасида Ҳалим қўнғизнинг ўрни яхши жой эканлигини қистириб ўтди.

— Ўзи аллақачон пенсия ёшидан ўтиб кетган, бироқ ёшларнинг йўлини тўсиб ётибди-да!

Қайнота барча алоқаларини ишга солди, шекилли, комбинатда «Ҳалим қўнғиз юбилей қилармиш», деган миш-миш тарқалди. Дарҳақиқат, юбилей ҳам бўлиб ўтди. Ҳалим қўнғиз бўйнидан бойланган итдай мажбуран нафақага чиқишга рози бўлди. Мансур қўнғизнинг ўзига бир-икки ола қараганидан маккор чол «фитна» сабабкорини аллақачон сезганлиги, лекин бирор қаршилик кўрсатишга ожизлигини билди. «Ўл-а, — деди ичидан қувониб Мансур. — Дами чиққан пуфакдай шалви-рабсан-ку!».

Иккиламчи маҳсулот ишлаб чиқариш цехи бошлиғи лавозими учун кескин кураш кетди. Мансур бу борадаги можароларга аралаша олмади. Ҳамма ишни қайнота қилди.

— Акамлар ўттиз минг берибди! — деди бир кеч хотини Мансурнинг сочларини силаб туриб, — эртага сизга приказ чиқармиш!

— Биринчидан, мен жуда осилиб олганим йўқ! — деди Мансур ички ҳаяжонини сездирмаслик учун атайлаб кўрслик билан. — Шу ишга қўймасаларинг ўзимни осаман демадим, шекилли... Иккинчидан, яхшиликларига албатта яхшилик билан жавоб қайтараман. Ташвиш тортманглр...

Дарҳақиқат, кейинчалик Мансур қайнотасига ҳам, қайноғаларига ҳам қўлидан келган хизматни аямади. Уларга ҳам ҳар тарафлама ёрдам бериб турди. Ҳаёт эса бир тарзда давом этарди. Беш-олти йил шу цех бошлиғи бўлиб ишлаб, ўзини тиклаб олди.

* * *

Эртаси тонгда Комила кўзига тушган ёруғни сезиб уйғонди. Аъзойи-бадани ҳолсиз, бироқ мияси энди равшан, тиниқ ишларди. Дераза ортидаги боғда саҳархез қушлар чуғур-чуғури авжига минган. Олисдан ҳайдов тракторининг бир маромда тириллаши эшитилади.

Аллақачон қичқириб бўлиб, қўноқларидан тушган хўрозлар емиш ахтариб, хазон титиш билан банд. Аммаси билан онаси ёнма-ён ўтириб номоз ўқишяпти. Кароватнинг гижирлаганини эшитди-ю, онаизор дарров бурилиб қизига қаради. Кўзи-кўзига тушиб, қизининг ҳуши жойига келганини англади-да, она тезда номозни тутатиб, қизи бошига келди.

— Тузукмисан, болам!

— Яхшиман, ойи... Қачон келдиларинг?

— Кеча келувдик... Жуда кўрқитиб юбординг-ку.

— Ўктам ака...ҳани? — Комила хавотир ила атрофга аланглади.

— Кеча!.. — она Комилалар оиласининг дўсти Мансурнинг ногаҳон ўлими ҳақида гап очмоқчи эди, яна беморни қийнамайин деган мулоҳазада тилини тишлади.

— Кеча келган... Аҳволингни кўриб, кечга яқин болалар олдига қайтди.

— Мансур ака... — Комиланинг бир кечада озиб, киртайиб қолган юзларидан шашқатор ёшлар юмалади, — ўл... ўлибдими?

— Шунақа бўпти, — деди кампир оҳиста, кенг енгги бари билан Комиланинг кўз ёшларини артаркан, — қўй, қизим, йиғлама. Оллоҳнинг иродаси бу. Ўктамжон дўстининг таъзиясида турмаса бўлмайди-да. Ўшанга кетувди. Бу хабарни эшитгунга қадар ёнингда эди...

Содда кампир Ўктамнинг хотинини шу аҳволда ташлаб кетиб қолганидан Комила ўпкагина қилиб, хўрлигидан йиғляпти, деб ўйлаган эди. Комила «оҳ» тортиб, ўзини ёстиққа ташлади ва кўзларини юмди. Кечаги даҳшатли тун манзаралари яна кўз ўнгига келди. Хаёлини бир жойга жамлаб, воқеани таҳлил қилишга уннади. «Мансурни ким ўлдирган бўлиши мумкин? Анави мурда қаердан пайдо бўлди? Бу ишни кимлар амалга оширган, улар Комилани биладиларми? Нега унга тегишмади?» Минг ўйласа-да, Комила бу сирли воқеанинг жўяли шарҳини чиқаза олмади. Бошига яна қаттиқ оғриқ кирди. Онаси келтирган аччиқ чойни иссиқ-иссиқ ичдида, танаси бўшашиб уйқуга кетди.

Комиланинг отаси маҳалла қассоби эди. Ҳозирда қартайиб, чўккан бу одам ёшлигида зовурга тушиб, ботиб қолган семиз новвосни даст кўтариб, қирғоққа чиқаргани билан шаҳарга танилган эди. У бир-биридан бақувват, ўктам, қиличдай кескир олти ўғилдан сўнг ёлғиз қиз кўрган. Ўзига тўқ, беками-кўст оила-

нинг якка қизи ота-онасидан айрича меҳр кўриб ўсган эди.

Кўча-кўйда, мактабда ҳам Комилага биров тегажоглик қилолмас, чунки олти забардаст ака, полвон, қас-соб ота доврўғи бамисоли муҳофаза пардасидай қиз атрофини чулғанди. Саккизинчи синфда ўқиётганда Бобур деган йигитча Комилага бир-икки гап ташлаб, йўлини тўсганди. Бу хабар акаларига етиб борди, шекилли, пастқам кўчалардан бирида рўй берган қисқа, аммо шиддатли тўқнашувдан сўнг ошиқ бола Комила-ни кўрса етти чақирим нарига қочадиган бўлди. Комила эрка эди, лекин тантиқ эмасди. Мактабда яхши ўқирди, институтга ҳам ўз билими, кучи билан кирди. Олий илмгоҳнинг гоҳ сокин, гоҳ ёшликнинг жўшқин шовқин-суронига тўла аудиториялари, йўлаклари, салқин хиёбонларида не-не йигитлар унинг изларига зор бўлишмади! Комила ҳам акаларига тортган: тенгдош қизларга нисбатан йирик гавдали ва баландроқ эди. Дугоналар тўпланишганда Комила улар орасида она асаларидай ажралиб турарди. Бироқ гавдасининг барча аъзолари мутаносиблиги учун йириклиги ўзига ярашарди. Етилиб пишган қирмизи олмадай соғлом вужуд, тиниқ юз, қоп-қора кўзлар, узун соч... Ўша пайтлари қиз-жувонлар орасида сочни «хала» модасида юқорига «лайлак уя» тарзида турмаклаш урф бўлганди. Лекин бўйини яна ҳам новча кўрсатмаслик учун Комила сумбулдай тим қора сочларини орқага ташлаб юрарди.

Институтга ҳар куни эрталаб акаларидан бири машинада ташлаб кўяр, дарс тугаши билан бошқаси олиб кетарди. Талабалар уюштирган кечаларга ҳам Комила кам қатнашар, гоҳи-гоҳида келса-да, кеча тугаб, у чиққунча акаларидан бири ташқарида машинада пойлаб турарди. Ҳа, полвон қассоб оиласи ўз шаънини кўз қорачигидай авайлаб-асраш учун саъй-ҳаракатни асло аямас эди! Комиланинг дугоналари севиш-севичлиш деб аталмиш ёшлик боғининг кўркам хиёбонларида сайр этишар, ора-ларида бу боғнинг хилват тўқайзорларига бош суққанлари ҳам учрар, аммо бундай саргузаштлар Комила учун муҳаббат ҳақидаги китобдай ёки кинодай, ширин эртақдай бир нарса эди, холос. Кўнгил шу боққа талпинса-да, аммо киришга иложсиз қиз ўз ёшлигининг бундай кемтик қисмини мағрурлик пардаси ила ёпган эди. Йигитларнинг унга йўллаган яширин мактублари ўқилмасдан эгаларига қайтарилар, зор-зор ўтли боқишлар эса жавоб нигоҳларга ҳеч қачон муяссар бўлмасди. Аламзада йигит-

лардан бири: «Комилалар оиласининг Арабистонда қариндошлари бор. Комилани ўшаларга узатишмоқчи экан», деган гап тарқатди. Гўё мовий уммон соҳилидаги оппоқ мраммар қасрда яшовчи савдогар йигитга беришмоқчи эмиш уни. Дугоналардан бу гапни эшитган Комиланинг аввал кулгиси қистади, бироқ юрагига шўх шумлик оралади-да, қизларга: «Билмадим, дадамлар бир айтгандай бўлувдилар», деб кўя қолди. Шугина жумлани асл ҳақиқат деб қабул қилган қизлар оқ мраммар қаср афсонасини шундай кўпиртиришдики, кейинчалик бу гапни тўқиб чиқарган йигитнинг ўзи ҳам мраммар қаср мавжудлигига чиппа-чин ишонди.

Топ-тоза шағалли қирғоққа аста, эркаланиб бош уриб ётган мовий денгиз, хаёлдан ҳам гўзал мраммар қасрдаги шаҳзодалардай мағрур, келишган йигит... Комила бу қаср ва унинг соҳибини тушларида ҳам тез-тез кўра бошлади. Ёшлик хоҳиш-истаклари ота ва акаларининг кўринмас ипак чилвирлари билан тушовланган қизнинг танҳолик дақиқаларида биргина шу — хаёлий қаср овунчоқ бўлиб қолди. Назарида дунёнинг бор бахту саодати шу қасрда жамланган, унда фақат шодлик ва лаззатгагина ўрин бор. Ғам, ҳасрат булутлари қасрни четлаб ўтадилар. Комила ўзича бу муҳташам, хаёлий бинога «Қайғусиз қаср» дея ном ҳам берган эди.

Ўша пайтлари Комилалар хонадони дарвозасини кунига ўнта одам тақиллатса, шулардан тўрттаси, албатта, совчилар бўлиб чиқарди. Ота-онаси совчи кузатиб чарчарди. Бироқ Ботир қассоб ёлғиз қизини «Қайғусиз қаср» эгасига бўлмаса-да, тагли-тахтли, ҳар томонлама тўкис хонадонга узатмоқчи эди. Аммо лойиқ-қобилининг топилиши узоқ кечди. Бировнинг ота-онаси расо, аммо ўғил андайроқ, бировда йигит рисоладагидек, аммо ё ота, ё онада қассобга ёқмайдиган нуқсон бор, бировнинг қариндош-уруғи муттаҳам, таги паст...

Бўйи етган қиз ҳаётида худди асалга ёпирилган пашшадай совчиларнинг қиз уйига бири келиб, бири кетиш даври бўлади. Одатда бир-икки давом этадиган шунақа «совчибозлик»нинг ҳам ниҳояси бор. Унисини ўпоқ, бунисини сўпоқ дея ҳаммани остонадан ноумид қайтараверган хонадонга келаётган совчилар оқими ҳам бора-бора сусаяди. Ботир қассобнинг гўзал қизига талабгорлар сони ҳам камайди. Онда-сонда эшик қоқаётганлар ҳам энди чиндан-да, Комилага муносиб жойлардан келаётгани йўқ. Ота-она хиёл ташвишга ҳам тушиб қолишди. Ҳатто бир кунги она: «Не-не жойлардан

келишти... отанг... отангни биласан-ку», дея қизига ёрилди ҳам.

— Мен сизга эр деяпманми?! — бирдан ғазаб билан ўрнидан туриб кетди Комила. Она қизининг илкис портлашидан сездики, унинг ҳам дарди ичида.

Шундай кунларнинг бирида Ўқтамларникидан совчи келиб қолди. Вилоят миқёсида раҳбар, обрўли одам, ўғли ҳам чакки эмас. Политехника институтини битириб, қурилишда ишлайди... Ботир қассоб совчилар иккинчи келишганидаёқ қизини уларга узатишга рози бўлди. Кўпчилик Карим Солиевичдай катта мансабдорнинг нега оддий қассоб билан қуда-анда тутинишни ихтиёр қилганидан таажубланди. Айримлар: «Қиз билан йигит ўзаро топишган бўлса керак», деган хулосага ҳам борди. Лекин аслида бундай эмас. Ўқтам мактабни битириб чиққандан буён Комилани кўргани йўқ эди. Комилани келин қилиш ташаббускори Карим Солиевичнинг ўзи эди. Бунинг нозик бир сабаби бор эдики, бу ҳақда кейинги бобларда хабар топасиз...

Ўқтам енгил яшаб, барча ишлари осон кўчиб ўсди. Тенгдошлари сингари институтга киришда ҳам қийналмади. Бу йигит умуман «ҳаёт йўлимда бирор мушкул иш ҳам учрар, эҳтимол», деган ўйнинг яқинига ҳам бормаган эди. Унинг ташвиши асосан дўстлари, музыка, қизлар доираси билангина чекланарди. Институтни битиргунча уйланмади. Мана, ишлай бошлаганига икки-уч йил бўлибди ҳамки, бу масалага парвойи палак. Карим Солиевич ўғлининг бетайин қизларга илакишиб юришидан ҳам хабардор эди. Ора-сира дўқ-пўписа қилса-да, панд-насиҳат ёш йигитга қор қилмаслигини тушунарди. Уни уйлаш керак! Уйланганда ҳам жиддий, одобли, босиқ, шу шўх-шаддодни жиловлаб оладиган қизга уйлаш лозим эди. Карим Солиевич доирасидаги кишилар хонадонларида ҳам яхши қизлар кўп, аммо ўз ўғлининг феъл-атворини беш кўлдай биладиган ота бундай қизлар ўғли билан яшай олмаслигини ҳис қиларди. Бир куни у ўзига жуда яқин, сирдош бир аёлнинг таклифига кўра, Комилани атайин кўрди, суриштирди. Қизнинг босиқлиги, одоби ёқди. Суриштириб, айнан шу қиз ўғлига боплигини ҳам сезиб етди. «Гуляга ўйланаман, уни отам олиб бермаса, Надя (Нодира) бор», дея ўзича режа тузиб юрган Ўқтам онасидан Ботир қассобнинг қизи билан учрашувга бориш қераклигини эшитиб, ажабланди. Ҳеч ҳаёлда йўқ гап... Лекин учрашувга борди. Комила қиза-

риб-бўзариб автобуздан тушиб келаркан, уни мажнун-тол тагида кутиб турган Ўктамнинг хаёлида дарров «У! Танк-ку, бу!», деган фикр ялт этди...

* * *

Тергов гуруҳи ишни уч йўналишда олиб борарди. Биринчи йўналиш қотиллик содир бўлган жойдаги номаълум аёлни излаш, иккинчиси — афтидан кавказ миллатларидан бирига мансуб жасад шахсини аниқлаш, учинчиси эса дон комбинати ишини тўла тафтиш қилиш ва шу ердаги одамларнинг директор билан муносабатларини ўрганиш эди. Номаълум аёлни излашда ҳам иш юришавермади. Мансур Олимов билан яқин аёллар доираси асосан қариндош-уруғлар, дўстёрларнинг рафиқаларидан иборат эди. Фақат биргина истисно чиқди: Бешкўприк туманидаги катта дўкон эгаси бўлмиш гўзал бир аёл тез-тез хўжайин олдига келиб туриши ҳақида котиба маълумот берди.

Анвар Солиев бу аёл ҳақида батафсил маълумот тўплагандан сўнг уни ҳузурига таклиф қилди. Прокуратурага чақирганларидан хавотирланганлиги шундоқ кўриниб турган дўкондорни кўриб, прокурор ичида: Агар, Мансур Олимов шу аёл билан юрган бўлса, дидига тасанно», деб қўйди.

— Сиз дон комбинатидан ўзингизга белгиланган фонддан ортиқча эллик тоннадан ортиқ омихта ем олгансиз. Ким ва нима сизга бундай «меҳрибончилик» кўрсатган?

Гўзал жувон бу саволни кутган чамаси, тимсоҳ терисидан тайёрланган ялтироқ сумкаси ичидан аллақандай қоғозлар чиқарди. Анвар Солиев сумканинг асл тимсоҳ терисидан эканлигини ва бу мол жуда қимматбаҳолигини ичида қайд этиб қўйди. Прокуратурага келишда атайлаб одми кийиниб олган хоним сумкачанинг ҳам оддийсини кўтариб олиш зарурлигини унутибди...

— Қишлоғимиз фахрийлари комбинат директори номига хат ёзиб, шахсий хўжаликларидаги чорва учун ем сўрашганди. Мана, фахрийлар кенгашининг расмий хати. Директор рухсат бергандан сўнг, маҳсулот бизнинг дўкон орқали сотилган.

Солиев ноқонуний бу ишнинг шу тариқа расмийлаштириб қўйилганлигини биларди. Аслида омихта ем бу хатга имзо чеккан кексаларнинг учдан бирига ҳам

тегмаган. Лекин ҳозир буни суриштириб ўтиришга вақт йўқ.

— Айтинг-чи, — деди у бирдан кўзларини жувоннинг қоп-қора кўзларига тикиб, — 23 март куни тушдан кейин қаерда эдингиз? Тез айтинг!

Жувон довдираб қолди.

— 23 март... март..., — дея лаблари тез-тез пичирлаб учди. Эсимда йўқ, уйда бўлсам керак. Ёки... Ҳа, шошманг, чоршанба куни, ҳа-я... Мен ўшанда мол олгани Самарқандга кетгандим. Ҳа! Ҳа! Укам Комил ва Аҳрор ака билан бирга эдик!

— Мансур Олимов билан қачондан бери танишсизлар?

— Шу... иш юзасидан... уч-тўрт йил бўлди...

Кейинги текшириш жувоннинг гапи ҳақлигини исботлади. Дўкондор аёл тахмини ҳисобдан чиқиб кетди. Бироқ бешкўприк «фирмачи» хонимнинг дон комбинатидан фақат чиройли қора кўзлари учунгина фонддан ташқари омихта ем олмаганлиги аниқ эди...

Комбинатда олиб борилаётган тафтиш эса ғаройиб натижалар бера бошлади. Прокуратура ходимлари, тафтишчилар комбинат ҳужжатларини муҳрлашган дастлабки уч кун давомида корхонада қутилмаганда ун ишлаб чиқариш ҳажми ошиб кетди. Шу кунлари корхона дарвозасидан кунига мўлжалдагидан беш-олти тонна ун ортиқча чиқиб, истеъмолчиларга тарқатилди. Кейин эса ун ишлаб чиқариш ҳажми яна ўз ўрнига тушди. Аввалига ҳеч ким бунга эътибор бермади. Анвар Солиев вақтинча директор вазифасини бажариб турган бош инженердан бу ҳолнинг сабабини сўраганда у бамайлихотир:

— Битта тегирмонимиз тўхтаб, ремонтда эди, у ишга тушгач, тўпланиб қолган донни янчдик. Шу кунлари ун чиқариш ҳажми ортди. Бу тўғри, аммо кейин яна ўз маромига тушиб олди. Ҳужжатларни обкелайми? — дея жавоб берди.

Икки бети тандирда пишгандай қизарган, пакана, семиз, нимаси биландир бўрсиқни эслатадиган бу одамнинг кўзлари тубида бир зум йилт этган аллақандай ҳадик Анвар Солиевнинг назаридан четда қолмади.

Суриштиришлардан маълум бўлишича, ўша, дастлабки уч кун давомида комбинат дарвозаси ёнидаги қоровулхонада корхонадаги қоровулчилик хизмати кўриқчилари билан бирга тезкор ходимлар ҳам туришган. Корхонага кириб чиқаётган ҳар бир машинани кўриқчилар тезкор ходимлар иштирокида текширган.

Солиев ўз гуруҳи аъзоси, ички ишлар бўлими тезкор ходимини чақириб:

— Эртага одамларингиз билан комбинат қоравулхонасида махсус пост ташкил қиласиз, ичкарига кириб-чиқаётган ҳар бир улов, ҳар бир кило маҳсулотни ҳисобга оласиз! — дея топшириқ берди.

Текшириш куни комбинатдан чиқаётган ун яна... олти тоннага кўпайди! Аммо бу ҳол фақат бир кун давом этди, холос. Индинига унинг чиқиши ўз ҳолига тушди. Бу ерда нимадир шубҳали нарса бор эди. Молиявий ҳужжатлар эса жойида. Ушбу ҳолатни орадан бир-икки ҳафта ўтказиб, бошқа синалган усул билан яна текширишга қарор қилишди. Тезкор гуруҳга келаётган маълумотларга кўра, омихта ем омбори мудир ва бош инженер орасида аллақандай жанжал юз берган.

Корхонадаги идорадан ташқари қоровуллик хизмати отряди бошлиғи, милиция капитани Аҳмедов эса маст ҳолда тўппончасини чиқариб:

— Ҳаммасини отаман! Менинг бешта норасида болам бор! Бизни аслида катталар йўлдан урди! Агар менга бир нарса бўлса ҳаммасини отаман! — дея бақириб-чақирган...

* * *

Ўрикзорда топилган номаълум жасаднинг сурати унинг ўзига хос белгилари ҳақидаги маълумотлар билан бирга республикадаги тегишли идораларга тарқатилди. Кўп ўтмай вилоят чегарасидаги ДАН маскани ходимлари шундай одамни кўрганликлари, у «КамАЗ» автомашинаси ҳайдовчиси бўлгани ҳақида маълумот беришди. «КамАЗ» Россия давлати фуқароси Нугзар Ватоевга тегишли бўлган. Урал ортидаги кичик Гнездинск шаҳридан қуруқ сут юклаган бу машина айнан 23 март куни эрталаб вилоятга кириб келган. Машина қуруқ сутни Қирғизистонга олиб кетаётган экан. Божхона хизматидан олинган маълумот эса ўн тонна қуруқ сут Ўшдаги «Қизил сув» фирмасига олиб кетилаётганини билдирди.

Кейинги ДАН масканларида бу «КамАЗ» қайд қилинмаган, шунинг учун боис машинанинг вилоятдан қачон чиқиб кетгани ноаниқ қолди. Гнездинск шаҳри ички ишлар идораси билан боғланиб, зарур маълумотлар сўралгандан сўнг, келган расмий жавобдан маълум бўлдики,

юқоридаги давлат русумли «КамАЗ» машинаси бу ерда рўйхатда турмаган. Нугзар Ватоев исмли шахс эса расман ҳеч қачон Гнездинскда яшамаган.

Ўшдан олинган маълумот эса нафақат бу шаҳар балки бутун Қирғизистонда «Қизил сув» номли фирма йўқлигидан шаҳодат берарди. Ажабо, Гнездинскдаги аслида йўқ, сохта фирмадан Ўшдаги яна бир сохта фирмага оз эмас, ўн тонна қуруқ сутни юклаб кетаётган «КамАЗ» қанақасига эриб кетгандай ном-нишонсиз йўқолди? Мансур Олимовнинг ўлимига бу ишларнинг қай даражада алоқаси бор?

Ким бўлди бу Нугзар? Тақдирнинг қайси шамоллари, қай тарзда марҳумни бу ерларга келтириб, водийнинг бир четигаги ўрикзорда Мансур Олимов билан бирга жон таслим қилдирди?!

* * *

Мансур гўшт комбинати иккиламчи маҳсулот ишлаб чиқариш цехи бошлиғи лавозимини эгаллагач, ўзига яраша улфат йиғиб, дўст-ёрлар орттирди. Улфатлар доираси асосан, ўзи тенги, бирор бир «чиқадиган жойда» ишлайдиган йигитлардан иборат эди. Кўк кўз, юлдузни бенарвон урадиган Саъдулла катта автокорхонада ёнилғи таъминоти раҳбари бўлса, синфдоши Ўктам қурилишда прораб, писмиқ ранглар Камол банк бошқарувчиси ўринбосари. Тарашланмаган гўладай бесўнақай Раҳим ГАИда машиналарни рўйхатга олиш ва имтиҳон комиссиясида бошлиқ. Хуллас, ҳаммаси пулдор йигитлар. Кечқурунлари дўстлар ё чойхонада ёки бирорта улфатнинг уйида тўпланишар, азонгача ошхўрлик, ароқ базми қизирди. Озгина ичиб олишгач, қиморга ўтишарди. Аммо, қиморда доим маълум чегарага амал қилишар, камбағалнинг бир-икки ойлик маошидан ҳам орттириб ютиш ёки ётқазмиш табиий ҳол, катта миқёсларга эса ўтиб кетилмасди.

Ширакайф суҳбатларда ҳар ким ўз хўжайини ҳақида қистириб ўтар. Саъдулла автокорхона директорининг тўймаслигини, халталаб пул ташласанг ҳам нафси қонмаслигидан нолир, Камол банк бошқарувчисининг ўзига кун бермаётганидан, Раҳим ГАИ бошлиғининг оладиган «ставкаси» ойдан ойга ошаётганидан норози бўларди.

Албатта, асл ҳол бундай эмас эди. Бу эпчил йигитлар ўмаришнинг ҳавосини олишга, раҳбар мўмай пул

ютса, булар ҳам ялаб қолишар, аммо улфатчиликдаги суҳбатларда негадир бу нарсани суваб кетиш одат тусига кирган.

Уларнинг ҳар бири кўнглида ўша раҳбарнинг лавозимидан илинж бор, бунинг учун кўлдан келган ҳар бир ҳаракат амалга оширилмай қолмасди.

У йиллари мансаб пиллапоясига илиниш учун, аввало партия аъзоси бўлиш шарт эди. Мансур шу сабаб ҳам Ўктамни маҳкам ушлаган эди. Доим, «Отангга айт, партияга киришимга ёрдам берсин», дея зорланарди.

Суҳбатлардан бирида Саъдулла:

— Эртага ош харажати мендан! — деб вағиллаб қолди.

— Сабаб? — ажабланди улфатлар.

— Бутундан бошлаб камина доҳиймиз Ленин партияси аъзолигига кандидат! Райком бюросидан ўтдим!

— Ие, яшасин! Орамизда Раҳимга шерик ҳам топилибди-да!

Раҳим милицияга ишга киришидан аввал қандайдир йўллар билан партияга ўтган, баъзан, «аканг қарагай... Партия аъзоси...ҳа», дея тўнғиллаб қўярди.

Саъдулла кула-кула нима деб ариза ёзишни билмагани, кейин райком йўриқчиси айтиб турган гапларни қоғозга туширганини айтиб берди.

«Мен коммунизм учун курашчилар сафининг олдида бўлишни истайман!»

Кунига икки юз-уч юз литр бензинни четга пуллаб, чўнтагини қаппайтираётган, шофёрлардан тинмай пора оладиган, «юқорига узатишни» қойилмақом қиладиган Саъдулланинг бир юмалаб «Коммунизм учун курашчилар сафи»нинг олдига чиқиб олиши улфатларини кўздан ёш чиққунча кулдирди. Ошдан кейин Мансур:

— Саъдулла! Партияга қанақа қилиб ўтдинг? Ўктамга илтимос қилавериб тилим толди. Аммо ёрдам бермаяпти, зангар! — дея шикоятланди Саъдуллага.

— Эй! Ялиниб ётасанми, ўшанга! Райкомда танишим бор, гаплашамиз... — Ширакайф Саъдулла Мансурга ваъда бериб юборди.

Дарҳақиқат, орадан бир-икки ҳафта ўтиб, Саъдулла Мансурни райкомдаги таниш мансабдорнинг олдига етаклаб борди. Райкомнинг саъй-ҳаракати билан гўшт комбинати бошланғич партия ташкилоти йиғилиши Мансурни партия аъзолигига номзод этиб кўрсатиб юборди. Кўп ўтмай «Коммунизм учун курашчилар» са-

фига яна бир аъзо қўшилди. Аммо бу «курашчи» сафга киргунга қадар қанча харажат қилгани ўзи-ю, Саъдулла ҳамда райком ташкилий ишлар бўлими мудирига аён эди, холос...

* * *

Партия масаласи ҳал бўлгач, партия органларига ишга ўтиб олиш муаммоси пайдо бўлди. Зеро, Мансурнинг устозлари цех бошлиғи лавозимидан воз кечиб бўлса-да, райком ёки обкомда бир-икки йил ишлашни маслаҳат беришганди. Чунки ўша пайтлари одатда катта амалларга партия аппаратида ишлаб тажриба орттирганлар юбориларди. Мансурнинг иши яна Ўктамга тушди. Бу сафар Карим Солиевич ўғлининг ўртоғини қўллаб юборди.

Мансур обком саноат бўлимига инструктор бўлиб ишга ўтди. Ўша йиллар обкомда ҳарбий қоидаларга ўхшаш иш услуби ҳукмрон эди. Масалан, биринчи котиб бирор ердан дарғазаб бўлиб қайтса, (одатда у дарғазаб бўлиб қайтмаган кун кам эди) ходимлар ҳам пешоналарини тириштириб, ишчан қиёфага киришар, «Мени чақириб қолмасмикан?» деб юракларини ҳовучлаб ўтиришарди. Саноат масалалари билан шуғулланадиган котиблар асосан руслардан бўларди. Мансурнинг бўлим мудирини, у бўйсунадиган котиб ҳам рус эди. Лекин етти йил Россия тупроғини ялаган Мансур ҳам улардан қолишмасди. Давангир, асл миллати мордвин бўлган, лекин буни яшириб, ҳадеб руслигини пеш қилаверадиган котиб Степанов Мансурни ёқтириб қолади. Қўл-оёғи чаққон, русча ҳужжатларни пишиқ-пухта тайёрлайдиган бу ходимни у бошқаларга намуна қилиб кўрсатарди. Умуман, ўша йиллари рус раҳбарлар негандир Россияда ўқиб келган кадрларни қўллаб юришарди.

Кўпинча Степанов, бўлим мудирини Королёв, Мансур уччалоғи улфатчилик ҳам қилиб туришарди.

— Сен хафа бўлмагин-у, — кўзлари мастона қисилиб, чайқалиб-чайқалиб вайсарди Степанов, — аммо кўп ўзбеклар. ... Оддий ҳужжатни эплаб тузишолмайди! Сендек кадрларни кўтариш керак!

Бу гаплардан сўнг Мансур хушомад, югурдакликни авжига чиқарар, Степановнинг хонадонигаги совутгич доим Мансур келтирган егулик, газак ва ичимликларга лиқ тўла эди.

Шу тариқа бир-икки йил ўтди. Мансур партиявий

иш, идоравий кирдикорлар ҳавосини тоза ўзлаштирди. Энди у тайёр кадр эди.

— Дон комбинатида ишлар чатоқ, — деб қолди Степанов бир куни Мансурга синовчан тикилиб, — планлар барбод бўляпти. Уғирлик авжига чиққан. Директор нобоп. Ишчилардан шикоят бор. Комиссия тузамиз. Королёв комиссия бошлиғи бўлди. Сен ҳам бу ишда қатнашасан.

Дон комбинати директори йигирма йилдан буён шу лавозимда ишлар, ҳамма уни «битиб, тўлиб-тошиб кетган» деб ҳисобларди. Уни негадир «уйида яширинча номоз ўқийди, мачитга доим икона ташийди» дея ғийбат қилишарди. Ўзбекшаванда бу одамни Степанов негадир ёқтирмасди.

Мансур ич-ичидан ўз пайти келганини ҳис қилди.

* * *

Комила мактабда ўқиб юрган пайтлари ҳам Ўктамни кўп кўрган, ёнғоқ қоқадиган калтакдай ингичка ва узун, аммо чайир, доимо олифта кийиниб юрадиган бу бола кўп мактабдошлари қатори унинг учун ҳам «Катта одамнинг ўғли» эди, холос. Ўктам маҳаллага кам аралашар, тўй-тўйчиқларда деярли кўринмас, шу боис маҳалла қизларининг бу «зўр» йигит ҳақидаги тасаввурлари унинг доимо ойналари қорайтирилган, сут ранг «Жигули» миниб юриши-ю, атрофида ўзига ўхшаш оврўпача кийинган, бўяниб-безанган қизлар гўжғон ўйнаши билан хотима топарди. Маҳалладаги энг ҳашаматли, пастак уйлар қаторида худди гува-лаклар орасига тушиб қолган ҳарсанг тошдай ажралиб турувчи уй, ҳар куни тонгда дарвоза олдида пайдо бўладиган обком «Волга»си, салобатли Карим Солиевич... нафақат Ўктам, балки Карим Солиевич хонадонининг бошқа аъзолари ҳам маҳалланинг кундалик ҳаётига деярли қатнашмасдилар. Тўғри, баъзан водопровод суви келмай қолса, табиий газ тақсими-тида ишқаллик туғилса, кўча асфальти яроқсиз ҳолга келса ва ҳоказо шу каби маҳалла маиший турмушига оид камчиликлар кўпайганда маҳалла оқсоқоли Карим Солиевичга арз қилар ва унинг бир оғиз гапи билан камчилик бартараф топиб, бу хонадоннинг маҳалладаги иссиқ-совуқ маъракаларга аралашмаслиги кечириб юборилаверарди. Аксинча, «Биз Карим Солиевичнинг маҳалласиданмиз» дея оқсоқоллар ҳам, ўспи-

ринлар ҳам оғиз тўлдириб гапиришга, фахрланишга ўрганишганди...

Онаси «Карим Солиевич бор-у ... обкомда ишлайдиган...маҳалламиздаги ... хув... баланд уй» дея қулоғига қуймагунча Комила ўзига Ўткамдан совчи келганини англай олмади. Зеро, бу сира қутилмаган совчилик эди! Эртаси бўладиган учрашувга ҳозирланаркан, вужудини ғаройиб ҳаяжон эгаллаган қиз бир маҳаллада яшаб туриб, ҳеч қачон шу хонадонга қадам босмаганлигини эслади. Карим Солиевичнинг хотини, насиб қилса бўлғуси қайнонасини кўча-қўйда кўп кўрган, аммо ўғлидай ингичка, тик, оқ-сарикдан келган бу аёлнинг юриштириши, феъл-атвориغا бирор марта ўзича ҳам баҳо бермаган экан. «Карим Солиевич яхши одам-у... хотини жуда заҳар, майда гап-да», деган гийбатнамо гаплар баъзан қулоғига чалинганди. Шунга эслаб бироз юраги орқага торти-ю, аммо Ўткам ўзига талабгорлар орасида энг обрўлиси эканлигини хаёлидан ўтказиб, бадбин ўйларни миясидан қувиб юборди. Насиб қилса, кимсан Карим Солиевичнинг келини бўлади Комила!

Тушларида кўрган Қайғусиз қаср, аслида Карим Солиевичнинг муҳташам иморати, Ўткам эса ўша шаҳзоданинг ўзи-ку!..

Қизлар билан муомалада суюги қотган Ўткам Комилани дарров муқаймоққа таклиф қилди. Уёқ-буёқдан суҳбатлашган бўлди. Ҳар ҳолда ота боласи эмасми, Комиланинг босиқ, пишиқ-пухта, ақлли қизлигини ўзича қайд қилди, лекин... Черт побери! Гавдаси жуда катта...

Худди ўн бешинчи асрдаги итальян мадонналарига ўхшаб йирик, келишимли, кўзларида Ўткам доирасидаги қизларда учрамайдиган ибo, андиша учқунлайди...

— Ойи, менга барибир-у... аммо гавдаси жуда каттада, ...танкка ўхшайди-ю.

Ўзи ингичкалиги боис доим савлатли аёлларга ҳавас қилиб юрадиган онага бу гап ёқмади.

— Чирой каттадан чиқади...Сенларга худди ўзингга ўхшаш савағич бўлса...

Кечқурун Карим Солиевич ўғли билан ёлғиз гаплашди.

— Сиз ёшлар уйланиш деганда дидингизга ёққан қиз билан ҳеч қандай тўсиқсиз, доимий айш суришни тушунасизлар. Ваҳоланки, хотин олиш билан чиройли қизларга жигарсўхталик қилиш орасида ер билан осмонча фарқ бор. Хотин оилада ҳал қилувчи шахс! Билиб қўй, хотиндан ёлчимаган одам ишда ҳеч қачон муваф-

фақиятта эришмайди. Сен эрка ўсгансан, биламан, бунга аввало ўзим айбдорман, ammo бор ақл-заковатингни жамлаб, менга кулоқ сол, кейин мушоҳада қил. Сенга ҳозир вилоятни эмас, республикани бошқариб турган одамларнинг қизини олиб беришим мумкин! Билдингми?! Уларда ҳам сенга мос тушадиган қизлар бор. Бироқ сен оддий қассобнинг қизига уйланавер. Бу қиз сенга, аввало садоқатли бўлади, чунки уйдаги тарбияси шундай бу қизнинг, иккинчидан, оилада ҳамиша сени биринчи ўринга қўйиб, ишинг юришса, қувониб, қоқилсанг куйинади. Узини бор-бутуни билан сенга фидо қилади. Бўлажак болаларингни ҳам отага садоқат руҳида тарбиялайди. Борингни ошириб, етмаганини яширади. Эҳ, не-не азамат ўртоқларим бор эди, ҳар бири ўн вилоятни бошқаргудай, кўпини хотини адо қилди. Бир воқеани сенга айтгай. Хизмат тақозоси туфайли олис тоғ қишлоқларидан бирига бориб қолдим. Март ойлари эди. Кечқурун қаттиқ жала ёғиб, қайтишнинг иложи бўлмади. Уша ерда тунаб қолдим. Колхоз раиси, райком секретари ўзаро суҳбатлашиб ўтирганимизда, иттифоқо, раис колхозда юз ёшдан ошган чол борлиги, унинг ҳали бақувватлигини, ашула айтишини ва ҳатто ҳамон «ҳалиги зормандадан» қиттай-қиттай отишини гапириб қолди.

— Табаррук одам экан, бир йўқлаб қўймаймизми?— дедим уларга. Раис чолнинг хонадонига чопар физиллатиб, боришимиздан огоҳлантириш пайига тушганди, мен рози бўлмадим.

— Шундоқ бораверамиз.

Мўйсафиднинг уйи қишлоқ четида экан. Улар ўғил кўришмаган, аллақачон қартайган қизлари ўз уйларида невара-чеваралари билан банд эмиш. Тор, пастқам уйдан беҳи ҳиди анқиб турарди. Озғин, шилпик кўзлари хира чол, ҳайтовур, биз билан ўрнидан туриб омонлашди. Раис кимлигимизни айтгач, чол пича ҳаяжонланди.

— Мапрат, — дея катта қизининг исмини айтиб хотинини чақирди у, — меҳмонларга дарров дастурхон сол.

Ўтмиш ҳангомалари, кўрбошилар даврасидан суҳбат қурдик. Гап орасида мен ҳам мухбирларга ўхшаб мўйсафиддан узоқ умр кўриш сирини сўраб қолдим. Чол тишсиз оғзини очганича хи-хилаб кулди.

— Билиб оласиз... — деди сирли бир тарзда.

Ярим тунгача чўзилган суҳбат сўнггида чол кампи-

рига тарвуз келтиришни буюрди. Етмиш беш ёшлардаги, бир ўрим оппоқ сочига ажабтовур тангалар осиб олган кампир пилдираб кириб, дастурхонга ўртача катталикдаги кузги тарвуз қўйди. Чол тарвузни кўздан кечирди-ю:

— Бошқасини келтир! — деди.

Иккинчи тарвуз ҳам чолга ёқмади.

— Ҳой, кемшик, — дея бақирди у кампирига, — меҳмонларга сал тузукроқ, ичи тушмаганидан олиб чиққин, ахир! Омборнинг чап томонига ўзим терганман, сараларини!

Хуллас, кампирнинг тўртинчи марта олиб чиққан тарвузигина аср тенгдошига маъқул келди. Мўйсафид қора тўн тарвузни ўзи қўли билан сўйди. Тарвузнинг менга теккан тилигида хиёл оқиш, ўргимчак тўридай нафис парда қоплаган, тангадек доғ бор эди. Мен кампир тўрт марта олиб чиққан тарвузларнинг ҳар бирида шунақа доғ борлигини кўрувдим. Тарвузни еб бўлганимиздан ўнг чол:

— Менинг узоқ умр кўришимнинг сабабини энди тушундингизми? — деб сўради.

— Йўқ, — дедик биз.

— Ахир, кампир гўё тўрт марта алмаштириб олиб чиққан тарвуз аслида битта эди! Уйда бошқа тарвуз ҳам йўқ. Нега кампир бобиллаб бермади? Биринчидан, эрининг гапини икки қилмаслик, иккинчидан, меҳмонлар олдида уйда тўкин-сочинлик эканлигини кўрсатиш мақсадида зийрак кампир мени қайириб ташламади. Агар ярамас хотин бўлса, биринчи карра «тарвузни алмаштириб чиқ» деганимдаёқ, «уйда бошқа тарвуз йўқ» дея гўданглаши табиий эди! Хотинимнинг мана шу оқиллиги туфайли шу ёшга етдим», деганди ўша чол. Шундай ўғлим! Хотин оқила, зийрак, меҳнаткаш, вафодор бўлган хонадонда файзу барака, ривожланиш бўлади. Эрининг иши юришади. Ботир қассобнинг қизини кўп суриштирдим. У ана шундай фазилатларга эга экан. Унга уйланиб хато қилмайсан.

Ўктам ота-она раъйига рози бўлди. Таассуфлар бўлсинки Комилага баҳо беришда тажрибали, кўпни кўрган Карим Солиевич хато қилганди.

* * *

Тергов гуруҳи вилоятдаги дўконларда Гнездинск шаҳридан келтирилган қуруқ сутни ахтариб, беҳуда овора

бўлди. Куруқ сут яширилган ёки жиноятчилар ўтирган «КамАЗ» қандайдир яширин йўллар билан қўшни давлатга ўтиб кетган эди, чамаси.

Дон комбинатидаги текширишлар ҳам бирмунча натижа бера бошлади. Омихта еб омборида ишлайдиган ишчилардан бири суриштирув пайти:

— Раҳматли Мансур ака яхши одам эди, ишчига қайишарди, — деб марҳумни алқагач, кутилмаганда, — агар қишлоқдаги қураётган заводи битиб қолганда, кўпимизни ўша ёққа олиб кетмоқчийди, — деб қолди.

— Ҳа-а, — дея фикрини жамлаб олиш учун бироз овозини чўзди Анвар Солиев. У муҳим бир маълумот устидан чиққанини дарҳол сизди. Лекин бу одамни чўчитмаслик учун ўзини бу гапга қизиқмаганга солди. Стол устидаги сигаретадан бир дона олиб чекди. Кўринишидан содда, дали-ғули ишчига ҳам таклиф қилди.

— Раҳмат ака, йигирма йил бўлди, чекишни ташлаганман. Буям рўзгорнинг бир аждаҳосида, топганингни татитмайдиган...

— Чекмай тўғри қиласиз, ака, — гапни бошқа томонга бурди прокурор, — бир пачка сигарет ўрнига ўғилча ёки қизчангизга битта «Марс» олиб берсангиз, ўшаларнинг хурсандлиги, кайфи бунинг хуморидан юз чандон ширин... Айтгандай, Мансур Олимов заводни қуриб тугатган йўқми? Битиб қолган дейишувди-ю...

— Мен ўзи асли ўша қишлоқданман, — деди ишчи. — Директор билан яхши эдик, хизматимиз туфайли-да, хуллас. Мансур ака қишлоқингдан эллик-олтмиш киши ишлик бўлиб қолсин, деб колхознинг эски шийпонини сотиб олувди. Ўша ерга нон заводи қурмоқчи эди. Франциядан бўлса керак, чет эл тегирмонлари келтирувди...

— Кечирасиз, сиз қайси қишлоқдансиз?

— Олтинқўлдан-да! Шаҳардан чиқиб ўн беш километрча юрсангиз, биззи колхоз. Илгари Карл Маркс эди, ҳозир «Олтинқўл» деб ном қўйишган. Раҳматли Мансур ака колхоз раиси билан улфат эди. Қишлоғимиз шаҳарга яқин, мен ўзим автобус кутмай, велосипедда қатнайман.

Тезкор гуруҳ «Олтинқўл» жамоа хўжалигининг қишлоқ марказидан бир-икки чақирим ичкарида, ям-яшил буғдойзорлар орасида жойлашган шийпонга етиб борганда, кимдир шийпондан чиқиб, дала йўли билан дашт тарафга кетаётган қизил «Москвич» машинасини пайқаб қолди.

— Даштдан шаҳарга йўл борми? — сўради Анвар Солиев шеригига.

— Янги ўзлаштирилган «Ташаббус» жамоа хўжалиги ерлари орқали шаҳарга тушиб кетиш мумкин.

Анвар Солиев шу ердаёқ шаҳар ички ишлар бўлимидаги тегишли ходимлар билан алоқа боғлади.

— Ҳозироқ дон комбинатига бориб, бош инженер Хўжамуротовнинг қаердалигини аниқланг.

Шийпон қоровули пакана, япалоқ юзига ярашмаган тақа мўйловли, ўттиз ёшлар чамасидаги одам эди. У Мансур Олимовнинг укаси экан. Шийпон атрофи пахса девор билан ўралган, пахта қуритиладиган асфальт узра усти брезент билан ёпилган аллақандай техникалар турарди. Шийпоннинг шарқ томонида том баробар ғўзапоя босиб ташланган.

Брезентлар очилганда тагида эски кўрак чувийдиган механизм борлиги аён бўлди.

— Ўтган йили кеч кузгача шу ерда кўрак чувишди, — деди Олимовнинг укаси. — Кейин ёғингарчилик бошланиб, дала йўли юриб бўлмас ботқоққа айланди. Шу боис шийпонда асраб қолинаверадиган бўлди.

Шийпон синчиклаб кўздан кечирилди. Фарам-фарам ғўзапоялар бир четга олингач, остидан яп-янги чет эл тегирмонлари, нон ясайдиган замонавий дастгоҳлар чиқди...

Бу ускуна ва дастгоҳларни Мансур Олимовнинг шийпонда қоровуллик қилиб турган укаси очган «Ширин нон» корхонаси сотиб олган эди. Аммо, низом фондида бор-йўғи икки юз минг сўм пули бўлган кичик корхона қандай қилиб салкам бир миллион доллар турадиган ускуналарни сотиб олади? Қандай қурби етади бунга?

Олимовнинг укаси биринчи сўроқдаёқ:

— Менинг бу ишлардан хабарим йўқ. Ҳаммасини акам қилган. Мен номига корхона раҳбари эдим, холос, — деди.

— Хўш, ускуналарни олиб келишга акангиздан ташқари яна кимлар бош қўшган? Қайси машиналарда келтирилган?

— Мен шийпонда ўтирардим, юк келса тушириб пойлардим. Ким келиб, ким кетгани билан ишим бўлмаган...

Хўжамуротов ҳам суриштирувга чақиртирилди.

— Сиз ўртоқ Хўжамуротов, собиқ раҳбарингиз корхона очганидан беҳабармидингиз?

— Мутлақо билмаганман.

Бўрсикдай Хўжамуротов хотиржам эди.

— «Олтинкўл» колхозидаги шийпонни ҳам кўрмагансиз-а?

— Кечирасиз-у, шу колхозга умримда бормаганман.

— У ҳолда ўтган куни туш маҳали «15—45 ФЕ» рақамли қизил «Москвич» машинасида нега шийпонга борувдингиз?

Хўжамуротовнинг ранги оқариб кетди...

* * *

Мансур гўшт комбинатидан цех бошлиғи бўлиб ишлаган, обкомда юриб, не-не раҳбарлар билан ҳамсуҳбат бўлган, ҳатто баъзан «ундоқ қилиш керак эди, бундоқ қилиш керак эди!» дея уларга жаҳл аралаш ақл ўргатган бўлса ҳам, ҳақиқий раҳбарлик асли қанақа эканлигини дон комбинатига директор бўлгач англаб етди. Шўро даврида раҳбарлик, юмшоқ қилиб айтганда жуда нозик санъат эди. Тубсиз жар устига қурилган ингичка, чириган, лиқиллаб, ҳар қадамда тўкилиб кетишга шай эски, осма ёғоч кўприкни кўз олдингизга келтиринг. Халтасида майдаланган гўшт бўлаклари тўла одам шу кўприкнинг гоҳ у тарафига, гоҳ бу тарафига ўтяпти. Жарнинг у юзида ҳам, бу юзида ҳам оч бўрилар ириллайди. Инсон халтадаги гўштдан гоҳ у томонга, гоҳ бу томонга ирғитиб, уларни маълум муддатга тинчлантиради. Бироқ, зум ўтмай ҳалигилар яна ириллай бошлашади. Одам яна гўшт ташлайди. Бунинг устига ҳар қадамда рўпарасида ўзларини «текширувчи», «тафтишчи», «шикоятчи», «ёзувчи» деб атаган кимсалар пайдо бўлади-да, «Қопдаги гўшт мунча кило эди, қолгани қаёққа кетди?!», дея дағдаға қилишади, қонунни пешонага тираб дўқ уришга ўтишади. Сўнг улар ҳам қопдаги гўштдан тегишини олиб, қаёққадир гумдон бўлишади...

Дон комбинати раҳбари мана шу осма кўприкда бемалол, бехавотир юриш санъатини пухта эгаллаган, «ҳам бурдани, ҳам хўрдани хурсанд» қиладиган одам бўлиши керак эди.

Мансур бир-икки ой атрофидаги одамларни ўрганиш билан банд бўлди. Эшикдан кирибоқ тешикдан ўзига қарашли одамларни атрофига чақириб, масъул мансабларга жойлаштиравериш раҳбарга обрў келтирмаслигини у биларди. Бироқ, эски хўжайиннинг одамлари билан ишлайвериш ҳам пировардида яхшиликка олиб келмайди. Мансур ишни узоқдан бошлади. Комби-

нат бош инженери қирқлардан ошиб қолган, ўз ишини уддалайдиган мутахассис эди. Аммо, унинг маишатга ўчилиги, ҳатто, қаердадир иккинчи хотини борлигидан Мансур гира-шира хабардор эди. Комбинат партия ташкилоти қотиби, асли Чимкент томонлардан, Фарғонага ичкўёв бўлган ва тақдир — насиб дегандай, водийда умргузаронлик қилаётган Саитназар Хўжамуротовнинг баъзи сифатлари Мансурга маъқул келди. Хўжамуротов яхши мутахассис, ташкилотчи йигит эди. Афтидан, эски раҳбар бу мусофирни сиғиштирмай, қобилиятига яраша вазифа бермаган. Корхонада «Хўжамуротов зўр мутахассис, лекин...», деган гап оралагач, дарров уни партком қилиб қутулган. Хўжамуротов шу боис ўзини камситилган ҳисоблар ва корхона раҳбариятига зимдан кек сақлаб юрарди.

Бир кун йиғилишда Мансур тегирмон технологиясида юз берган ишқалликни суриштириб, уни ечиш масаласини ўртага ташлади. Директор ўринбосарлари, бош инженер, бош технолог, мутахассислар бироз ўйла-ниб қолишди.

— Кўкчатовда практикада бўлмаганимда шунга ўхшаш ишқаллик юз берганди, — дея гапга аралашди Хўжамуротов, — ўшанда ун ҳавога кўп учмаслиги учун цех томи остига ҳавони намлаб, оғирлаштирадиган қурилма ўрнатилганини кўрувдим. Ун исрофгарчилиги камайганди.

— Яхши, ўртоқ Хўжамуротов, эртага эсингизда қолганича ўша қурилма лойиҳасини тиклаб олиб келингчи...

Бош инженер билан биринчи ўринбосар бир-бирларига маъноли қараб қўйишди. Эртасига Мансур Хўжамуротов билан ёлғиз қолиб, узоқ суҳбатлашди. Хўжамуротов қандайдир савқи-табиийси кўмагида янги директорнинг ҳам бу ерда ёлғизлиги, ўзига ишончли тиргак ахтараётганини ҳис қилди. Корхонада ким аслида кимлиги, кимнинг нимага қодирлигини директорга чин дилдан тушунтирди. Кимларнинг орқасида кимлар турибди, ким кимнинг одами, қай бирига ишонса бўлади, қай бири ҳар дақиқада хиёнатга, ча-лишга тайёр...

Мансур Хўжамуротовнинг одамларга берган тавсифларини тингларкан, у алдамаётганини сизди. Зеро, ўзи бошқалар орқали йиққан маълумотларга унинг гаплари қолипга тушгандек мос эди...

— Саитназар! — деди Мансур суҳбар сўнггида ово-

зини хиёл пасайтириб, — Ҳотамжоннинг иккита хотини бор дейишади, шу ростми?

Хўжамуротов ярқ этиб бошлиқнинг юзига қаради.

— Шунақа гап юради... — деди у мужмал оҳангда.

— Ахир, коммунист одамга ярашадими бу қилик? Аниқлаб кўринг, йўқса бошқалар бу ишни фош қилиб, партия ташкилотимизга гап тегиб қолади...

Бу энди чинакам топшириқ эди. Аммо, бош инженер лавозими кафолатланадими? Хўжамуротов Ҳотамни фош этаман дея елиб-югуриб, ўзига душман орттирсин, оқибатда амални бошқаси уриб кетса-чи?

Хўжамуротовнинг ер чизиб қолганини кўриб, Мансур:

— Саитназар! Худо хоҳласа, ака-укадай бўлиб кетамиз. Менда бошқа ният йўқ. Фикр амалга ошса, жой сизники! — деди қатъий оҳангда.

— Иккиланганим йўқ, Мансур ака, сизнинг ўғил бола одамлигингизни биламан! — деди Хўжамуротов «ўғил бола» сўзига урғу бериб.

Орадан бир ҳафта ўтгач, корхона партия ташкилоти номига шаҳардаги кўп қаватли уйлардан бирида яшовчи кекса коммунист, фуқаролар, фин, немис ва япон урушлари иштирокчиси, Днепро ГЭСни қурган, Қозғистонда кўриқ ўзлаштирган, Бойкўнғир космодромида бетончилар бригадасини бошқарган, охири БАМдаги дастлабки бекатларда қоровуллик қилган фахрий Геннадий Петрович Филимоновдан ариза тушди. Аризада бу ҳурматли фахрий ўз уйларидаги 46-хонадонда яшовчи Луқмонова Адолатнинг олдида дон комбинат бош инженери Ҳотам Файзуллаевнинг тез-тез келиб туришини, бола-чақали бу одамнинг юқоридаги аёлни иккинчи хотин қилиб олганлигини, кекса коммунист виждони бундай коммунистик ахлоқ нормаларини юзсизларча поймол қилаётган коммунист қилмишидан ғазабга тўлгани, бундай иккиюзламаларни партия сифидан дарҳол қувиш зарурлигини баён қилган эди.

Уша куниеқ 46-уйга етиб борган обрўли комиссия Луқмонова Адолатнинг тушунтириш хатини олиб келди. Уйига участка милиция инспектори, домком, қўшнилари билан бирга бостириб кирган партия вакилларини кўриб ҳуши бошидан учган Луқмонова чиндан ҳам «Ҳотам Файзуллаев билан уч йилдан буён эр-хотинлиги, ЗАГСдан ўтмаган эсада, эскича никоҳ ўқитишиб олишгани, ораларида бир нафар фарзанд борлиги» ҳақида ёзиб берди.

— Ҳотамжон! — деди Мансур боши узра қора булутлар гужғон ўйнаётганини аллақачон сезган, бироқ зарбанинг қай тарафдан келишини билмай гаранг юрган бош инженер олдига «компромат»ларни суриб қўяркан, — энди астойдил, бир ёқадан бош чиқариб иш бошлайлик десак, бунақа гаплар...

— Э, бу Филимонов дегани ғирт алкаш, сариқ чақага ҳам арзимайдиган одам-ку! Ҳеч қанақа уруш ҳам, зарбдор қурилиш иштирокчиси ҳам эмас бу фирибгар! — Ҳотамжон овозини кўтарди.

— Эҳтимол, — деди Мансур, — аммо, хатидаги фактлар текширувда тасдиқланди. Энди бу масалани партия йиғилиши муҳокамасига қўйсақ, оқибати ёмон бўлади. Бунинг устига қўш хотинлик учун жиноий жавобгарлик ҳам бор. Келинг, яхшиси, аризани ёзинг-да, бошқа иш топинг... Бу менинг сизга бир яхшилигим бўлсин...

Ҳотамжон ўйланиб қолди. Бошқа иложи ҳам йўқ эди. Кўп ўтмай Хўжамуротов бош инженер этиб тайинланди...

* * *

— Вой, Комилахон, қандай кунларга қолдик-а! Қандай кунларга қолдик! — дея қаттиқ йиғи билан кутиб олди фотиҳага борган Комилани Мансурнинг хотини. Иккаласи қучоқлашиб роса йиғлашди. Марҳумнинг энг яқин дўстларидан бирининг рафиқаси таъзия кунлари кўринмаганига кўпчилик ажабланган эди. Бироқ, юзлари аллақандай сарғайиб салқиган, ҳолсиз қадам босаётган Комилани кўриб, аёллар унинг чиндан ҳам беморлигига, «етги» маросимига аранг келганига ишонч ҳосил қилишди, ҳатто бир-иккитаси:

— Ранг-рўйингиз бир аҳволда... Бекор уринибсиз-да, ахир қаъда қаримайди, дейишади, келардингиз аста... — деб ўзларича меҳрибонлик ҳам кўрсатиб қўйишди.

Усти ноз-неъматларга кўмиб ташланган стол атрофида мотамсаро аёллар билан у ёқ-бу ёқдан суҳбатлашиб ўтирган Комилага бўлиб ўтаётган воқеалар, Мансурнинг ўлими тушдай туюларди. Назарида у фотиҳа дастурхони эмас, меҳмондорчиликда ўтиргандек, ҳали ҳозир мана бу нафис Сурия дарпардаси ортидан Мансур келади-да, одатдагидек:

— Ҳей, ўртоқ аёллар, бунақа эмас-да энди! Ҳадеб биз, эркаклар ичиб, маст бўлиб қўлларингга тушавермайлик. Сизлар ҳам бир ичинглар! Кўринглар, мастлик-

нинг роҳатини! — дея ҳазиллашиб, меҳмонларни дастурхонга таклиф этадигандек эди.

Ҳар галгидек Комила билан киши билмас, оний кўз уриштиришлар... Фақат иккаласигагина маълум роҳатбахш, ўтли имо-ишоралар... Улар кўзлар ифодаси билан бир-бирларини тушуна олардилар. Наҳот энди у, шундай азиз, қадрдон Мансур акаси йўқ? Ўлган! Комиланинг кўзлари жикқа ёшга тўлди...

Маросимдан сўнг қайтишаркан, йўлда эски дугонаси, Мансурга хотин тарафдан узоқ қариндош бўлган Фотима дўхтир Комилани бир четга тортди.

— Бу ўзи Мансур ака ҳам асли ҳалол одам эмас экан-да, — одатий висир-висирини бошлади у, — ишқилиб, ер бориб хабар қилмасин, ўша уни ўлдириб кетишган гунда бир аёл билан ўрикзорда маишат қилишган, кейин у аёлнинг эрими, ё ўйнашими, бехос устиларига келиб қолган. Уртада гап қочиб, жанжал бошланган, кейин... Ўзинг биласан, бунақа пайтда эркакларнинг кўзига ҳеч нарса кўринмайди, ҳалиги одам Мансур акани шартга чавақлаб ташлаган!

Комиланинг тирноқларигача музлаб кетди. Кўзи тиниб, баданини совуқ тер босди. Дугонасининг ранги бирдан ўчганини кўриб, Фотима дарров уни йўл четига даги ўриндиққа ўтказди.

— Ҳай, ҳай! Нима бўлди? Сен чиндан ҳам касалсан чоғи, қани пулсни кўрайлик-чи. Давлениянг пастга ўхшайди. Бугун поликлиникага боргин...

— Йўқ, ўртоқжон, — дея беҳол гапирди Комила, — шунчаки, қачон ўлик чиққан хонадонга борсам, шунақа бўламан.

— Бўлади, бунақаси бўлади! — яна жаврай кетди Фотима. — Эримнинг айтишига қараганда ўша аёлнинг соч толаси ҳам Мансур аканинг машинасидан, ҳам ўрикзордаги қуриб кетгур, ҳалиги... тўшак устидан ҳам топилганмиш! Яна. — ... Айтишяптики, — овозини пасайтирди Фотима, — у аёл мафиянинг одами эмиш... У яшшамагур Мансур акани хийла билан илтинтириб, ўша овлоқ ўрикзорга атайин етаклаб борган, ўрикзорда эса аввалдан тайёрланган қотиллар пойлаб туришган...

Комилани уйига кузатиб келгунча ҳа Фотиманинг жағи тинмади. У кетгач, Комила хобгоҳда юзни ёстиққа босганича узоқ ётди. Демак, бу иш юзасидан қидирув кетаяпти. Унинг сочларини ҳам топиб олишибди. Эртаиндин ўзини ҳам ушлашса-чи?! Ё худо, нима деган одам бўламан, эл-юрт олдида! Акаларим, отамнинг бош-

лари эгилади. Шу пайтгача гард тегмаган оилани қора мойга ботираман-ку!

У негадир ўзининг отаси, акаларининг шарманда бўлишлари эҳтимолидан титраб-қақшар эди-ю, ўн олти йилдан буён бирга яшаган жуфти — Ўктам хаёлига келмасди. Қолбуки, бундай ҳолларда энг катта иснод аввало, эрнинг бошига ағдарилади-ю...

Ўктам Комилага ота-она раъйи туфайли уйланди. Дастлаб у ёш хотинни ўзича суйиб, ёқтириб, эркалаб юрди. Ўктам табиатан шалдир-шулдир, енгил одам эди. Суҳбатларида, ишларида ҳам ўзига хос пала-партишлик устун. Масалан, бирор давра аҳли, дунё сиёсатидан қизгин баҳс кураётган бўлса, у томдан тараша тушгандек Америкада яратилган янги сексфильм, ёхуд Пугачёвнинг навбатдаги маҳбуби ҳақида сўз бошлаб юборар, кўп ўтмай, Марадонанинг яна гиёвандликда қўлга тушганига ўтиб кетар, сўнг ҳеч нарса бўлмагандай кўшниси Толиб аканинг сигири кеча тунда туққани, эрталабгача ҳеч ким молхонадан хабар олмай, туққан мол ўз эшини еб қўйгани, энди бечора Толиб ака бу сигир сути ҳалолми-ҳаромлигини ажратолмай боши қотиб юрганини ҳикоя қилар ва кутилмаганда кеча фалон туман раҳбарини ишдан олишганини хабар қилиш, бу ҳолни шарҳлашга ўтиб кетарди.

Оилада ҳам Ўктам ўзини шундай бесаранжом, гоҳ боғдан, гоҳ тоғдан гапириб турар, онаси, ҳатто отасига ҳам куракда турмайдиган алфозда кўриниш бериб юраверарди. Бир куни оила дастурхони устида ширакайф куёв Комилани тўсатдан ўпиб олди. Бечора келин қайнона-қайнота олдида ерга киргудек хижолат тортди-ю, қочиб ётоғига кириб кетди. Кейин бир ҳафтача Карим Солиевичнинг ҳам, қайнонасининг ҳам юзига қарай олмади.

— Э, бу шумтакадан ҳар хил қилиқ чиқади, парво қилманг қизим, — дея охири қайнона келинни хижолатдан чиқарди.

Бунинг устига Ўктам укаси Шерзод ва сингиллари билан ҳам арзимаган нарсалар устида қирпичоқ бўлаверар, ука ва сингилларда акага ўзбекона ҳурмат, ҳайиқиш йўқ эди. Ботир қассоб хонадониди кичикнинг каттага, боланинг ота-онага сўзсиз бўйсунуши руҳида тарбия олган Комила учун бу ҳол ғайритабиий кўринарди.

Карим Солиевич ишга эрта кетиб, кеч келар, оила икир-чикирларига аҳамият бериб ўтирмасди. Каттагина рўзгорнинг хизмати Комиланинг бўйнида, лекин у бунга ҳеч норозиланмас, чунки ўз уйида ҳам ота-онаси-ю,

акаларининг овқати, кир-чирини ўзи бажариб ўрганган эди. Фақат баъзан бўйига етиб қолган қайнсингилларининг ҳеч уялмай ички либосларини ҳам келиннинг кир ювадиган жамошовига ирғитиб қўяқолишларини кўрганда лабини тишлаб қўярди, холос. Кейин билса, бу қизларда айб йўқ, уларни кир ювишга ўргатишмаган, илгари ҳар ҳафта шаҳардаги бир ўрис кампирга кирларини ювдириб юришар экан. Ҳовли четида қурилган тандир йил ўн икки ой мунғайиб турар, бу хонадонда нон ёпилмас эди. Комила келгандан сўнггина бу уйда нонуштага хонаки иссиқ нон, патир, сомса қўйиладиган бўлди.

— Э, мазза бўлар экан-ку, тандирдан янги узилган иссиқ нон ейиш! — деб бир куни вағиллаб қолди Ўктам онаси олдида.

Онасининг ранги ўзгарди-да:

— Ёшлигингда хўп тўйгансан, тандир нон-у, сомса-га! Отангнинг меҳмонларига мен ёпардим-да, сават-сават патирни! — деди ва негадир келинга ёвқараш қилди, — кейин мунақа дардга чалиниб, тандир ёнига боролмай қолдим. Бўлмаса...

Қайнона тўсатдан йиғлаб юборди ва ёш жувонлардай юзини тўсганча чопиб хобгоҳига кириб кетди. Комила анграйганича ўрнида қотиб қолди.

— Нега ундай қилдилар? — дея кечқурун аста эридан сўради у.

— Э, қўявер, машмаша отамдан кўп жабр кўрган, ўша гаплар эсига келди, шекилли...

Кейинчалик Комила бунинг тагига етди. Қайнонасининг аниқ бир ташхис қўйилган дарди йўқ, баъзан бели, баъзан боши оғрир, гоҳ кардиолог врачга қатнаб, уззу-кун чап кўкрагини ғижимлар, гоҳ «ошқозонда пайдо бўлган ярадан» хавотир олар, хуллас, ўзидан албатта қандайдир касал аломати топмаса кўнгли жойига тушмасди. Мансабдор оилаларга хизмат кўрсатадиган махсус поликлиника шифокорлари ҳам бу аёлни текширавериб безор бўлишганди. Комила ҳатто, қайнонаси бугун эрталаб ўзини қандай касал деб эълон қилишини олдиндан айтиб бериш даражасига етганди. Масалан, тонг-да ҳавони булут босиб, ёмғир томчилаётган бўлса, қайнонасининг албатта боди хуруж қилар, эрталабдан кун исиб кетса, «юрак безовта бўлар», нам ҳаво бўлса оёғи оғрир ва ҳоказо...

Эрталаб Комила нонуштага чиқишдан аввал баъзан эрига:

— Бугун аямнинг ўн икки бармоқли ичаги ачишади, шунга лимонли асал чой қилай.. — дея уннаб қолар, Ўктам эса:

— Вой, сени қара-я! Ҳали онам уйқудан тургани йўқ-у, қаери оғришини қаердан биласан? — дея ажабланиб қоларди. Нонушта устида эса қайнона:

— Бугун негадир қорним оғриб қолди, язвам очилиб кетдими? — дея шикоятланиши ҳамон Ўктам шарақлаб кулиб юборар, Комила эса олдиндан тайёрлаган лимонли асал чойни қанонасига тутарди...

Ўқитувчиларнинг бир галги август конференциясига Ўктам ҳам таклиф этилди. У қандайдир мактабни қурган экан. Конференция тугаб, қайтишда шаҳардаги энг машҳур мактаблардан бирининг директори, элликларга борган бўлсада, ҳамон ҳусн-тароватини йўқотмаган Ҳамида Икромовна уларнинг машинасига чиқиб олди. Ҳамида Икромовна Комилани яхши танир, чунки, Комила бир пайтлар унинг мактабида практикада бўлган эди. Ўктам билан эса жуда яқин танишлардай саломлашиб, уёқ-бўёқлардан суҳбатлашди. Уни уйига ташлаб қўйишгач, Ўктам қандайдир сирли хиринглади-да:

— Биззи мамашани касал қилган шу опа-да! — деди.

— Қанақасига?

— Э, дадам юз йилдан бери юради-ю бу хотин билан! Унинг мактабини зўр қилган асли дадам-да!

— Йўғ-е?.. — чин дилдан ажабланди Комила. Зеро, қайнотасининг ўзга аёл билан юриши етти ухлаб тушига кирмаганди.

— Э, сен нимани биласан! Дадам роса хотинбоз одам. Лекин маладес, шу аёл билан жуда кўп юрди. Ўзиям офатижон эди-да! Бир куни дадамни Москвага жўнатдим. Икки кишилик купеда, — шериги, облононинг завхози ҳам бор эди. У пайтда дадам облоно мудир эди. Кейин завхоз мастликда менга гуллаб қўйди: Поезд Қўқонга борганда, Ҳамида Икромовна ҳам шу поездга чиққан, Тошкентдан кейин эса завхоз ўрнини Ҳамида Икромовна билан алмаштириб олган. Пахан уч кун қозоқ чўллари оралаб елиб кетаётган поезднинг вагонида Ҳамида Икромовна билан айш қилган... Завхоз хизматда бўлган... Дадам кўпинча Қримга борганида ўн-ўн беш кун у билан дам оларди. Кейин дадам Ҳамида Икромовнадан ўн кун аввал қайтар, ҳеч ким булар бирга бўлган дея олмасди... Ҳатто дадамнинг кабинетигаги котибаларни ҳам Ҳамида Икромовна танлайди. Сени менга қовуштирган ҳам ўша!

— Қўйсангиз-чи? — юраги шув этди Комиланинг.

— Ишонмайсанми? Мактабида практикада бўлганида Ҳамида Икромовнага ёқиб қолган экансан. Кейин у келин излаб юрган дадамга сени тавсия қилган. Бўлмаса, дадам сени қаердан биларди...

Ана, холос! Наҳотки, Комиладай қизнинг оила куришида шу... шу бузуқ аёл раҳнамо бўлган? Комила йиғлаб юборди.

— Ҳа, хафа бўлдингми? Э, зўр аёл у! Айтган бўлса нима? Сен унинг шогирди бўп қолдингми шу билан? Ё унга ҳавасинг келаяптими?

— Э, боринг-е...

— Ке, нима? Балки, мен ҳам дадамга ўхшарман. От ўрнини той босар, дейдилар, — шарақлаб кулди Ўқтам.

— Менга нима? Ўхшаб ўлиб кетмайсизми? — аччиқ кулди Комила. Лекин кейин ўйласа, Ўқтам отасига ўхшаши эҳтимолидан заррача ҳайиқмабди. Зеро, у Ўқтамни рашк қилмас, ҳатто рашк нималигини ҳам билмас эди...

* * *

— Рости, мен Мансур аканинг пок номига доғ тушмасин деб унинг укасига ҳамма ишни ўз зимманга олавер, дея айтгани борувдим, — деди Хўжамуротов хиёл ўзини ўнглаб олгач.

— Мансур Олимов ўз шахсига доғ туширадиган қанақа иш қилган эди? — Хўжамуротовнинг кўзига тикилди Солиев.

— Рости, — Хўжамуротовнинг шу сўзни бўлар-бўлмасга такрорлайверадиган одати бор эди. — Мансур ака хусусий ун заводи қурмоқчи эди. Лекин... Шу ишда ишлаб юриб... Гап кўпаяди деб ўйлаб, заводни укаси номига расмийлаштирганди. Булар жуда кўпчилик. Олти ака-ука ўзаро пул йиғиб, шу заводни бошлаган. Мансур ака ҳам энг кўп маблағ қўшган одам, ҳам мутахассис сифатида уларга ишбоши эди.

— Ахир, бунинг нимасини яширади? — сўради Солиев ва қўшиб қўйди. — Ахир, ҳаммаси қонуний бўлса...

— Асбоб-ускуна, дастгоҳлар қонуний сотиб олинган, — Хўжамуротов яна ўша бепарво, бехавотир ва ҳатто бироз тунд ҳолатига қайтди. — Бу ерда ҳеч қандай криминал йўқ. Мансур ака мени ҳам шу ишга қўшилишга таклиф қилувди. Локигин олти ака-ука орасида... Ўзингиз тушунасиз...

Хўжамуротовдан бошқа гап чиқмади. Мансур Олимовнинг бешала укаси ҳам дарҳақиқат, завод қурилишига маблағ қўшишганини тасдиқлашди. Ҳатто, аввалига «ҳаммасини акам қилган» мен беҳабарман» деб турган анойибашара фирма директори ҳам энди неча йиллаб тийинлаб топган пулини шу дастгоҳларни олишга сарфлаганини айтиб, оғиз кўпиртира бошлади. «Дастгоҳларни нақд пулга олганмиз! Кейинроқ фирмага кириш қилганмиз. Шу боис тўланган пул банк ҳужжатларида қайд этилмаган». Ака-укалардан бундан бошқа тайинли гап чиқмади. Уларга асбоб-ускуна етказиб берган Қозоғистондаги хусусий восита фирмаси дастгоҳлар нақд пулга сотилганини тасдиқлаб берди. «Тўғри, сўмларимизни бозорда долларга алмаштирганмиз, айбимиз шу! Кейин шу доллар пулни воситачи фирмага бердик. Мақсадимиз мустақил юртимиз иқтисодиётини мустаҳкамлаш, ишсизларга иш бериш эди. Агар шу иш жиноят бўлса, майли қамайверинг! — дея озгина шаллақиликка ҳам ўтди «Иссиқ нон» фирмаси директори. Мансур Олимовнинг укалари ҳаммаси серфарзанд, қўл учида тирикчилик қилаётган оддий оилалар соҳиблари. Бу беш ака-укадан 1 миллион эмас, бир мири чиқиши гумонлиги шундоқ аён, лекин...

Анвар Солиев ишнинг тобора чигаллашиб кетганини сезар, бироқ калаванинг учини ушлаб олиш маҳол бўлаётганиди. Урикзордаги номаълум жасад, қотиллик гувоҳи ёки айнан қотилнинг ўзи бўлган номаълум аёл, дон комбинатида чиқаётган маҳсулотнинг сирли тарзда кўпайиб-озайиши, дала шийпонида яширилган дастгоҳлар, қаёқдан келиб, қаёққа кетаётгани номаълум «КамАЗ»... Хуллас, ҳаммаёқни номаълумлик зулмати чуллаган.

Нугзар Ватоев шахсини аниқлаш ҳам натижа берма-япти.

Содир этилган жиноят эса ўта жиддий, ижтимоий хавфли саналади, шу боис раҳбарият терговни тезроқ тугатиш, жиноятни фош этишни талаб қилиб қистовга оляпти. Анвар Солиевнинг ўзи ҳам, касби шаъни, прокуратура идораларида йиллар давомида мисқоллаб ортирган обрўси шу чигал ишни ечишга маълум даражада боғлиқ эканини сезади. Ахир неча марталаб вилоятнинг энг яхши терговчиси деб тан олинган тажрибали, моҳир ходимни шу кунларда қанча дўсту-душман кўзлар кузатиб турибди...

Анвар Солиев қидирув давомида ҳозиргача заҳирада ушлаб турилган яна бир усулни ишга солди. Вилоятдаги

давлат мулки ҳисобланмаган барча КамАЗ машиналари ҳисобга олинди. Ҳар бир КамАЗ қачон олинган, кимга тегишли, кимдан харид қилинган, охириги марта қачон таъмирланди ва қандай эҳтиёт қисмлар сотиб олинди ва ҳоказо ҳолатлар синчковлик билан текширила бошланди.

Одатда, «КамАЗ»лар эгалари кўпроқ Россияга қатнашар, бу машиналарга тегишли эҳтиёт қисмларни ўзлари ўша ерлардан олиб келишарди. Текширув давомида 11 та «КамАЗ»даги моторнинг заводда қўйилган белгилари ўчирилиб, қаердадир янги, лекин «КамАЗ»лар ҳужжатларидаги рақамларига мос рақамлар зарб қилдирилгани маълум бўлди. Булар қасқандир келтирилган ўғирлик моторларни ДАН идорасида расмийлаштира олмай, у ер, бу ердаги кичик заводларда яширинча ўз ҳужжатидаги рақамни мотор зирҳига зарб қилдириб олишган шофёрларнинг иши эди. Бу албатта, жиноят эди. «КамАЗ» эгалари учун ҳам алоҳида-алоҳида тергов ишлари очилди. Анвар Солиев бу одамларнинг ҳар бирини сўроқ қилиб чиқди. Кўпчилик бир амаллаб қарз ҳавола билан юк машинаси сотиб олиб, бировларнинг юкни ташиб, бола-чақа боқиб юрган кишилар. Бечоралар қаердандир ўнг келиб қолган янги моторни арзонроқ олиб машинага босишаверган. Бироқ ҳужжатни расмийлаштиролмай боши қотиб юрган кезлари кимлардир «ақл бўлиб» «Фалон заводга олиб бор, номер босиб беришади» дея йўл кўрсатишган ва қип-қизил жиноятга қўл ураётганини сезмаган гумроҳ ўша ёққа чопаверган. Энди эса аввало, ўғирлик молни била туриб олиб, кейин бошқалар билан олдиндан жиноий тил бириктириб, айбдорга айланганини эшитгач, оғзини очганича антрайиб туришибди. Тилларига эса:

— Ака, шунча бола-чақам бор. Билганимда шундай қилармидим, — дейишдан ўзга калима келмайди.

«Хизмат-беминнат» фирмасига қарашли «КамАЗ»ларнинг бирида ҳам шундай рақами сохталаштирилган мотор чиқди. Фирмада олти та «КамАЗ» бўлиб, улар ҳайдовчиларга ижарага бериларкан. Сохта рақамли мотор босилган «КамАЗ» ҳайдовчиси моторни нотаниш кимсадан Пермда олгани, аввал сотмоқчи бўлгани, кейин ўзининг мотори ишдан чиқиб қолиб, ўша моторни машинага ўрнатиб юбораверганини айтди.

— Пермда моторни бирор фирма ёки магазиндан олганмисиз?

— Йўқ, қўлдан...

- Хужжати бор эканми?
- Хужжати бор эди, йўқотиб қўйибман...

— Хужжатсиз моторни уч мамлакат — Россия, Қозғистон, Ўзбекистон божхоналаридан қандай ўтказиб келолдингиз? Бу деярли мумкин эмас-ку?

— Ҳа, энди... қаловини топиб...

— Фирма бошлиғи биладими буни?

Ҳалитдан буён саволларга милтиқдек жавоб бераётган ҳайдовчининг ранги ўзгарди. Икки қундан кейин Анвар Солиевнинг иш столи устида «Хизмат-беминнат» фирмасига тегишли барча маълумотлар ётарди. Икки кун тергов гуруҳи ниҳоят тезкорлик билан ишлади. Кўп тармоқли, тегирмон, жувозхона, машина ремонт қилиш корхонаси, қатор дўконларга эга бу фирма ўз «КамаЗ»-лари билан Россия, Украина, Болтиқ бўйигача юк ташийди. Ўзи ҳам савдо-сотиқ қилади. Йиллик пул айланмаси ўн-ўн беш миллион сўмни ташкил этади. Ўртаҳол бир корхона... Акбар Ҳозиевнинг акаси Зокирнинг фермер хўжалигига оид ҳужжатлар ҳам шу ерда эди...

Фирма бошлиғи, ҳабашдай қоп-қора, қалин лаблабри орасидан йирик тилла тишлари ярақлаб кўзга ташланиб турган йигит Анвар Солиевнинг саволларига бафуржа жавоб берди.

— Собирнинг («КамаЗ» ҳайдовчиси) ўғирлик мотор сотиб олганидан мутлақо беҳабар эканман. Энди, машинани шартнома билан бир йилга ижарага берганман унга. Машина ўшанинг уйида туради. Шартнома муддати ичида нима бўлса ўзи жавоб берди-да!..

— Корхонангизда кейинги бир ой ичида «КамаЗ» машинаси эҳтиёт қисмларини сотгансиз. Ҳужжатларга қараганда омборингиздаги мавжуд эҳтиёт қисмдан анча кўп сотгансиз. Сабаби нима?

— Қўлимдаги ремонтчи йигитлар агар клиент сўраган запчасть омборда йўқ бўлса, ўзлари у ёки бу ёқдан топиб ҳам қўйиб беришади. Пули ҳам ўзлариники. Мен бу ишга аралашмайман. Ўз омборидан сотилганининг ҳисобини оламан.

— Бошқача қилиб айтганда шу тариқа сотилган эҳтиёт қисмларнинг анчасини солиқдан яшириб қоласиз. Шундайми?

Директор ўрnidан кўзғалиб қўйди.

— Албатта, билиб қолсам-ку, четдан запчасть олиб қўйганининг жазосини бераман. Аммо, доим йигирмата одамнинг устида туравермайсиз-ку, ахир...

— Акангизнинг фермер хўжалигида нечта сигири бор?

Ҳабаш қиёфа йигитнинг пешонасига билинар-билинамас тер балқди.

— Билмайман.

— Биласиз, — Солиевнинг овози темирдай жаранглади, — кейинги бир ой ичида бор-йўғи ўнта сигири бор ферма икки тумандаги йигирмага яқин болалар боғчасига ўн беш тонна сут сотган. Бу аслида Россиядан келтирилган қуруқ сутдан тайёрланган. Сутни эса ҳақиқатан сиз акангиз орқали реализация қилгансиз.

Фирма директори илон авраган бақадай қотиб қолганди.

— Фуқаро Акбар Ғозиев! Сиз Россия фуқароси Нугзар Ватоевнинг талончилик мақсадида ўлдиришда, унга қарашли ўн тонна қуруқ сутни, «КамАЗ» автомашинасини ўзлаштиришда гумонланаяпсиз. Эҳтиёт чораси сифатида шу соатдан қамоққа олиндингиз!

Анвар Солиевнинг ишораси билан икки кўриқчи кириб, Ғозиевнинг қўлига кишан солишди. Шу куни Ғозиевнинг фермер акаси Зокир ҳам қўлга олинди.

* * *

Хўжамуротов бош инженер лавозимига ўтгач, Мансур хиёл тин олди. Аммо, атрофида турган одамларнинг ҳали кўпчилигига ишонч йўқ эди. Ўша кунлари Степанов Тошкентга, Республика миқёсидаги раҳбар бўлиб ишга ўтди. Ўрнига эса Россиядан яна бир рус, партия ходимини олиб келиб қўйишди. Тилидан заҳар томиб турадиган, ранги заҳил, ҳар нарсага шубҳа билан қарайдиган бу одам, Степанов уқтириб кетган чамаси, Мансурга яхши муносабатда эди. Албатта, Мансур ҳам қараб турмади. Ҳамон обкомнинг бўлим мудирини бўлиб ишлаётган Королёв орқали янги котиб билан яқинлашишга ўлиб-тирилиб ҳаракат қилди. Қайта куриш жарчилари: «Россия Ўзбекистонга нафақат онгли, ишбилармон, гайратли кадрларни, балки ҳалолликни ҳам экспорт қилаётир», дея жаҳонга аюҳаннос солаётган пайтлар...

Бошдан-оёқ фаҳш, порахўрлик, ичкиликбозлик, ўғирлик каби турфа иллатлар кўкариб, бижғиб ётган Россиядан экспорт қилинган бу «ҳалол ва ишчан кадрлар» биринчи галда эски кадрларни қувғин қилиш, ёш, лекин ҳар тарафлама ўзларига мос кадрларни турли мансаб курсиларига ўтқозиш билан шугуллана бошладилар. Дунё тарихида ҳеч қачон кўрилмаган бир ҳол юз берди: Ўзбекистонда бир тарафдан минглаб мансабдор шахс-

лар, порахўрлик, қўшиб ёзишда айбланиб турмаларга ташланар, ишдан бўшатилар, партиядан ўчирилар, иккинчи тарафдан эса аввалгидан ҳам кўлами кенг, яширин, ашаддий порахўрлик авжига минмоқда эди. Оддий халқ нима юз бераётганини тушунмас, фақат кечаги маъбудларнинг бугун аслида энг «жирқанч, ифлос» шахслар эканлигини эшитиб, ёқа ушлар эди, холос...

Мансурнинг патагига қурт тушди. Чунки, у ҳам эски кадрлардан ҳисобланарди-да...

Бир куни Королёв:

— Шеф кеча Тошкентдаги базага ўн олтинча аср услубида ишлаган ноёб итальян мебели келганини гапириб қолди, — дея шишиди маънодор оҳангда, — Москвадаги квартирасига айна мос тушармиш, хотини неча йиллардан буён шунақасини орзу қилиб юрган экан...

Шеф — Москвадан келган иккинчи котиб, виллоятдаги ур-йиқитнинг ташкилотчиси, илҳомчиси ва раҳбари эди... Бир ҳафтадан сўнг Тошкентдаги итальян мебели контейнерга ортилиб, Москвага йўл олди...

— Мансур Олимович, — деди шеф уни ҳузурига чақириб, — Аслида кераги йўқ эди... Лекин Мария Павловна жуда хурсанд бўлди. У кишининг ташаккурини сизга етказмоқчиман, — кейин бироз ўйланди-да, — у киши омонат кассадаги жамғармаларимизни олиш ҳаракатида, бирор ой ичида пулингизни оласиз, — дея қўшиб қўйди.

— Арзимас нарса, — дея минғиллади Мансур. — Москвадан келиб виллоятимиз учун шунча меҳнат қила-япсиз, минг раҳмат сизга...

Шу куни иккаласи анча вақт суҳбат қуришди. Ахир, «арзимас нарса»нинг нархи оддий ишчининг беш йиллик иш ҳақи миқдорига тенг эди-да...

Уч кундан кейин комбинатни тафтишчилар босди. Енгил-елпи ўтказилган текшириш натижалари тергов идораларига узатилди. Комбинатнинг собиқ директори қамалди. Бирин-кетин собиқ директор қўйган одамлар ҳам ишдан олинди, жазога тортилди. Баҳонада Мансур нафақат идорадаги ўринбосар, бухгалтерлар, цех бошлиқлари, балки дарвозабонларгача ўзгартирди. Ҳамма керакли жойларга ўз ишончли одамларини ўрнаштирди... Шу алғов-далғов кунлар тўсатдан Уктамнинг отаси Карим Солиевич қамалди. Орадан бир ойлар ўтиб, Мансурни ҳам терговга чақирди.

— Сизни обкомга ишга олишлари учун Карим Со-

лиевичга ўн минг сўм пора бергансиз. Қўлимизда бу ҳақда маълумотлар, жумладан, Карим Солиевичнинг кўргазмаси бор! — дея дўқ-пўписа аралаш унга айб кўйди Воронеждан келган терговчи.

— Мен... ҳеч қачон... — дея гўлдирай олди, холос Мансур.

Ўша кунни кечкурун у шефнинг уйига кириб борди. Шеф уч хонали уйда ёлғиз яшар, Мансурга ўхшаганлар уйни шоҳона безатиб беришганди. Ранги оқарган, бир кунда аллақандай сўррайиб қолган Мансурнинг елкасига қоқди у.

— Холодильникдан «оқсоқол»ни ол... Ўтириб, бир мияни гилдиратайлик-чи...

Бироздан сўнг юзлари қизариб, нурсиз кўзлари хиёл учқунлагач, шеф: — Мансур! — деди эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда, — мен воронежлик болани бутуноқ чақириб гаплашиб кўйдим. Сенга тегмайди. Лекин битта шартим бор: Карим Солиевич порахўр, фалончи-писмадончилардан пора олганини биламан, деб ёзиб берасан! Кимлар орага тушганини ҳам кўрсатасан. Шу билан тамом-вассалом! Сени иккинчи безовта қилишмайди!

Мансур ток ургандек қалтираб кетди. Ахир, Карим Солиевич энг яқин дўсти Уктамнинг отаси, унга қанча яхшилик қилган, шу даражага етишида беғараз пилла-поя бўлган одам-ку! Валинеъматнинг юзига оёғ кўйиш, унга тухмат қилиш, қасддан чоғга итариш...

— Биз шунга келишганмиз! — деди шеф Мансурнинг безрайиб қолганидан ғаш келганини яширмай. — Кўргазмангда кимни айтасан — бу ёғи ўзингга ҳавола...

Мансур боши қотганча чиқиб кетди. Бу гапни биров билан маслаҳатлашиб бўлмаса, ахир... Ўйлаб қараса, энг нозик, қалтис ишларда маслаҳат сўрайдиган яқин одами ҳам йўқ экан... Ўйлаб-ўйлаб, яна ўша эски қадрдони Королёвнинг олдига борди.

— Шу ишни қилмасанг, қамалиб кетасан! — деди Королёв қатъий тарзда. — Бошқа иложи йўқ... Яхшиси, холодильникдан «оқсоқол»ни ол...

Икковлон тунни билан ичишди. Шу орада кимларни терговга сотиш режасини ҳам тузиб олишди... Орадан бир йил ўтди. Карим Солиевич суд қилинаётган залдаги темир панжара ортида ўтирган, унга пора беришда айбланганлар орасида Мансур чаққан тўрт нафар одам ҳам бор эди. Бола-чақали, аслида ҳалол-пок ишлаган бу инсонлар беш-ўн йилданга кесилиб кетишди, олис ва

совуқ Сибир ўрмонларидаги қамоқ лагериди хўрлик азоби, ноҳақ зулм остида беш йил азоб чеккан Карим Солиевич ўша ерда юрак хуружидан вафот этди...

* * *

Отаси қамалгунга қадар ичкиликка муккасидан кетиб улгурган Ўктам энди дунёга этак силтади-ю, ўзини тийиқсиз хоҳишлар оқимиға ташлади-қўйди. Ўзи раҳбарлик қилаётган қурилиш-монтаж участкаси жамоаси аллақачон, «Ўктам ака зўр, дангал, айтганини қилади. Фақат ичса... ёмон-да!» — деган хулосага келган эди. Чунки отасининг номи туфайлими, ўзининг ошна-оғайниси кўпми, ҳар ҳолда, қурадиган иморатларига қурилиш материаллари керагидан ортиқ келиб тушар, техниканинг янгиси ҳам унда, бошқа бошлиқлар ғишт, цемент, арматура учун зир югуришса, Ўктам телефонда ишни битириб қўя қоларди. Хазинасида ҳамиша пул бор, банкдагиларга «Ўктам ака айтди» дейилса, қаердан бўлмасин пул топиб, ҳисоб рақамига дарров пул тушириб беришарди. Хуллас, яқин орада Ўктам қартайиб қолган трест бошлиғи курсисини эгаллайди, деган тахмин кўп бошларда бор эди. Аммо Карим Солиевичнинг қамалиши ҳаммасини барбод қилди.

Албатта, ошна-оғайнилар дарров Ўктамдан юз ўғиришмади, аксинча, илгари ундан узоқ юрганлар ҳам кўча-қўйда кўришса, энди салом-аликни қуюқроқ қилишарди. Илгариги улфатчиликлари ўшандай давом этар, аммо Ўктам энди бу манзиратларда ўзига нисбатан аввалгидай андак ҳайиқиш аралаш эҳтиром йўқлигини сезарди.

Илгари дўстлари билан қанчалик апоқ-чапоқ бўлмасин, улар кўнгилларининг бир четида ўзидан қандайдир ҳайиқишларини Ўктам яхши фаҳмларди. Энди орадан ўша парда кўтарилган, Ўктам ҳам тенгдошлар орасидаги ҳамма учун барча қатори бир улфат, оддий дўст эди, холос!

Аввалига сиполик билан бунга чидаб юрган Ўктам, кейинчалик кайфи ошиб қолган дамларда дўстларига ўша даврларни эслатиш, ўзи қилган яхшиликларини уларнинг ёдига тушириб, қарздорликларини англашиб қўйиш одатини чиқарди. Ҳадеб, «Эсинглами... Ҳў, дадамга айтиб... Ишингни тўғирлагандим» қабилидаги такрор-такрор писандалар дўстларига ҳамиша ҳам ёғдай ёқавермасди, албатта... Бунинг устига маст-аласт, ал-

жираб-валжираб турган кўйи у улфатини уйига бошлар, ярим кечами, тонг сахарми хотину болаларини турғизиб, дастурхон тузатар, ароқ очар ва албатта ўчиб қолишдан аввал:

— Ком...ҳиқ, Коми...Буни биласан-а, оти Акбар... мактабда ўқитувчи эди, ҳиқ... Сенга ўхшаган. Мен ўзим милицияга ишга олиб кирганман... Ҳозир... катта одам бу... Унвони нима? Ҳиқ... Ҳа, майор! — дея писандани хотинига ўқтириб ҳам кўярди. Ўта гаши келган меҳмон аламини ичига ютар, чунки, қачонлардир чиндан ҳам у ишга жойланаётганда Ўктам ўртада тургани рост эди-да!

Ҳайтовур ошна-оғайнилар қўллашиб, «кўп ичади» дея ном қозонган эса-да, Ўктам қурилиш-монтаж участкаси бошлиғи бўлиб ишлаб юраверди.

У Мансур билан кўп улфатчилик қиларди. Кайфи ошиб қолган кезлари уни уйига ҳам аксарият ҳолда Мансур ё ўзи, ё шофёрига буюриб элиб кўярди. Айни баҳор кунлари Мансур жамоасига Наврўз байрами қилиб берди. Байрамдан сўнг тўрт-беш киши бўжкунча улфатчилик қилишди. Ўктам ҳам шу ерда эди. У эсини йўқотгунча ичди. Тун яримдан оққанда Мансур уни ўзи машинага ортиб уйига олиб кетди.

— Ҳозир, тушасан, бизнинг уйда юз грамм ичиб, кейин кетасан! — дея Ўктам дарвоза олдида бақириб, унга тирмашиб олди. Шовқин-суронни эшитиб, уйдан Комила чиқди-да, икковини меҳмонхонага бошлади.

— Юраверинг, Мансур ака, энди барибир қўйвормайди, — деди у синиқ, гуноҳқорона товушда. Меҳмонхонада нақ ўн кишилик ноз-неъмат, ичимликларга тўла байрам дастурхони тузалган эди.

— Вой-бу! Икки кишига шунча тайёргарликми? — ҳазиллашди Мансур.

— Ие, Ком... Комилл! — дея бирдан гўлдиради Ўктам. — Айтгандай, ҳиқ, бугун ахир... Сени туғилган кунинг! Мен эса меҳмонларни о...олиб келадиган эдим-ку... ҳиқ...Ҳа-ҳа-ҳа! Биз эса Мансурда наврўз қилибмиз!

Мансур ялт этиб Комилага қаради. У маъюс нигоҳини эрининг дўстидан олиб қочди. Бир муддат Мансурнинг тили калимага келмай жим турди.

— Комилахон! Кечирасиз, аввало, минг узр, лекин мутлақо беҳабарман! Ўктам! — дея аллақачон ўзни диванга ташлаб хуррак отишга бошлаган эрига мурожаат қила бошлади. — Ахир, шунақа ҳам бўладими?!

— Қўяверинг, Мансур ака, — деди пойгақда стул четига омонатгина ўтирган Комила ёш инган кўзлари-

ни ундан яшириб, — ёдларидан кўтарилибди-да... Ўрганиб қолганман... Ота-онам, акаларим, кеннойиларим келишганди... Эринг меҳмонлар билан келади, деб бу столга ўтиришмади. Кута-кута яқинда кетишди...

Бу синиқ, нолакор товушдан шундай ҳасрат, юракни ўртагувчи бир ғам-қайғу оҳанги тўкилиб, силқиб оқардики Мансурнинг эти жимирлаб кетди. Ўз хотинининг туғилган кунда ўзга жойда эсдан оққунча ичган, совға ўрнига сасиган гавдаси келган, энди оғзидан сўлаги оққанича жирканч бир ҳолатда диванда хуррак отаётган эр билан бу гўзал хотин ўртасида қандай чуқур жарлик борлигини у илк марта дилдан ҳис этди. Буларнинг муносабати аслида яхши эмаслигини, Ўктамнинг хотинига очиқ-ойдин хиёнат қилишини, Комилани хотин ўрнида кўрмаслигини илгари ҳам оз-моз биларди. Мансурнинг ўзи ҳам хотинига шахс сифатида эмас, балки бир буюм, бола туғадиган машина, деб қарар, лекин хотинни бу даражада пастга уриш, хўрлаш ҳатто, Мансурнинг ҳам тасаввурига сиғмасди...

— Минг бора узр, Комилахон! — деб такрорлади Мансур. Шунда бирдан агар ҳозир кетиб қолса, ўнглаб бўлмас хатога йўл қўйишини сизди-ю, югуриб ташқарига чиқди ва машинадан ҳали Наврўзда ўзига берилган гулдастани олиб келди.

— Туғилган кунингиз билан!

Комила гулдастани олиб, раҳмат айтди. Мансур ўзи ташаббусни қўлга олиб, шампан виносини очди, қадаҳларга қуйиб, ширин сўзлар айтди, ҳангома, латифаларни селдай ёғдириб, жувоннинг кўнглини ёзишга уринди. Одатда ичмайдиган Комила ҳам эрига аччиқ қилди-ми, уч-тўрт қадаҳ винони симириб юборди. Ичкиликка ўрганмаган жувоннинг кўзлари чақнаб, юзларида тиниқ қизиллик балқиди. Бирор соатлардан сўнг Мансур ўрнидан кўзгалди. Ўктам ҳамон хуррак тортарди... Комила меҳмонни кузатган дарвозахонага чиқди. Осмонда баркашдай савр ойи оламга ипак нурларини ёғдирарди. Ҳамма ёқ сокин. Онда-сонда итлар ҳуриши, олисдан ўтган машина товуши эшитиларди.

— Кечирасиз, Комилахон... Куруқ келдик... ж...жуда нуқулай, — деди Мансур негадир овози қалтираб.

— Сиз ...Сизнинг келишингиз ўзи совға,.. — дея кутилмаганда лутф қилди Комила. Иккаласи ҳам жим қолишди. Қайфи ошган Мансур Комиланинг аллақандай ширин ҳаяжонда эканини сизди. Иккаловининг ҳам бадани жимирлади.

— Х... Хайр... — қўлини чўзди Мансур.

— Х... Хайр...

Комиланинг юмшоқ, латиф қўлини сира қўйиб юбориб бўлмасди... Кутилмаганда Мансур бир енгил ҳаракат билан жувонни даст кўтарди-да, шундоқ дарвозахона ёнидаги гараж ичига олиб кирди. Гаражнинг бетон саҳнига мойга ботган эски тўшак ёзилган эди. «Ўқтам ҳеч қачон мени шундай кўтармаган эди», хаёлидан ўтказди кўзларини чирт юмганича Мансурнинг бўйнидан қучиб олган Комила...

* * *

Еру кўкни Наврўз нафаси қошлаб, баҳорги боғлар ажиб тароват касб этган кунларнинг бирида «Хизмат-беминнат» фирмаси бошлиғи Акбарнинг уйига кутилмаган меҳмон кириб келди. Кейинги йиллардан иши юришган Акбар икки қаватли данғиллама иморат солган, ҳовлиси атрофини баланд тош девор билан ўраб, уйни кичик, мустаҳкам бир қалъа ҳолига келтирган эди. Уй остидаги кенг бетон ертўлага ҳатто «КамАЗ» машиналари бемалол кириб чиқаверарди.

Бугун уйига эрта қайтган Акбар ёлғиз ўзи ҳашамдор меҳмонхонада «Samsung» телевизорига термулганича аллақандай жангарилар фильмини томоша қилиб ўтирарди. У ногаҳон кўча дарвозаси олдида тўхтаган машинанинг «КамАЗ»лигини кўрмаёқ билди. Ўғли кўчага чиқиб, ким биландир вағирлашди-да, меҳмонхонага кириб:

— Дада! Меҳмон, — деди, — Россиядан келибди!

Акбар аста қўзғалиб, елкасига бухорий зар чопонини ташлади-да, ташқарига йўналди. Россиядан келган меҳмонни ҳатто Акбар ҳам кўчада кутиб олмаса бўлмайди, ахир...

— Алик! — дарвоза остонасидаги гўлабирдан келган йигит унга қучоқ очди.

— Ие, Коля! Қанча йил, қанча қишлар...

Икковлон тоза ўпишиб олишгач, Коля:

— «КамАЗ»га жой борми? — деди.

— Ертўлага ҳайдайвер! — мағрур бош ирғади Акбар. Ертўла дарвозаси очилиб, ҳайдовчи машинани ичкарига жойлаб чиқди. Акбар елиб-югуриб, меҳмонларнинг ювиниб олишлари учун ҳаммом тайёрлади.

Николай Семёнов деган бу йигит билан Акбар ўн йиллардан буён борди-келди қиларди. У Уралдаги Чусо-

вая шаҳридан бўлиб, дастлабки кооперативлар ташкил топган пайтда Акбар билан учрашиб қолганди. Акбар у пайтлари Уралга бодринг, помидор, қовун-тарвуз ташиб юрарди. Бир гал Акбар ўрик туршагини Николайнинг кооперативига топшириб, мўмай фойда кўргач, иккаласининг муносабатлари яхшиланиб кетди. Николай Акбарнинг Уралдаги шеригига айланди ва бу шерикчилик икковига ҳам катта наф келтирди.

Николайнинг шаҳри ёнидаги унча баланд бўлмаган, устини арчазорлар қоплаган тоғлар оралаб, тиниқ сувли Чусовая дарёси оқарди. Бу дарё соҳилларида не-не улфатчиликлар қилишмади улар. Балиқ шўрва, кабоб, қизлар... Бироқ, кейинги уч-тўрт йил ичида Акбар ўз фирмаси билан овора бўлиб, Уралга боролмай қолган, Николайдан ҳам дарак йўқ эди... Пихи қайрилган Акбар «КамАЗ»нинг ичи тўла юк эканлигини дарров сездди. «Бирон харидоргир нарса келтирган кўринади, ошнам. Албатта, сотиш биздан, демак, ёвда бўлса тезаги тегади, деганларидай худо яна ўзингга «кўк»идан етказиб турибди, шекилли, Акбарвой!» — дея дилидан ўтказди у. Меҳмонхонага кириб, усти ноз-неъмат, мева-чева, ичкиликка кўмилиб кетган столни кўргач ҳайратдан:

— Вой-бу! Алик, энди нима қиламиз? — дея қий-қирган Коляга у:

— Камини эртага шаҳарда тўлдирамиз! — дея хо-холаб жавоб қайтарди. Дастурхон «ками» нималигини иккиси ҳам яхши тушунишарди. Колянинг шериги кавказлик, тунд, бадқовоқ, бақувват одам экан. Бир-икки пиёла ароқ ичгач, ўзини Нугзар деб таништирган бу одам яна ичишдан қатъий бош тортди. «Эрталаб йўлга чиқамиз ахир!» — деди у. Қорни тўйгач эса меҳмонлар учун ажратилган ётоқдан уйкуга кетди.

Николай кўп ичар, аммо маст бўлмасди. Акбар эса учинчи шишадан кейиноқ чулдираб қолди. Улфатчилик айна қизиган пайтда тўсатдан Николай пешонасига шапатилади.

— Алик! — Андижон-Самара поезди қачон ўтади? Ахир, Нугзарни жўнатиш керак!

— Бир соатлар бор, — дея мастлик билан гўлдиради Акбар.

— Унда машинангни бер, мен ўзим физиллаб Нугзарни вокзалга ташлаб келаман...

— Хўп, — Акбар янги «Жигули»ни дарвозадан чиқарар экан, ичкаридан норози оҳангда тўнғиллаётган Нугзарни етаклаб, Николай чиқди.

— Ҳозир зарурми шу иш? — дея Нугзар Акбарга қаради. Акбар елка қисди.

— Ўтир, ўтир! — деди Николай Нугзарни машина томон итариб. — Хўжайин бормайди, ўзим ташлаб келаман сени!

Акбар ҳам ишониб рулни Николайга берақолди. Чунки, Николай бу ерларга кўп келган, йўлларни яхши биларди... Икки соатлардан кейин Николай қайтиб келди.

— Жўнатдим «Кавказ»ни! — деди у ва яна ютоқиб ароқ симира бошлади...

Эрталаб Николай Акбарга машинадаги ўн тонна қуруқ сутни сотиб олишни таклиф қилди. Баҳо қулай келиб, Акбар рози бўлди.

— Ўйлаб қарасам, — деди бироздан сўнг Коля, — кеча мастликда Нугзарни бекорга Самарага жўнатибман. Энди қачон келади у? Менга қара «КамАЗ»ни ҳам олмайсанми?

— Ҳужжат... — дея чайналди Акбар.

— Ҳужжат-пужжат деб ўтирасанми, мана қатор «КамАЗ»ларинг бор экан «Запчаст» ҳам қилиб юбораверсан-да. Арзон бераман...

Пул деса ўзини томдан ташлайдиган Акбар узоқ ўйлаб ўтирмай, машинани ҳам олди. Николай шу куниеқ юртига жўнаб кетди. Аммо эртаси қишлоқлари тепасидаги ўрикзорда икки киши ўлдириб кетилганини, улардан бири номаълум, кавказлик одам эканлигини эшитиб, Акбарнинг юраги «шув» этди. Кўп ўтмай кавказликнинг сурати газетада чиққач, у уйларига келган ўша бадқовоқ Нугзарни таниди. Калавасини йўқотган Акбар тегишли идораларга хабар қилиш ўрнига шошилиш равишда жиноят изларини супуришга киришди... Николайдан сотиб олинган «КамАЗ»ни бир кунда парчалаб, эҳтиёт қисм қилиб юборишди. Сут эса зудлик билан акаси Зокирнинг фермаси орқали сотилди.

— Кўнглим сезган эди, аммо нафс кўйига юриб, шу аҳволга тушдим, — дея зорланди терговчига у.

Уралдаги Чусовая шахрига хизмат сафарига юборилган тезкор ходим Николай Семёновнинг икки ой илгари Нугзар Ватоев билан Марказий Осиёга қуруқ сут олиб келганида дом-дараксиз йўқолганлиги ҳақидаги хабарни келтирди.

Тергов шу орада Мансур Олимов билан яқин алоқада бўлган аёлларни ҳам қидиришда давом этарди. Котибанинг кўргазмаларига кўра Мансурнинг яқин дўсти Ўктамнинг хотини бўлган Комила ҳам гувоҳ сифатида терговга чақирилди.

Комила меҳмонхонага қайтиб кирганида оғздан оққан сўлаги ёстиқни ҳўл қилиб юборган Ўктам ҳамон бўғизлангандек хуррак тортарди. Ҳозиргина энг ширин ва энг даҳшатли гуноҳ содир этди бу аёл... Уч жигарбандининг отаси, қонуний ва абадий эридан ўзга одамнинг қўли тегмаган ойдаи танасини бегона эркак ихтиёрига берди... Ўзи унинг бақувват бўйнидан қучиб, мардона юзлари, кенг кўкракларидан ўтли бўсалар олди. Кескалдириқдай ингичка Ўктам кучоғида у ҳеч қачон бундай роҳатланмаган, аксинча, Ўктам унинг кучоғида пахта хирмонига чўккан боладай билинмай кетарди. Бироз қорин қўйган, танаси йўғон, кучли Мансур ҳақиқий эркак эди...

Бироқ гап фақат шундами? Ахир, Комила эркак деса ўлиб турадиган, бу дунёнинг асл лаззати кучоқдан кучоққа кўниш деб биладиган аёллар тоифасидан эмаску? Унда нега хиёнат кўчасига кирди? Бу севгими, эрга исёнми ёки кўнгил хушликми? Бир соатча олдин, мой босган тўшак устида шармандаларча яланғоч ётган Комила ўрнидан турган Мансурнинг юзига қаролмай қўллари билан бетини беркитди. Негадир йиғи аралаш:

— Кечиринг мени, кечиринг... — дея олди, холос.

Мансур унинг ёнига ўтириб, юзини тўсган қўллари-дан сўнг қўлини олиб лабларидан, кўзларидан ўпди.

— У сизга муносиб эмасди... Сизда гуноҳ йўқ. Ахир неча йил чидадингиз... Буни ҳамма билади.

— Сиз-чи?

— Бу уйнинг ички асрорларидан энг хабардор одам менман-ку, Комила... Сиздан бошқа аёл аллақачон бунақа эрдан воз кечарди ёки бошқалар билан юриб кетарди. Айтишларича, ўзини хўрлаган, номуносиб эрли аёл, севикли ёр топиб олса, худонинг ўзи кечирармиш. Ахир умр инсонга бир марта берилади. Бу... — Мансурнинг овозида кучли нафрат оҳанги янгради:

— Бу номард уч-тўрт ойлаб сиз билан бирга бўлмаслигини ҳам биламан!

— Қардан? Ахир, мен бу ҳақда ҳеч кимга айтмаганман!

— Э, бу алкаш ичиб, валдирашни бошлаганда уйдаги тўшаги ҳам қолмасди.

— Наҳотки? — Комила шарт ўрнидан туриб кетди. — Шу қадар пасткашми бу?!

Аёлнинг юзлари уят, алам ва нафратдан чўғдай қизар-

ди. Гаражнинг очиқ ойнасидан тушиб турган ой нурида паришон ёйилган тим қора қалин сочлар қуршовидаги бўлиқ кўкраклари тез-тез кўтарилиб туша бошлади...

Аслида Ўктам хотини билан интим муносабатларни одамлар орасида Мансур айтган даражада очаверадиган бефаросат эмасди. Фақат бир куни мастликда: «Бир кун Лола, бир кун Гулноз, бир кун Света билан бўлавериб, хотинга ҳам вақт қолмаяпти, қара, Мансур! Кеча хотин, тўрт ойдан бери унутгансиз мани, деб йиғламсираб қолса бўладими? Ҳа-ҳа-ҳа!» дея валақлаб қўйганди Мансур билан ёлғиз қолишганда. Одатда энг яқин дўст-улфат, сирдошлар орасида шунақа гаплар бўлиб туриши табиий, аммо Мансур бу гапни биринчидан, ҳозиргина рўй берган хотиннинг эрга, дўстнинг дўстга хиёнати гуноҳини юмшатиш, бу ҳолни оқлаш, иккинчидан, хотиннинг эрга нафратини янада кучайтириш, унинг кўнглида «Тўғри қилдим бу ишни, нобакор эрга бу ҳам оз!», деган туйғу уйғониш учун айтганди. Мансурнинг ўқи мўлжалга тегди.

«Ахир бу, — дея эрнинг номини ҳам хаёлидан ўтказмай ўйлади Комила, — мени олибдики, хотин ўрнида кўрмади. Сал кўнгил хиралик юз берса, мен сени талабгор бўлиб олганим йўқ, отамнинг зўри билан уйланганман. Хоҳлаган вақтда кетишинг мумкин, дея ўшқиршдан бошларди жанжални. Ўн беш йил давомида на дам олишга, на саёҳатга бирга олиб борди. Бузуқ аёллар билан бетиним юришини-ку, айтмаса ҳам бўлади. Неча марта аразлаб кетдим. Лекин дадам акаларим «бизнинг уруғда эрдан ажраган аёл чиқмаган» дея буларнинг уйдан одам бормаса ҳам қайтариб келиб ташлаб кетаверишди. Мен нима қилай ахир? Бу хўрлик, камситишларга қандай чидай?! Тош бўлса ҳам эриб кетарди, бу азобларга. Кейин болалар отасиз ўсмасин, дедим, ойнанинг ўн беши ёруғ деб ўзимга таскин бердим, чидаб юрдим. Бу эса ҳатто... Тўшакдаги ишларни ҳам оламга ёяркан! Аҳмоқлик, ифлослик, хотинни ерга уриш шунчалик бўладими? Ажаб қилдим, хўп қилдим! Шунча чидадим, энди чидамайман! Юраман, ана шу Мансур билан! Қасдма-қасдига юраман!»

Шу куни Ўктам меҳмонхонадаги диванда ётганича қолди... Комила энди Мансурнинг кўнгироқ қилишини кутарди. Мансур беш кунгача телефон қилмади. Комила ўзи уни чақиргани истиҳола қилар, лекин юраги яна ўша онларни, Мансурни қўмсаб ўртанарди. Жума куни у мактабдан қайтиб, энди тушлик тайёрлашга унновди.

телефон жиринглаб қолди. «Мансур ака!» — негадир шу фикр лоп этиб хаёлига келди Комиланинг. Чопиб бориб гўшакни кўтарди. Гўшакдан «Комилахон» деган таниш овоз эшитилиши билан эти жимирлаб, тили калимага келмай қолди.

— Ях...яхшимисиз, — деди қуруқшаган лабларини ялаб.

— Яхши... Ўзингизмисиз? — деб сўради Мансур.

— Ҳа... Мен!...

— Комилахон! Эртага тушликда бўш бўлсангиз... бир гаплашсак дегандим.

Комила одоб юзасидан ўзини ўйланиб қолганга солди, ҳолбуки, юраги аллақачон каптар боласидай ўйнаб, «қаерда» деган сўз тили учида турарди.

— Энди... нима кераги бор? Тунов кун... Аччиқ устида бир аҳмоқчилик бўлди-да, қўйинг, Мансур ака, керакмас...

— Комила! — Мансур узоқ илтимос қилди, ялинди, ёлворди, ичдан учрашувга аллақачон рози бўлган Комила эса жўрттага тихирлик қилиб, уни қийнар ва Мансурнинг ёлворишлари хуш ёқиб, оғзининг таноби қочарди. Ниҳоят, шаҳар четидаги мавзеда, кўп қаватли уйлардан бирида учрашишга келишдилар.

— Ҳеч ким бўлмайдами, Мансур ака?

— Ие, жиннимисиз... Сиздан кўра мен кўпроқ кўрқаман-ку, сиримиз очилишидан! Узимиздан бошқа зор ҳам бўлмайди...

Ҳашаматли, дид билан безатилган хонадонга етиб кириб олгунча Комила қора терга тушиб кетди. Назарида ҳамма унинг қаёққа, нима мақсадда кетаётганини билгандай, ҳамма уни кузатаётгандек эди. Узоқдан бирор таниш одамнинг қораси кўринса юраги шувиллар, у кўздан йўқолгунча яшириниб турарди. Квартирада уй кийимидаги Мансур стол тузаб, телевизор кўриб ўтирган экан...

* * *

Республика озодликка чиқди. Халқнинг асосий қисми бир асрдан ортиқ давом этган истибод зулмидан қутулганлигини байрам қиларди. Бўтана сувли улуғ Амударё соҳилларидан Тянь-Шан этакларигача, қайноқ Қизилқум саҳросидан оқсоч Помир чўққиларигача — бу тарихи буюк бемисл диёр узра:

— Истиқлол муборак! Яшасин истиқлол! — деган қувончбахш садолар кезиб юрарди.

Аммо, шу кунлари Мансур чуқур ўйга толганди. Энди нима бўлади? Вилоятда, «Мансур Олимов рус раҳбарлар товонини ялаб амал олган, 1984—88 йилларда кўп маҳаллий кадрлар тағига сув қуйишда иштирок этган», деган гап-сўзлар юришини у биларди. Содиқ одами бўлмиш Хўжамуротов ўзи қатнашган суҳбатларда эшитган, бошқалар орқали қулоғига етган ғийбатлардан «унумли» фойдаланиб, бошлиқни «ким дўст, ким душман» эканлигидан хабардор этиб турарди. Энди ўша «ғийбатчилар»га худо берди. Архивлар титкиланиб, Карим Солиевичга қарши берган «компрматериал»и чиқиб қолса-чи. Бу материал гарчи суд мажлисларида тилга олинмаган эса-да, вилоят ҳуқуқ-тартибот органларининг баъзи мансабдор шахслари Мансурнинг «компрматериаллари»дан хабардорлиги аниқ... Шундан сўнг у анча муддат катта йиғилишларда пусиб ўтирадиган одат чиқарди... Лекин кўп ўтмай Карим Солиевичнинг Сибирда ўлиб кетганини эшитиб, елкасидан тоғ қулагандай енгил нафас олди. Айтишларича, дўстининг отаси ўзининг озодликка чиққан хабарини эшитибди-ю, юраги ёрилиб ўлибди...» Хайрият, — дея дилдан ўтказди Мансур, — қайтиб келганда бошимга кулфат солиши ҳам ҳеч гап эмасди, бу қари тулки!»

Кўнгли бироз тинчиган Мансур яна ишга шўнғиди. Дўстининг хотини билан ишқий муносабатлар авжга чиқди. Комила билан висол учрашувлари аввалгидай роҳатбахш бўлиб қолди. Иккаласи танҳо қолган кезлари Мансур Комилани аввалдан яхши кўриши, Ўктамдай ноқобил инсонга бу фаришта янглиғ аёлнинг ўта ҳайфлиги ҳақида чин дилдан қайғуриб юргани, лекин «ҳаётда кўпинча, кексалар айтгандек қовуннинг яхшисини ит ейишини» сўзларди.

Комиланинг қалби эса шу йиллар ҳеч қачон меҳмон бўлмаган гаройиб, энтиктирувчи, булоқ сувидай тиниқ, аммо ёндиргувчи бир ҳис билан тўлган эди. У шу кунлари фақат Мансур учун пардоз қилар, Мансур учун кийинар, Мансур учун яшарди. Юраги тоза бу жувон шу пайтгача қаддини нима тик қилиб келганига ҳам ҳайрон, муҳаббат деган таянчсиз қандай яшаганини тасаввур қилолмасди... Гўё танаси, руҳига Мансур номли бир оташ кириб олгандай, уйқудаги Комила кўзларини очиб, тоғлардаги арчазорлар таровати, шишадай мусаффо осмоннинг беғубор гўзаллиги, тунлари терак учига қўниб, шамдай ёниб турган ойнинг сеҳрли малоҳатини энди кўраётгандек эди. «Ҳаёт шунчалар

нафосатли, шунчалар роҳатбахш экан, нега шу пайтгача билмадим, кўрмадим... Эҳ, қирққа яқинлашганимда қайдан ошно бўлди бу туйғулар?..»

Бу аслида ўн саккиз ёшдан бери юракда тўлиб-тошиб ётган чин муҳаббат, севиш-севилишга интиқ туйғуларнинг бирдан тўғонни бузиб, ўзанига отилган сел янглиғ хуружи эдики, Комила энди ҳеч нарсани ўйламас, ўзини шу сел тўлқинларига ташлаган, ана шу тўлқинларда ҳақиқий ишққа, чинакам эркак меҳрига ташна руҳи ва танини беармон чўмилтирмоқда эди.

Одамлар кўзини бўяш мақсадида икки оила ўртасида борди-келди кучайтирилди. Мансурнинг уйида бўладиган ўтиришлар, маросимларга Ўктам албатта хотини билан келар, Ўктамнинг хонадошидаги шундай тадбирларга Мансур ҳам жуфти ҳалолани етакларди. Комила Мансурнинг хотинига хушомад билан «опа-опа»лаб яқинлашишга ҳаракат қиларди. «Ҳадеб ўша... доим маст ошнангизнигига бораверишга мунча ишқибозсиз!», дея баъзан юрагидаги шубҳани сездириб кўядиган хотинини Мансур:

— Мени одам қилган ўша! Биласанми, шуни эш-шак! Энди отаси мансабдан тушиб қамалганда, дўстимни ташлаб кўяйми? А? Шуни истайсанми?!» — дея ўшқириб, қайириб ташларди.

Эндигина Комилага нисбатан шубҳасини тилга чиқаришга шайланган хотинининг дами ўчарди бу гапдан кейин... Одамлар бу икки оиланинг қадрдонлигини билишар, шу боис баъзан Комилани Мансурнинг машинасида кўриб қолишса ҳам бунга эътибор бериб ўтиришмасди.

Кунлардан бир кун Мансурнинг олдига кирган Хўжамуротов бир таклиф айтиб қолди:

— Ҳозир хорижга йўллар очилган, хўжайин, — деди у. — Францияда шундай тегирмонлар тайёрланаяптики, улар деярли чиқитсиз ишлайди. Бизникилар эса ўзингиз биласиз... Доннинг катта қисми омихта емга хомашё бўлаяпти.

— Хўш? — қулоғи диккайди Мансурнинг

— Агар худди ўшанақа битта тегирмон сотиб олсак, бир тонна дондан юз килодан ортиқ дон тежаб қолинади. Бу эса деярли икки қоп ун демакдир.

Шу кунни маслаҳат билан француз тегирмонидан сотиб олишга қарор қилинди. Олти ой ичида дастгоҳлар келтириб, ўрнатилди. Янги тегирмон иш бошлади. Бироқ, келишувга мувофиқ, хорижий тегирмоннинг иш

бошлаши ҳақида кўпчиликка маълум қилинмади. Дон гуё эски тегирмонда ишланар ва ҳисоботларда унинг катта қисми аввалгидек омихта емга хомашё бўларди...

Комбинат дарвозасидан эса ҳар куни икки юз қоп ҳисобга олинмаган ун чиқар ва турли хусусий дўконлар орқали сотиларди. Тафтишчилар комбинатни текширган дастлабки кунлари ун ишлаб чиқариш графига гоҳ пасайиб, гоҳ кўпайишининг асл сабаби шунда эди. Бу ишга жуда кўплаб ходимлар, ишчилар ва ҳатто идорадан ташқари қоровулли хизмати милиционерлари ҳам тортилган бўлиб, Олимовнинг ўлдирилиши жиноий ишини суриштирув жараёнида бу факт ҳам очилди ва кўплар жазога тортилди... Кейинчалик қамоққа олинган Хўжамуротов «бу ишнинг ташаббускори аслида Мансур Олимов эди» дея айбини хўжайинга ағдарди. Аммо энди Мансур Олимов ўзини ҳимоя қила олмас, у аллақачон мрамар қабр тагидан жой олган эди...

* * *

Чусовая шахрига махсус топшириқ билан борган тезкор ходим Россия прокуратураси шаҳар идораси билан ҳамкорликда Николай Семёновга алоқадор ишлар суриштирувини бошлади. Семёновлар бу кичик шаҳарчадаги анча кўзга кўринган, бадавлат оилалардан ҳисобланар, хонадон хўжайини, олтмишларга борган Георгий икки юз бош қорамол боқилаётган ферма мажмуи, пишлоқ, қуруқ сут ишлаб чиқарадиган корхоналарга эга эди. Бундайлар бепоён рус ўлкасида истаганча топилади. Бироқ, ташкил топганига етти-саккиз йил бўлганига қарамай, ҳали ҳам гуриллаб, яшнаб кетмаётган фирма кейинги етти-саккиз ой мобайнида негадир тез суръатларда ҳам энига, ҳам бўйига ўса бошлади.

Банкдаги ҳисоб рақамида пул кўпайиб, фирма Марказий Осиё мамлакатларига ёғоч, темир-терсак, асал, қуруқ сут сотишга киришди.

Пихини ёрган Георгий фирманинг тўсатдан кучайиш сабабини қайси бир қирғиз фирмаси билан қулай шартнома тузганлигинда, деб изоҳлади. Қизиғи шундаки, қирғиз фирмасининг Чусоваядаги доимий вакили осетин миллатига мансуб Нугзар Ватоев исмли шахс эди. Кейинги саккиз ой ичида Георгийнинг ўғли Николай Нугзарга тегишли «КамАЗ»да уч-тўрт марта Қирғизистонга турли юклар олиб бориб сотди ва бундан аллақанча фойда олди ҳам. Унинг яна Қирғизистонга

охирги сафарга жўнаганига мана, икки ой бўлди. Бироқ, шу пайтгача негадир ҳар иккисидан ҳам дарак йўқ.

— Сиз ўша фирма билан боғланмадингизми?

— Телефон рақамлари-ю, адреслар Нугзарнинг ўзида, уларни Николай яхши билади, — дея кўзларини четга олди Георгий.

— Қирғизистонда сиз билан шартнома тузган «Қизил сув» фирмаси у ерда қонуний равишда умуман рўйхатга олинмаганлигини биласизми?

— Йўғ-е... Ахир, биз қонуний шартнома тузиб, уни нотариусда тасдиқлатганмиз... Ҳаммаси қонуний...

— Узини «Қирғиз фирмаси» вакили қилиб кўрсатганларнинг ҳужжатлари сохта бўлган.

— Ё, худо! Наҳотки?! — бошини чангаллади Георгий ёшига хос бўлмаган ҳовлиқиш ҳолатига тушиб.

Прокуратура ходими Георгийнинг жазаваси босилгунча кутиб турди.

— Уғлингиз Николай Семёнов кейинги икки ой ичида ўзи ҳақида ҳеч қандай дарак бермадими?

— Илгарилари ҳам бир-бир ярим ойга кетишарди. Лекин телефонлашиб турардик, бу гал эса негадир хабар йўқ.

— Нега бу ҳақда тегишли идораларни воқиф этмагансиз?

— Ахир, бу тижорат, одамнинг олти ойлаб оиласи билан алоқадан узилиб қолиши ажабланарли эмас, шу боис шовқин-сурон кўтармадик. Энди эса... Николай! Ўғлим! Нима бўлди сенга, қаердасан?

Георгий яна бўкиришга тушди. Сўнг бирдан Ўзбекистондан борган тезкор ходимга ташланди.

— Сен, азиатлар, йўқотгансан ўғлимни! Сенлар, маккор маҳлуқлар ўғлимни ўлдириб, яна бу ерга келдингми?! Дод!

Эс-хушини йўқотган Георгийни аранг жойига ўтқизишди. Сув ичириб, тинчлантиришди.

— Бироқ, сиз фуқаро Георгий Гаврилович Семёнов, икки кун аввал ўғлингиз Николай Георгиевич Семёнов билан халқаро телефон орқали мулоқот қилгансиз. Бу ҳақда бизга тегишли маълумот мавжуд, — деди дондона қилиб прокуратура ходими.

Тўғри, унинг Бишкек билан гаплашгани маълум, ammo ўғли биланми, бошқаси биланми ноаниқ эди. Шундай бўлсада, терговчи Георгийни тилидан ушлаш мақсадида шу саволни берди.

Георгий қотиб қолди. Сўнг ўзига келиб:

— Ҳа, тўғри. Гаплашганман. Бироқ, ўғлим билан эмас, балки қирғизистонлик бир танишим билан, — деди, — мен ундан ўғлим тўғрисида суриштирувдим. Ахир, йўқолган ўғлимни ахтаришга ҳаққим борми?

— Ҳаққингиз бор, албатта.

Георгийнинг уйини текшириш пайтида келини — Николайнинг хотини Ларисанинг эри дом-дараксиз кетган аёлга сира ўхшамаслиги Ўзбекистондан борган тезкор ходимни шубҳага солган ва у Николайнинг ўғли олти яшар Сашадан секингина икки кун аввал бобоси ва онаси дадаси билан телефонда гаплашганини, оийси кейин «Даданг учун» дея пешонасидан ўпиб қўйганини суриштириб билиб олган эди. Қирғизистондаги телефон рақами эса шаҳар телефон станциясида сақланган эди. Қирғизистондан қўнгироқ қилинган телефон рақами орқали зудлик билан олиб борилган қидирув ишлари ўз самарасини берди. Икки кундан сўнг Қирғизистон пойтахтининг Кант туманидаги шинам уйда ором олаётган Николай Семёнов қўлга туширилди.

Николай дастлабки сўроқлардаёқ, Нугзар Ватоевни чиндан ҳам ўзи ўлдирганини, ўн тонна қуруқ сут ва «КамАЗ» юк машинасини Фарғонадаги таниши Акбарга сотиб юборганини тан олди. Аммо Акбар қотиллик ҳақида ҳеч нарса билмаслигини тасдиқлади. Маълум бўлишича, Нугзар Ватоевнинг асли исми Шомил Асхаров бўлган, у 90-йиллар бошларида Чеченистонда йирик жиноий банк операцияларини амалга ошириб, жуда катта бойлик тўплаган. Аммо, Чеченистонда уруш бошланиши билан барча бойликларини валютага айлантириб, Уралнинг хилват Чусовая шаҳрига қочади. У уруш олови тиниб, ҳамма иш жойига тушгунча шу ерда писиб ётишга қарор қилганди. Бироқ, табиатан ҳаракатчан бу одам овлоқда тинч ётишга ўзини мажбур қила олмайди. Исм-фамилиясини ўзгартириб, ўзи тайёрлаган сохта ҳужжатлар орқали, Семёновлар фирмаси билан алоқа боғлайди. Бу танишув иккала томонга ҳам қулай туюлади ва улар ўзаро ҳамкорликни бошлашади. Шомил, яъни Нугзар Семёновлар фирмасига анчагина пул ҳам қўяди.

Бироқ бундан уч ойча аввал айёр Георгий Нугзарнинг асли кимлигини ва Чусоваядаги ҳозир яшаб турган уйда жуда катта миқдорда валюта яшириб қўйганлигини сезиб қолади. Ота-ўғил ҳеч иккиланиб ўтирмай, Нугзарнинг пулларини эгаллаш фикрига келишади. Чусоваяда Нугзарни йўқ қилиб бўлмайди. Биринчи галда

Семёновлардан шубҳаланишлари турган гап. Шунда иккинчи, назарларида анча пухта, амалга оширилса, деярли силлиқ ўтиб кетадиган қотиллик режаси тузилади. Дастлабки режага кўра, Николай Нугзарни ўлдириб, сўнг «КамАЗ»ни ағдариши, ўзи эса енгил жароҳат олиши керак эди. Ота-бола бу ишни Марказий Осиёда амалга оширган маъқулроқ деб топишди.

Бегона юрт машинаси фалокатга учрабди. Ҳайдовчи ўлган, ёнидаги жароҳат олган, у ерларда ким ҳам ижиклаб, суриштириб ўтирарди... Бироқ, Акбарникида анча ичиб олган Николай ўй-хаёлини пармадай кавлаб келаятган мудҳиш режани бирдан амалга ошириши учун қулай пайт келди, дея ҳисоблайди. Нугзар билан Акбарни алдаб, Нугзарни ўрикзорга олиб боради...

«Бироқ, бу машъум воқеаларга Мансур Олимовнинг нима даҳли бор эди?» — ўйга толди Анвар Солиев.

* * *

Тергов гуруҳи ихтиёрида Мансур Олимовнинг энг яқин ўртоғи Уктам Солиевнинг хотини — Комилага нисбатан аниқланган маълумотлар тўпланиб қолди. Улар тергов нуқтаи назаридан жиддий эътиборга лойиқ эди. Масалан, Олимовнинг котибаси қотиллик юз берган ўша куни тушдан кейин айнан Комила директорга кўнғироқ қилганини эслади. Бошқа баъзи бир ҳолатлар, жумладан, Мансур билан Комила орасида ишқий муносабатлар борлиги ҳақидаги маълумотлар бу йўналиш бўйича ҳам жиддий суриштирувлар олиб боришни тақозо этарди. Марҳумнинг маъракалари тугаб, хонадонда бироз хотиржамлик бошлангач, Анвар Солиев дон комбинати собиқ раҳбарининг турмуш ўртоғини чақириб, бафуржа суҳбатлашди. Ориқ, бошига тушган мусибат қаддини дол қилиб қўйган муштилар аёл эрига ким суиқасд қилишни эҳтимоли ҳақида тасаввурга ҳам эга эмасди. Эри уни ўз идоравий ишлари у ёқда турсин, ҳатто шахсий ҳаётига ҳам аралаштирмаган бу аёл рўзғору бола боқиш билангина банд бўлган эди.

— Эрингизнинг бошқа аёллар билан юриши ҳақида ҳеч ким ҳеч нарса демаганми?

Аёл бирдан бўғриқиб қизарди, ингичка лаблари пириллаб учди.

— Йўқ, дадаси бунақа йўлга юрмаган, ҳалол-поқ одам эди! — деди шу пайтгача тортиниб, қимтиниб турган аёл терговчининг кўзларига тик боқиб.

Анвар Солиев бир қарашда бўш-баёв кўринган бева-нинг ўз эри шаънини садоқат билан ҳимоя қилишига ичдан қойил қолди. Аммо суриштирувни давом эттирди.

— Ўқтам Солиевлар оиласи билан жуда яқин муносабатда бўлгансизлар. Борди-келдиларинг қалинлигининг боиси нима эди?

— Дадаси Ўқтам ака билан бирга ўқиган. Иккаласи кадрдон дўст эдилар...

Аёлнинг гап оҳангида «нега бунини суриштириб қолди?», деган хавотир сезилди ва бу гапга тўла ойдинлик киритиш учун қўшиб қўйди:

— Энди Комилахоннинг мактаби эримнинг йўлида эди. Шунинг учун ҳам баъзан-баъзан йўлда учраб қолса, машинасида уйига обкелиб қўйгандир... Аммо, лекин... бошқа гап бўлмаган, ишонаман!

Анвар Солиев ниҳоят тергов учун жиддий кўргазма чиқаётганини ўзига хос савқи табиий ила ҳис қилди. Демак, Мансур билан Комила орасидаги қандайдир сирли алоқалар хусусида гап-сўз чиққан, одамлар бу ҳақда Мансурнинг хотинини ҳам хабардор қилишган ёки аёлнинг ўзи сезиб юрган бу муносабатни...

— Ўша куни эрингиз ўрикзорда бир аёл билан бирга бўлганлиги маълум. Биз ўша аёлни қидиряпмиз. Шу боис эрингиз билан яқин муносабатда бўлган барча аёллар бизни қизиқтиради. Комила Солиева ҳам бундан истисно эмас. Агар эрингиз билан Солиеванинг ўзаро муносабатлари ҳақида билганингиз, гумонларингизни очиқ-ойдин айтсангиз, эрингизнинг қотилини топишга ёрдам кўрсатган бўлардингиз...

Бу гапдан кейин бева аёл бўшашди ва бироз ўтгач, икки-уч йилдан буён юраги тубида асраб юрган шубҳа-гумонларини терговчига тўқа бошлади...

* * *

— Мансур Олимов билан танишмисиз?

— Ҳа, эримнинг яқин ўртоғи эди, у раҳматлик.

Анвар Солиев Комила «раҳматлик» иборасини ишлатганда овози беихтиёр титраб кетганини сезди.

— Олимов ўлдирилган куни қаерда эдингиз?

— Мен ... Аммамникига кетгандим... Ўша ерда тобим қочиб қолди.

— Ўша куни Олимовга телефон қилганмисиз?

— Билмадим... Эсимда йўқ...

— Илтимос, эслаб кўрсангиз.

Гувоҳ сифатида вилоят прокуратурасига чақирилган Комила кўркувдан ранги оқариб, аранг ўзини ушлаб турарди.

— Йўқ... Телефон қилганим йўқ. Телефон қилганим йўқ!

— Аниқми?

— Аниқ.

— Аммо Олимовнинг котибаси ўша куни тушдан кейин директорга айнан сиз кўнғироқ қилганингиз ҳақида кўрғазма беришти-ку!

— Кўрғазма? Қанақа кўрғазма? — Комила чиндан ҳам тергов кўрғазмаси нималигини билмасди. Бунинг устига ўзи ҳеч тушмаган ҳолатга мослашмай гангиб қолганди.

Анвар Солиев котибанинг гувоҳлиги нима ҳақда эканлигини тушунтириб бергач, Комиланинг пешонасини совуқ тер босди. Демак, булар ҳатто ўша куни Мансурга телефон қилганимни ҳам билишаркан-да! Бўлган воқеаларни билади булар! Комила ўз назарида тип-тиниқ, аммо муздай сувга чўкаётгандек эди... У гўё жон ҳолатда қўл-оёқларини типирлатар, бироқ оёқларига тош боғлангандай тобора сув қаърига сингиб борарди.

— Эсимда йўқ... Балки телефон қилгандирман.

— Нима ҳақда телефон қилган эдингиз?

— Шу... Соғлигини сўраб...

— Ҳм. Кейин аммангизникига кетдингиз-а?

— Ҳа. Ўша ёққа. Чимёнга...

Комила ҳолсизланиб, бошини столга қўйди. Унинг оёқ-қўлларидан мадор кетган, боши айланиб, ҳушини йўқотар даражага етганди.

— Кечирасиз, жуда галати бўлиб кетаяпман. Шу сўроқни эртага қилсангиз бўлмайдимми?

Анвар Солиев жувоннинг чиндан ҳам мазаси қочганини тушунди-да, унга жавоб берди. Экспертлар Комиланинг бармоқ излари ва соч толасини олиб қолишди.

* * *

Комила прокуратура биносидан аранг чиқиб олди. Жувоннинг баданини муздай тер босган, у жонсиз оёқларини зўрға судраб, пиллапоялардан тушаркан, ҳатто бир-икки жойда зинага ўтириб, нафас ростлаш фикрига ҳам келди, аммо номус кучидан ўзини тутиб, кўчага

чиқишга улгурди-ю, йўлакдаги ўриндиққа ўтира қолди. Оёқларининг қалтираши ҳали босилмаган аёл рўмолчасини чиқариб, юз-кўзларини артди. Демак, ҳаммасини билишади! Мансур ўлдирилган тунда Комиланинг ўша ерда бўлгани уларга аён! Бармоқ излари, соч толасини бежиз олиб қолишмади. Энди Комилани қамашади! Балки, Мансурнинг ҳалокатида ундан гумондор бўлишаётгандир? Нега гумон қилишмасин, ахир. Ё, худо! Энди эл орасида нима гаплар чиқмайди? Шу пайтгача қариндош-уруғ, эл-юрт орасида покиза, ҳалол, ақли, ишчан жувон сифатида танилиб келган Комила ўрикзорда ўйнаши билан ишрат қурган ва кейин уни ўлдирган... Иккинчи одам-чи? Балки, у ҳам Комиланинг ўйнашидир ва икки эркак қанжиқни талашган итлардай бири-бирига ташланиб, қонли олишувда ҳалок бўлишган! Мана, сенга Карим Солиевичнинг тоғ дарёси сувидай мусаффо келини, Ботир қассобнинг ўнлаб йигитлар орзу қилган босиқ, ҳаё-иболи қизи!

Дўст-у душманлар орасида уят, шармандалик, исноддан ерга кириб кетишга рози турган Ботир қассоб ва унинг юртда қариллаб бировга гапини бермай юрган олти мағрур азамат ўғлининг ҳоли не кечади? Отанинг, акаларнинг боши бир умр ҳам бўлди-ку!

Комила ҳаётининг сўнгигача уларнинг юзига қарай олмайди...

Вақт тушга яқинлашиб қолгач, саратон куёши одамларни соя-салқинга ҳайдаётган эди.

Комила ўтирган тахта ўриндиқнинг чўян тирговичлари ҳам қизий бошлаганди. Ниҳоят, бошидан офтоб ўтганини ҳис қилган аёл ўрнидан туриб, баҳайбат чинорлар қуршовидаги салқин йўлакдан боши оққан томонга кета бошлади. Рўпарасидан қаёққадир шошган, ташвишли қиёфадаги, ўйчан ёки хандон солиб келаётган, кимдандир норози гудуллаётган ёш ва қари, чиройли ва хунук, олифта ва тасқара, пўрим ва жулдир кийинган юзлаб кишилар дарё сувидай шовуллаб оқиб ўтар, баланд бўйли, гавдали, гўзал жувон эса худди оқимга бепарво ёғоч қайиқдай улар ўртасини ёриб, аста сузиб борарди... «Болаларим менинг! Жоним, жигарим, қоним болаларим! Сизлар энди ўртоқларингиз кўзига қандай қарайсиз? Суюклигим, тўнғичим қизим! Ўн бешга кириб, ишқ-муҳаббат ҳақидаги қиссаларни тунлари яширин ўқишингни биламан. Сен энди... «фалончининг қизи» деган номни оласан. Балки, мени ҳимоя қилиб, устимдан қулган дугоналаринг билан уришасан, тунла-

ри эса ёстикқа биқиниб, олис қамокдаги онангни со-
гиниб йиғлайсан...

Манави алкаш, тубан, вайсақи эр-чи? Унга сира
ҳам ачинмайман. Агар, уялиш, куйиш қўлидан келса,
уялиб, куйиб ўлсин! Агар у... Агар у яхши бўлганда шу
йўлга юрармидим? Ҳаммасига ўша айбдор!»

Қилтириқ эрининг хўроз тожисидай қип-қизил
киёфаси кўз олдига келди-ю, қайгули ўйлар гирдобида-
ги Комила нафрат ила юзини буриштирди. Ҳатто оёқла-
ри ҳам илдамлашди.

Куп ўтмай у одамлар гўжғон ўйнаётган автобус бе-
катидан чиқиб қолди. Кутилмаганда «Кетиш керак!»
деган фикр Комиланинг хаёлида чақмоқдай ялт этди.
«Бу шармандагарчиликдан олисга, ҳеч ким танимайдиган
жойларга қочиш керак». Негадир шу ўй жисми-
онгини бирдан забт этди ва у эндигина йўлга чиқаётган
биринчи автобусга ўзини урди. Автобус тирбанд эди.
Аммо, кўркам, салобатли жувонга дарров кимдир жой
бўшатди ва Комила ғайри-шуурий ҳолатда «рахмат»
ишорасини қилди-да, ўриндиққа чўкди. Автобус ичи
вағир-вуғур гаплашаётган одамлар шовқини, носоз мо-
тордан чиқаётган димоқни ачиштирувчи тутун ҳидига
тўла, бироқ ўз ўйларига ғарқ бўлган Комила ҳеч нарса-
ни сезмасди.

«Ўша ёқдан қизларим, ўғлимга хат ёзаман. Катта
бўлишганда мени тушунишар, кечиришар, эҳтимол...
Қизгинам, аёл қалби табиатан меҳрга, муҳаббатга таш-
на бўлади. Зеро, биз аёллар учун муҳаббат худди куёш
нуридай ҳаётбахшдир. Баланд девор пойида кун кўрмай
ўсган ниҳол тезда сарғайиб сўлганидек, муҳаббат офто-
бидан бебаҳра аёл ҳам кўнгли ярим, ярим жон каби
умр кечиради. Уйда севимли офтоби, муҳаббат қўйган
умр йўлдоши бор аёллар чинакам бахтлидирлар. Бундай
бахтдан маҳрум аёллар эса аксарият ҳолларда уни нои-
лож оиладан ташқаридан қидиришади ёки бир умр
бебахт яшаб ўлиб кетадилар. Мен ана шундай ўз офто-
бимни ташқаридан топган аёлман. Қисқа муддат бўлса-
да, севдим, севилдим. Қайноқ муҳаббат тўлқинларида
қулоч кериб суздим. Рашк қилдим, куйдим, куйдир-
дим... Шунинг ўзи беқиёс бахт мен учун... Мансур ака!
Ҳаёт бизни топиштирди. Мен бундан асло хафа эмас-
ман...»

— Опа! Етиб келдик! Тушасизми? — ёшгина ҳабаш-
дай қоп-қора, ялпоқ бурун шофёрнинг овози Комила-
ни ўзига келтирди.

— Келдикми? — дея атрофга англади у ва кира ҳақи қанча бўлишини сўраб, кичкина сумкасидан пул чиқариб, шофёрга узатди.

Атрофда шод-хуррам кишилар кезиб юрар, дорбозлар арқон узра ўз санъатини намойиш қилар, кўшиқчилар авж пардаларни олишар, полвонлар ҳам тош ирғитар, ҳам ҳикматли сўзлар билан томошабинлар ақлини ўғирлар, чархпалакдаги ёғоч отларда болалар қийқириб чопишарди... Шоҳимардон! Қаёқлардан келиб қолди бу ёшлик, шўхлик-шодонлик масканига? Шоҳимардон, не-не қалбларни қалбларга улаган гўзал бир гўша!

Комила ёшлигида мана шу арчазор тоғлар ёқаларида севган ёр билан лола териш, мовий кўл соҳилларида кўл ушлашиб сайр қилишни орзулаган эди... Оҳ, тақдирнинг ҳарсанглирига урилиб, қандай чилпарчин бўлди бу ширин хаёллар... Мансур билан юра бошлагач, Комила «Бир Шоҳимардонга борайлик!» дея уни кўп қистади. Аммо Шоҳимардонда танишлар кўриб қолишидан чўчиган Мансур ҳар хил баҳоналар билан Шоҳимардон сайрини орқага сураверди. «Жон Мансур ака! Тоққа чиқиб, иккаламиз муздек булоқ сувидан бир ҳовучдан ичайлик, кейин армоним йўқ», дея ҳатто ялинган Комила. Ниҳоят, Мансур ҳам таслим бўлди. Икковлон кечаси Шоҳимардонга келишди. Кўли қуббон этагидаги машина қўйиш жойига уловни топшириб, тоққа кўтарилишди. Ажойиб фусункор ой чиққан, тоғлар сеҳрли салобат билан ўшшайиб турган кеча эди. Салқин шаббода мингларча латта тасмачалар илинган наъматаклар шохларини аста тебратарди. Ҳориб-чарчаб охирги довон тепасига чиқишгач, кўз олдиларида ғаройиб манзара намоён бўлди. Ой нурларини чанқоқ симираётган қовоғи солиқ қоялар кафтида киприкдаги бир томчи кўз ёшидай Кўли Қуббон мавжланиб ётарди. Улар кўлнинг ғарбий қирғоғидаги ёлғизоёқ йўлдан кўл ушлашиб қирғоқнинг нариги соҳилига ўтишди. Иккинчи ойдин кўл юқорисидаги булоқларга етиб боришди. Аввал Мансур ҳовучига муздек булоқ сувини тўлдириб, Комилага тутди, кейин Комила Мансурга ҳовучида сув ичкизди... Ҳаётнинг энг олижаноб дақиқалари эди у дамлар...

Комила яна ғайри шуурий тарзда таксига ўтириб, Кўли Қуббон тарафга жўнади. Гўё аллақандай кўринмас кун уни умрининг энг бахтли дамлари ўтган гўшаларга чорлади... Турфа ранг оломон нариги соҳилга ўтиш учун

қайиқларга навбат кутиб турарди. Сураткашлар «Шоҳимардондан эсдалик» дея фотоаппаратларини кўтариб, жонсарақ юрибдилар...

У гарбий қирғоқдаги қоялар биқинидан ўтган ёлғиз-оёқ тоғ йўлагининг ўртасига борганда ҳушини йиғди. Пастда, беш-ўн метр чуқурликда мовий кўл мавжланиб ётибди... — Майда мавжларда миллионлаб қуёшчалар ялт-юлт қилиб кўзни қамаштирди.

Худди шу лаҳзада жувон бу ерга нечун келганини англади... Аммо бадани сесканмади, аксинча ўта совуқ-қонлик билан ҳозироқ қоялардан пастга сакрашни мўлжаллай бошлади. Кутилмаганда ёдига бир вақтлар суйган йигити қорнидаги боласини тан олмагач, ўз жонига қасд қилган дугонасининг ҳикояси тушди. «Биринчи гада қўрқиб, ортига тисарилдингми, кейин бу ишга журъат қилолмаскансан. Мен поезд тагига ўзимни ташлашга чоғландим, аммо биринчи уринишда қўрқиб кетдим... Кейин тисланиб, икки-уч карра шу ишга жазм қилдим... бўлмади!», деган эди у. Демак, биринчи уринишдаёқ ташлаш керак! Комила пастда жимирлаб ўзига чорлаётган мовий кўлга қаради-ю, яна бир-икки сония ҳаяллаб, чўчиса фурсат қўлидан бой берилишини англади...

Кўл устидаги қайиқда сузиб кетаётганлар гарбий қирғоқдан гулдор кийимдаги бир аёл пастга қулаганини кўриб, «Воҳ» деб юборишди.

Комила сузишни билмасди. Бунинг устига кўл суви муздай эди. Сув Комила шалоплаб тушган ондаёқ унинг оёқ-қўлларини акашак қилиб қўйди. У оғир тошдай шиддат ила сув тубига чўка бошлади. Бир зум хаёлидан отаси, онаси, акалари, болалари ўтди. Сўнг хиралашаётган онгида Мансурнинг бақувват, мардона сиймоси намоён бўлди. Хаёлида «Алвидо» деган фикр ярақлади. Шу онда ўпкасидаги сўнгги ҳаво пуфакчалари ҳам чиқиб кетди ва онги уни тарк этди...

* * *

Ўрикзордаги қўш қотиллик аслида шундай содир бўлган эди. Николай Семёнов ва унинг отаси ўзганинг мол-мулкини ўзлаштириш мақсадида олдиндан тил бириктириб, Нугзар Ватоевни ўлдириш режасини тузишган ва Фарғонанинг тоғли бир туманидаги хилват ўрикзорда бу жиноят амалга оширилган эди. Нугзар Ватоев шахси устидан олиб борилган суриштирувлар ҳам ўз

натижасини берди. Нутзар чечен урушидан аввал Чеченистондаги бир-бирига душман гуруҳлардан бирига қурол топиб бериш мақсадида улардан катта миқдорда АҚШ долларини олган, аммо бу гуруҳ ҳақидаги маълумотларни рус армияси резведкасига сотиб, ўзи Уралга жуфтакни ростлаган муттаҳам, сотқин бир кимса бўлиб чиқди. Итга ит ўлими...

Қирғизистон ҳуқуқ-тартибот идоралари билан келишувга мувофиқ ўзи жиноят содир этган жойга олиб келинган Николай Семёнов Мансур Олимовнинг фотосуратини кўргач, уни дарров таниди.

— Ҳа, бу ўша одам эди. Уша мудҳиш тунда ўрикзорда учратганим, — деди у.

— Илгари бу кишини ҳеч кўрганмисиз?

— Йўқ, ҳеч қачон!

Маҳбуснинг овози қатъий, ишонч оҳангига тўлиқ эди.

— Мана бу аёлни ҳам учратганмисиз ўша кунни, ўрикзорда?

Николайнинг олдига Комила Солиеванинг суратини қўйишди. У суратга синчков нигоҳ ташлади-да:

— Ўрикзорда умуман аёл зоти бўлмаган! Бу аёл менга мутлақо нотаниш! — дея жавоб берди.

Бироқ Комиланинг ўлимидан сўнг, аёлнинг ўз жонига қасд қилиши юзасидан тергов олиб бораётган тезкор ходим, унинг аммаси билан ҳам суҳбатлашган ва қари кампир жиянининг ўша машъум 23 март тунида кийимлари титилган, қўрқувдан дағ-дағ титраган ҳолда уйига кириб келганини айтган эди. Демак, Солиева Олимовнинг ўлдирилганидан хабар топган... Еки иштирок этган, — деган тахмин ҳам йўқ эмасди.

Шу иш юзасидан суриштирув, гувоҳлар билан суҳбатлар жараёнида Анвар Солиев Комиланинг ҳаёт йўлини бир-бир варақлаб чиқди деса ҳам бўлади. Қаттиққўл, ор-номусни барча фазилатларнинг подшоси биладиган иззатпараст ота, бир-биридан бақувват, «маҳалла зўри» ҳисобланадиган олти ака қуршовида кучли оилавий назорат остида ўсган қиз. Акалар унинг босган изини кузатиб юришган, шу боис у қизлик йилларида тенгдошлари каби яйраб-яшнамаган. Сўнг ўзи ва бўлажак эри ихтиёридан ташқари уларни унаштиришади. Эр уни бошдаёқ ёқтирмаган. Чунки, ҳар иккови феъл-атвор жиҳатдан ўт ва сувдай қовушмас шахслар бўлишган. Солиева кўпинча аразлаб ота-онасиникига кетар, жоҳил ота ва акалар уни ҳар доим эр хонадонига қайтариб

олиб келишаверган. Эр эса ичкиликбоз, енгилтабиат, ўта хотинбоз одам. Худди шу ҳолатда эрнинг энг яқин ўртоғи Мансур Олимов чамаси аёлнинг бошини айлан-тирган. Ҳаётдан, оилавий турмушдан норизо, очилиб улгурмаган, кўнгил туйғулари аёвсиз топталган майса янглиғ сўлиб ётган аёл Мансур тимсолида дил тубидаги аёллик орзуларига етишиш имконини кўрган ва ўзини унинг кучоғига ташлаган...

«Ҳаёт жуда шафқатсиз, — дея ўйга толди Анвар Солиев, — Нечун шу гўзал жувондан бир чимдим бахтни дариг тутди экан-а?»

Тергов жараёни охирига етиб, содир бўлган қўш қотилликнинг барча тафсилотлари, унда Комила Солиеванинг қай даражада иштирок этгани ойдин бўлди...

... Комила булоққа чўмилгани кетгач, Мансур чаман гуллаган ўрикзор ҳидига маст, чойшаб устида, қўллари бошига ёстиқ қилганича тўлин ойга қараб ётарди. Кутилмаганда қишлоқ тарафдан ўрикзорга қараб елиб келаётган машина чироқлари кўринди.

— Оббо! Шу ерда ҳам тинчлик йўқ! — авзойи бузилди Мансурнинг. Кўп ўтмай, энг сўнгги моделдаги «Жигули» ўрикзор ёнида тўхтади ва унинг икки киши тушиб, Мансур ўтирган томонга юрди. Таниб қолишларидан чўчиган Мансур ўзини қийшиқ ўрикнинг йўғон танаси ортига олди.

— Нима қиламиз бу ерда? — дея норизо тўнғиллади новча, барзанги одам шеригига.

Кутилмаганда ой нурида нимадир «ялт» этди ва йўғон гавдали одам «иҳ» деганча кўксини чангаллаб пастга энгашди. Сўнг бироз гандираклаб турди-да, гурсиллаб ерга қулади. Иккинчи одам унинг кўкрагига санчилган пичоқни совуққонлик билан суғуриб, ердан бир сиқим майса юлиб олдида, пичоқни тозалай бошлади. Худди шу лаҳзада рўй берган воқеадан ўзини йўқотаёзган Мансур беихтиёр тегиб кетган коньяк шишаси чинни пиёла устига тушди ва сокин ўрикзорни синган пиёланинг жаранглаши тутди. Қотил бирдан ҳушёр тортиб, Мансур яширинган ўрик томонга ялт этиб қаради, бироз тикилди ва пичоқни қўлга маҳкам тутганича ўша ёққа юрди.

Ҳозиргина кўз ўнгида рўй берган қотиллик ва қотилнинг ўзи томон ваҳшиёна қадам ташлашидан кўрққан Мансур беихтиёр Комила чўмилаётган булоқ томон чопди. Аммо, беш қадам босмасданоқ, елкасига кучли зарб билан отилган тош теккандай бўлди. Зарб кучи уни

ерга йиқитди ва шу аснода қотил ҳам етиб келди. Мансур кучли одам эди. Баданига иссиқ югургани, елкаси жиққа ҳўл бўлганини сизди-ю, «қон!» деган фикр хаёлига келди ва ўрнидан даст туриб, ҳамла қилаётган одамга ташланди. Лекин рақибни уста экан: нотаниш одам қандайдир усул ишлатиб, чапдастик билан унинг иягига тепди. Мансурнинг кўзида ўт чақнаб кетди ва ўрик гуллари тўшалган шудгорга йиқилди. Бироқ, ҳуши ҳали ўзида эди. Қотил костюми ёқасидан тортиб, уни қаёққадир судраётганини илғай олди.

Яна қаршилиқ кўрсатишга уринди. Хаёлидан Комила ўтди. «Бу аблаҳ уни кўриб қолса-чи?!» деган ўй миёсида ялт этди-ю, яна эркакка қандайдир ғайри табиий куч ато бўлди ва Мансур ҳолсизланаётган оёқларини йўлда учраган дарахт танасига тираб ўрнидан туриб олди. Нотаниш кимса қурбони ҳали қаршилиқ кўрсатишга қобил эканлигини сизди-ю, қутуриб кетди. Шаҳдам қайрилиб, яна ўзини ўнглаган рақибига ташландида, унинг кўксига пичоқни санчиб олаверди, олаверди...

* * *

Мансур Олимов ҳаётининг дастлабки поғоналаридаёқ, хиёнат йўлига кирган мунофиқ шахс эди. Анвар Солиев бу инсон умрини қадам-бақадан ўрганар экан, одамнинг бойлик ва амал ортидан қувиши унинг муқаррар суратда муртадга айланиши билан якунланишига иймон келтирди. Ҳа, амал ва бойлик йўлидаги пиллапоялар хиёнат, иккиюзламалиқ, мунофиқлик тошларидан қурилган, бу кўйга кирган инсон ана шу зиналардан судралади, унинг бадбўй, ифлос, кир пояларини тили билан ялайди, кўзи билан ўпади...

Йўлида дастлабки учраган одамни орадан кўтариб ташлаш учун фитна уюштириш, тепага пора сочиш ва пастдан икки баравар қилиб йиғиш, керак пайтида ўз валинеъматни, устозини ҳеч иккиланмай чоғга итариш, унинг ўлиmidан қувониш, энг яқин дўстининг хотинини алдаб, ҳаётда ёруғлик кўрмаган, кўнгли ярим жувонни хиёнат кўчасига етаклаш — Мансур Олимов умр йўлининг ўзига хос пиллапоялари булар. Ўзини бағоят мустаҳкам сезган, халқнинг ҳам, ҳақнинг ҳам, қонуннинг ҳам, инсоф-у диёнатнинг ҳам юзига туфлаган бу шайтонсифат одамга Оллоҳ ўзига ўхшаш бир нобакор билан бирга бошқа бир аблаҳнинг қўлида ўлим топиш-

ни буюрганлиги Солиевни ҳаяжонга солди. Ҳа, Оллоҳнинг қудратига шак йўқ!

Фақат булоқ сувидай мусаффо, лекин бахтсиз ҳаёт кечирган Комилани бу нопок шахс қандай қилиб ўзига ром эта олгани Солиев учун жумбоқ эди. Аммо, Комиланинг ҳаёти билан қадам-бақадам танишиб борар экан, қалбида гарчи эри бўлсада, ўзга эркак билан юрган аёлга чуқур эҳтиром уйғонди. Аёлни хиёнат йўлига ундалган омил аслида эр, ўзи яшаган муҳит эканлигини англади...

Семёнов устидан суд бўлиб ўтди ва энг олий жазога тортилди. Суддан сўнг, маъюс куз кунларидан бирида Анвар Солиев шаҳар четидаги кўҳна қабристонга борди. Комиланинг қабрини зиёрат қилиб, Куръон тиловат қилди... На суд жараёни, на тергов материаларида Комила ҳақида бирор оғзи гап бўлмади. Чунки Анвар Солиев неча йиллик иш тажрибасида биринчи ва охири марта онгли равишда хиёнатга қўл урган: тергов материаларидан Комила Солиевага алоқадор барча маълумотларни олиб ташлаган эди!

У бир йўла Комиланинг соч толалари ва бармоқ изларига оид экспертиза хулосаларини ҳам йўқ қилиб юборди!

Анвар Солиев ўз ҳаётидаги энг улкан қонунбузарликка виждони сира қийналмай, аксинча, қандайдир қониқиш ҳисси билан қўл урди ва кейинчалик ҳам бу ҳаракатидан асло афсус чекмади. Зеро, Комиланинг вужуди ҳам, онги ва қалби ҳам булоқ сувидай мусаффо, пок аёл эди ва фарзандлари, қариндош-уруғ, танишлари хотирасида ана шундай аёл сифатида қолишга юз карра лойиқ эди...

Комиланинг йили ўтгач, Ўктам яна уйланди ва қизи билан ўғилларини онаси қарамоғига ташлаб, янги хотин билан кўп қаватли уйлардан бирига кўчиб кетди. «Ҳақиқий хотинни энди топдим!», дея мақтанарди у кайф қилиб олгач. Маълум бўлишича, бошдан-оёғ Европача тарбия олган бу аёл эри билан баб-баробар ичар экан...

МУНДАРИЖА

«Латофат» дўконидаги қатл	3
Деразангни чертанида ёмғиру шамол	119
Бу қаро тун — дунё	187
Қайғусиз қаср	229

АЛИШЕР ИБОДИНОВ

«ЛАТОФАТ» ДЎКОНИДАГИ ҚАТЛ

(детектив қиссалар тўлами)

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2002

Муҳаррир *Аҳрор Аҳмедов*
Рассом *Хушид Зиёхонов*
Бад. муҳаррир *Феруза Башарова*
Тех. мух. *Раъно Бобохонова*
Мусаҳҳиҳ *Юлдуз Бизаатова*

Босишга 6.12.2001 да рухсат этилди. Қозғоз бичими 84x108^{1/32}.
Шартли босма тобоқ 15,96. Нашриёт-ҳисоб тобоғи 17,35. Нусхаси
25000. Буюртма № 2671. Баҳоси келишилган нархда.

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
босмаҳонаси, 700083, Тошкент шаҳри,
«Буюк Турон» кўчаси, 41.